

PRZEGLĄD
NAUKOWO-METODYCZNY

**EDUKACJA
DLA
BEZPIECZEŃSTWA**

ROK XVI NUMER 1/2024 (62)

Poznań 2024

Recenzenci działów

prof. dr hab. inż. Józef BUCZYŃSKI – bezpieczeństwo wewnętrzne, bezpieczeństwo narodowe;
prof. dr hab. Ewa MISTERSKA – psychologia, bezpieczeństwo zdrowotne, pedagogika;
prof. dr hab. Daniel FIC – bezpieczeństwo wewnętrzne.
dr Danuta BARTKOWIAK – bezpieczeństwo wewnętrzne, pedagogika;

Stali recenzenci zewnętrzni

prof. zw. dr hab. Irina SURINA
prof. zw. dr hab. inż. Bogdan SZULC
prof. zw. dr hab. inż. Jarosław WOŁEJSZO
prof. dr hab. Borys KOWALIOW
prof. dr hab. Daria KOZAK
prof. dr hab. Małgorzata SUŚWIŁO
prof. dr Romualdas POVILITIS
prof. dr Tamara TKACZ
dr Nadia BRYL
dr Marta CZARNECKA-IWAŃCZUK
doc. dr Alena DOUŠKOVA
dr Zlatica HUL'OVA
dr Juraj MADEJ

Redakcja naukowa

prof. zw. dr hab. Maria KOZIELSKA

Skład komputerowy, korekta wydawnicza

mgr Joanna MISTERSKA

Redakcja oświadcza, że wersją podstawową czasopisma jest wydanie papierowe.

Copyright © 2024 by

 wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa
All rights reserved

ISSN: 1899-3524

 wydawnictwo Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa
ul. Orzeszkowej 1, 60-778 Poznań
tel. 61 851-05-18
e-mail: wydawnictwo@wsb.net.pl
www.wsb.net.pl

Druk i oprawa
druk-24h
ul. Hurtowa 19
15-399 Białystok,
druk-24h.com.pl Wydanie pierwsze

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE	11
<i>Wpływ ataków terrorystycznych na bezpieczeństwo człowieka na przykładzie Izraela oraz Strefy Gazy</i>	
JUREK Krzysztof	13
<i>Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców przygranicznego powiatu bartoszyckiego w obliczu agresji Rosji na Ukrainę</i>	
PIEKARSKI Stanisław	25
BEZPIECZEŃSTWO WEWNĘTRZNE	41
<i>Wpływ uwarunkowań zewnętrznych (pandemia, działania wojenne) na funkcjonowanie przedsiębiorstw – studium przypadków</i>	
WARTECKI Andrzej, JERMACZ Wiesław J., NOWAK Adrian	43
<i>Elements of emergency response organization in the case of threats in road transport</i>	
LUZAR Artur, CHWAŁA Marek, WOLAŃSKI Robert M.	71
<i>Analiza katalogu zagrożeń systemu bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego ujętych w ustawodawstwie lotniczym Rzeczypospolitej Polskiej</i>	
KOCHANOWICZ Małgorzata	79
<i>Działalność Ligmincha Polska w pierwszej połowie xxi wieku (aspekty prawne)</i>	
ZAMIRSKI Konrad	103
<i>Współczesna działalność mniejszościowych muzułmańskich związków wyznaniowych w Polsce w pierwszej połowie XXI wieku</i>	
ZAMIRSKI Konrad	115
PSYCHOLOGIA	129
<i>Historia polskiej psychologii poznawczej w okresie od 2. połowy XX wieku do czasów obecnych</i>	
SŁOTA Wioletta	131
PEDAGOGIKA	141
<i>Patologia i jej profilaktyka wśród młodzieży</i>	
WOJCIECHOWSKI Dariusz	143
<i>Znaczenie marzeń dziennych w życiu dzieci i młodzieży we wczesnej adolescencji</i>	
DOMAGAŁA Grzegorz	157
<i>Przejawy elementów pedagogiki w najstarszych cywilizacjach świata</i>	
PIEKARSKI Stanisław	167
BEZPIECZEŃSTWO ZDROWOTNE	187
<i>Promocja zdrowia i bezpieczeństwo w miejscu pracy</i>	
BABULA Gabriela	189

CONTENTS

Introduction	7
NATIONAL SECURITY	11
<i>The terrorist phenomenon in the context of security for the inhabitants of the Israel and Gaza Strip</i>	
JUREK Krzysztof	13
<i>The sense of security of the inhabitants of the border district of Bartoszyce in the face of Russia's aggression against Ukraine</i>	
PIEKARSKI Stanisław	25
INTERNAL SECURITY	41
<i>The impact of external conditions (pandemic, war) on the operation of enterprises - case studies</i>	
WARTECKI Andrzej, JERMACZ Wiesław J., NOWAK Adrian	43
<i>Elements of emergency response organization in the case of threats in road transport</i>	
LUZAR Artur, CHWAŁA Marek, WOLAŃSKI Robert M.	71
<i>Analysis of the catalog of threats to the civil aviation security system included in the aviation legislation of the Republic of Poland</i>	
KOCHANOWICZ Małgorzata	79
<i>Activities of Ligmincha Polska in the first half of the 21st century (legal aspects)</i>	
ZAMIRSKI Konrad	103
<i>Contemporary activities of minority muslim religious associations in Poland in the first half of the 21st century</i>	
ZAMIRSKI Konrad	115
PSYCHOLOGY	129
<i>History of Polish cognitive psychology from the second half the 20th century to the present time</i>	
SŁOTA Wioletta	131
PEDAGOGY	141
<i>Pathology and its prevention among adolescents</i>	
WOJCIECHOWSKI Dariusz	143
<i>The importance of day dreams in the life of children and youth in early adolescence</i>	
DOMAGAŁA Grzegorz	157
<i>Manifestations of elements of pedagogy in hidden civilizations of the world</i>	
PIEKARSKI Stanisław	167
HEALTH SECURITY	187
<i>Health promotion and safety in the workplace</i>	
BABULA Gabriela	189

WSTĘP

Autorzy publikacji zawartych w kolejnym numerze kwartalnika Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa prezentują prace o charakterze badawczym i teoretycznym, które merytorycznie dotyczą problematyki w zakresie: bezpieczeństwa narodowego, bezpieczeństwa wewnętrznego, psychologii i pedagogiki.

Problemy bezpieczeństwa zawsze były i są poszukiwaną wartością i potrzebą ludzi, społeczeństw państw i społeczności międzynarodowych. Powyższą problematykę w dziale naszego czasopisma **Bezpieczeństwo narodowe** podjęło dwóch Autorów. Celem Autora artykułu otwierającego ten dział było przedstawienie wpływu ataków terrorystycznych przez ugrupowanie zwane Hamasem na bezpieczeństwo ludzi. Wydarzenia z Izraela, które nastąpiły od października 2023 roku uświadomiły ludziom na świecie, że organizacje terrorystyczne takie jak Hamas są pozbawione człowieczeństwa. O tym świadczy brutalny atak na Izraelczyków. Autor potwierdził, że są one uważane jako brutalniejsze od tych, które są obserwowane na Ukrainie (K. Jurek).

W następnym opracowaniu zaprezentowano wyniki badań dotyczące poczucia bezpieczeństwa mieszkańców powiatu bartoszyckiego, graniczącego z obwodem królewieckim, w obliczu agresji Rosji na Ukrainę. Badania przeprowadzono w ramach zajęć terenowych studentów drugiego roku kierunku Bezpieczeństwo Wewnętrzne Wydziału Nauk Społecznych z siedzibą w Poznaniu. Uzyskane wyniki badań może są zaskakujące, ale też zmuszające do refleksji (S. Piekarski).

Bezpieczeństwo jako proces często rozumiane jest jako zapewnienie bezpieczeństwa, czyli wszelkiego rodzaju aktywności osób zobowiązanych do tego typu działań. W dziale **Bezpieczeństwo wewnętrzne** znajdujemy pięć wartościowych publikacji. W pierwszej z nich podjęto próbę przybliżenia wpływu uwarunkowań zewnętrznych jak pandemia lub działania wojenne na funkcjonowanie przedsiębiorstw. Z praktyki funkcjonowania tego typu podmiotów gospodarczych wynika, że między funkcjami społecznymi i ekonomicznymi istnieje przestrzeń charakteryzująca się przeciwstawnymi wektorami opisującymi tendencje rozwojowe badanych zjawisk i czynników ekonomicznych, szczególnie na poziomie wyników finansowych. Uwzględniając powyższe założenie, cel i przedmiot badań, przeanalizowano ekonomiczną działalność wybranej spółki, co umożliwiło wskazanie praktycznych rozwiązań (A. Wartecki, W.J. Jermacz, A. Nowak).

W innym artykule Autorzy rozważyli działania ratownicze w wypadkach drogowych, z uwzględnieniem krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego (ksrg). Podkreślili, że transport drogowy mimo spadku liczby wypadków, nadal stanowi zagrożenie z poważnymi skutkami społecznymi i finansowymi. Ksrg, którego podstawę stanowi Państwowa Straż Pożarna, pełni ważną rolę w szybkiej reakcji na wypadki drogowe. Autorzy podkreślili też znaczenie Systemu Powiadamiania Ratunkowego (SPR) w koordynowaniu reakcji na sytuacje awaryjne w aspekcie czynników: warunki drogowe, pogodowe i umiejętności kierowców-ratowników. Podkreślili też konieczność przestrzegania procedur i komunikacji między ratownikami a poszkodowanymi. Zaakcentowali współpracę różnych jednostek i konieczność skoordynowanego ich działania (R. M. Wolański, M. Chwała, A. Luzar).

Interesujące jest również podjęcie próby odpowiedzi na pytanie: czy ustawodawstwo lotnicze Rzeczypospolitej Polskiej ujmuje katalog zagrożeń systemu bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego, a jeśli tak, to w jaki sposób to czyni oraz czy przyjęty katalog jest wyczerpujący. Autorka dokonała analizy prawa lotniczego z uwagi na regulację zagrożeń systemu bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego. Wykorzystała w niej swoją wiedzę wynikającą ze wstępnych badań i obserwacji, prowadzonej dydaktyki z tego zakresu oraz konwersacji ze specjalistami pracującymi w systemie bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego i analizy prawa lotniczego (M. Kochanowicz).

Lektura następnej publikacji pozwoli Czytelnikowi poznać aspekty prawne działalności organizacji Ligmincha Polska w pierwszej połowie XXI wieku. Współczesna działalność tej organizacji jest związana z jej 30-letnią tradycją funkcjonowania w naszym kraju. Pod tą nazwą związek ten działa od 2018 roku. Prawnie posiada własny statut i działa zgodnie z przepisami wynikającymi z ustawy z maja 1989 roku, dotyczącymi gwarancji wolności sumienia i wyznania oraz polskiej ustawy zasadniczej z 1997 roku (K. Zamirski).

Wyżej wymieniony Autor w następnym opracowaniu, starał się przybliżyć działalność związków wyznaniowych mało współcześnie znanych społeczeństwu. Dokonał tego przez opis działalności mniejszościowych muzułmańskich związków wyznaniowych funkcjonujących w naszym kraju. Wyjaśnił, że związki wyznaniowe o charakterze muzułmańskim, są związane z islamem w kontekście historycznym i tradycyjnym. Zaprezentował ujęcie historyczne oraz opis statusu prawnego tych związków (K. Zamirski).

Wartościowe doniesienia naukowe znajdujemy również w dziale **Psychologia**. Polecam opracowanie dotyczące początków i rozwoju psychologii poznawczej w Polsce w ostatnich latach. Uwzględniając kontekst historyczny, zaprezentowano czołowych przedstawicieli działających dla rozwoju psychologii poznawczej w Polsce, wiodących ośrodków badawczych, wyjaśniono obszary ich zainteresowań i podejmowane tematy badawcze (W. Słota).

Ważną część kwartalnika stanowią prace zebrane w dziale **Pedagogika**, który otwiera artykuł, w którym podkreślono znaczenie sportu dla rozwoju młodzieży szkolnej. Przedstawiono teoretyczne zagadnienia związane z profilaktyką przeciwdziałania patologii społecznej oraz poruszono tematykę sportu w profilaktyce szkolnej (D. Wojciechowski).

Namawiam do analizy opracowania, w którym Autor podkreślił znaczenie marzeń dziennych w życiu dzieci i młodzieży w okresie wczesnej adolescencji. Wskazał, że marzeniaienne są ważnym elementem ich rozwoju i dojrzewania. Wspomagają ich w kształtowaniu tożsamości, motywacji, kreatywności i pozytywnego podejścia do przyszłości. Przeżywanie i realizacja marzeń działa również na korzyść ich samopoczucia, aspiracji i rozwijania umiejętności potrzebnych do osiągnięcia sukcesu w życiu (G. Domagała).

Na przejawy elementów pedagogiki w najstarszych cywilizacjach wskazano w ostatniej publikacji. Przypomniano, że „ojcem” nowożytnej pedagogiki jako nauki jest niemiecki pedagog Johann Friedrich Herbart, który oderwał ją od filozofii i oparł na etyce filozoficznej i psychologii. Zauważono, że przejawy zorganizowanego nauczania wystąpiły już w najstarszych cywilizacjach świata, zlokalizowanych na obszarach starożytnej Mezopotamii, Egiptu, Chin i Doliny Indusu. Ważną rolę wówczas pełniło piśmiennictwo narodów, ważne dla kapłanów i świeckich

rządzących. Dzięki pismu klinowemu, chińskiemu, czy hieroglifom można było upowszechniać wiedzę niemal ze wszystkich dziedzin kultury i nauki (S. Piekarski).

Zachęcam również do analizy opracowania ujętego w ostatniej części czasopisma **Bezpieczeństwo zdrowotne**, w którym Autorka zwróciła uwagę na promocję zdrowia i bezpieczeństwo w miejscu pracy, będący jednym z priorytetów polityki Unii Europejskiej w zakresie spraw społecznych i zatrudnienia. Wynika to między innymi z faktu, iż absencje pracowników wpływają na systemy zabezpieczenia społecznego i wzrost gospodarczy. Autorka poruszyła zastosowanie pewnych działań promocyjnych korzystnych dla pracowników i przedsiębiorstw, poprawiających efektywność, obniżających absencje z powodu chorób oraz zwiększających satysfakcję i zaangażowanie pracowników. Wskazała koncepcje związane z promocją zdrowia, główne kwestie zdrowotne pracowników, wpływające na ich wydajność w pracy i stan zdrowia. Przedstawiła kilka problemów i zasad, których przestrzeganie może korzystnie wpłynąć na funkcjonowanie pracowników (G. Babula).

Na podstawie powyższych skrótowych informacji serdecznie i zasadnie rekomenduję Państwu Czytelnikom nasz kwartalnik, życząc w toku lektury i w jej rezultacie konstruowania własnych refleksji i formułowania nowych pytań w ramach samodzielnego działania naukowego.

prof. zw. dr hab. Maria Kozielska
Redaktor Naukowy

BEZPIECZEŃSTWO NARODOWE

Krzysztof JUREK

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

ORCID: 0000-0003-4154-6416.

ZJAWISKO TERRORYSTYCZNE W KONTEKŚCIE BEZPIECZEŃSTWA DLA MIESZKAŃCÓW IZRAELA ORAZ STREFY GAZY

Wprowadzenie

Terroryzm jest jednym z największych zagrożeń na całym świecie, który istnieje od stuleci i nie jest on zjawiskiem rzadko występującym nawet w historii. Naukowcy zajmujący się badaniami dotyczącymi obronności oraz bezpieczeństwa jak również ludzie powiązani z polityką i mediami w pewnym sensie oczekują kolejnych poczynań takich organizacji jak Al-Kaida, Hamas lub ISIS. Należy pamiętać, że wydarzenia z dnia 11 września 2001 roku ożywiły wszelakie rozmowy o terroryzmie i ich skutkach nie tylko w USA, ale i na całym świecie. Powodem takich rozmów było nic innego jak olbrzymi zamach na WTC. Owy incydent uświadomił wszystkim, że terroryzm to nie jest zagrożenie lokalne a globalne. Terroryzm samobójczy nie jest już aż tak wielkim zagrożeniem, który byłby traktowany jako problem jak jeszcze kilka lat temu, a sami terroryści poszli z duchem czasu i zaczęli działać poprzez manipulacje w Internecie jak i na giełdach papierów wartościowych. Celem takich działań jest nic innego, jak rozbici gospodarki oraz rządów od środka jak również wzbudzanie strachu wśród społeczeństwa, na którym te zjawiska występują.

Działania terrorystyczne pokazały na arenie międzynarodowej, iż ma powiązania z polityką i na nią oddziałuje. Organizacje terrorystyczne nie mają, żadnych korelacji z istniejącymi prawami międzynarodowymi jak i zarządzeniami wewnątrz danego kraju. Można stwierdzić, że działania terrorystyczne przejawiają się poprzez pewne ustalenia wewnątrz danej organizacji terrorystycznej i są one dla członków najważniejsze, aby osiągnąć wyznaczone cele. To właśnie przez cele nadrzędne takich organizacji obywatele krajów, w których to występują zjawiska terroru nie są i prędko nie będą bezpieczni.

Terroryzm i jego znaczenie

Definicja terroryzmu nie jest i nigdy nie była łatwa do jednoznacznego określenia, natomiast należy tutaj wspomnieć, że A. Machowski stwierdził, iż słowo terroryzm wywodzi się jak najbardziej ze starożytnego języka literackiego czyli z tak zwanego sanskrytu gdzie tras oznacza drzeć natomiast greckie słowo tereo posiada to samo znaczenie. W czasach współczesnych słowo terroryzm powstało we Francji od słowa terreur, a oznacza ono gniew lub przerażenie.¹ W literaturze, która jest dostępna dla każdego człowieka i występuje na polskim rynku można znaleźć ponad 200 wszelakich definicji znaczenia słowa terroryzm. Jednak należy pamiętać, że każda z nich będzie powiązana i ma za zadanie przedstawić stan faktyczny takich zjawisk. Jednakże należy pamiętać, że różnią się one. Dlaczego? Mają one różny nacisk na motywy, które skłaniają organizacje do incydentów. K. Jałoszyński wspominał, iż przedmiot ataku znajduje się u podstaw działalności terrorystycznej.² W Pradze podczas szczytu NATO w listopadzie 2002 roku przyjęto, że terroryzm jest

¹ Machowski A., *Zagrożenia bioterroryzmem*. Dydaktyczno-prewencyjne aspekty zarządzania bezpieczeństwem społecznym, Mysłowice 2008, s. 12

² Jałoszyński K., *Terroryzm czy terror kryminalny w Polsce?*, Warszawa 2001, s. 7 - 8

bezprawnym użyciem siły naprzeciw osobom indywidualnym lub zastraszeniem rządów czy społeczeństwa aby osiągnąć cele religijne lub ideologiczne, ale również i samo zastraszenie społeczeństwa, które niekiedy jest łatwo zmanipulować.

Wcześniej, bo 13 czerwca 2002 roku Rada Unii Europejskiej³ spisała grupę czynności oraz zjawisk, które można uznać za czynności terrorystyczne a do najczęściej spotykanych można zaliczyć takie jak:

- ataki na życie oraz zdrowie;
- ataki w celu pozbawienia życia lub zdrowia;
- spowodowanie poważnych zniszczeń co do własności rządowej lub administracji publicznej, systemów transportowych, informacyjnych jak i informatycznych oraz działalności gospodarczej prywatnej;
- zajęcie transportu publicznego i wykorzystanie do niepowołanych celów;
- używanie broni masowego rażenia w tym materiałów wybuchowych i jądrowych jak i biologicznych oraz chemicznych;
- przerywanie dostaw energii w tym też i wody oraz próby przerywania dostaw żywności w krajach trzeciego świata oraz tam gdzie dostęp do żywności jest utrudniony;
- zastraszanie społeczeństwa.

Polska encyklopedia PWN opisała terroryzm jako „stosowanie gwałtu, okrucieństwa w celu zastraszania, zniszczenia przeciwnika”.⁴ Ekspert ds. terroryzmu A. Pawłowski poprzez pojęcie terroryzmu rozumie „stosowanie gwałtu przez jednostki lub grupy osób, w celu wywarcia wpływu zarówno na rząd i opinie publiczną, jak i na grupy osób i poszczególne osoby”.⁵ Należy wspomnieć też o tym, że terroryzm to zaplanowane działania, które są zorganizowane w bardzo dobry i dokładny sposób, i nie często zdarzają się pomyłki w działaniach organizacji terrorystycznych.

S. Zalewska opisuje, że według niej terroryzm towarzyszy ludzkości od wielu lat w postaci walk politycznych. Autor jest wrażenia, że jest to w pewnym sensie zagrożenie bezpieczeństwa narodowego co godzi w dobre mienie każdego państwa.

Metody badawcze

Powyższy temat został opracowany z wykorzystaniem dostępnej literatury przedmiotu oraz źródeł internetowych. Do badań empirycznych została zastosowana literatura, która przy tworzeniu artykułu jest autorów zarówno polskich jak i zagranicznych. Dane internetowe pochodzą ze specjalistycznych stron o tematyce zbliżonej do prezentowanej. Dokonano przeglądu powyższych materiałów oraz analizy ich treści. Jako materiał badawczy zastosowano również obserwacje własne w zmieniającej się sytuacji na linii Izrael – Hamas.

Terroryzm w historii

Jak już zostało wcześniej wspomniane terroryzm sięga swą historią do czasów antycznej Grecji. Według Greków osoba, która pozbawiła życia tyrana mogła cieszyć się mianem bohatera. Wielcy ówczesni myśliciele tacy jak Arystoteles czy Platon w swych działach stwierdzali, iż zabójstwo tyranów jest usprawiedliwione, gdyż byli oni przestępcami. Filozof Seneka Młodszy uważał, że dla bogów nie ma miłszej

³ Decyzja ramowa Rady z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie zwalczania terroryzmu

⁴ Encyklopedia Popularna PWN, Warszawa 1993, s. 864

⁵ Pawłowski A., *Terroryzm w Europie w XIX – XX w.*, Zielona Góra 1980, s. 9 - 10

ofiary niż krew z tyrana.⁶ W starożytnej literaturze, można też znaleźć stwierdzenie, że po środki terrorystyczne sięgali również sykariusze oraz zeloci.

Stowarzyszenie, które powstało w 1090 roku w Persji, których to przywódcą był wielki Hassan Ben Sabah – inaczej zwany starcem z gór – posiadał członków, którzy wierzyli w słuszność idei. Bardzo często członkowie owego stowarzyszenia odurzali się haszyszem przez co stawali się bardziej agresywni i napastliwi co skłaniało ich również do popełniania zabójstw krzyżowców na Ziemi Świętej.⁷ Perskie stowarzyszenie było na tyle silne i rozpoznawalne, iż w wielu językach tłumaczenie sprowadzało się do jednego słowa – asasyni.

Na początku lat 90. XX wieku dochodziło do olbrzymich zmian na arenie politycznej w Europie. Rozpad ZSRR oraz upadek demokracji ludowej doprowadził do tego, że ataki terrorystyczne bardzo ustały jednakże nie można jednoznacznie stwierdzić, że był to główny powód. Jak to zazwyczaj bywa ustanie jednego ugrupowania jest ogniwem zapalającym dla kolejnych. Tak było również i w tym wypadku gdzie po incydentach komunistycznych objawił się terroryzm islamski a swoje początki miał w Iranie w 1979 roku. Według R. Borkowskiego terroryzm jest stosowany w niektórych ruchach kulturowych jak i sektach o podstawie militarnej. Pod koniec XX wieku wiele ataków terrorystycznych było popełnianych aby zwrócić uwagę na ekologię, sprzeciw wobec aborcji.

Dzień 11 września 2001 roku był pewnego rodzaju ogniwem zapalnym, aby przymusić polityków jak i naukowców do rozważań nie tylko o tym jak zwalczać terroryzm, ale też jak go całkowicie wyeliminować. Ataki terrorystyczne w Washingtonie i Nowym Yorku przekroczył granicę – o ile można o jakiś granicach mówić względem terroryzmu – a świat i całe społeczeństwo uświadomili sobie jak wielkie jest zagrożenie dla życia i zdrowia. Po incydentach terrorystycznych z dnia 11 września 2001 roku NATO zanotowało bardzo szeroką pomoc od krajów członkowskich i nie tylko. W Europie nastąpił niepokój względem ataków w Stanach Zjednoczonych. Rozważano czy następnym krokiem islamskiego terronu będzie Europa chociażby pod takim względem, iż stary kontynent jest miejscem życia dla wielomilionowej rzeszy muzułmanów. Brano pod uwagę, iż po atakach z 11 września muzułmańskie organizacje prowadziły wzmożoną aktywność co w tamtym czasie mogło budzić sporu niepokój wśród społeczeństwa. Niestety przewidywania były mylne, czego potwierdzeniem może być incydenty z 11 marca 2004 roku z Madrytu gdzie dokonano serii ataków na pociągi z użyciem aż 13 bomb, wskutek czego zginęło aż 191 osób a 1 858 zostało rannych oraz 7 lipca 2005 roku z Londynu gdzie dokonano zamachów samobójczych na komunikację miejską gdzie straciło życie 52 osoby. Naukowcy oraz eksperci uważają, że obawiać się należy ataków tzw. superterroryzmu, które będą się objawiać poprzez użycie środków masowego rażenia lub poprzez paraliż systemów oraz sieci.

Rodzaje terroryzmu

Wszystkie działania, które można uznać za terrorystyczne sprowadzają się do brutalności oraz okropnego traktowania osób poszkodowanych. Za pewnego rodzaju tradycyjny rodzaj terroryzmu można uznać:

- morderstwa w tym te na konkretnej osobie/ofierze;

⁶ Lucius Annaeus Seneca Minor (ur. ok. 4 p.n.e. w Kordobie/Hiszpania, zm. 65 r. n.e.). T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, Wrocław 1998, s. 29 - 30

⁷ Wasserman J., *Templariusze i asasyni. Dwa tajemne zakony – chrześcijańskich templariuszy i muzułmańskich asasynów*, Warszawa 2007, s. 66 - 68

- używanie materiałów wybuchowych;
- porywania ludzi;
- porywania środków transportu;
- używanie broni biologicznej jak i chemicznej.

Należy jednak pamiętać, że wszystkie akty terroru obejmują szeroki zakres odbiorców.⁸ Trzeba sobie uświadomić też, że mała grupa ludzi lub pojedyncza jednostka również może doprowadzić do aktów terrorystycznych w tym najczęściej do dezorganizacji. Akty terrorystyczne stosowane poprzez małą grupę ludzi często są powiązane również z nagraniami, którym towarzyszą krzyki oraz masowe histerie powodem takowych nagrań jest pokazanie siły jaką terroryści mają. Tym samym po takich nagraniach można się spodziewać nader wielkich aktów przemocy. Przykładem tego stwierdzenia może być fakt, że islamscy terroryści bardzo często nagrywają proces dekapitacji budząc wśród społeczeństwa grozę. Jednocześnie powoduje to zwiększone zainteresowanie mediów oraz służ bezpieczeństwa. Akty terrorystyczne mogą mieć na celu upokorzenia rządu w danym kraju. W przeszłości akty terroru były wycelowane głównie w instytucje zajmujące się bezpieczeństwem, udowadniając im brak kompetencji i brak profesjonalizmu. Terroryści w ten sposób prowokowali władze, skutkiem czego były równocześnie zmuszone do podejmowania działań zapobiegawczych. Upokarzanie instytucji zajmującej się bezpieczeństwem może mieć negatywne skutki. Dlaczego? Ponieważ w ten sposób może spaść poparcie rządzących w danym kraju a to może doprowadzić do upadku rządów.

Rozpad ZSRR poniekąd też przyczynił się do rozwoju terroryzmu, ale nie był to główny powód, dla którego ten rozwój nastąpił. Poprzez bezpodstawny atak Rosji na Ukrainę można śmiało nazwać ją krajem terrorystyczny, który za wszelką cenę chce dążyć do nierealnych ideologii jakim jest bycie największą siłą nie tylko militarną ale i gospodarczą na świecie. Taki rodzaj aktu barbarzyństwa można śmiało nazwać terroryzmem międzynarodowy to przede wszystkim działania, które są skierowane przeciwko różnym krajom na świecie.

Oprócz terroryzmu międzynarodowego można wyróżnić jeszcze kryminalny. Jest on nad wyraz brutalny i rzadko stosowany. Do terroryzmów kryminalnych można zaliczyć:

- przestępców na tle seksualnych;
- przestępców porywających głównie dla okupu.

Stosowanie aktów terroru może w głównej mierze mieć podłoże zaspokojenia swoich wyimaginowanych potrzeb. W dobie kryzysu można to porównać z brakiem środków do życia jak i zaburzeniem psychicznymi.

Terroryzm lokalny koncentruje się na danym miejscu oraz na walce z miejscowymi władzami. Ma to na celu głównie zastraszenie obywateli w danym okręgu. Ma to w pewnym sensie sprzeciwić się podejmowanym decyzjom na danym regionie.

Terroryzm indywidualny jest skupiony na ściśle określonej osobie w celu dokonania danej określonej czynności np. zabójstwa lub uprowadzenia osoby związanej z polityką.⁹ Według J. Muszyńskiego można wyróżnić następujące rodzaje terroryzmu:¹⁰

⁸ P. Piątkowski, *Terroryzm. Nowe wyzwanie dla bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, s. 5–7

⁹ Dietl W, Hirschmann K, Tophoven R., *Terroryzm*, Warszawa 2009, s. 340 - 341

¹⁰ Muszyński J., *Istota terroryzmu politycznego*, [w:] *Terroryzm polityczny*, (red.) J. Muszyński, Warszawa 1981, s. 23

- terroryzm legalny – jest on stosowany w krajach reżimowych jak np. Korea Północna. Polega ona na podporządkowaniu osobie rządzącej lub partii rządzącej całego społeczeństwa i zmuszenia ich do posłuszeństwa;
- terroryzm nielegalny – stosowany przez ugrupowania aby uzyskać władzę i wywierać wpływy na społeczeństwo ta nielegalność wynika z braku zgody prawnej na istnienie oficjalnej organizacji.

Natomiast według K. Jałoszyńskiego terroryzm można podzielić ze względu na jego podłoże działania jak np.:¹¹

- nacjonalistyczne – to takie które wyraża się zarówno społecznie jak i politycznie postulując słuszność i nadrzędność swoich intencji;
- separatystyczny – dąży do oddzielenia się grupy narodowościowej i utworzenia własnego niepodległego państwa;
- fundamentalistyczny – skupia na sobie w głównej mierze osoby, które uznają się za fanatyków danej religii i chcą aby była ona główną wiarą w danym kraju poprzez wyparcie pozostałych;
- rasistowski – jest on powiązany z wyrażaniem pogardy w stronę ludzi o odmiennym kolorze skóry lub wyznaniu.

Grupy terrorystyczne nie mają dużych środków finansowych zarówno na utrzymanie swojej działalności, jak i na powstawanie wszelakich incydentów publicznych. Jednakże zdarza się, że dysponują ogromnymi zasobami pieniężnymi. Skąd pochodzą te środki? W głównej mierze pochodzą ze sprzedaży pirackich oprogramowań, gier komputerowych, filmów, hakerstwa, produkcji i sprzedaży fałszywych sprzętów RTV i AGD. Można więc stwierdzić, że bogate organizacje terrorystyczne posiadają bardzo duże umiejętności techniczne. Świadczyć może o tym też fakt, że wielu dobrze wykształconych absolwentów studiów wraca do swojego kraju po to aby dzielić się zdobytą wiedzą, co prowadzi też do rozwoju cyberterroryzmu.

Jak zorganizowane są grupy terrorystyczne?

Grupy terrorystyczne są zawsze bardzo zorganizowane i poukładane co może budzić w pewnym sensie niepokój. Ich struktura jest zazwyczaj hierarchiczna, można ją porównać do pewnego rodzaju agencji wywiadowczej patrząc pod kątem organizacji. Tak jak i w wojsku, tak i wśród terrorystów najwyżej stoi dowództwo; zazwyczaj w jego skład wchodzi osoby, które były inicjatorami stworzenia organizacji. Ich głównym zadaniem jest pozyskiwanie funduszy na prawidłowe funkcjonowanie organizacji, bardzo często środki te pochodzą z nielegalnych źródeł. Niektóre osoby wchodzące w skład dowodzenia działają bardzo ostrożnie, co uniemożliwia wszelakim służbom ich zdemaskowanie. Nadrzędnym obowiązkiem dowódców w organizacjach terrorystycznych jest analizowanie oraz prowadzenie ataków na wyznaczone cele jak również wydaje bezpośrednie rozkazy.

Organizacje terrorystyczne działają zawsze w sposób przemyślany i posiadają własny zespół do spraw zbierania informacji, można ją nazwać w pewnym sensie jako agencję wywiadowczą. Osoby, które wchodzi w skład grupy zbierającej informacje są drugim najważniejszym trzonem zaraz po dowództwie. To dzięki nim kadra dowodząca organizacjami terrorystycznymi może podejmować dokładne i przemyślane kroki odnośnie potencjalnych ataków. Do działań wywiadu należy również werbowanie nowych członków, którzy są poddawani bardzo skrupulatnemu

¹¹ Jałoszyński K., *Współczesny wymiar antyterroryzmu...*, s. 37

sprawdzeniu, nie tylko pod kątem wykształcenia i umiejętności ale w głównej mierze pod kątem przydatności oraz wierności dla organizacji.

Kolejnym członem organizacji terrorystycznych jest grupa wsparcia. Ich zadania są niemniej ważne niż grupy wywiadowczej. Do ich zadań należy przeczesywanie i analiza terenu w poszukiwaniu odpowiednich kryjówek w tym zasadzek jak i schronień. Zajmują się również przygotowywaniem środków pod zakup sprzętu, bez którego organizacja nie mogłaby istnieć. Kolokwialnie rzecz ujmując można stwierdzić, iż są oni w pewnym rodzaju działem księgowości.

Kto w takim razie jest odpowiedzialny za realizację zamachów? Jest to tak zwana grupa taktyczna. Jest ona zawsze najliczniejszą grupą a jej członkami są ludzie, którzy od wielu lat byli szkoleni do wykonywania wszelakich zadań. Podczas szkoleń wykorzystywano różne formy psychologiczne. Szkolenia nie tylko obejmują przygotowanie do obsługi broni jak i pojazdów ale też przede wszystkim względem przygotowywania bomb różnych konstrukcji. Szkolenia grup terrorystycznych można porównać do działań służb specjalnych a do nich można zaliczyć:¹²

- konspiracja działań;
- dbanie o legalność dokumentów;
- zdobywanie informacji powiązanych z organizacjami terrorystycznymi od służb wywiadowczych;
- szkolenia w państwach, które wspierają daną organizację terrorystyczną;
- zastraszania grup ludzi aby uzyskać odpowiedni rozgłos;
- analizy sytuacji polityczno-gospodarczo-ekonomicznej na świecie.

Przeprowadzając analizę terroryzmu można wyróżnić trzy grupy w które są skierowane ataki a same ataki mają powiązany cel:

- władze rządowe – celem ataków jest zmuszanie rządu i władz rządzących do zmian poglądów, wymuszenia wprowadzenia zmian do prowadzonej polityki, zmuszanie władz do uwolnienia uwięzionych terrorystów w zamian za nieujawnianie delikatnych/tajnych/ściśle tajnych informacji;
- wojsko oraz policja – zmuszanie rodzin policjantów oraz wojskowych do współpracy z organizacjami terrorystycznymi, dokonywania zadośćuczynienia z wykonane ataki na organizacje terrorystyczne, ośmieszenie policji i wojska;
- biznes – terroryzowanie ludzi biznesu ma na celu zdobywanie funduszy na działania organizacji, terroryzowanie biznesmenów ze względu na powiązania z władzami danego państwa.

Zwalczanie terroryzmu

Rzeczpospolita Polska, jak i inne kraje na całym świecie dążą do zwalczania terroryzmu i uniemożliwienie rozprzestrzeniania się go po terytorium państwa. Pytanie jakie należy sobie postawić to czy Rzeczpospolita Polska jest w jakimś stopniu zagrożona pod kątem terrorystycznym? Odpowiedź jest bardzo prosta, ponieważ zagrożenie atakami terrorystycznymi na terenie Polski jest znikome tak więc nie powinniśmy się obawiać, że to się zmieni w najbliższym czasie. Według E. Szafrąskiej istnieje możliwość ataków terrorystycznych natomiast ich realne wystąpienie jest znikome. Do potencjalnych przyczyn zagrożeń terrorystycznych, które mogą występować na terytorium Rzeczpospolitej Polski można zaliczyć:¹³

¹² Mroziewicz K., *Moc, niemoc i przemoc*, Bydgoszcz-Warszawa 2005, s. 398 - 399

¹³ Szafrąska E., *Bezpieczeństwo państwa w kontekście zagrożeń terrorystycznych*, [w:] Wojna

- sojusz ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki Północnej;
- członkostwo w grupowaniach antyterrorystycznych;
- uczestnictwo Rzeczypospolitej Polski w misjach pokojowych;
- członkostwo w NATO;
- członkostwo w strefie Schengen;
- słaba stabilizacja Iraku;
- wzrost liczby osób pochodzenia czeczeńskiego na terenie Rzeczypospolitej Polski – uznaje się czeczeńów za jednych z najbardziej agresywnych narodowości na całym świecie;
- wzrost liczby uchodźców kaukaskich.

Co może być skutkiem powstawania większej liczby ataków? Ogniem zapalnym i zarazem zachęcającym terrorystów mogło być szersze otwarcie granic. Podczas wojny na Ukrainie, która rozpoczęła się 24 lutego 2022 roku uchodźcy ze wschodu przedostawali się do Rzeczypospolitej Polski aby uzyskać schronienie i pomoc. Wśród nich mogły być również osoby, które będą sprowadzać potencjalne zagrożenie lecz ciężko jest to wskazać czy aby na pewno tak było/będzie.

Analizując przypadki występujące w różnych krajach, gdzie istnieją bardzo duże ograniczenia w swobodnym funkcjonowaniu jak i w wolności słowa obywatele tych krajów są zmuszeni do ucieczki ze swej ojczyzny. Względem bezpieczeństwa Rzeczypospolitej Polski istotne jest też spojrzenie na uchodźców nie tylko z Ukrainy, ale i krajów takich, które są uznawane za reżimowe, jak i te, w których jest ograniczona wolność słowa czy też mediów. Do takich krajów można zaliczyć Irak, Afganistan, Pakistanu, Chiny, Koreę Północną, Białoruś. Uchodźcy z owych krajów uciekają, ponieważ chcą żyć normalnie w kraju, który nie będzie ich prześladował za wiarę czy też orientację seksualną lub przynależność do wszelakich organizacji. Organizacje terrorystyczne mogą to wykorzystać, ponieważ ich członkowie mogą udawać uchodźców co tym bardziej uniemożliwia ich odnalezienie.

Palestyński terroryzm w Izraelu – zagrożenie z strony Hamasu

Początki Hamasu datuje się na 1928 rok, wtedy to właśnie w Egipcie powstała organizacja pod nazwą Bracia Muzułmanie. W Palestynie pod dowództwem Hasanna Al.-Banna utworzono Komitet Centralny do spraw Pomocy Palestynie, która protestowała przeciwko władzy brytyjskiej. Działania członków Bractwa nasilały się coraz bardziej. Organizacja ta która miała swoje początki w Egipcie poszerzała swoje wpływy w Palestynie. Niespełna po 2 latach od wejścia na „rynek Palestyński” ich liczba członków wynosiła od 12 do 20 tysięcy członków¹⁴ (dane dotyczące ilości członków nie są dokładne). Od samego powstania Hamasu jego członkowie szczyli się swoimi niekiedy drastycznymi ruchami przeciwko Państwu Izraelskiemu. Członkowie Hamasu doszli do wniosku, że aby posiadać więcej zwolenników będą szerzyć swoją ideologię w meczetach, co przyniosło spodziewany efekt. Meczety były traktowane jako przedszkola, szkoły czy nawet uczelnie wyższe.¹⁵

Członkowie Hamasu jak i wszyscy muzułmanie podkreślali olbrzymie znaczenie Jerozolimy. Traktowali ją, jako miejsce z którego Mahomet rozpoczął swą podróż ku

z terroryzmem w XXI wieku, (red.) B. Hołyst, K. Jałoszyński, A. Letkiewicz, Szczytno 2009, s. 156 - 162

¹⁴ Bolechów B., *Terroryzm w świecie podwubiegunowym: przewartościowania i kontynuacje*, Toruń 2002, s. 307; E. Pace, P. Stefani, *Współczesny fundamentalizm religijny*, Karków 2002, s. 76-77

¹⁵ Levitt M., *Hamas, polityka, dobroczynność i terroryzm w służbie dżihadu*, Kraków 2008, s. 29.

siedmiu niebiosom. Poprzez tak istotne znaczenie Jerozolimy nie było jakiegokolwiek zgody na traktowaniu go jako narzędzia do rozmów pokojowych. Członkowie Hamasu podkreślają, że w sprawie palestyńsko-żydowskiej kompromis jest niemożliwy. Ponadto święta wojna zwana Dżihadem została uznana przez Hamas jako obowiązek każdego muzułmanina jak obowiązek.

Hamas działa zarówno na płaszczyźnie politycznej jak i społecznej a na czele stoi rada, która ma decydować o kierunkach politycznych działań jak również ma za zadanie zarządzające.

Hamas poprzez swoją coraz to większą „rozpoznawalność” nawiązał dobre kontakty przedstawicielami Iranu, którzy zezwolili na otwarcie ambasady organizacji w Teheranie. Rządzący Iranem wsparli Hamas również szerokim zakresem szkoleń wojskowych, logistycznych oraz informatycznych co pozwoliło organizacji na zwiększenie swoich zasięgów jak i „zachęcało” do wstąpienia nowych członków. Członkowie Hamasu twierdzą, że Palestyna jest krajem, który powstał w wyniku imperializmu a jego obywatele w tym rządzący odmawiają uznania Izraela jako Państwa. Muzułmanie są nastawieni na to, że niewierni (Izraelczycy) muszą się poddać lub zostaną wyrzuceni siłą, są oraz będą traktowani jako intruz.

18 grudnia 2003 roku ówczesny premier Izraela Ariel Szaron miał autorski pomysł na zakończenie konfliktu Izraela z Palestyną w sposób pokojowy. Pomysłem Szarona było oddzielenie terenów palestyńskich w Strefie Gazy. Pomysł zakładał również likwidację niektórych osiedli żydowskich. Nowo powstałe granice miały być chronione poprzez budowę tzw. „bariery bezpieczeństwa”. Pomysł ten został zaakceptowany przez obie strony konfliktu. Pokój między oboma Państwami nie trwał zbyt długo. 22 lutego 2004 roku zamachowiec samobójca wysadził się w centrum Jerozolimy zabijając 7 osób oraz raniąc tym samym 66 innych. Odwetem Izraela było zabicie w Gazie duchowego przywódcę Hamasu szejka Ahmeda Jasina. Zabójstwo przywódcy Hamasu doprowadziło do tego, że ataki terrorystyczne wzrosły aż pięciokrotnie.

Izraelczycy rozpoczęli 27 grudnia 2008 roku agresję na Strefę Gazy pod nazwą „Płynny ołów”. Celem agresji miało być zniszczenie infrastruktury Hamasu w Strefie Gazy oraz likwidacja ich członków. Agresja trwała 22 dni w której zginęło 1188 ludzi a 5 285 zostało rannych. Był to tym samym jeden z większych ataków zbrojnych.

7 października 2023 roku nastąpił atak Hamasu na Izrael, w skutek tego zginęło (na dzień dzisiejszy)¹⁶ ponad 600 osób a tysiące pozostały ranne. Atak Hamasu na Izrael przez specjalistów został uznany za brutalny, powodem tego było wystrzelenie ponad 3 500 rakiet.¹⁷ Trwający od lat konflikt nie zanosi się, ale został zakończony jakimkolwiek porozumieniem.

Bezpieczeństwo Izraelczyków nie jest stabilne ponieważ nie wiadomo kiedy i przede wszystkim gdzie wróg zaatakuje. Premier Izraela Benjamin Netanjahu oficjalnie obiecał, że dokona wszelkich starań aby całkowicie zlikwidować Hamas. Pogłębiający się konflikt Izraela z Hamasem można stwierdzić, że jest „książkowym” przykładem zagrożenia bezpieczeństwa człowieka. Biorąc pod uwagę dosyć skomplikowaną i długą historię narodu żydowskiego. Przez wielu mieszkańców samej Gazy jak i jej okolicy konflikt ten jest porównywany do okresów II wojny światowej, gdzie naziści w masowej ilości mordowali żydów dla swojej „ideologii” tak

¹⁶ Na dzień 11.10.2023r

¹⁷ Hukałowicz I. <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/9316617,wojna-w-izraelu-jak-wygladal-atak-hamasu-35-tys-rakiet-i-setki-zab.html> (data wglądu 11.10.2023r)

samo Państwa muzułmańskie z Jordanią na czele uważają, że Izrael to Państwa „sztucznie” powstałe i nigdy nie powinno istnieć.

Same ataki na obywateli Izraela są w swym okrucieństwie bestialskie co przedstawiają relacje w mediach społecznościowych. Ataki bardzo obniżają morale społeczne jak również doprowadzają do tego, że wiele obywateli Izraela boi się utraty państwowości. Logicznym jest, że wiele Państwa na świecie, w tym USA wspiera Izrael nie tylko pomagając w sposób dyplomatyczny, ale i militarny. Izrael posiada bardzo dobrze zorganizowane wojsko, w którego skład wchodzi również bardzo dużo kobiet, jak i młodych obywateli. Biorąc pod uwagę bardzo zaawansowane oraz profesjonalne szkolenia w wojsku Izraelskim można się spodziewać, że rozwiązanie konfliktu trwającego już od kilku dziesięcioleci wreszcie znajdzie swoje rozwiązanie na korzyść Państwa żydowskiego.

W świetle konfliktu na wschodniej granicy Rzeczypospolitej Polski można domniemywać, że może dojść do napływu uchodźców z Izraela do Europy tak samo jak miało to miejsce z obywatelami Ukrainy.

Podsumowanie

Podsumowując można stwierdzić, że terroryzm od czasu upadku Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich w 1991 roku bardzo się rozwinął; jednakże sam upadek ZSRR nie może zostać uznany za ogniwo zapalne rozwoju terroryzmu. Nie tylko liczba członków danej organizacji terrorystycznej została powiększona, lecz większość z nich postanowiła iść z duchem czasu i postawić również na jakość – w myśli idei nie ilość a jakość. Nie od dziś jest wiadome, że za jakością idą efekty. Lecz wiedząc to wszystkie kraje niezależnie od ustroju w danym państwie, czy też różnych orientacji w sferze rządzącej powinny to wiedzieć. Otwarcie granic doprowadziło do coraz to szybszego rozprzestrzeniania się terrorystów, a ich odnalezienie i zwalczanie jest coraz to trudniejsze. W Europie strefa Schengen stała się pewnego rodzaju „buforem” dla osób mające skłonności terrorystyczne, ponieważ kontrola jest bardzo niska. W nawiązaniu do sytuacji, która dzieje się na wschodzie naszego kraju trzeba być ostrożnym kogo wpuszcza się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, nie każda osoba, która posiada status uchodźcy nim jest. Organizacje terrorystyczne zrobią wszystko, aby osiągnąć swój cel czy to militarny, czy to ten powiązany z polityką, czy związany z niebezpieczeństwem.

Na przykładzie konfliktu Izraela z Hamasem można zauważyć, że nie tylko żydowscy obywatele nie są bezpieczni, ale również mieszkańcy Strefy Gazy. Od dziesięcioleci ziemie należące do Izraela są sporne i na dzień dzisiejszy nie można myśleć, że kiedykolwiek się to zmieni. Kością niezgody jest niepodważalnie Strefa Gazy. Tak jak w 2022 roku uchodźcy z Ukrainy uciekali przed najeźdźcą z Rosji, tak może się okazać, że Izraelczycy będą uciekać przed Hamasem i jego zwolennikami. Stwierdzenie jest to w pewnym sensie zasadne, ponieważ loty samolotowe z tego kraju ciągle się odbywają nawet w celach turystycznych, a Izraelczycy mają w ten sposób ciągły dostęp do transportu. Osoby będące „zamknięte” w Strefie Gazy czują strach przed jutrem, tak samo jak Izraelczycy. Niestety tereny te prędko nie „podadzą sobie ręki”, lecz można liczyć, że zostaną podpisane pewnego rodzaju ugody, które będą miały na celu poluzowanie konfliktu.

Streszczenie

Wydarzenia z Izraela, które nastąpiły w nocy z soboty 7 na niedzielę 8 października 2023 roku uświadomiły wszystkim ludziom, na całym świecie że organizacje terrorystyczne, w tym wypadku Hamas, są skrajnie pozbawione człowieczeństwa poprzez brutalny atak na Izraelczyków. Ataki te są na tyle brutalne, że są nazywane nawet brutalniejszymi od tych, które można zauważyć na Ukrainie. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wpływu ataków terrorystycznych przez ugrupowanie zwane Hamasem na bezpieczeństwo obywateli Izraela oraz znalezienia odpowiedzi na pytanie czy są oni bezpieczni w swoim własnym kraju. Sam konflikt między Hamasem a Izraelem jest o tyle niebezpieczny, że budzi niepokój nie tylko na rodzimym podwórku, ale i w Europie oraz Stanach Zjednoczonych

Słowa kluczowe: terroryzm, bezpieczeństwo, zagrożenie, uchodźcy, Izrael, Hamas

THE TERRORIST PHENOMENON IN THE CONTEXT OF SECURITY FOR THE INHABITANTS OF THE ISRAEL AND GAZA STRIP

Summary

The events in Israel that occurred on the night of Saturday 7 to Sunday 8 October 2023 made all people all over the world aware that terrorist organizations, in this case Hamas, are extremely devoid of humanity through a brutal attack on Israelis. These attacks are so brutal that they are called even more brutal than those seen in Ukraine. The target of this article is to present the impact of terrorist attacks by the group called Hamas on the security of Israeli citizens and to find an answer to the question whether they are safe in their own country. The conflict itself between Hamas and Israel is so dangerous that it raises concerns not only at home but also in Europe and the United States.

Keywords: terrorism, security, danger, refugees, Israel, Hamas

Bibliografia:

- Bolechów B., *Terroryzm w świecie podwubiegunowym: przewartościowania i kontynuacje*, Toruń 2002, s. 307; E. Pace, P. Stefani, *Współczesny fundamentalizm religijny*, Karków 2002, s. 76-77
- Dietl W., Hirschmann K., Tophoven R., *Terroryzm*, Warszawa 2009, s. 340 – 341
- Encyklopedia Popularna PWN, Warszawa 1993, s. 864
- Jałoszyński K., *Terroryzm czy terror kryminalny w Polsce?*, Warszawa 2001, s. 7 – 8
- Jałoszyński K., *Współczesny wymiar anty terroryzmu...*, s. 37
- Levitt, *Hamas, polityka, dobroczynność i terroryzm w służbie dżihadu*, Kraków 2008, s. 29.
- Lucius Annaeus Seneca Minor (ur. ok. 4 p.n.e. w Kordobie/Hiszpania, zm. 65 r. n.e.). T. Miłkowski, P. Machcewicz, *Historia Hiszpanii*, Wrocław 1998, s. 29 – 30
- Machowski A., *Zagrożenia bioterroryzmem. Dydaktyczno-prewencyjne aspekty zarządzania bezpieczeństwem społecznym*, Mysłowice 2008, s. 12
- Mroziewicz K., *Moc, niemoc i przemoc*, Bydgoszcz-Warszawa 2005, s. 398 – 399
- Muszyński J., *Istota terroryzmu politycznego*, [w:] *Terroryzm polityczny*, (red.) J. Muszyński, Warszawa 1981, s. 23
- Pawłowski A., *Terroryzm w Europie w XIX – XX w.*, Zielona Góra 1980, s. 9 – 10

- Piątkowski P., *Terroryzm. Nowe wyzwanie dla bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, s. 5–7
- Stemplowski R., *Transnarodowa harmonizacja bezpieczeństwa i rozwoju ograniczy transnarodowy terroryzm*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2001, t. 1, nr 3(3), s. 5 – 8
- Szafrańska E., *Bezpieczeństwo państwa w kontekście zagrożeń terrorystycznych*, [w:] *Wojna z terroryzmem w XXI wieku*, (red.) B. Hołyst, K. Jałoszyński, A. Letkiewicz, Szczepiwo 2009, s. 156–162
- Wasserman J., *Templariusze i asasyni. Dwa tajemne zakony – chrześcijańskich templariuszy i muzułmańskich asasynów*, Warszawa 2007, s. 66 – 68
- Akty prawne
- Decyzja ramowa Rady z dnia 13 czerwca 2002 r. w sprawie zwalczania terroryzmu
- Źródła internetowe
- Hukałowicz I. <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/9316617-7,wojna-w-izraelu-jak-wygladal-atak-hamasu-35-tys-rakiet-i-setki-zab.html>
(data wglądu 11.10.2023r)

Stanisław PIEKARSKI

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa w Poznaniu
Wydział Nauk Społecznych w Bartoszycach

POCZUCIE BEZPIECZEŃSTWA MIESZKAŃCÓW PRZYGRANICZNEGO POWIATU BARTOSZYCKIEGO W OBLICZU AGRESJI ROSJI NA UKRAINĘ

Wprowadzenie

Polska posiada 210 km granicy lądowej z Federacją Rosyjską. Stwierdzenie to dotyczy pięciu powiatów województwa warmińsko-mazurskiego. Są to powiaty: elbląski, braniewski, bartoszycki, kętrzyński i gołdapski. Najdłuższa linia graniczna – wynosząca prawie 50 km - przypada na powiat bartoszycki. Powiat ten posiada obszar 1 309 km². Mieszka tu prawie 59 000 mieszkańców, z czego ponad 57% w czterech miastach: Bartoszycach, Górowie Iławeckim, Bisztynku i Sępólnu.¹ Są to tereny dawnych Prus Wschodnich. W latach 1946-1947 miejscowa ludność została przesiedlona. W jej miejsce na tzw. ziemię odzyskane w latach 1946-1957 w czterech „falach” repatriacyjnych przybyła ludność z Kresów Wschodnich, głównie z Wileńszczyzny i Grodzieńszczyzny.²

Spora liczba „przesiedleńców” pojawiła się na tym terenie w ramach akcji „Wisła” realizowanej od kwietnia do lipca 1947, chociaż ostatnie wysiedlenia z terenów Bieszczadów miały miejsce jeszcze w 1950 roku. Można więc generalnie przyjąć, że w pierwszym okresie powojennym, przebywała tu głównie tzw. ludność napływowa. Drugą charakterystyczną cechą tej części województwa warmińsko-mazurskiego, to liczne występowanie na tym terenie Państwowych Gospodarstw Rolnych (PGR), dużych socjalistycznych przedsiębiorstw rolnych, będących własnością państwa. Zostały one gwałtownie zlikwidowane tuż po roku 1990, kiedy w Polsce nastąpiły przemiany społeczno-ustrojowe.³ Nic też dziwnego, że według danych GUS z czerwca 2023 roku powiat bartoszycki znalazł się w gronie trzech powiatów polskich o najwyższym – wynoszącym aż 24% - wskaźniku bezrobocia.⁴

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie wyników badań dotyczących poczucia bezpieczeństwa mieszkańców przygranicznego powiatu bartoszyckiego, w kontekście agresji rosyjskiej na Ukrainę rozpoczętej 24 lutego 2022 roku. W roli realizatorów prac badawczych wystąpiło kilkoro studentów drugiego roku kierunku bezpieczeństwo wewnętrzne Wydziału Nauk Społecznych poznańskiej Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa.⁵ Badania zostały przeprowadzone na początku 2023 roku, w ramach tzw. zajęć terenowych. Nadzór nad ich realizacją sprawował autor niniejszego artykułu.

¹ Powiat bartoszycki, https://pl.wikipedia.org/wiki/Powiat_bartoszycki (dostęp: 5.12.2023).

² P. Eberhardt, *Rozmieszczenie ludności na terytorium Polski spowodowane II wojną światową*, „Dokumentacja Geograficzna” 2000, nr 15, s. 5-80.

³ Państwowe gospodarstwo rolne, https://pl.wikipedia.org/wiki/Pa%C5%84stwowe_gospodarstwo_rolne

⁴ W których powiatach jest największe bezrobocie? GUS opublikował najnowsze dane, (dostęp: 6.12.2023). <https://samorzad.pap.pl/kategoria/praca/w-ktorych-powiatach-jest-najwieksze-bezrobocie-gus-opublikowal-najnowsze-dane>

⁵ Bartoszycki wydział został utworzony w roku 2014. W bieżącym roku obchodzić będzie 10-lecie swego istnienia.

Charakterystyka bartoszycko-królewieckiego pogranicza

Najważniejszym miastem powiatu bartoszyckiego są 23-tysięczne Bartoszyce.⁶ Przez kilkanaście lat bardzo ważną rolę w życiu mieszkańców powiatu odgrywało polsko-rosyjskie przejście graniczne w pobliskich Bezledach. Dzięki niemu istniała ożywiona – nie zawsze legalna- wymiana handlowa między mieszkańcami obu stref przygranicznych. Przejście to zostało zamknięte w lipcu 2016 roku.⁷ W mieście od 1994 roku stacjonuje 20 Bartoszycka Brygada Zmechanizowana.⁸

Wyjątkową rolę w życiu powiatu bartoszyckiego pełni 4-tysięczne miasteczko Górowo Iławeckie.⁹ Wielu mieszkańców powiatu nazywa je „stolicą polskiej Ukrainy”. W miejscowości tej bardzo sprawnie funkcjonuje Zespół Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania.¹⁰ Działa tu też od 1969 roku znany w Polsce ukraiński Zespół Pieśni i Tańca „Dumka”.¹¹ W roku 1981 wyznawcy grekokatolickiej parafii otrzymali do zagospodarowania kościół użytkowany do tej pory przez ewangelików. W latach 1983-1984 ozdobił go w trybie społecznym swoimi polichromiami¹² Jerzy Nowosielski (1923-2011), jeden z najbardziej charyzmatycznych malarzy polskich.¹³ W takich okolicznościach prowincjonalna świątynia pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego „awansowała” do rangi najciekawszych zabytków Warmii i Mazur. W dzisiejszym budynku plebanii Parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego nocował z 17/18 lutego 1807 roku Napoleon Bonaparte.¹⁴ Fakt ten miał miejsce tuż po wygranej przez Napoleona bitwie z połączonymi siłami Prus i Rosji pod Iławą Pruską, stoczonej w dniach 7-8 lutego 1807 roku.¹⁵

Dawna Iława Pruska, to dzisiejsze miasteczko rosyjskie Bagrationowsk, położone w obwodzie królewieckim, graniczące ze wspomnianymi powyżej Bezledami. Obwód liczy dziś 15 125 km². Zamieszkuje go 1,1 mln osób. Na terenie obwodu znajduje się 21 miast oraz 3 osiedla typu miejskiego.¹⁶ Od kilku miesięcy na granicy z Federacją Rosyjską budowana jest zaporą terenowa. Ma ona 2,5 m wysokości i 3 m szerokości. Składa się z trzech rzędów drutu ostrzowego,

⁶ *Bartoszyce*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Bartoszyce> (dostęp: 2.12.2023).

⁷ *Przejście graniczne Bezledy-Bagrationowsk*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Przej%C5%9Bcie_graniczne_Bezledy-Bagrationowsk, (dostęp: 5.12.2023).

⁸ *20 Bartoszycka Brygada Zmechanizowana*, https://pl.wikipedia.org/wiki/20_Brygada_Zmechanizowana, (dostęp: 3.12.2023).

⁹ *Górowo Iławeckie*, https://pl.wikipedia.org/wiki/G%C3%B3rowo_I%C5%82aweckie, (dostęp: 4.12.2023).

¹⁰ *Zespół Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania w Górowie Iławeckim*, http://encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/Zesp%C3%B3%C5%82_Szk%C3%B3%C5%82_z_Ukrai%C5%84skim_J%C4%99zykiem_Nauczania_w_G%C3%B3rowie_I%C5%82aweckim (dostęp: 6.12.2023).

¹¹ *Zespół Pieśni i Tańca Dumka z Górowa Iławeckiego*, http://leksykonykultury.ceik.eu/index.php/Zesp%C3%B3%C5%82_Pie%C5%9Bni_i_Ta%C5%84ca_Dumka_z_G%C3%B3rowa_I%C5%82aweckiego, (dostęp: 7.12.2023).

¹² M. Kapka, *Polichromie ścienne Jerzego Nowosielskiego w cerkwi w Górowie Iławeckim – zagadnienia technologii i techniki malarskiej*, „Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo” 2017, tom XLVIII, s. 325-342.

¹³ *Cerkiew Podwyższenia Krzyża Świętego w Górowie Iławeckim*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Cerkiew_Podwy%C5%BCszenia_Krzy%C5%BCa_%C5%9Awi%C4%99tego_w_G%C3%B3rowie_I%C5%82aweckim, (dostęp: 8.12.2023).

¹⁴ *Górowo Iławeckie: dom w którym nocował Napoleon*, <https://mojemazury.pl/42342,Gorowo-Ilaweckie-dom-w-ktorym-nocowal-Napoleon.html>, (dostęp: 7.12.2023).

¹⁵ *Bitwa pod Iławą Pruską*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Bitwa_pod_Prusk%C4%85_I%C5%82aw%C4%85

¹⁶ *Obwód królewiecki*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Obw%C3%B3d_kr%C3%B3lewiecki, (dostęp: 6.12.2023).

rozpiętego na metalowych słupach wbitych w ziemię. Ruszyły też prace związane z montowaniem systemu kamer i czujników, który umożliwi całodobowe monitorowanie granicy, niezależnie od warunków pogodowych.¹⁷

Formalnie obwód królewiecki został utworzony 7 kwietnia 1946 roku jako część terytorium Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej w ramach ZSRR. Wysiedlenie miejscowej ludności niemieckiej i zasiedlenie tego obszaru ludnością napływową z głębi Związku Sowieckiego trwało do końca roku 1947 roku. Obwód w zamysle rosyjskich przywódców miał być najbardziej wysuniętym na zachód skrawkiem ZSRR. Rozlokowano w nim liczne sowieckie bazy wojsk lądowych i marynarki wojennej. Od początku chodziło o kontrolowanie i zastraszenie krajów Europy Wschodniej. Proces ten ulegał radykalnej intensyfikacji w obliczu powstania Litwy, Łotwy i Estonii, oraz przystąpienia tych państw i Polski do NATO. Dziś obwód królewiecki to jeden z najbardziej zmilitaryzowanych regionów świata, gdzie rozlokowane są też główne jądrowe.¹⁸ Z pewnością część mieszkańców powiatu bartoszyckiego ma tego świadomość. Ta „wiedza” w sytuacji agresywnej i prowokacyjnej polityki Rosji wobec swoich sąsiadów, z pewnością nie wpływa dobrze na ich samopoczucie. Dziś nie trzeba nikogo przekonywać, że rakiety wyrzuczone z Królewca do Bartoszczyka mogłyby lecieć znacznie krócej, niż do Warszawy czy Wrocławia.

Metodologia badań

Zastosowaną metodą badawczą była ankieta. Część kwestionariuszy została przekazana bezpośrednio do respondentów, drugą część – zamieszczono w Internecie. Pytania – w liczbie 18 – były tylko „zamknięte”. Ogółem zebrano 105 kwestionariuszy. Publiczna prezentacja wyników badań miała miejsce 28 stycznia 2023 roku, w auli bartoszyckiego wydziału WSB. Oprócz studentów wzięli w niej udział przedstawiciele służb mundurowych, władz administracyjnych i samorządowych.

Celem badań było:

1. określenie zmian w obszarze poczucia bezpieczeństwa mieszkańców powiatu bartoszyckiego po agresji rosyjskiej na Ukrainę;
2. zdiagnozowanie poziomu zagrożenia mieszkańców powiatu bartoszyckiego, wynikającego z bezpośredniego sąsiedztwa z obwodem królewieckim;
3. uzyskanie opinii mieszkańców powiatu bartoszyckiego o dotychczas podejmowanych działaniach władz administracyjnych i samorządowych, zmierzających do zwiększenia bezpieczeństwa na wypadek zagrożenia wojennego.¹⁹

¹⁷ *Ruszyła budowa zapory elektronicznej na granicy polsko-rosyjskiej*, <https://www.gov.pl/web/mswia/ruszyła-budowa-zapory-elektronicznej-na-granicy-polsko-rosyjskiej>, (dostęp: 7.12.2023).

¹⁸ J. Ciślak, *Armia rosyjska - armia agresora: Wojsko w Obwodzie Kaliningradzkim (raport)*, <https://defence24.pl/sily-zbrojne/armia-rosyjska-armia-agresora-wojsko-w-obwodzie-kaliningradzkim-raport>. (dostęp: 2.2.2023).

¹⁹ W ramach opracowywania metodologii badań korzystano z następujących książek: T. Jemiolo, A. Dawidczyk, *Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa*, Warszawa 2009. P. Sienkiewicz, M. Marszałek, H. Świeboda, *Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego*, t. I, Warszawa 2010, J. Pawłowski, *Współczesny wymiar bezpieczeństwa. Między teorią a praktyką*, Warszawa 2011.

Problemy badawcze były następujące:

- W jakim stopniu zmieniło się postrzeganie bezpieczeństwa mieszkańców powiatu bartoszyckiego po agresji rosyjskiej na Ukrainę?
- W jakim wymiarze fakt graniczenia z obwodem królewieckim ma wpływ na poczucie bezpieczeństwa mieszkańców powiatu bartoszyckiego?
- Jak duża część mieszkańców powiatu bartoszyckiego na bieżąco interesuje się dziś problematyką obronności regionu i państwa?
- Jak duża część mieszkańców powiatu bartoszyckiego deklaruje swoje przywiązanie do regionu i gotowość jego obrony w przypadku zagrożenia?
- W jakim zakresie fakt stacjonowania w Bartoszycach 20 Bartoszyckiej Brygady Zmechanizowanej zwiększa lub zmniejsza zagrożenie w regionie?
- W jakim stopniu poczucie zagrożenia ma negatywny wpływ na komfort życia codziennego mieszkańców powiatu bartoszyckiego?
- Jaki jest poziom wiedzy mieszkańców powiatu bartoszyckiego o możliwości wykorzystania schronów w przypadku ogłoszenia alarmu lotniczego?
- Co mieszkańcy powiatu bartoszyckiego sądzą o aktualnie budowanej zaporze na granicy polsko-rosyjskiej?
- Jakie są perspektywy współpracy mieszkańców powiatu bartoszyckiego z regionem królewieckim, po zakończeniu wojny na Ukrainie?

Adekwatnie do postawionych wyżej pytań, sformułowane zostały następujące hipotezy badawcze:

1. Po agresji Rosji na Ukrainę mieszkańcy powiatu bartoszyckiego zaczęli się interesować bezpieczeństwem swego regionu w stopniu znacznie wyższym, niż w latach poprzednich;
2. Fakt graniczenia powiatu bartoszyckiego z obwodem królewieckim wzbudza wśród Polaków sporą dozę niepokoju;
3. Około 50% mieszkańców powiatu bartoszyckiego na bieżąco interesuje się dziś problematyką obronności regionu i państwa;
4. Zdecydowana większość mieszkańców powiatu bartoszyckiego czuje przywiązanie do regionu i deklaruje gotowość jego obrony w przypadku zagrożenia;
5. Fakt stacjonowania w Bartoszycach 20 Bartoszyckiej Brygady Zmechanizowanej zmniejsza poczucie zagrożenia w regionie;
6. Poczucie zagrożenia ma bardzo negatywny wpływ na komfort życia codziennego mieszkańców powiatu bartoszyckiego;
7. Poziom wiedzy mieszkańców powiatu bartoszyckiego w przypadku ogłoszenia alarmu lotniczego jest bliski zeru;
8. Fakt budowy na granicy polsko-rosyjskiej zapory mieszkańcy powiatu bartoszyckiego przyjmują z wielkim zadowoleniem;
9. Po agresji Rosji na Ukrainę perspektywy odbudowania poprzednich dobrych relacji Polaków z mieszkańcami obwodu królewieckiego są bardzo niewielkie.

Charakterystyka respondentów.

Ankiety wypełniło 45 mężczyzn i 60 kobiet. 68% ankietowanych mieszka w miastach. 47% badanych było w wieku poniżej 40 roku życia, w przedziale 40 - 60 lat znalazło się 41% osób i 13% w wieku powyżej 60 lat. Jeśli chodzi o wykształcenie respondentów, to 28% z nich legitymowało się wykształceniem

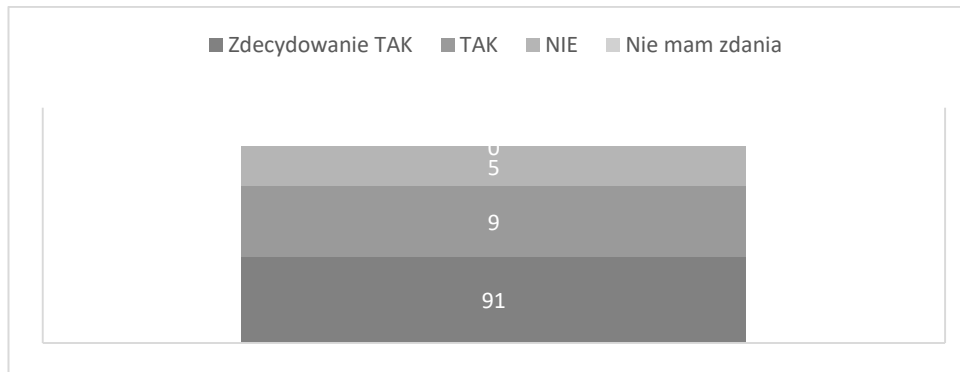
wyższym, 67% średnim i 5% zawodowym. 72% pełni funkcje pracownika fizycznego, natomiast 28% - umysłowego.

Wyniki badań

Pierwsze pytanie w ankiecie dotyczyło stopnia utożsamiania się respondentów z powiatem bartoszyckim. Z uzyskanych odpowiedzi wynika, że aż 82% ankietowanych (78 osób) czuje się patriotami swojej „małej Ojczyzny”.

91 osób (96%) biorących udział w badaniu odpowiedziało, że interesuje się problematyką obronności. Dokładny rozkład odpowiedzi na to pytanie ilustruje wykres 1.

Wykres 1. Czy interesuje się Pani (Pan) problematyką obronności?

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Z bezpośrednich rozmów z ankietowanymi wynika, że ich zainteresowanie problematyką obronności zdecydowanie wzrosło po napaści Rosji na Ukrainę. W najmniejszym stopniu w/w problematyką interesują się kobiety.

Stosunek do wojska polskiego u wszystkich ankietowanych jest pozytywny lub bardzo pozytywny.

Kolejne pytanie dotyczyło świadomości poziomu uzbrojenia regionu, znajdującego się po drugiej stronie granicy. Z faktu sąsiedzowania powiatu bartoszyckiego z jednym z najbardziej zmilitaryzowanych regionów świata, zdaje sobie sprawę tylko co drugi mężczyzna i co szósta kobieta. Można więc przyjąć, że poziom wiedzy na ten temat w powiecie bartoszyckim jest bardzo niski.

Wykres 2. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy przed napaścią Rosji na Ukrainę myślała Pani (Pan) o zagrożeniach dla powiatu bartoszyckiego ze strony Rosji?

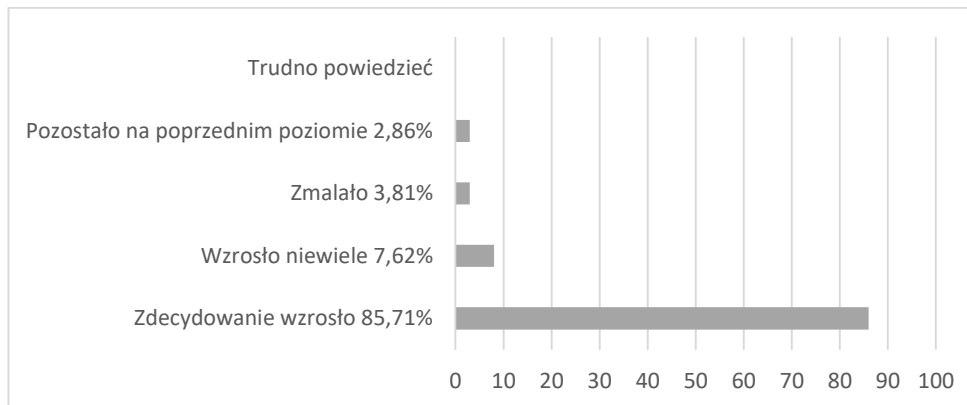

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Odpowiadając na to pytanie aż 90 respondentów przyznało, że nie myślało o zagrożeniach płynących ze strony Rosji przed jej napaścią na Ukrainę. Tylko 7 osób wcześniej dostrzegano zagrożenie, natomiast 8 osób nie miało na ten temat zdania

Kolejne pytanie w ankiecie dotyczyło poczucia zagrożenia ze strony rosyjskiej dla powiatu bartoszyckiego, po napaści Rosji na Ukrainę. Szczegółową odpowiedź na to pytanie przedstawiono na poniższym wykresie.

Wykres 3. Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców powiatu bartoszyckiego, po napaści Rosji na Ukrainę

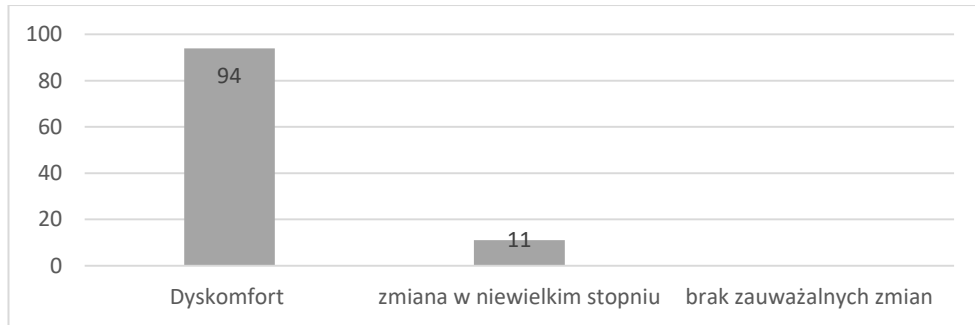

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Poczucie zagrożenia bezpieczeństwa w powiecie bartoszyckim zdecydowanie wzrosło u 86% ankietowanych. Prawie 8% respondentów (9 osób) twierdzi, że poczucie zagrożenia wzrosło niewiele. A4% czyli 4 osoby uważa, że zmalało, natomiast 3% czyli 3 osoby uważają, że poczucie bezpieczeństwa pozostało na takim samym poziomie. Wojna rosyjsko-ukraińska bez cienia wątpliwości zdecydowanie wpłynęła na obniżenie poczucia bezpieczeństwa mieszkańców powiatu bartoszyckiego.

Kolejne pytanie brzmiało następująco: W jakim stopniu poczucie zagrożenia ma negatywny wpływ na komfort Państwa życia codziennego?

Wykres 4. Określenie poziomu dyskomfortu w życiu codziennym respondentów po ataku Rosji na Ukrainę.

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Negatywny wpływ na komfort życia codziennego po ataku Rosji na Ukrainę odnotowano w stopniu bardzo dużym. Dyskomfort odczuwało blisko 94 ankietowanych, co stanowi prawie 90% ogółu respondentów. Zaś pozostałe 11 osób (10%) uważa, że ich komfort życia zmienił się w stopniu niewielkim. Nikt nie wskazał odpowiedzi, że jego komfort życia codziennego po agresji Rosji na Ukrainę jest taki sam jak przed agresją.

Kolejne pytanie wiązało się z faktem stacjonowania w Bartoszycach 20 Bartoszyckiej Brygady Zmechanizowanej.

Wykres 5. Poczucie bezpieczeństwa związane ze stacjonowaniem 20 Bartoszyckiej Brygady Zmechanizowanej.

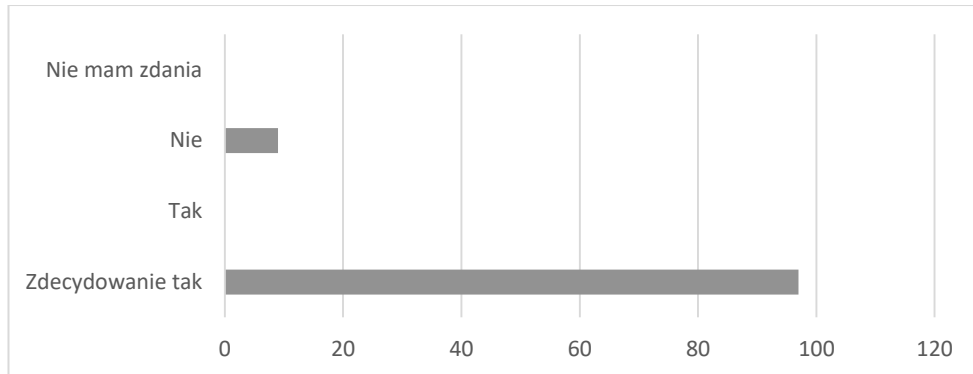

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Fakt stacjonowania w Bartoszycach 20 Bartoszyckiej Brygady Zmechanizowanej u 75 ankietowanych daje poczucie bezpieczeństwa w przypadku agresji Rosji, 10 respondentów nie ma na ten temat zdania. Nikt z ankietowanych

nie stwierdził, że stacjonowanie wojsk w powiecie bartoszyckim całkowicie eliminuje ryzyko agresji ze strony sąsiadów.

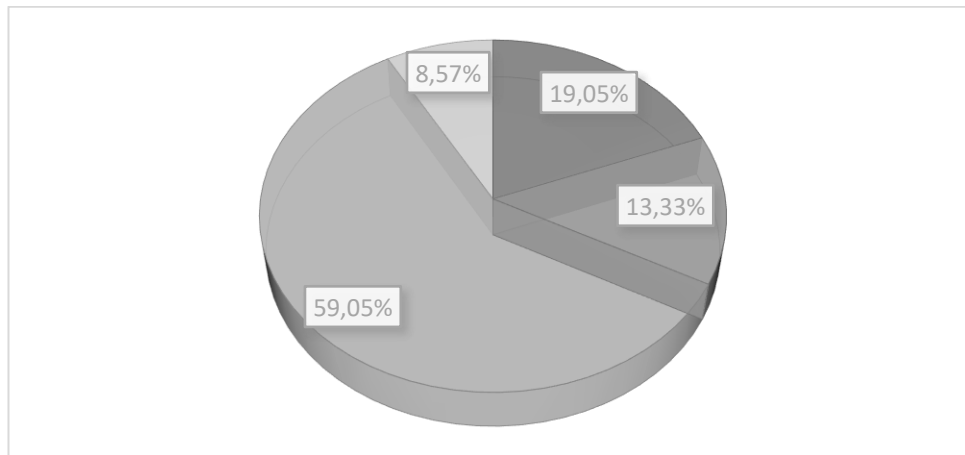
Wykres 6. Czy uważa Pani (Pan), że w powiecie bartoszyckim powinna być zwiększona liczba stacjonujących żołnierzy polskich?

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Jeżeli chodzi o zwiększenie liczby stacjonujących w powiecie bartoszyckim żołnierzy, to 92% ankietowanych (97 osób) uważa, że zdecydowanie, liczba wojskowych powinna być zwiększona, natomiast 8% (9 osób) nie ma na ten temat zdania.

Wykres 7. Odpowiedzi na pytanie o potrzebę ewentualnego rozmieszczenia w powiecie bartoszyckim jednostki wojskowej USA.

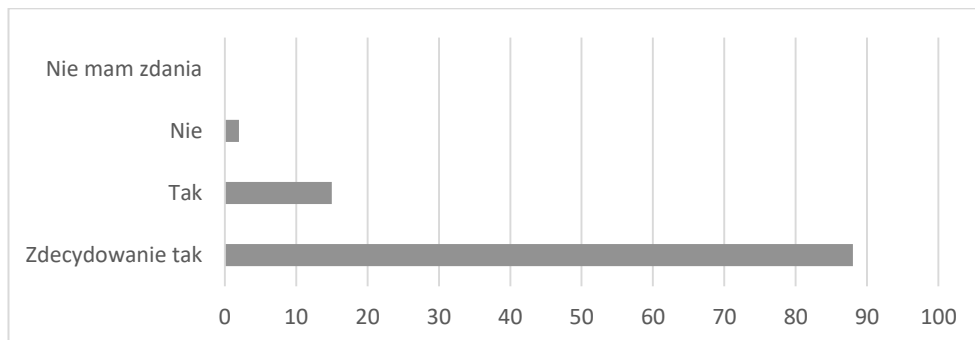

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Rozmieszczenie na terenie powiatu bartoszyckiego jednostek wojskowych USA, zdaniem większości ankietowanych nie jest potrzebne. Tak twierdzi prawie 60% respondentów. 32% badanych (34 osób) twierdzi, że taka potrzeba zdecydowanie istnieje, natomiast 9 osób czyli 9% nie ma na ten temat zdania.

Kolejne pytanie było próbą krytycznej oceny działań władz administracyjnych i samorządowych powiatu bartoszyckiego, w kontekście zagrożeń płynących ze strony Rosji.

Wykres 8. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy jest Pani przekonana (Pan przekonany), że władze administracyjne i samorządowe powiatu bartoszyckiego powinny w większym stopniu informować swoich mieszkańców o zagrożeniach płynących ze strony Rosji?

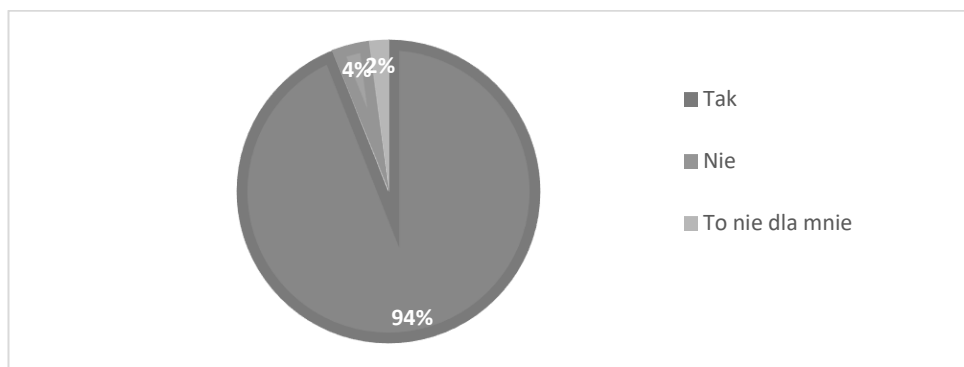

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Jak wynika z powyższego wykresu, zdecydowana większość respondentów uważa, że władze administracyjne i samorządowe powiatu bartoszyckiego powinny w większym stopniu informować swoich mieszkańców o wszelkiego rodzaju zagrożeniach. Tak twierdzi aż 103 respondentów, czyli 97% badanych.

W kolejnym pytaniu respondenci zostali poproszeni o przedstawienie stanu swojej wiedzy o możliwościach wykorzystania w powiecie bartoszyckim schronów przeciwlotniczych. Aż 95% nic nie wie o ich istnieniu. W przypadku alarmu lotniczego 55% ankietowanych szukałoby schronię w piwnicach swoich domów, 21% w podziemiach budynków użyteczności publicznej, a 34% nie szukałoby żadnego schronienia.

Wykres 9. Czy byłby/byłaby Pan (Pani), zainteresowana uczestnictwem w jednodniowych szkoleniach „Trenuj z Wojskiem”, które planowane są do realizacji w powiecie bartoszyckim ?

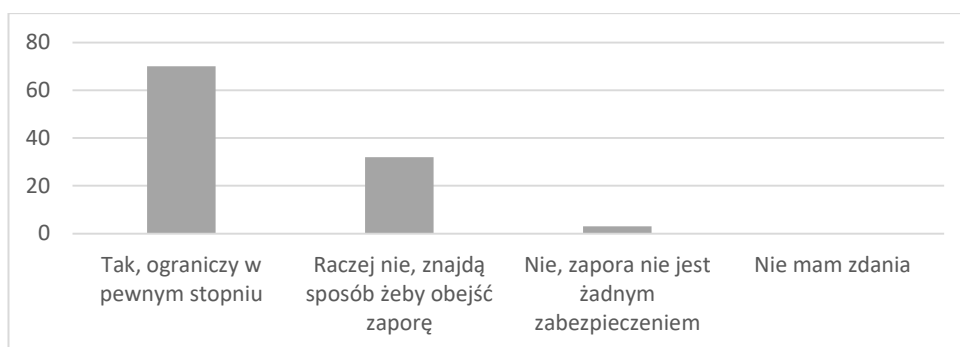
Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Zainteresowanie uczestnictwem w jednodniowych szkoleniach przewidzianych do realizacji przez 20 Brygadę Zmechanizowaną pt. „Trenuj z Wojskiem” jest bardzo duże. Aż 94% respondentów (97 osób) wzięłoby udział w tego typu przeszkoleniu wojskowym. Tylko 6 osób jest przeciwnego zdania.

Kolejne pytanie brzmiało: Czy uważa Pani (Pan) że fakt „sąsiedztwa” z Rosją” wiąże się w przyszłości z problemami takimi jak: prowokacje graniczne, przerzut migrantów, akcje dywersyjne, itp.? Odnosząc się do tego pytania, aż 105 osób stwierdziło, że w/w problemy zawsze mogą się pojawić.

W pytaniu kolejnym respondenci zostali zapytani o zasadność budowy zapory na granicy polsko-rosyjskiej. Rozkład odpowiedzi obrazuje niżej zamieszczony wykres.

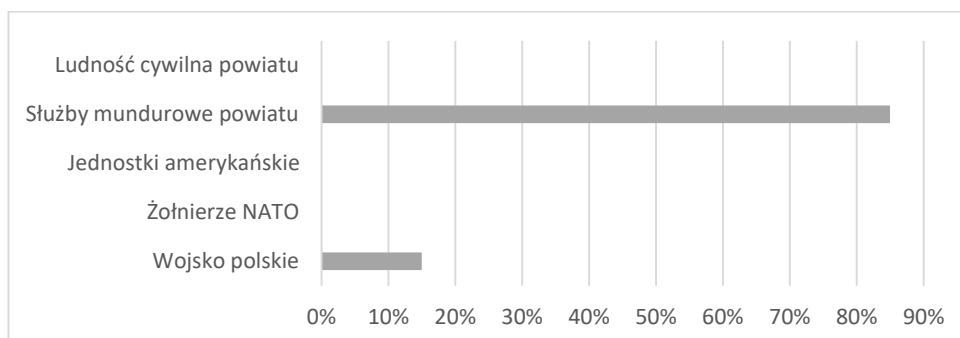
Wykres 10. Czy uważa Pan/Pani, że budowa stałej zapory na granicy polsko-rosyjskiej jest odpowiednim zabezpieczeniem przed nielegalną migracją?

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Budowa stałej zapory na granicy polsko-rosyjskiej wg 70 osób jest odpowiednim zabezpieczeniem, które w pewnym stopniu ograniczy nielegalną migracją. 32 osoby uważają, że budowa zapory nie jest odpowiednim zabezpieczeniem przed napływem nielegalnych migrantów, natomiast 3 osoby nie interesują się tematem budowy zapory.

Wykres 11. Rozkład odpowiedzi na pytanie: Pani (Pana) zdaniem, w przypadku zagrożenia wojennego, powiatu bartoszyckiego w pierwszym rzędzie będą bronić.

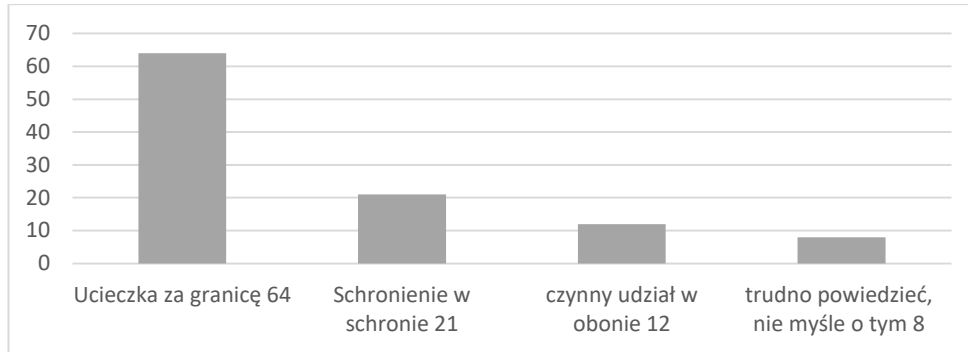

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

85% ankietowanych (90 osób) uważa, że w przypadku zagrożenia wojennego, w pierwszym rzędzie w obronie powiatu bartoszyckiego staną służby mundurowe powiatu, natomiast niecałe 15% (16 osób) ankietowanych twierdzi, że w obronie weźmie udział Wojsko Polskie. Żadna z osób poddanych badaniu nie bierze pod uwagę obrony powiatu bartoszyckiego przez żołnierzy NATO, jednostki amerykańskie czy też ludność cywilną.

Ankietowanym zostało zadane też pytanie dotyczące działań jakie podjęliby w przypadku ataku Rosji na terytorium Polski.

Wykres 12. Jakie działania podjął/podjęłaby Pan/Pani w przypadku, zaatakowania Polski przez Rosję?

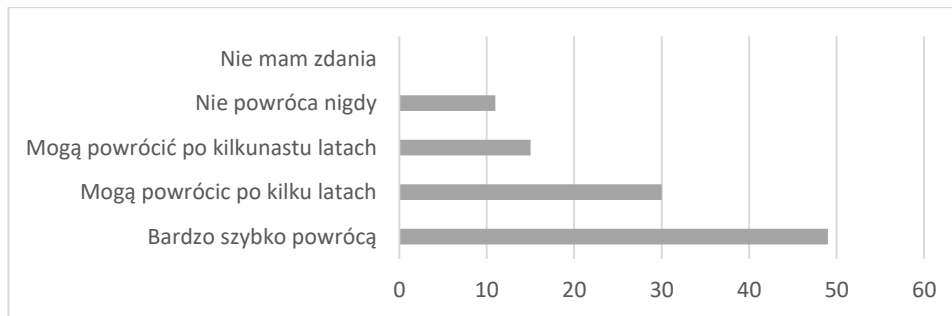

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Odpowiedzi na powyższe pytanie zupełnie nie korespondują z odpowiedziami na pytanie o patriotyzm lokalny. Większość respondentów (64 osoby) deklaruje chęć natychmiastowego wyjazdu (ucieczki) z kraju za granicę, 21 osób pozostałoby „na miejscu” i schroniło się w schronie, natomiast tylko 12 osób z 105 poddanych badaniu wzięło udział w czynnej obronie powiatu bartoszyckiego przed najeźdźcą. 8 osób w chwili obecnej o tym nie myślało.

Ostatnie pytanie zadane respondentom dotyczyło przyszłych (powojennych) relacji powiatu bartoszyckiego, z mieszkańcami obwodu kaliningradzkiego.

Wykres 13. Czy po zakończeniu wojny rosyjsko-ukraińskiej dawne dość dobre relacje mieszkańców powiatu bartoszyckiego z ludnością obwodu kaliningradzkiego wrócą do stanu z przed wojny?

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań.

Dawne dobre relacje mieszkańców powiatu bartoszyckiego z ludnością obwodu kaliningradzkiego po zakończeniu wojny rosyjsko-ukraińskiej mają szansę powrócić szybciej, niż mogłoby się to wydawać. Tak uważa 47% (49 osób) biorących udział w badaniu. 29% (30 osób) twierdzi, że mogą one powrócić, ale po kilku latach. 14% (15 osób) twierdzi, że mogą one powrócić dopiero po kilkunastu latach, natomiast 10% (11 osób) twierdzi, że nie powrócą nigdy.

Podsumowanie

Odnosząc się do postawionych na początku opracowania hipotez badawczych należy stwierdzić, że:

1. Poczucie zagrożenia wśród mieszkańców powiatu bartoszyckiego po agresji rosyjskiej na Ukrainę zdecydowanie wzrosło. Tak uważa 90% respondentów;
2. Fakt graniczenia z obwodem królewieckim ma negatywny wpływ na poczucie bezpieczeństwa i komfort życia codziennego mieszkańców powiatu;
3. Znacząca większość mieszkańców na bieżąco interesuje się problematyką obronności regionu i państwa. Ich zdaniem władze administracyjne i samorządowe powinny zwiększyć stopień przekazywanych informacji dotyczących zagrożeń płynących ze strony Rosji;
4. Choć przywiązanie do regionu deklaruje zdecydowana większość respondentów, to chęć jego zbrojnej obrony deklaruje niewielka liczba osób. Większość zamierza wyjechać z kraju;
5. Stacjonowanie 20 Bartoszyckiej Brygady Zmechanizowanej w Bartoszycach zmniejsza zagrożenie w regionie i daje miejscowej ludności większe poczucie bezpieczeństwa;
6. Zdecydowana większość mieszkańców powiatu bartoszyckiego nie ma żadnej wiedzy o możliwościach wykorzystania schronów przeciwlotniczych;
7. Zdaniem respondentów budowa stałej zapory na granicy polsko-rosyjskiej jest odpowiednim zabezpieczeniem, które w pewnym stopniu ograniczy nielegalną migrację;
8. Opinie o perspektywy współpracy z regionem królewieckim po zakończeniu wojny na Ukrainie, są dość podzielone. Ale prawie połowa respondentów twierdzi, że dobre relacje z ludnością obwodu królewieckiego mogą powrócić bardzo szybko.

Z pewnością szerszego komentarza wymaga duży rozdźwięk między deklaracjami patriotyzmu lokalnego, a gotowością do obrony swojej „małej ojczyzny”. Spora część Polaków została wychowana na tradycjach polskich powstań narodowych, powstań śląskich, wojny obronnej w 1920 roku czy spontaniczności Powstania Warszawskiego. Szczytem patriotyzmu było oddanie życia dla dobra ojczyzny. Była to swego rodzaju konieczność, którą należało spełnić. W świetle zrealizowanych badań, tego typu patetyczne postrzeganie patriotyzmu powoli staje się anachronizmem. Można się zastanawiać, jakie są tego powody? Odpowiedź wydaje się prosta.

Całkowicie zmieniły się historyczno-społeczne uwarunkowania. Polska ma dziś profesjonalną armię, mającą wkrótce liczyć ponad 350.000 żołnierzy. Na potrzeby jej uzbrojenia przekazywane są potężne środki budżetowe. Kraj nasz od 1999 roku jest członkiem NATO. Wszystkim znany jest artykuł piąty tego sojuszu. Na terytorium

Polski stacjonuje już ponad 10 000 żołnierzy amerykańskich. Wszystko to zmienia stosunek Polaków do wojska i postrzegania patriotyzmu. Skoro problem obronności Polski jest bezustannie interpretowany w kategoriach międzynarodowych, to przeciętny mieszkaniec kraju nad Wisłą – nie związany bezpośrednio z armią – nie chce romantycznie dla niego umierać. W przypadku problemów... woli szybko wyjechać. Sprzyjają temu nie tylko otwarte granice, ale i duża liczba Polaków mieszkająca w krajach zachodnich.

Emocjonalny stosunek Polaków do żołnierzy uległ też poważnej zmianie po roku 2009, kiedy zlikwidowano zasadniczą służbę wojskową. Wcześniej - duża część polskich rodzin bezustannie była mocno związana z synem, mężem, bratem czy wnuczką, który otrzymał „kartę powołania”. Dziś tej więzi emocjonalnej już nie ma. Do wojska „idą” osoby na własne życzenie, którzy otrzymują pensje, podobnie jak nauczyciele, czy pracownicy służby zdrowia. Ich zadaniem jest „profesjonalna” i skuteczna obrona kraju. Tego się od nich wymaga i z tego z pewnością byłiby oni „rozliczani”. To także rzutuje na przeobrażenia mentalne Polaków w obszarze postrzegania obronności i patriotyzmu.

Komentarza też wymaga niska „pamiętliwość” mieszkańców powiatu bartoszyckiego, w odniesieniu do krzywd jakie dziś zadają Rosjanie Ukraińcom. Z pewnością nie świadczy to o mizernej wrażliwości społecznej mieszkańców powiatu warmińskiego. Prawdopodobnie oddzielają oni zachowania rządzących Rosją, od sposobu myślenia „pospolitego”, dobrze im znanego mieszkańca obwodu królewieckiego. Do niedawna w pobliskich Bezledach otwarta była granica, dzięki czemu istniał tu „mały ruch graniczny”, sprzyjający obustronnym relacjom, głównie handlowym.²⁰

Naturalnie uzyskanych w powiecie bartoszyckim wyników badań, nie można generalizować. Wszak Polska liczy 308 powiatów i być może w innych regionach kraju byłyby one inne.

Ale uzyskane w strefie przygranicznej wyniki badań z pewnością wykraczają nieco poza tradycyjnie postrzeganą „poprawność polityczną”, w obszarze patriotyzmu i obronności. Jednak nie można ich lekceważyć. Najprawdopodobniej w niektórych regionach Polski ma miejsce poważna transformacja mentalna jej obywateli, której na razie rządzący (różnych szczebli) nie widzą, lub widzieć... nie chcą.

Streszczenie

Poczucie bezpieczeństwa mieszkańców przygranicznego powiatu bartoszyckiego w obliczu agresji Rosji na Ukrainę.

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie wyników badań dotyczących poczucia bezpieczeństwa mieszkańców powiatu bartoszyckiego, graniczącego z obwodem królewieckim, w obliczu agresji Rosji na Ukrainę. Badania zostały przeprowadzone na początku 2023 roku w ramach zajęć terenowych studentów drugiego roku kierunku bezpieczeństwo wewnętrzne Wydziału Nauk Społecznych poznańskiej WSB. Uzyskane wyniki badań są niekiedy nie tylko bardzo zaskakujące, ale i zmuszające do refleksji.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, obronność, patriotyzm, obwód królewiecki, powiat bartoszycki, studenci, badania

²⁰ *Drogowe przejścia graniczne*, <https://granica.gov.pl/przejscia.php>, (dostęp: 4.12.2023).

THE SENSE OF SECURITY OF THE INHABITANTS OF THE BORDER DISTRICT OF BARTOSZYCE IN THE FACE OF RUSSIA'S AGGRESSION AGAINST UKRAINE

Summary

The aim of this article is to present the results of research on the sense of security of the inhabitants of the Bartoszyce district, bordering the Königsberg region, in the face of Russia's aggression against Ukraine. The research was conducted at the beginning of 2023 as part of field classes for second-year students of internal security at the Faculty of Social Sciences of the Poznań University of Security. The research results obtained are sometimes not only very surprising, but also thought-provoking.

Key words: security, defense, patriotism, Königsberg region, Bartoszyce County, students, research.

Bibliografia

- Bartoszyce, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Bartoszyce>
 Bitwa pod Łławą Pruską,
https://pl.wikipedia.org/wiki/Bitwa_pod_Prusk%C4%85_I%C5%82aw%C4%85_Cerkiew_Podwy%C5%BCszenia_Krzy%C5%BCa_%C5%9Awi%C4%99tego_w_G%C3%B3rowie_I%C5%82aweckim
 Ciślak J., Armia rosyjska - armia agresora: Wojsko w Obwodzie Kaliningradzkim (raport), <https://defence24.pl/sily-zbrojne/armia-rosyjska-armia-agresora-wojsko-w-obwodzie-kaliningradzkim-raport>. (dostęp: 20.01.3021).
 Drogowe przejścia graniczne, <https://granica.gov.pl/przejscia.php>
 20 Bartoszycka Brygada Zmechanizowana,
https://pl.wikipedia.org/wiki/20_Brygada_Zmechanizowana
 Eberhardt P., Rozmieszczenie ludności na terytorium Polski spowodowane II wojną światową, „Dokumentacja Geograficzna” 2000, nr 15.
 Górowo ławeckie: dom w którym nocował Napoleon,
<https://mojemazury.pl/42342,Gorowo-laweckie-dom-w-ktorym-nocowal-Napoleon.html>
 Górowo ławeckie, https://pl.wikipedia.org/wiki/G%C3%B3rowo_I%C5%82aweckie
 Jemiolo T., Dawidczyk A., Wprowadzenie do metodologii badań bezpieczeństwa, Warszawa 2009.
 Kapka M., Polichromie ścienne Jerzego Nowosielskiego w cerkwi w Górowie ławeckim – zagadnienia technologii i techniki malarskiej, „Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo” 2017, tom XLVIII, s. 325-342.
 Obwód królewiecki,
https://pl.wikipedia.org/wiki/Obw%C3%B3d_kr%C3%B3lewiecki
 Państwowe gospodarstwo rolne,
https://pl.wikipedia.org/wiki/Pa%C5%84stwowe_gospodarstwo_rolne
 Pawłowski J., Współczesny wymiar bezpieczeństwa. Między teorią a praktyką, Warszawa 2011.
 Powiat bartoszycki, https://pl.wikipedia.org/wiki/Powiat_bartoszycki
 Przejście graniczne Bezledy-Bagratiowski,
https://pl.wikipedia.org/wiki/Przej%C5%9Bcie_graniczne_Bezledy-Bagratiowski
 Ruszyła budowa zapory elektronicznej na granicy polsko-rosyjskiej,

<https://www.gov.pl/web/mswia/ruszyla-budowa-zapory-elektronicznej-na-granicy-polsko-rosyjskiej>
Sienkiewicz P., Marszałek M., Świeboda H., Metodologia badań bezpieczeństwa narodowego, t, I, Warszawa 2010.
W których powiatach jest największe bezrobocie? GUS opublikował najnowsze dane,
<https://samorząd.pap.pl/kategoria/praca/w-ktorych-powiatach-jest-najwieksze-bezrobocie-gus-opublikowal-najnowsze-dane>
Zespół Pieśni i Tańca Dumka z Górowa Iławeckiego,
http://leksykonkultury.ceik.eu/index.php/Zesp%C3%B3%C5%82_Pie%C5%9Bni_i_Ta%C5%84ca_Dumka_z_G%C3%B3rowa_I%C5%82aweckiego
Zespół Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania w Górowie Iławeckim,
http://encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/Zesp%C3%B3%C5%82_Szk%C3%B3%C5%82_z_Ukrai%C5%84skim_J%C4%99zykiem_Nauczania_w_G%C3%B3rowie_I%C5%82aweckim

BEZPIECZEŃSTWO WEWNĘTRZNE

Andrzej WARTECKI

Wielkopolska Akademia Społeczno-Ekonomiczna
W Środzie Wielkopolskiej

Józef W. JERMACZ

Wielkopolska Akademia Społeczno-Ekonomiczna
W Środzie Wielkopolskiej

Adrian NOWAK

Urząd Miejski w Środzie Wielkopolskiej

WPLYW UWARUNKOWAŃ ZEWNĘTRZNYCH (PANDEMIA, DZIAŁANIA WOJENNE) NA FUNKCJONOWANIE PRZEDSIĘBIORSTW – STUDIUM PRZYPADKÓW

Wprowadzenia

Pandemia, a następnie wojna na Ukrainie spowodowały negatywne skutki, które dotknęły praktycznie wszystkie sektora gospodarki na poziomie gospodarki danego kraju w tym np. Polski, ale też USA, Chin, UE, jak i zachwiało podstawami gospodarki świata. Na podkreślenie zasługuje fakt, że pogorszenie koniunktury odnotowały także małe, średnie oraz duże przedsiębiorstwa, różnego rodzaju giełdy, rynki ropy naftowej, gazu i innych towarów i surowców, zakłócone zostały przepływy handlowe, finansowe, pojawiły się niedobory żywności i aparatury diagnostycznej i środków medycznych (maski, odzież ochronna, respiratory), zagrożona została wypłacalność przedsiębiorstw i rządów, itp. W tym miejscu dodać należy, że wybuch wojny na Ukrainie (24 lutego 2022 r.), jeszcze bardziej spotęgował, już widoczne zaburzenia gospodarcze wywołane przez pandemię (początek od 20 03 2020 r.) w tym inflację, oznaczającą między innymi spadek siły nabywczej pieniądza. Wojna, która trwa do chwili obecnej, pogłębiła i zaostrzyła przebieg kryzysu prowadzącego do zatrzymania aktywności gospodarczej firm, jak i gospodarek poszczególnych państw, świata, recesji.

W warunkach odczuwalnych skutków pandemii i wojny można wskazać różne kierunki działań o charakterze politycznym, społecznym oraz ekonomicznym podejmowane przez władze, instytucje finansowe, NBP, banki komercyjne, firmy (np. poprzez stosowanie bardziej elastycznej strategii działalności, inne).

Spośród wielu przesłanek determinujących sposoby wychodzenia z kryzysu wywołanego przez opisane powyżej zdarzenia, istotne znaczenie odgrywa walka z inflacją, której skutki odczuwają zarówno gospodarstwa domowe, producenci, usługodawcy, państwo. W tej sytuacji ważne jest określenie jak silny jest wpływ inflacji na gospodarkę, firmy, szczególnie, gdy uwzględnione zostaną aspekty przyczynowe skutkowe w postaci przewidywalnych następstw.

Następstwa inflacji na poziomie gospodarstw domowych i przedsiębiorców:

1. Wzrost cen towarów i usług oznacza, że dochody szczególnie gospodarstw domowych ale też i przedsiębiorców, mają coraz niższą realną wartość;
2. Wzrost cen surowców z kolei powoduje, że wzrastają ceny produktów gotowych i usług;
3. Dochody np. gospodarstw domowych mierzone wartością pieniądza (np. w zł.) są w tej sytuacji mniej warte, za które można kupić mniej produktów, towarów i są przyczyną nacisków na pracodawcę przez pracowników na wzrost ich wynagrodzeń;

4. Wzrost wynagrodzeń (praca, jako czynnik wytwórczy) jest rekompensowany przez przedsiębiorców, wzrostem cen na rynku detalicznym, czyli rosną ceny;
5. Wprowadzenia kolejnych podwyżek (cen detalicznych) wywołuje nakręcanie się spirali inflacyjnej (rosną ceny, rosną płace, itd.).

Następstwa inflacji - poziom gospodarki narodowej:

1. Wzrost cen w gospodarce narodowej wpływa negatywnie na cenę waluty. Bowiem inflacja powoduje, że popyt na walutę danego kraju spada, co w efekcie obniża jej cenę na arenie międzynarodowej.
2. Osłabiająca się waluta (np. złoty) to wyższe ceny importu (za sprawą niekorzystnego przewalutowania drożej kupujemy), ale jednocześnie bardziej opłacalny eksport (za sprawą korzystnego przewalutowania drożej sprzedajemy).

Opisany powyżej mechanizm zachowań wywołujących bądź potęgujących inflację, stanowić będzie oś wokół którego przeprowadzone zostaną trzyletowe badania diagnostyczne - analityczne:

1. Analiza zmian wysokości inflacji w okresie 2018 do 2023 r.;
2. Identyfikacja i ocena zmian cen wybranych surowców o charakterze strategicznym oraz kursu – PLN;
3. Ocena skutków ekonomicznych, pod kątem wpływu inflacji na decyzje i wyniki finansowe przedsiębiorstw (diagnoza wybranych firm).

W ww. przypadkach, diagnoza obejmować będzie okres od początku pandemii (20 03 2020 r.), wojny na Ukrainie (24 02 2022 r.) do września 2023 r.

Podkreślić należy, że prowadzenie biznesu w gospodarce rynkowej w ramach przedsiębiorstwa to współcześnie gra zespołowa z interesariuszami. Umiejętność ich identyfikacji i rozpoznawania ich oczekiwań oraz potrzeb, związanych z nimi szans i ryzyka, a także umiejętność spójnego odpowiadania na oczekiwania, przy jednoczesnym optymalnym efekcie dla budowania wartości firmy, stanowi klucz do sprawnego zarządzania przedsiębiorstwem w odpowiedzialny sposób. W gospodarce rynkowej zarządzanie sytuacją kryzysową i ryzykiem stanowi bardzo ważny instrument warunkujący efektywne funkcjonowanie każdej organizacji. Strategicznym celem zarządzania sytuacją kryzysową i ryzykiem jest min.:

- poprawa wyników finansowych przedsiębiorstwa;
- zapewnienie takich warunków funkcjonowania przedsiębiorstwa, aby nie poniosło ono strat większych, niż założono.¹

Efektywność ich funkcjonowania w dużym stopniu warunkowana jest stopniem dostosowania się do różnych elementów tego otoczenia, w którym w ostatnim okresie obserwujemy negatywny wpływ spowodowany pandemią i wojną w Ukrainie na funkcjonowanie przedsiębiorstw oraz stopniowe pogarszanie się ich sytuacji finansowej.

Przedmiotem rozważań jest analiza wpływu uwarunkowań zewnętrznych (pandemia, działania wojenne) na funkcjonowanie przedsiębiorstw na przykładzie Spółki Miejskie Przedsiębiorstwo Energetyki Ciepłej, Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o. w Środzie Wielkopolskiej w okresie 2018 – 2023 w aspekcie jej sytuacji finansowej oraz majątkowej.

¹ W. Tarczyński, M. Mojsiewicz, *Zarządzanie ryzykiem. Podstawowe zagadnienia*, PWN, Warszawa 2001, s. 35. Vademecum Rachunkowości, Praca Zbiorowa pod red. T. Kaziukiewicz, *Audyt wewnętrzny w jednostkach sektora finansów publicznych*, Wyd. Difin sp. z o.o., Warszawa 2007, s. 63.

1. Teoretyczne i metodologiczne podstawy badań

Aktualne wydarzenia na świecie spowodowane agresją Rosji na Ukrainę, pandemią COVID-19, a także światowy kryzys ekonomiczny będący wypadkową tych czynników, spowodowały istotną zmianę postrzegania kryzysu i sytuacji kryzysowej na funkcjonowanie przedsiębiorstw oraz pogarszanie się ich sytuacji finansowej.

Warto zauważyć, że wpływ konfliktu na funkcjonowanie gospodarki narodowej, przedsiębiorstw może być złożony i zależeć od wielu czynników, takich jak stopień zaangażowania danego kraju w konflikt, obecność alternatywnych dróg dostaw czy siła związanych z nim sankcji. Sytuacja ta jest również dynamiczna, a wpływ wojny na gospodarkę może ulegać zmianom w miarę ewoluowania konfliktu i działań podejmowanych przez interesariuszy.²

Punktem wyjścia do naszych rozważań jest zdefiniowanie pojęcia kryzysu i sytuacji kryzysowej oraz wpływu na funkcjonowanie przedsiębiorstw.

Pojęcie i istota kryzysu

Kryzys na ogół jest związany ze zmianami otoczenia przedsiębiorstw spowodowanymi przez stany nadzwyczajne jak pandemia COVID - 19 i wojnę w Ukrainie oraz jest zjawiskiem nierozzerwalnie związanym z organizacją, to jednak jest patologią, której przyczyną są najczęściej błędy popełniane przez polityków, kadre kierowniczą w zakresie zarządzania bezpieczeństwem państw, gospodarką, a także przedsiębiorstwem.³

Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych⁴ określa kryzys jako moment, okres przełomu, przesilenie, decydujący zwrot, okres załamania gospodarczego. Podobnie definiuje analizowane pojęcie Słownik współczesnego języka polskiego:⁵ okres przełomowy, rozstrzygający, objawiający się zazwyczaj silnym pogorszeniem się sytuacji w danej dziedzinie. Kryzys państwa. Kryzys wartości moralnych. Gwałtowny, głęboki, długotrwały kryzys. Natomiast w Leksykonie Menedżera⁶ znajdujemy jeszcze inną definicję kryzysu gospodarczego – zjawisko załamania się równowagi pomiędzy podażą a popytem na dobra i usługi; faza depresji w cyklu koniunkturalnym w gospodarce. W szerszym znaczeniu: stan załamania się koniunktury w pojedynczej branży, regionie lub całej gospodarce.

Przedstawione definicje stanowią tylko niewielki fragment tego, co prezentuje literatura przedmiotu. Przedstawiony wybór można uzupełnić chociażby o takie definicje powszechnie spotykane w literaturze przedmiotu, jak:

- sytuacja, w której występuje zagrożenie dla podstawowych wartości, interesów i celów lub życia, zdrowia, praw człowieka i obywatela lub też mienia, społeczeństwa, grup społecznych lub organizacji;
- układ gwałtownie rozwijających się wydarzeń, które wywołują destabilizujący ponad normę wpływ na ogólny układ sił społecznych oraz

² <https://wzr.pl/ekonomia/kryzys-gospodarczy-2022-wplyw-pandemii-covid-19-i-konfliktu-na-ukrainie-na-swiatowa-gospodarke/> (pobrano 26.10.2023 roku).

³ https://wvszip.pl/wp-content/uploads/2017/07/26_Zarzadzanie_kryzysowe_Mroczko_2012.pdf (pobrano 25.10.2023 rok).

⁴ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, s. 539.

⁵ *Słownik współczesnego języka polskiego*, Reader's Digest, Warszawa 1998, s. 434.

⁶ 8 W. Smid, *Leksykon menedżera*, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 2000, s. 180.

- powodują wzrost prawdopodobieństwa wystąpienia aktów przemocy w systemie;
- układ wydarzeń powodujący wzrost zagrożenia na określonym obszarze dla normalnego funkcjonowania administracji oraz zagwarantowania praw człowieka i obywatela dla mieszkańców;
 - „trudna sytuacja” istniejąca bądź też mogąca nastąpić, niekorzystna dla kogoś lub czegoś, ciężka, negatywna sytuacja, która może być następstwem różnych okoliczności, anomalia zakłócająca normalny, codzienny przebieg spraw;
 - punkt zwrotny do zmiany na lepsze lub gorsze, chwila decydująca, czy dana sytuacja będzie rozwijać się dalej, ulegnie modyfikacji, czy też zostanie zakończona;
 - zespół okoliczności, w których następuje gwałtowna zmiana i przełom w istniejącym stanie;
 - skumulowany stan napięć i konfliktów społecznych, których nie rozwiązanie na czas powoduje przerwanie dotychczasowego cyklu rozwojowego społeczeństwa, w odróżnieniu od konfliktów społecznych, które naruszają jego ewolucyjny rozwój, ale go nie dezorganizują (kryzys społeczny);
 - immanentny element zmian; zjawisko zmienne, trwające w określonym czasie i przestrzeni, charakterystyczny punkt zwrotny w określonym ciągu zdarzeń;
 - gwałtowna zmiana sytuacji w otoczeniu danego podmiotu, ale także w relacjach między jego podmiotami;
 - konsekwencja zakłóceń w istnieniu lub realizacji jednego lub kilku czynników determinujących istnienie i rozwój, zarówno tych o oddziaływaniu z zewnątrz, jak i tych wewnętrznych, zależnych od sprawności zarządzania; kryzys ma nie tyle losowy charakter, co strategiczny wymiar przetrwania dla organizacji.

Z przedstawionych opisowych określeń wynika, że kryzys jest wyrazem zaistnienia konkretnego niebezpieczeństwa oraz określonych okoliczności jego wystąpienia, a nieodłącznymi elementami kryzysu są: silna presja czasu, zaistnienie zasadniczego i nieakceptowanego zagrożenia oraz zaskoczenie, które w sposób poglądowy można przedstawić główne elementy kryzysu w formie graficznej (Rysunek 1).

Rysunek 1. Główne elementy kryzysu

Źródło: Opracowanie własne.

Zilustrowane zasadnicze cechy kryzysu odnosząc do funkcjonowania przedsiębiorstwa działającego pod wpływem jakiegoś kryzysu na ogół decydują o jego przebiegu i znacząco komplikują skuteczny i efektywny proces zarządzania kryzysowego. Na proces zarządzania szczególnie negatywny wpływ wywiera duży deficyt czasu oraz niejednokrotnie przeładowanie nadmiarem różnorodnych danych

i informacji komplikujących szybkie wypracowywanie racjonalnych decyzji. Taka sytuacja prowadzi często do pogłębiania się kryzysu oraz groźby poniesienia wielokrotnych strat na działalności operacyjnej.

Zdaniem W. Otwinowskiego kryzys obecnie identyfikowany jest z wieloma dziedzinami działalności praktycznej i naukowej. Odnosi się go głównie do zagrożeń, systemów politycznych, integralności terytorialnej, stabilności ekonomicznej, życia i zdrowia ludzi oraz środowiska. Wiąże się go również z problemami natury społecznej, religijnej, etnicznej, narodowościowej i kulturowej.⁷

Pojęcie sytuacji kryzysowej

Sytuacja kryzysowa to pojęcie trudne do zdefiniowania, bo w zależności od poziomu zagrożenia i specyficznych cech organizacji oraz osób nią zarządzających, różny będzie poziom zagrożeń akceptowanych. W związku z tym można założyć, że sytuacja kryzysowa jest procesem niekorzystnych, zaburzających normalne funkcjonowanie zmian zachodzących wewnątrz określonego podmiotu (układu, systemu), który prowadzi do zachwiania jego równowagi, mogącym doprowadzić do kryzysu, a następnie przywrócenia stanu pierwotnego dzięki podjętym działaniom zaradczym.

W literaturze naukowej na ogół przyjmują się, że przez sytuację kryzysową należy rozumieć stan wpływający negatywnie na poziom bezpieczeństwa ludzi, mienia w znacznych rozmiarach lub środowiska, wpływający znacznie na ograniczenie w działaniu właściwych organów administracji publicznej, ze względu na nieadekwatność posiadanych sił i środków. W opinii E. Nowaka to sytuacja będąca następstwem zagrożenia dla stanu bezpieczeństwa państwa jednak w takim stopniu, że użyte środki niezbędne do zapewnienia lub przywrócenia bezpieczeństwa nie uzasadniają wprowadzenia żadnego ze stanów nadzwyczajnych, o których mowa w art. 228 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej.⁸

W rozumieniu wyżej cytowanej ustawy „Sytuacja kryzysowa to zespół okoliczności zewnętrznych i wewnętrznych, wpływających na dany układ (system) w ten sposób, iż zaczyna się w nim i jest kontynuowany proces zmienny, w rezultacie czego, dochodzi do zachowania równowagi, a następnie jej przywrócenia, dzięki podjętym środkom regulacji, (nadzwyczajne działania)”.⁹

W podsumowaniu rozważań można przyjąć za W. Otwinowskim,¹⁰ że o istocie sytuacji kryzysowej przesądzają następujące cechy:

- każdy kryzys jest sytuacją kryzysową;
- pojęcie sytuacji kryzysowej jest nadrzędne wobec pojęcia kryzysu;
- kulminacyjnym elementem sytuacji kryzysowej jest kryzys;
- sytuacja kryzysowa obejmuje fazę przedkryzysową, kryzys oraz fazę pokryzysową;
- nie podjęcie odpowiednich działań może doprowadzić do upadku organizacji lub innego stanu jej funkcjonowania oraz do innej sytuacji kryzysowej.

Można przyjąć, że sytuacja kryzysowa jest procesem, który przy poprawnym zarządzaniu kryzysowym, wcale nie musi (i nie powinna) doprowadzić do powstania kulminacji zagrożeń jakim, jest kryzys. Należy zgodzić się ze stwierdzeniem

⁷ W. Otwinowski, *Kryzys i sytuacja kryzysowa*, bazhum.muzhp.pl, s. 83.

⁸ Por. Nowak E., *Zarządzanie logistyką*, AON 2009, s. 100-113.

⁹ Ustawa z dnia 22 sierpnia 2007 o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. Nr 89, poz.590).

¹⁰ W. Otwinowski, *Kryzys...*, op. cit., s.89.

P. Sienkiewicza,¹¹ że prawdopodobieństwo pomyślnego rozwiązania przez dany system sytuacji kryzysowej jest wyższe, jeżeli system: jest dojrzały (kierownictwo dysponuje dostatecznym doświadczeniem w rozwiązywaniu sytuacji trudnych nowych i niepewnych); dysponuje silnymi związkami kooperacyjnymi z otoczeniem; zmiany w otoczeniu są obserwowalne i w pożądanym stopniu przewidywalne; dysponuje odpowiednim „potencjałem antykryzysowym” (system wczesnego ostrzegania o zagrożeniach, „sztab antykryzysowy”); kierownictwo posiada zdolność zarządzania antykryzysowego.

Wpływ uwarunkowań zewnętrznych (pandemia, działania wojenne) to wydarzenie, które można sklasyfikować jako zdarzenie nieprzewidziane o ogromnym wpływie na rzeczywistość, charakteryzujące się dużą zmiennością zagrożeń. Przedsiębiorstwa w swoich prognozach nie brały pod uwagę epidemii, działań wojennych i wynikających z nich konsekwencji, że zjawisko to będzie trwać przez kilkadziesiąt miesięcy, paraliżując działalność większości firm i będą miały nie wyobrażalny do tej pory wpływ na ludzi, społeczeństwa i gospodarkę, rządzących i innych. Dlatego zarządzanie współczesnym przedsiębiorstwem wymaga spojrzenia również na sytuacje trudne i skomplikowane, takie jak: pandemia, działania wojenne.¹²

Sytuacja ta narusza znacznie łańcuchy dostaw oraz ogranicza konsumpcję stacjonarną. Coraz bardziej popularny staje się e-commerce, jako bezpieczniejszy środek zakupu.¹³ Pandemia miała niezwykle istotny wpływ na zmianę zachowań konsumenckich. W wyniku nagłego wzrostu liczby zakażeń zarówno w Polsce, jak i na całym świecie ludzie zaczęli obawiać się o własne zdrowie oraz życie. Starali się tak przetransformować swoje dotychczasowe nawyki i zachowania konsumenckie, aby jak najbardziej ograniczyć kontakt z drugim człowiekiem. Można było i właściwie do tej pory można zaobserwować gwałtowny wzrost znaczenia e-commerce w relacjach międzyludzkich. Justyna Skorupska¹⁴ w swojej książce definiuje pojęcie e-commerce jako handel elektroniczny, który oznacza „proces kupowania, sprzedawania oraz wymiany produktów, usług lub informacji przez sieci komputerowe”.

Wpływ uwarunkowań zewnętrznych (pandemia, działania wojenne) na funkcjonowanie przedsiębiorstw i skutki jakie odcisnęły piętno na logistyce oraz ich sytuacji finansowo-majątkowej. W opinii Smyk¹⁵ kompleksowa obsługa logistyczna najczęściej wymaga indywidualizacji oferty na etapie opracowywania koncepcji i tworzenia planu realizacji usług logistycznych. Jest to szczególnie ważne w wypadku przedsiębiorstw eksportujących towary poza obszar UE, czy też importujących towary spoza tego obszaru. Wszystko to miało wpływ na wydłużenie się drogi między przedsiębiorstwem a odbiorcą końcowym. Przez to nastąpił wzrost cen przewozów oraz frachtów oraz poważne komplikacje wynikające z braków kadrowych – z wielu firm odeszła nawet połowa kierowców. Wrócili oni na Ukrainę, aby walczyć o ojczyznę, zaopiekować się rodziną lub po prostu nie byli oni w stanie

¹¹ P. Sienkiewicz, Informatyczne wspomaganie decyzji w sytuacjach kryzysowych (doświadczenia MON), [w:]

Współpraca cywilno - wojskowa, MON, Warszawa 1999, s. 60.

¹² M. Kuczyńska-Chałada, (2021). Logistyka przedsiębiorstwa w obliczu zmian wywołanych sytuacją kryzysową. *Gospodarka Materiałowa i Logistyka*, (1), s. 34-40.

¹³ J. Dąbrowska, E. Dołżyńska, G. Hryniewicka, (2020). Wpływ nieprzewidzianych zdarzeń na łańcuchy dostaw na przykładzie pandemii COVID-19. *Akademia Zarządzania* 4 (2), s.71-81.

¹⁴ J. Skorupska, (2017). *E-commerce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN s. 14.

¹⁵ S. Smyk, (2016). *Obsługa logistyczna*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej s. 2.

wykonywać swoich obowiązków w trakcie wojny. Ta sytuacja stworzyła scyfryzowane środowisko, które wymaga rozwoju coraz to nowszych technologii, przystosowania przestrzeni miejskiej oraz zmodyfikowania układu istniejących magazynów. W najbliższej przyszłości systemy logistyczne będą autonomiczne, elektryczne, połączone i współdzielone (Royo i de la Cruz, 2022).¹⁶

Z obserwacji funkcjonowania przedsiębiorstw wynika, że te czynniki połączone stworzyły trudne warunki dla gospodarek na całym świecie, wymagają środków zaradczych i dostosowań. proces ten już się rozpoczął, a pandemia COVID-19 i wojna w Ukrainie tylko go przyspieszyły. Należy zatem uważnie śledzić rozwój tego sektora, aby zrozumieć, jak unikać ryzyka i dostosowywać się do nagłych zmian wynikających z uwarunkowań zewnętrznych. W świetle przeprowadzonych badań w opinii ankietowanych firm wśród negatywnych skutków wojny we wszystkich branżach wskazują najczęściej na wzrost kosztów. W budowlance odsetek takich wskazań wyniósł np. aż 85,9%. Częstymi problemami są także zakłócenia w łańcuchach dostaw (59,9% wskazań w przetwórstwie przemysłowym), spadek sprzedaży (37,1% wskazań w branży zakwaterowania i gastronomii) oraz zerwanie umów ze wschodnimi partnerami (17,7% wskazań w handlu hurtowym i 17% w przetwórstwie przemysłowym).¹⁷

Rekapitulując dotychczasowe rozważania dotyczące teoretycznych podstaw badań, można przyjąć, że podjęta problematyka została omówiona zgodnie z przyjętym założeniem z uwzględnieniem negatywnych skutków zewnętrznych czynników (Covid-19, działania wojenne), które potwierdzają wyniki badań w różnych branżach i okaże się przydatna w procesie oceny sytuacji finansowej i majątkowej badanego przedsiębiorstwa.

2. Przedmiot badań i cel badań

Przedmiotem badania jest analiza wpływu uwarunkowań zewnętrznych (pandemia, działania wojenne) na funkcjonowanie przedsiębiorstw – studium przypadków na przykładzie Usługi Komunalne Sp. z o.o. w Środzie Wielkopolskiej w okresie 2018–2023 oraz PGK w Śremie w aspekcie oceny ich sytuacji finansowej oraz majątkowej, z wykorzystaniem sprawozdań finansowych, publikacji naukowych, danych statystycznych i oraz wyników badań dostępnych w literaturze naukowej.

Cel badań został przyjęty po wstępnej diagnozie problemu badawczego, literatury przedmiotu i analizy zgromadzonych danych oraz prowadzonych badań naukowych¹⁸ dotyczących funkcjonowania tego typu podmiotów, sformułowano

¹⁶ B. Royo, i de la T. Cruz, (2022). *Przyszłość transportu ostatniej mili: autonomia, elektryfikacja, łączność i współdzielenie*. Pobrane 10.11. 2023 z <https://www.mecalux.pl/artykuly-logistyczne/beatriz-royo-teresa-de-la-cruz-przyszlosc-transportu-ostatniej-mili>.

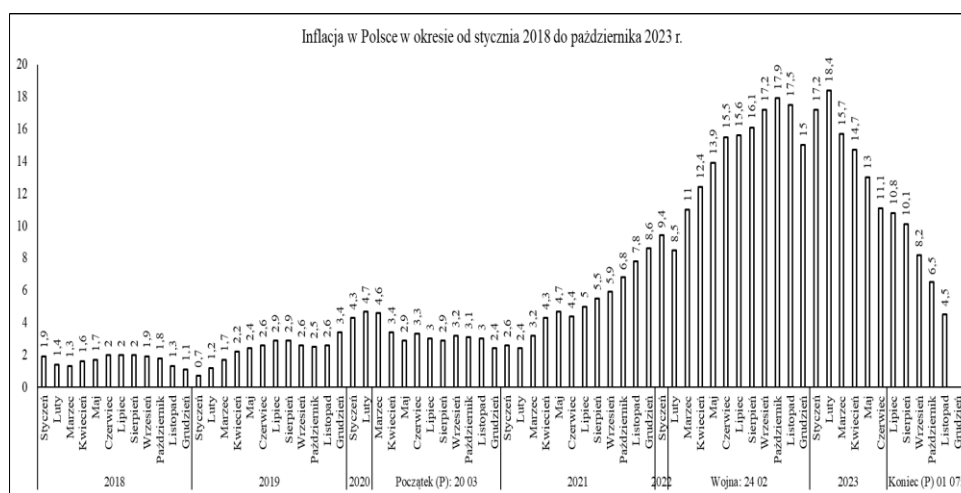
¹⁷ https://www.podatki.biz/artykuly/jak-wojna-na-ukrainie-wplywa-na-dzialalnosc-polskiego-biznesu_16_50344.htm, (pobrano 16. 11. 2023).

¹⁸ Zob. publikacje autorów: A. Wartecki, J. W. Jermacz, Social and economic aspects of operation of self-government companies (on the example of Miejskie Przedsiębiorstwo Energetyki Ciepłej, Wodociągów i Kanalizacji – Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością in Środa Wlkp.), Studies of economic and social proces, Selectyd Aspects of Contemporary Economy, WWSSE Poznań –Środa Wielkopolska 2018, A. Wartecki, J. W. Jermacz, Zastosowanie krzywej obojętności w decyzjach gospodarczych w zakresie usług komunalnych (na przykładzie Zakładu Gospodarki Komunalnej Suchy Las Sp. z o.o.), Przegląd Naukowo-Metodyczny, WSB, Poznań 2019, A. Wartecki, J. W. Jermacz Społeczno-prawny i ekonomiczny aspekt działalności samorządowych spółek kapitałowych - ujęcie praktyczne i modelowe, Przegląd Naukowo-Metodyczny, WSB, Poznań 2019, Wartecki A., Jermacz J. W., Economic-legal determinants and extraordinary situations determining the decisions of

hipotezę główną, według której przyjęto następujące założenie, że celem niniejszego opracowania jest weryfikacja następującej hipotezy badawczej: „Kryzys epidemiczny i wojenny w istotny sposób wpłynęły na przedsiębiorstwa i ich funkcjonowanie oraz sytuację finansową”. W tym celu dokonano retrospektywnego i krytycznego przeglądu literatury przedmiotu i sporządzono analizę ekonomiczną wybranych przedsiębiorstw w aspekcie wpływu pandemii, wojny w Ukrainie na ich sytuację majątkowo-finansową a także zwrócenie uwagi na przedstawienie pozytywnych i negatywnych działań zaradczych w tym zakresie.

Etap 1. Analiza zmian wysokości inflacji w Polsce i UE w okresie od 2018 do 2023 r. (Wykres 1 i 3) z uwzględnieniem początku i końca pandemii oraz wybuchu wojny.

Wykres 1. Zmiany wysokości inflacji w okresie 2018-2023 r. z uwzględnieniem początku i końca trwania pandemii i wojny na Ukrainie

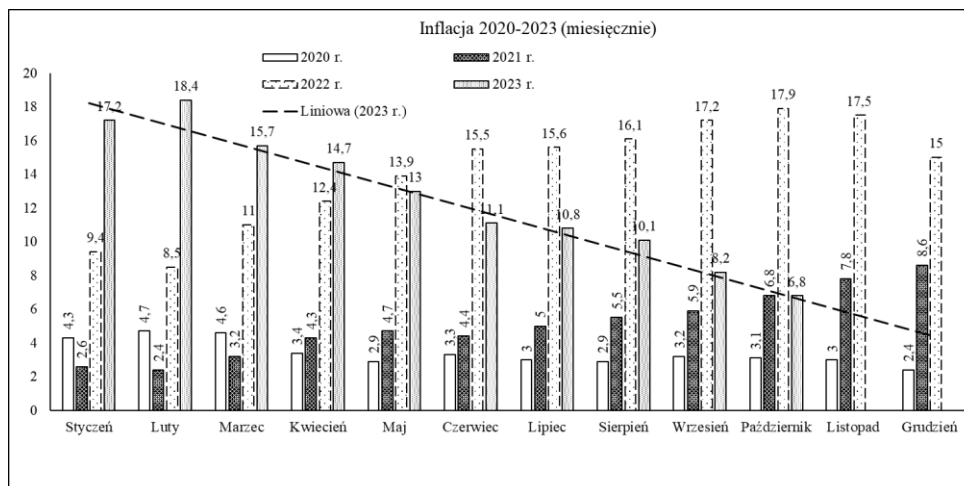
Źródło: Opracowanie własne

Wykres 1 przedstawia zmiany wysokości inflacji w Polsce w okresie od stycznia 2018 r. do października 2023 r. W latach poprzedzających inflację tj. 2018 i 2019 rok, inflacja kształtowała się w przedziale 1,1% do 1,9% - rok 2018 (średnia 1,67%), a w 2019 roku w przedziale od 0,7% do 3,4%, średnia 2,31%. Na tej podstawie można stwierdzić, że wpływ inflacji na procesy gospodarcze i działalność państwa, firm jest niewielki (zob. także Wykres 2).

Za początek pandemii w Polsce uznano datę 20 marzec 2020 r. Pojawiające się w tym czasie niepokojące informacje płynące między innymi z Chin i Europy nie wpłynęły jednak znacząco na wysokość inflacji, która średnio w tym roku wyniosła 3,18%. Natomiast widoczne zmiany wysokości inflacji można odnotować od lipca 2021 r. Inflacja w tym miesiącu wyniosła 5% z tendencją rosnącą. Z kolei w grudniu tego roku inflacja wyniosła 8,6%. Natomiast 2022 rok od momentu wybuchu wojny na Ukrainie, cechuje gwałtowny wzrost wysokości inflacji. W październiku 2022 r. inflacja wyniosła 17,9%, ale najwyższy jej poziom można odnotować w lutym 2023 r.

(18,4%). Niewątpliwie na tak wysoką inflację, miał wpływ skumulowany efekt zarówno pandemii, jak i toczącej się wojny. Ogłoszony w Polsce koniec pandemii (01.07.2023 r.) można uznać, za punkt zwrotny, bowiem inflacja z miesiąca na miesiąc maleje (w październiku 2023 r. wyniosła 6,8%). Od tego momentu można uznać, że rozpoczyna się okres stopniowego wychodzenia ze stanu recesji gospodarki oraz firm.

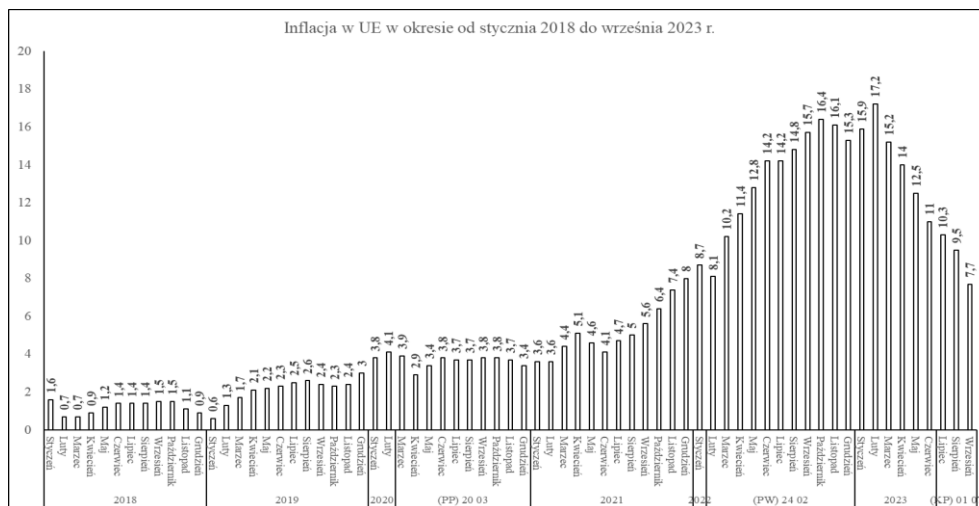
Wykres 2. Zmiany wysokości inflacji w latach 2020 do 2023 w układzie miesięcznym.

Źródło: Opracowanie własne

Zmiany inflacji w UE w okresie od stycznia 2018 do września 2023 r. przedstawia wykres 3.

Wykres 3. Zmiany wysokości inflacji w UE latach 2020 do 2023 w układzie miesięcznym.

Źródło: Opracowanie własne

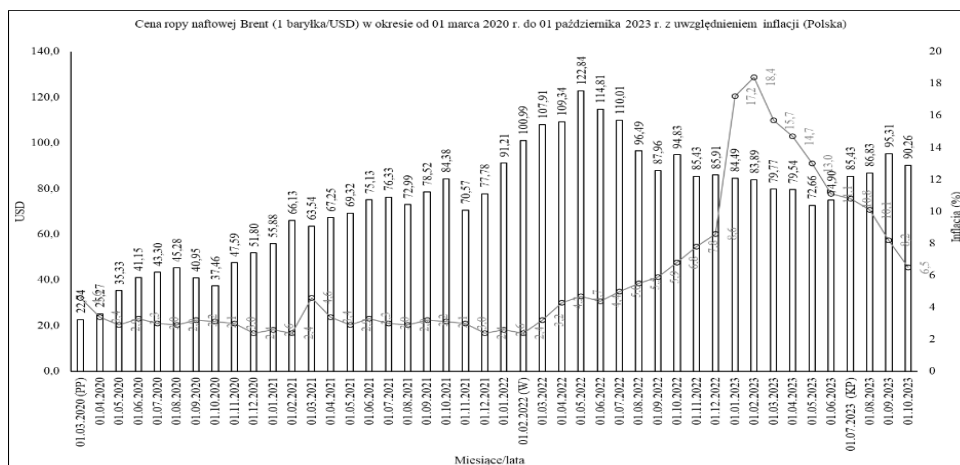
Z wykresu nr. wynika, że:

1. Widoczny jest wpływ pandemii na wysokość inflacji tj. od 20 marca 2020 r. w porównaniu do inflacji w 2018 oraz 2019 r.;
2. Wybuch wojny na Ukrainie spowodował stopniowy, a następnie gwałtowny wzrost inflacji, która w lutym 2023 r. osiągnęła poziom 17,2%;
3. Od marca 2023 r. do września 2023 r. widoczny jest spadek inflacji w UE, podobnie w Polsce;
4. Inflacja w UE jest niższa niż w Polsce (zob. Wykres 2).

Etap 2. Identyfikacja i ocena zmian cen wybranych surowców o charakterze strategicznym oraz kursu - PLN.

W ramach założeń etapu 2, istotne jest zbadanie, jak w założonym okresie czasu i zmian wysokości inflacji (Polska), kształtowały się zmiany cen wybranych surowców takich jak: ropa naftowa (brent - niska gęstością i niską zawartością siarki), gaz ziemny, złoto oraz dodatkowo PLN. Inflacyjne zmiany cen ropy naftowej w okresie marzec 2020 do październik 2023 r. przedstawia wykres 4.

Wykres 4. Zmiany cen ropy naftowej w okresie marzec 2020 do października 2023 r. z uwzględnieniem inflacji, początku i końca trwania pandemii i wojny na Ukrainie.

Źródło: Opracowanie własne – dane historyczne

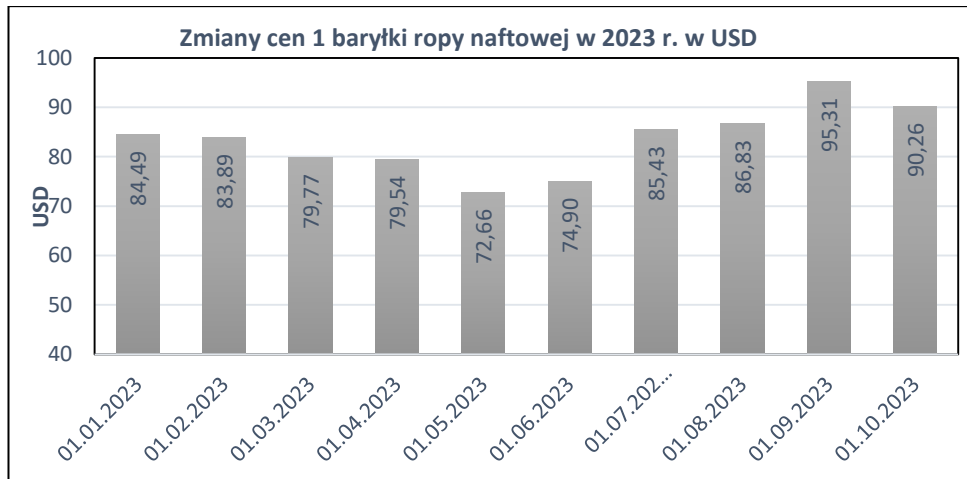
Wykres 4 przedstawia zmiany cen ropy naftowej w związku pandemią i wojną na Ukrainie przy uwzględnieniu poziomu inflacji w Polsce. W tym miejscu zaznaczyć trzeba, że Polska rocznie zużywa 26,1 mln ton ropy naftowej (w tym 1,3 mln ton wydobycie własne). Z treści tego wykresu wynika, że cena ropy naftowej w momencie ogłoszenia pandemii tj. 20 marca wyniosła 22,74 USD za baryłkę (inflacja 4,6%). Od tego momentu widoczny jest gwałtowny wzrost jej ceny, gdzie do momentu wybuchu wojny na Ukrainie, osiągnęła poziom 100,99 USD za baryłkę (inflacja 2,40%), czyli cena tego surowca wzrosła o 401%. Taki duży wzrost ceny ropy naftowej, niewątpliwie spowodował ogromne zaburzenia na poziomie gospodarki świata, krajów, przedsiębiorstw, gospodarstw domowych. Z kolei wybuch wojny na Ukrainie 24 lutego 2022 r. stał się przyczyną dalszego wzrostu cen tego surowca do najwyższego poziomu, jaki miał miejsce w maju 2022 r., cena 122,84 USD/baryłka (inflacja 4,70%), czyli wzrost ceny o 540%. Spadek cen tego

surowca poniżej 100 USD/baryłkę miał miejsce w sierpniu 2022 r. (96,49 USD), przy inflacji 5,5%.

Najwyższą inflację w Polsce odnotowano w lutym 2023 r. (18,4%), wówczas to cena tego surowca wyniosła 83,89 USD/baryłka. Natomiast na koniec pandemii ogłoszonej 1 lipca 2023 r., inflacja utrzymywała się na poziomie 10,8%, wówczas to cena baryłki ropy naftowej wyniosła 85,43 USD.

Na podstawie zmian ceny ropy naftowej w analizowanym okresie czasu widoczne są wyraźnie związki przyczynowo – skutkowe między ceną ropy naftowej, a inflacją, która wydaje się być pochodną od zmian cen tego surowca i jej wahaniami, tym bardziej, że na przeciwnym biegunie, znajduje się cena z przed pandemii tj. 22,74 USD za baryłkę, a na drugim biegunie jest cena tego surowca w październiku 2023 r.: 90,26 USD. Zmiany ceny ropy naftowej w 2023 r. przedstawia wykres 5.

Wykres 5. Zmiany cen ropy naftowej od stycznia do października 2023 r.

Źródło: Opracowanie własne – dane historyczne

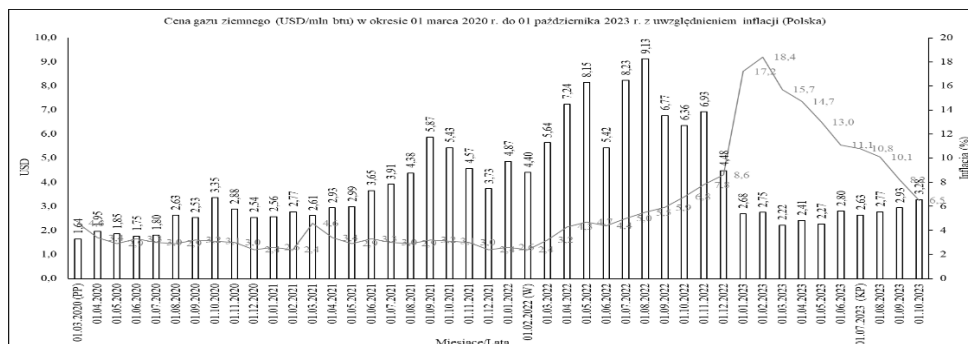
Z treści wykresu 5 wynika, że w okresie od stycznia 2023 do października 2023 r. widoczne są wahania ceny baryłki ropy naftowej. Widoczna jest również tendencja spadkowa ceny tego surowca z poziomu 84,49 USD (styczeń 2023 r.) do 72,66 USD (maj 2023 r.), obniżka o 11,83 USD (14%). Niestety w kolejnych miesiącach tj. od czerwca do listopada tego roku cena tego surowca wzrosła o 23,7% i we wrześniu osiągnęła poziom 95,31 USD/baryłka. Takie zmiany ceny niewątpliwie destabilizują cały rynek paliwowy, jednocześnie zwiększają ryzyko i niepewność aktywności gospodarki i przedsiębiorstw. Podkreślić trzeba, że wzrost ceny ropy naftowej wspiera i potęguje inflację.

Jak widać wzrost i wysoka cena ropy naftowej w bardzo silny sposób oddziałuje i wpływa na gospodarkę w wymiarze mikro i makroekonomicznym i jest czynnikiem warunkującym jej możliwości rozwojowe i wzrostowe, szczególnie w sytuacji wyprowadzania jej ze stanu recesji.

Następnym surowcem o wymiarze strategicznym jest gaz ziemny, którego roczne zużycie w Polsce wynosi 18 mld m³, w UE: 426,3 mld m³.

Zmiany cen gazu ziemnego z uwzględnieniem inflacji w Polsce i pandemii, wojny na Ukrainie w okresie od marca 2020 do października 2023 r. przedstawia wykres 6.

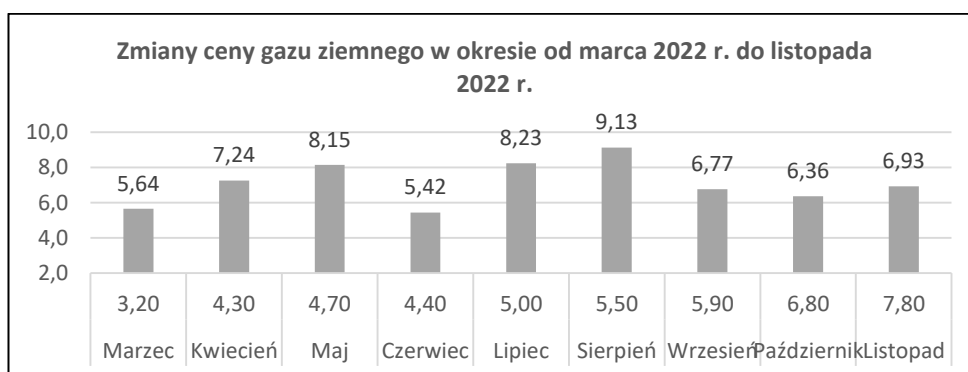
Wykres 6. Zmiany cen gazu ziemnego w okresie marzec 2020 do października 2023 r. z uwzględnieniem inflacji, początku i końca trwania pandemii i wojny na Ukrainie.

Źródło: Opracowanie własne – dane historyczne. *btu – jednostka cieplna (oznacza ilość ciepła potrzebna na ogrzanie 1 funta wody o 1 stopień Fahrenheita)

Ceny gazu ziemnego do 20 marca 2020 r. (początek pandemii) do wybuchu wojny na Ukrainie, wykazywały różnokierunkowe wahania (zob. wykres 4), a związek i zależności zmian cen od poziomu inflacji odnotowanej w założonym czasie w Polsce, można uznać, jako mało istotny. Wśród głównych czynników zmian cen gazu ziemnego można zaliczyć przede wszystkim czynniki rynkowe (podaż i popyt), kurs dolara, prognozy gospodarcze, itp. Biorąc pod uwagę kryterium ceny oraz inflacji można odnotować, że we wrześniu 2021 r. cena mln btu gazu ziemnego była najwyższa i osiągnęła poziom - 5,87 USD, inflacja 3,20%. Wybuch wojny na Ukrainie (24 lutego 2022 r.) spowodował istotne i niepokojące zmiany zarówno wysokości ceny gazu ziemnego, jak i inflacji, szczególnie od marca do listopada 2022 r. (zob. wykres 7).

Wykres 7. Zmiany cen gazu ziemnego w okresie marzec 2020 do października 2023 r. z uwzględnieniem inflacji (Polska).

Źródło: Opracowanie własne

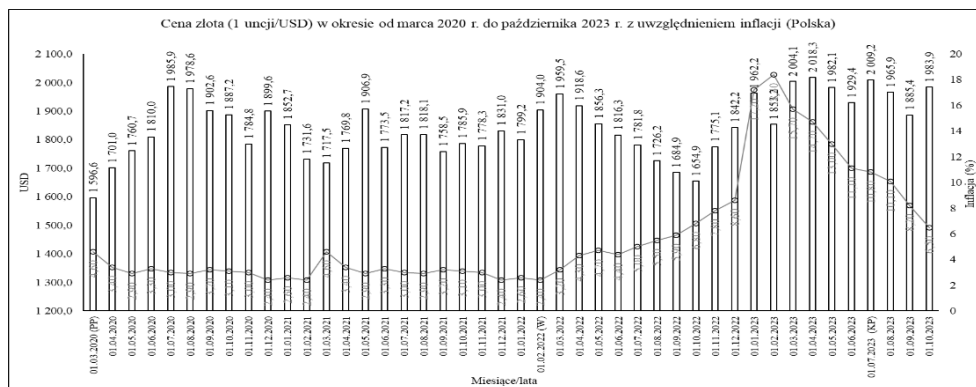
Z treści wykresu nr. 7 wynika, że ceny na gaz ziemny wykazują różnokierunkowe zmiany (rosną, maleją), przy czym w lipcu 2022 r., cena gazu osiągnęła poziom 9,13 USD, czyli wzrosła o 168,3% w stosunku do czerwca tego roku. W tym okresie czasu widoczny jest systematyczny wzrost inflacji, która w lutym 2023 r. osiągnęła poziom 18,4%. Podkreślić trzeba, że wykazany na wykresie 5 poziom maksymalnej ceny gazu (luty - 9,13 USD) w porównaniu do ceny z marca 2020 r. (1,64 USD/mln btu), oznacza 556% jej wzrost. Dodać trzeba, że przy tak dużym popycie na gaz ziemny zarówno w przypadku Polski, UE, Świata, 550% wzrost ceny niewątpliwie spowodował zakłócenia oraz destabilizację rynków, giełd, itd., wpłynął także niekorzystnie na funkcjonowanie gospodarki, firm, gospodarstw domowych.

Pomimo rosnącej w Polsce w tym okresie czasu inflacji, po sierpniu 2022 r. można zauważyć, że stopniowo cena gazu ziemnego maleje podobnie inflacja. Na uwagę zasługuje również fakt, że w okresie od września 2022 r. do października 2023 r. inflacja zmniejszyła się o 11,6%, a cena gazu ziemnego w tym miesiącu wyniosła 3,28 USD/mln btu. Zakładając dalszą zmniejszającą się cenę tego surowca oraz spadek inflacji w Polsce, łącznie rokuje to dobre prognozy, dla gospodarki i firm, jak i przyspieszy wyjście z recesji.

Wybuch konfliktów (wojna na Ukrainie w Izraelu), pandemia inne nadzwyczajne zdarzenia są powodami rosnącej inflacji, ale też ryzyka i niepewności związanego z sytuacją geopolityczną, kryzysami gospodarczymi, i innymi zakłóceniami w funkcjonowaniu gospodarki, firm. W tej sytuacji można uznać, że złoto postrzegane jest, jako doskonale zabezpieczenie w czasach niepewności i kryzysów gospodarczych, oznaczający jednocześnie wzrost popytu na ten kruszec. W tym miejscu dodać trzeba, że Narodowy Bank Polski w 2021 roku powiększył rezerwy w złocie o 100 ton. Z kolei w kwietniu 2023 roku NBP zakupił około 85 ton złota. Łącznie Polska posiada 314 ton złota o wartości ok. **81 077 940 000 zł**.

Niewątpliwie zarówno pandemia oraz tocząca się wojna na Ukrainie, stanowią istotną przyczynę zmian cenowych omówionych powyżej surowców (ropa naftowa, gaz ziemny), jak i prawdopodobnie złota, kamieni szlachetnych, innych. Zmiany ceny uncji złota w okresie od marca 2020 r. do października 2023 r. z uwzględnieniem inflacji oraz wpływu pandemii i wojny na Ukrainie, przedstawia wykres 8.

Wykres 8. Zmiany cen złota (uncji) w okresie od marca 2020 do października 2023 r. z uwzględnieniem inflacji, początku i końca trwania pandemii i wojny na Ukrainie.

Źródło: Opracowanie własne – dane historyczne

Z wykresu 8 wynika, że od początku pandemii tj. 20 marca 2020 r. widać tendencję zwyżkową złota z poziomu 1596,6 USD/uncja do 1902,6 USD (sierpień 2020 r.), cena wzrosła o 382 USD tj. o 19,3%.

W okresie od września 2020 r. do wybuchu wojny na Ukrainie widoczne są wahania cen złota, z których nie wynika istotny wpływ inflacji (średnia inflacja na poziomie 3,07%) na jego cenę, aczkolwiek można odnotować miesiące, gdzie cena była najwyższa (maj 2021 r.: 1906,9 USD/uncja) oraz najniższa (marzec 2021 r.: 1717,5 USD/uncja), wzrost ceny złota dla tego okresu o 10%.

Wybuch wojny na Ukrainie stanowił jednak moment natychmiastowego wzrostu złota o 104 USD/uncja porównując luty 2022 do stycznia 2022 r. Dalej w trakcie trwania wojny ceny złota zmieniały, tj. widoczna jest tendencja malejąca, która trwała od kwietnia 2022 r. do października 2022 r. (najniższa cena złota: 1654,9 USD/uncja). Jednocześnie w tym okresie widoczny jest wzrost inflacji w Polsce z poziomu 4,30% do 6,80%. Od listopada 2022 r. widoczna jest tendencja rosnąca ceny uncji złota, gdzie najwyższy jej poziom można odnotować w marcu 2023 r. (2004,1 USD/uncja). Rozpiętość między najwyższą ceną złota (kwiecień 2023: 2018,3 USD/uncja), a najniższą (grudzień 2022 r.: 1842,2 USD/uncja) wyniosła 176 USD. W Polsce najwyższy poziom inflacji miał miejsce w lutym 2023 r. (18,4%), której odpowiadała cena uncji złota na poziomie 1853,2 USD. Ogłoszeniu w Polsce terminu końca pandemii (01 lipca 2023 r.), towarzyszył wzrost ceny złota na poziomie 2009,2 USD/uncja w poprzednim miesiącu (czerwiec 2023 r.) 1929,4 USD/uncja, inflacja w lipcu 2023 r. wyniosła 10,8%. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż od marca 2023 r. inflacja spada, natomiast ceny złota utrzymywały się w przedziale od 1 853,20 USD/uncja do 2018,3 USD/uncja, siła wahań na poziomie 176 USD (oznaczająca 8,72% zmiany w tym przypadku dodatnie).

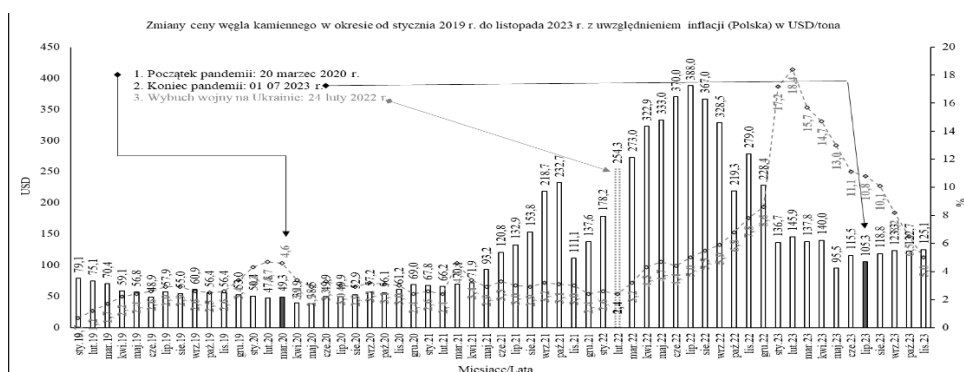
Przykładowo biorąc pod uwagę wartości zgromadzonego złota w Polsce, tj. 81 077 940 000 zł., to 8,72% wzrost, oznacza przyrost wartości o 7 069 996 368 zł., wartość zgromadzonego w Polsce złota po zmianie: 88 147 936 368 zł.

Ostatnia odnotowana na wykresie cena 1 uncji złota z października 2023 r. wynosząca 1983,9 USD, może stanowić oś, wokół której będą przebiegać 8,72% zmiany (dodatnie oraz ujemne) w okresie dalszego trwania wojny. Przy czym również trzeba zauważyć stabilizującą rolę złota w związku z niekorzystnymi trendami w rozwoju gospodarczym krajów, oznaczającą wzrost popytu na ten kruszec prowadzący do jego wyższej ceny.

W celu określenia wpływu pandemii, wojny na Ukrainie i związanej z tymi wydarzeniami inflacji na zmianę (wzrost, spadek) siły nabywczej złotego, przeprowadzona zostanie analiza kursu złotego w odniesieniu do USD (USD przyjęty, jako miernik wartości złotego). Istotne w tym przypadku jest wykazanie, jak zmienia się kurs złotego do dolara, tj. ile złotych kosztuje 1 USD, co umożliwi stwierdzenie, czy wartość złotego rosła czy też malała i jaki na to miały wpływ wskazane wydarzenia, występujące od marca 2020 r. do październik 2023 r. W uzupełnieniu dodać należy, że waluta podlega prawom rynkowym czyli popytu i podaży, z którego między innymi wynika, że wzrost popytu na pieniądź powoduje wzrost jego ceny, szczególnie jest to wyraźne w przypadku eksportu i importu.

Zmiany ceny węgla kamiennego w okresie od stycznia 2019 r. do października 2023 r. z uwzględnieniem inflacji oraz wpływu pandemii i wojny na Ukrainie, przedstawia wykres 9.

Wykres 9. Zmiany ceny węgla kamiennego w okresie od stycznia 2019 do października 2023 r. z uwzględnieniem inflacji, początku i końca trwania pandemii i wojny na Ukrainie.

Źródło: Opracowanie własne – dane historyczne

Zastosowania powyższych zasad w praktyce.

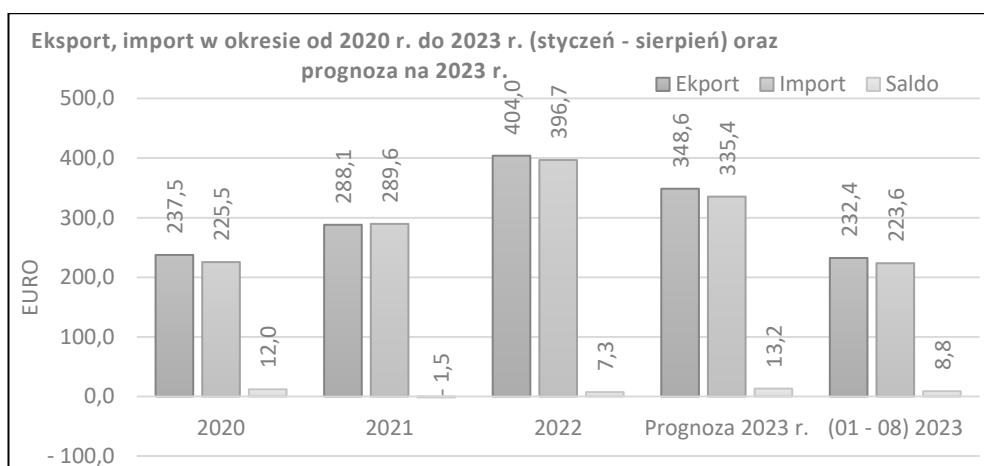
Dynamikę handlu zagranicznego w okresie 2020 do 2023 (od stycznia do sierpnia) oraz prognoza na 2023 r. przedstawia tabela 1 oraz wykres 10.

Tabela 1. Dynamika zmian wymiany międzynarodowej Polski w okresie 2020 do 2023 r.

Wyszczególnienie	2020	2021	2022	Prognoza 2023 r.	01 – 08.2023
Eksport	237,5	288,1	404,0	348,6	232,4
Import	225,5	289,6	396,7	335,4	223,6
Saldo	12,0	-1,5	7,3	13,2	8,8
Inflacja	3,4	5,1	4,4	6,8	x

Źródło: Dane GUS oraz obliczenia własny.

Wykres 10. Zmiany wielkości eksportu, importu, saldo w okresie 2020 do 2023 r.

Źródło: Opracowanie własne

Objaśnienie:

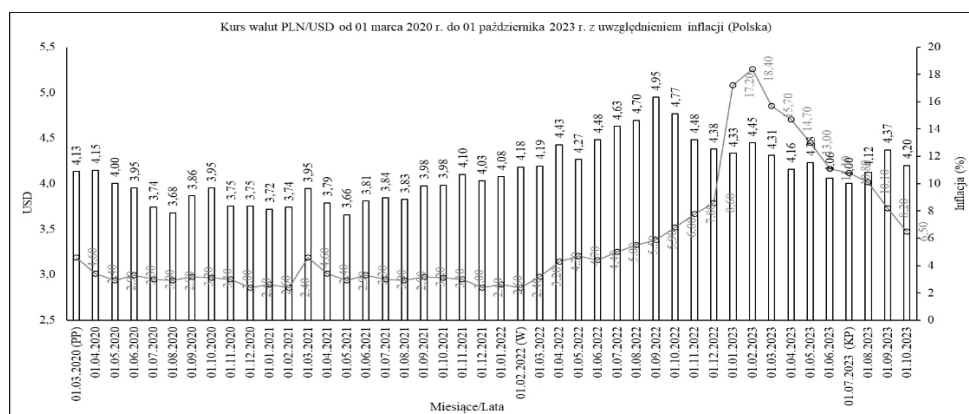
*Skutki spadku, wzrostu wartości złotego:

- gdy złotówka słabnie - eksport rośnie (więcej sprzedajemy towarów);
- gdy złotówka się wzmacnia - eksport maleje (mniej sprzedamy towarów, gdyż nabywcy złotego kupią mniej złotych za które kupią mniej towarów);
- import: słaba złotówka oznacza, że potrzebna będzie większa ilość złotych by kupić np. USD i ostatecznie kupione zostanie mniejsza ilość towarów, import maleje;
- import: mocna złotówka przebieg odwrotny, kupimy więcej np. USD, rośnie import.

Z wykresu 8 wynika, że najwyższy wzrost eksportu i importu miał miejsce w 2022 r. Dodać trzeba, że jest to okres i pandemii oraz wojny na Ukrainie. W odniesieniu do 2021 r. eksport w 2022 roku wzrósł o 140%, import o 137%. Saldo wymiany międzynarodowej dodatnie: 7,3 mld Euro. Z kolei rok 2023 w wielkościach pewnych w zakresie handlu zagranicznego (od stycznia do sierpnia) z dodatnim saldem na poziomie 8,8 mld Euro. W pozostałych miesiącach (wrzesień - grudzień) i za cały rok 2023 tylko jako prognoza wielkości eksportu i importu, jak widać na wykresie obrotu niższe niż w 2022 r.

Szczegółową analizę zmian kursowych złotego w okresie od marca 2020 r. do października 2023 r. przy uwzględnieniu pandemii, wojny na Ukrainie oraz inflacji przedstawia wykres 11.

Wykres 11. Zmiany kursu złotego w USD w okresie od marca 2020 do października 2023 r. z uwzględnieniem inflacji, początku i końca trwania pandemii i wojny na Ukrainie.

Źródło: Opracowanie własne – dane historyczne

W okresie występowania pandemii tj. od marca 2020 r. do lutego 2022 r. można stwierdzić, że poza marcem (inflacja 4,6%) to w pozostałych miesiącach inflację była stosunkowo niska i utrzymywała się w granicach 2,4 do 3,5%. Kurs złotego w stosunku do USD kształtował się w granicach od 3,66/USD do 3,99/USD, kwota 4,1/USD została osiągnięta dopiero w listopadzie 2021 r. Zdecydowana zmiana kursu złotego z dwumiesięcznym opóźnieniem w stosunku do daty wybuchu wojny na Ukrainie (24 lutego 2022 r.), nastąpiła w kwietniu 2022 r. wówczas za 1 USD należało zapłacić 4,43 zł., przy inflacji 4,3%. Od tego też momentu widać słabnącego złotego do USD, a apogeum tej sytuacji miało miejsce we wrześniu 2022 r.: kurs 4,95/USD,

inflacja 5,90%. Z kolei od października 2022 r. (kurs: 4,76/USD) - złotówka wzmocnia się pomimo, że inflacja rośnie. Wyrazem tej tendencji jest najwyższy poziom inflacji, jaki miał miejsce w lutym 2023 r. (18,4%) gdzie kurs złotego do USD wyniósł 4,45 zł. Na koniec pandemii (01 07 2023 r.), inflacja utrzymywała się na poziomie 10,8% i w tym miesiącu za 1 USD należało zapłacić 4 zł. Z powyższego wynika, że malejąca inflacja oraz stopniowe umacnianie się złotego do np. USD, stanowią istotną przesłankę, która stabilizuje gospodarkę i jej koniunkturę. Aczkolwiek niepokojące mogą być informacje płynące z wymiany międzynarodowej za 2023 r. Prognozowany spadek eksportu w 2023 r. do 2022 r.: ok 14%, prognozowany spadek importu w 2023 r. do 2022 r.: ok. 16%.

Etap 3. Analiza skutków ekonomicznych, pod kątem wpływu inflacji na decyzje i wyniki finansowe przedsiębiorstw (diagnoza wybranych firm)

Przykład 1: Ekonomiczne determinanty oceny Spółki Usługi komunalne Sp. z o.o. w Środzie Wielkopolskiej w okresie 2018–2023 w aspekcie jej sytuacji finansowej oraz majątkowej.

Usługi Komunalne Spółka z o.o., powstała 20 października 2016 roku i jest Spółką ze 100 % udziałem Gminy Środa Wielkopolska, jako jednostka która działa na terenie miasta i gminy Środa Wielkopolska. Głównym zadaniem Spółki jest wywóz zmieszanych odpadów komunalnych oraz odpadów zebranych w sposób selektywny. Firma obsługuje wszystkich mieszkańców Gminy Środa Wielkopolska, czyli ponad 30 tysięcy osób. Rocznie odbieranych jest ponad 10 tysięcy ton odpadów. Dodatkowo spółka prowadzi Punkt Selektywnej Zbiórki Odpadów Komunalnych (PSZOK).

Wybrane informacje ekonomiczne z dokumentów sprawozdawczych (Bilans, RZIS) w okresie 2018 do 2023 r. przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Zestawienie danych (Bilans, RZIS) w okresie 2018 do 2023 r.

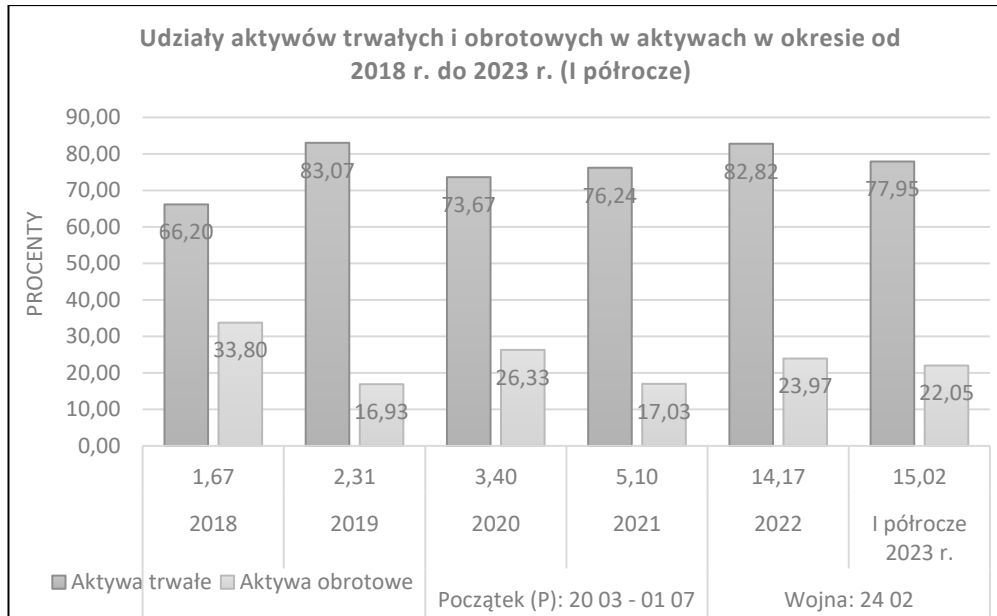
Bilans	2018	2019	2020	2021	2022	I półrocze 2023
Aktywa	3 116 954	4 960 012	6 903 895	8 197 299	8 125 436	8 471 575
Aktywa trwałe	2 063 443	4 120 516	5 085 958	6 249 922	6 729 536	6 603 884
Aktywa obrotowe	1 053 511	839 497	1 817 936	1 395 900	1 947 377	1 867 691
Akt. trwałe w aktywach	66,20	83,07	73,67	76,24	82,82	77,95
Akt. obrotowe w aktywach	33,80	16,93	26,33	17,03	23,97	22,05
II Należności krótkoterminowe	411 657	154 560	463 512	546 220	455 837	529 122
III. Inwestycje krótkoterminowe	0	650 430	1 294 186	657 727	1 133 683	1 044 679
Pasywa	3 116 954	4 960 012	6 903 895	8 197 299	8 125 436	8 471 575
Kapitał (fundusz) własny	173 654	609 613	2 815 691	4 641 887	5 166 624	5 395 494
Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania	2 943 300	4 350 400	4 088 204	3 555 412	2 958 813	3 076 080
II Zobowiązania długoterminowe	3 500 000	3 500 000	3 000 000	2 500 000	2 000 000	2 000 000
III Zobowiązania krótkoterminowe	1 750 000	850 400	1 042 628	991 474	942 762	1 062 170
Rachunek Zysków i Strat	2018	2019	2020 (P)	2021	2022 (W)	I półrocze 2023
Przychody netto ze sprzedaży i zrównane z nimi	3 020 946	3 388 491	4 106 630	4 730 371	5 212 933	3 035 606
Koszty działalności operacyjnej	3 064 195	3 376 434	4 095 590	4 957 061	5 509 009	2 703 611
Amortyzacja	5 981	16 536	98 895	210 656	213 003	126 703
Zużycie materiałów i energii	510 515	637 495	559 087	678 785	892 239	386 121
Usługi obce	801 562	872 882	1 198 268	1 528 702	1 569 927	711 791
Wynagrodzenia	1 371 356	1 421 416	1 700 283	1 948 673	2 166 927	1 149 367
Ubezpieczenie społeczne i inne świadczenia	325 010	349 231	446 209	498 011	541 891	271 907
Koszty pracy	1 696 367	1 770 647	2 146 493	2 446 684	2 708 818	1 421 274
Zatrudnienie	24	30	30	32	31	31
Pozostałe koszty	49 771	78 875	92 847	92 233	125 021	57 723
Zysk (strata) ze sprzedaży	-43 249	12 057	11 040	-226 689	-296 076	228 871

Źródło: Dokumenty sprawozdawcze, obliczenia własne.

Interpretacje danych przedstawiają wykresy 12 do 17.

Udziały aktywów trwałych i obrotowych w aktywach w okresie od 2018 r. do 2023 r. (I półrocze) – wykres 12.

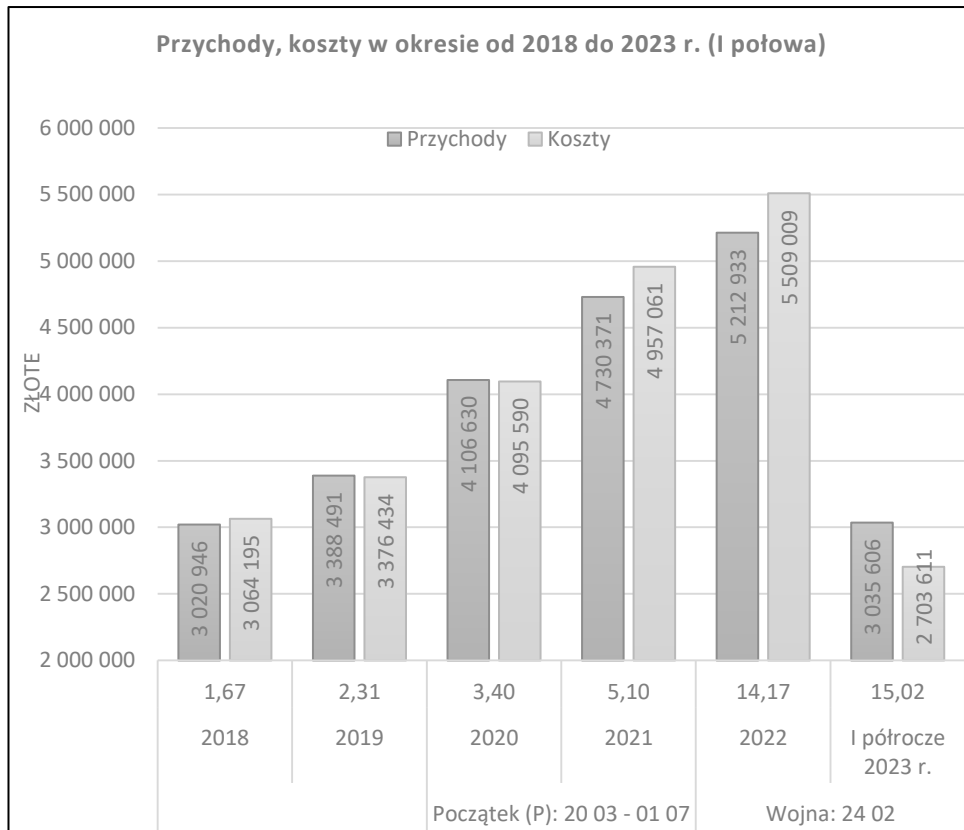
Wykres 12. Zmiany strukturalne aktywów na tle inflacji

Źródło: Opracowanie własne

Wnioski, uwagi:

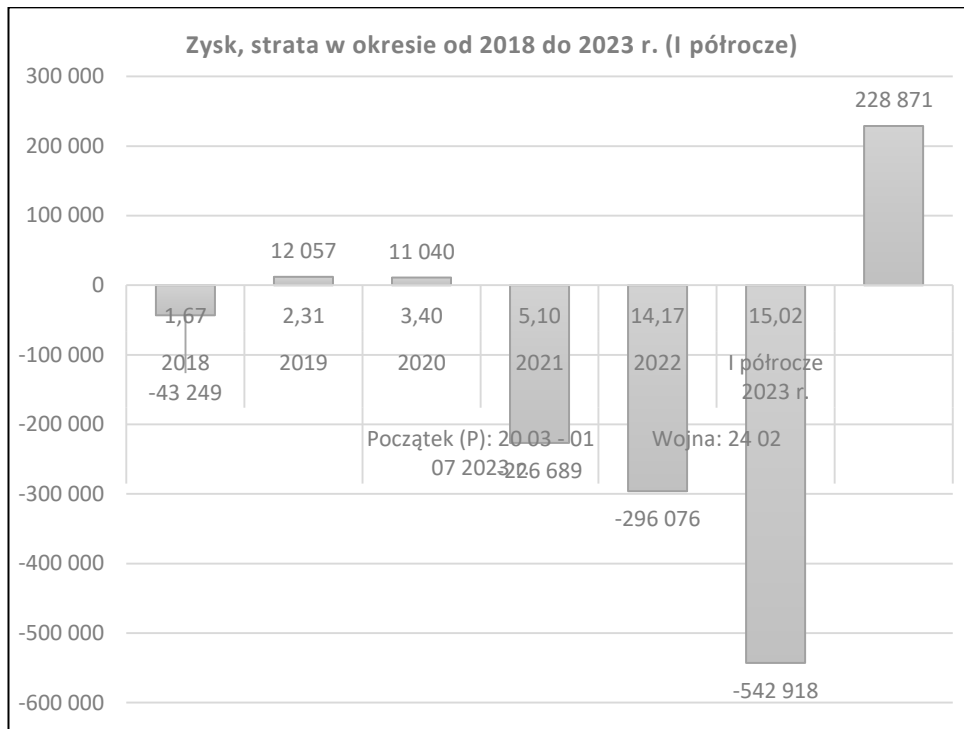
W badanym okresie czasu (2018 do 2023 r.) widoczne są niewielkie zmiany w strukturze aktywów. Jak widać pandemia oraz wojna, inflacja nie wpłynęła w sposób istotny na układ relacyjny aktywów trwałych i obrotowych.

Wykres 13. Zmiany strukturalne aktywów na tle inflacji w okresie 2018 do 2023 r.

Źródło: Opracowanie własne

Wnioski, uwagi:

Z analizy działalności przedsiębiorstwa widać, że zarówno koszty, jak i przychody w badanym okresie czasu wykazują tendencję rosnącą. Porównując przychody z kosztami w poszczególnych latach na tle inflacji widać, że w 2018 oraz 2021 i 2023 r. koszty są wyższe niż przychody, co oznacza wpływ sytuacji nadzwyczajnych na aktywność badanej firmy. Sytuację wynikową przedsiębiorstwa w/w okresie czasu przedstawia wykres 14.

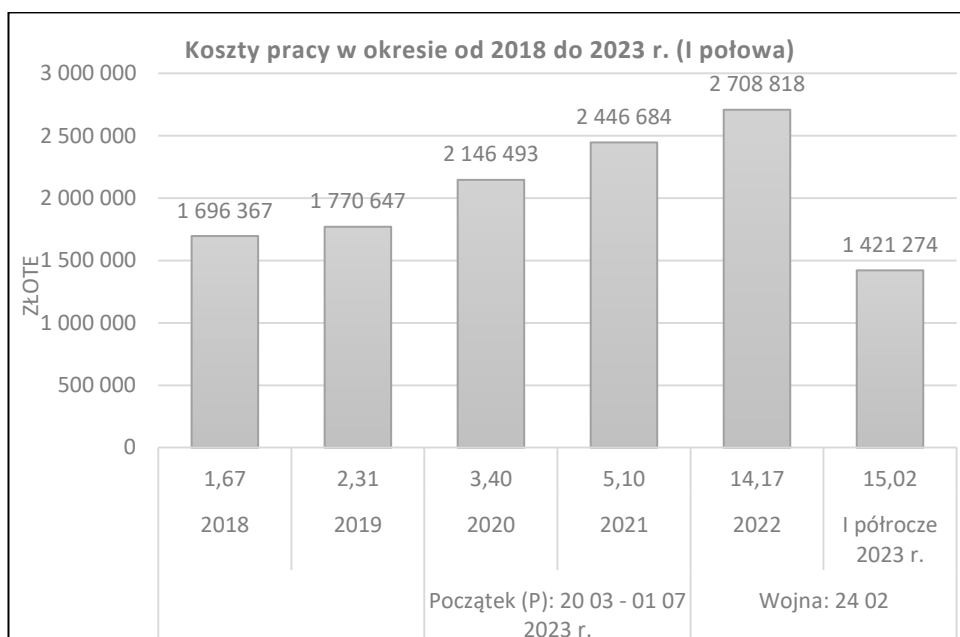
Wykres 14. WF na tle inflacji w okresie 2018 do 2023 r.

Źródło: Opracowanie własne

Wnioski, uwagi:

Z treści wykresu wynika, że przedsiębiorstwo w okresie 2018 wygenerowało stratę, którą w latach 2019 i 2020 nie udało się pokryć. Sytuacja w 2021 oraz 2022 roku uległa dalszemu pogorszeniu. Łączna strata za lata 2018-2022 wyniosła: - 542 918 zł. Widoczny na wykresie zysk uzyskany w I półroczu 2023 r. nie pokrywa ww. straty i zachodzi obawa, że w drugim półroczu WF może być gorszy. W tym przypadku widoczny jest wpływ szczególnie wojny i inflacji na efekty działalności przedsiębiorstwa.

Spośród kosztów rodzajowych wynika, że istotny wpływ na efektywność przedsiębiorstwa mają: koszty pracy, zużycie materiałów oraz usługi obce, co ilustrują wykresy 15 do 17.

Wykres 15. Zmiany kosztów pracy w okresie od 2018 do 2023 r. na tle inflacji.

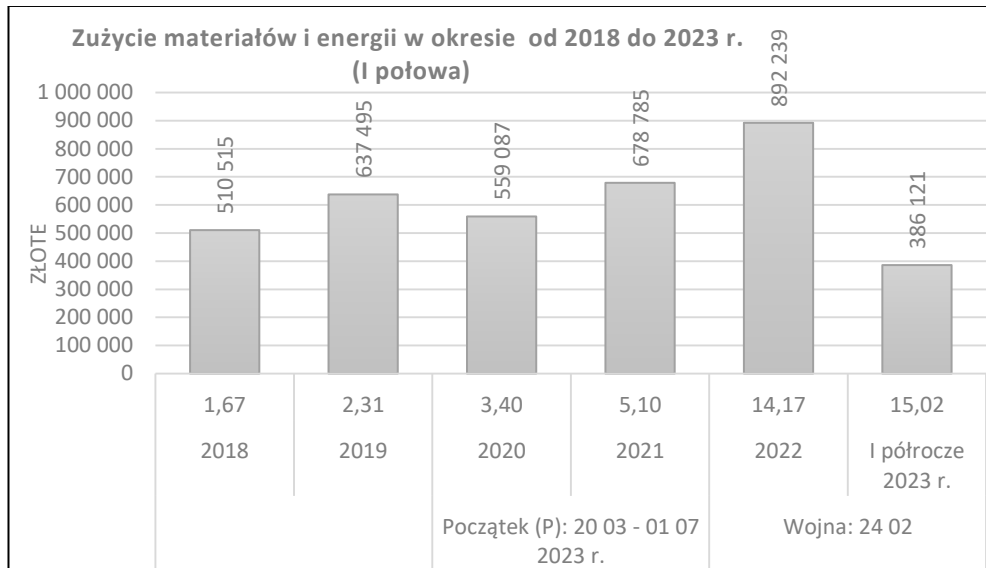
Źródło: Opracowanie własne

Wnioski, uwagi:

Z treści wykresu 15 wynika, że koszty pracy wykazują tendencję rosnącą i dominującą. Udział kosztów pracy w kosztach operacyjnych w poszczególnych latach kształtował się następująco: 2018 r. – 55,36%, 2019 r. – 52,44%, 2020 r. – 52,41%, 2021 r. – 49,36%, 2022 r. – 49,17%, 2023 r. – 52,57%. Dodać trzeba, że w badanym okresie czasu w firmie zatrudnionych było od 24 do 32 pracowników. Wzrost kosztów pracy oznacza w jakimś stopniu wpływ analizowanych stanów nadzwyczajnych.

Kolejnym istotnym kosztem jest zużycie materiałów i energii, którego zmiany przedstawia wykres 16.

Wykres 16. Zmiany kosztów materiałów i energii w okresie od 2018 do 2023 r. na tle inflacji.

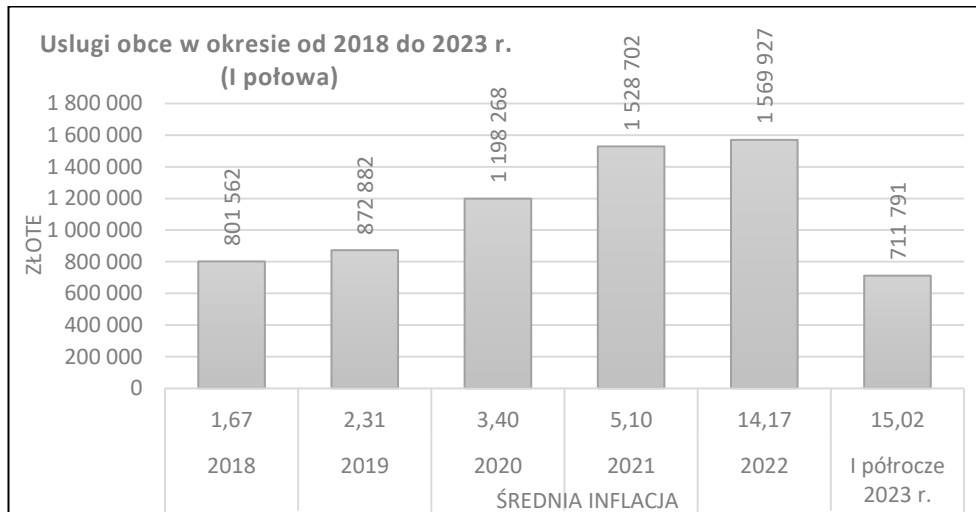
Źródło: Opracowanie własne

Wnioski, uwagi:

Inflacyjny wzrost kosztów zużycia materiałów i energii szczególnie widoczny jest w 2021 oraz w 2022 r. Podkreślić trzeba, że średnia inflacja w 2022 r. wyniosła 14,17%.

Trzecim istotnym kosztem są usługi obce. Skalę tych kosztów w okresie 2018-2023 r. przedstawia wykres 18.

Wykres 17. Zmiany kosztów usług obcych w okresie od 2018 do 2023 r. na tle inflacji.

Źródło: Opracowanie własne

Wnioski, uwagi:

W okresie 2018 do 2023 r. widoczna jest tendencja rosnąca kosztów usług obcych. Niewątpliwie jest to efekt inflacyjnego wzrostu cen. Udział kosztów usług obcych w kosztach operacyjnych w badanym okresie czasu wyniósł od 26 do 31%.

Z przeprowadzonych analiz wybranych informacji ekonomicznych wynika, że zarówno pandemia (w mniejszym stopniu), jak i wojna na Ukrainie, inflacja bardzo silnie wpływały i wpływają na aktywność i efektywność przedsiębiorstw.

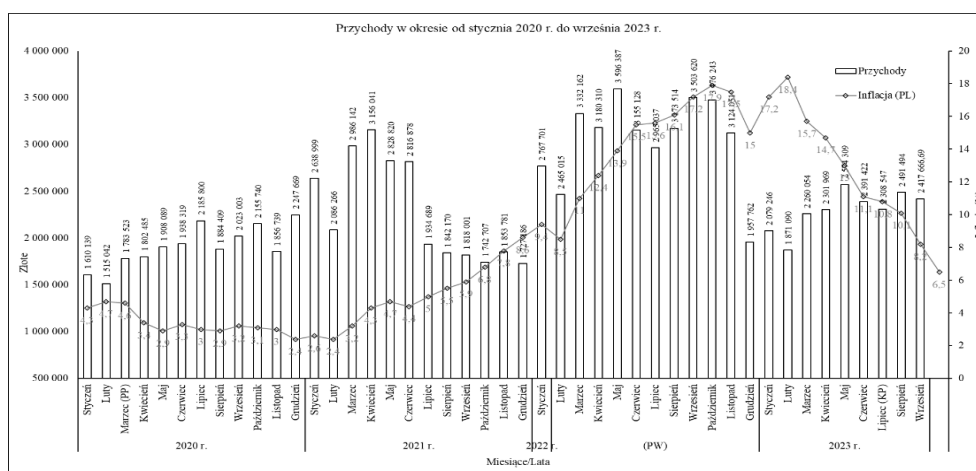
Przykład 2: Analiza działalności PGK w Śremie Sp. z o.o.

Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej w Śremie Sp. z o.o. jest spółką prawa handlowego, powstałą z przekształcenia przedsiębiorstwa państwowego 28 czerwca 1996 r.

Przedmiotem działalności przedsiębiorstwa jest działalność usługowa oraz produkcyjna. w zakresie: wywozu i unieszkodliwiania nieczystości stałych i płynnych, utrzymywania urządzeń komunalnych, oczyszczania miejscowości i innych usług w zakresie utrzymania porządku i czystości, utrzymywania zieleni, remontów dróg, reklamy, wynajem powierzchni reklamowych, utrzymywania targowisk, utrzymywania cmentarzy i świadczenie usług pogrzebowych, usług motoryzacyjnych i diagnostyki, doradztwo dla firm w zakresie ochrony środowiska.

Przychody, koszty oraz wynik finansowy PGK w Śremie na tle inflacji w okresie od stycznia 2020 r. do września 2023 r. przedstawiają wykresy 18 do 20.

Wykres 18. Zmiany wielkości przychodów PGK w Śremie w okresie od stycznia 2020 r. do września 2023 r. na tle inflacji.

Źródło: Opracowanie własne.

Wnioski, uwagi:

W 2020 r. pomimo pandemii firma realizowała przychody z tytułu prowadzonej działalności gospodarczej bez istotnych wahań. W przypadku inflacji od września można zauważyć tendencję malejącą.

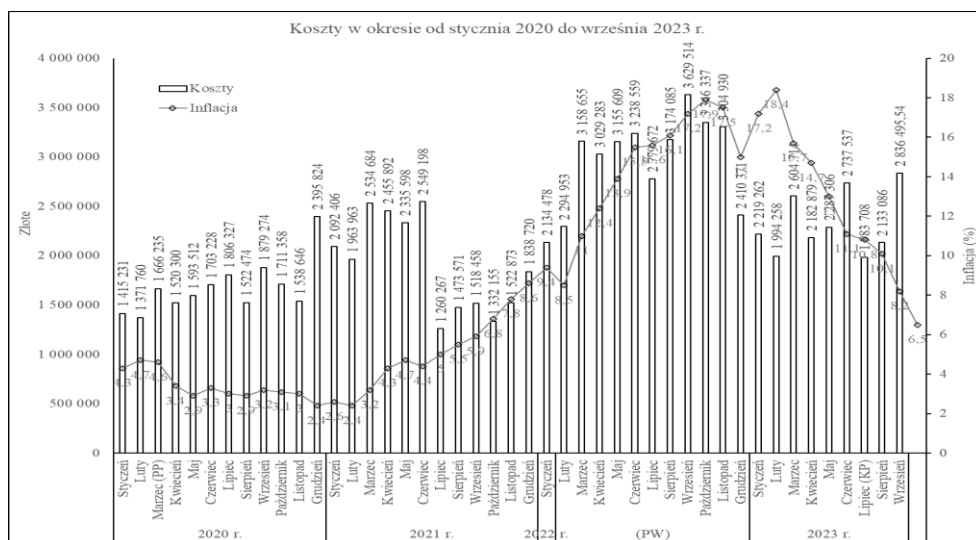
Od stycznia 2021 r. widać wyraźny wzrost inflacji, ale również wzrost przychodów szczególnie od marca do czerwca. W kolejnych miesiącach tj. od lipca do grudnia wraz ze wzrostem inflacji przychody maleją.

Rok 2022 to początek wojny na Ukrainie (24 lutego 2022 r.), można zauważyć z jednej strony wzrost inflacji oraz z drugiej strony wzrost przychodów ze sprzedaży.

Tendencję spadkową przychodów można dostrzec w 2023 r. W to okresie czasu inflacja osiągnęła najwyższy poziom, tj. luty 2023 r.: 18,24%. Pomimo tendencji spadkowej inflacji od lutego 2023 r. widoczny jest spadek przychodów w porównaniu do 2022 r.

Jak zmieniały się koszty w związku z pandemią, wojną na Ukrainie oraz inflacją przedstawia wykres

Wykres 19. Zmiany wielkości kosztów PGK w Śremie w okresie od stycznia 2020 r. do września 2023 r. na tle inflacji.

Źródło: Opracowanie własne.

Wnioski, uwagi:

W 2020 r. pomimo pandemii, inflacji, koszty działalności gospodarczej nie wykazywały istotnych niekorzystnych zmian, a wręcz przeciwnie (poza grudniem 2020 r.) były niższe niż przychody.

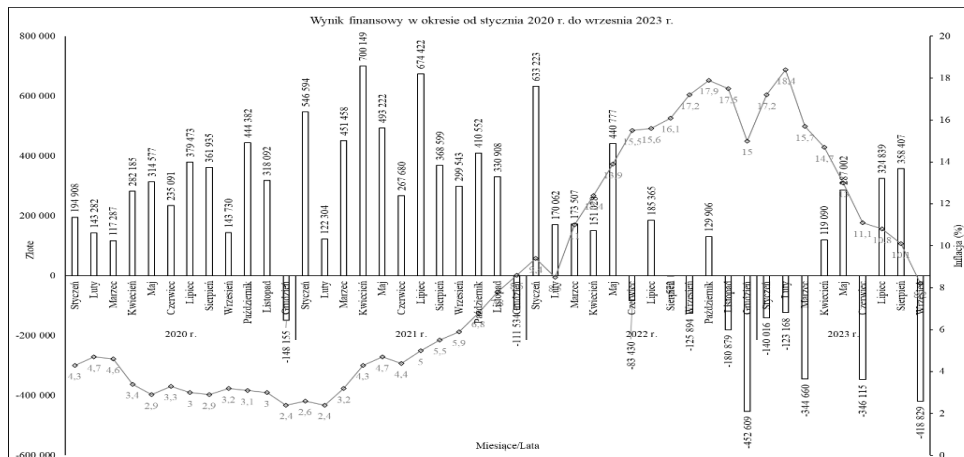
Z kolei od stycznia do czerwca 2021 r. widać wyraźny wzrost kosztów, rośnie też inflacja. W lipcu tego roku koszty osiągnęły najniższy poziom. W następnych miesiącach tj. od sierpnia do końca roku wzrasta inflacja i rosną także koszty.

W 2022 r. widoczny jest systematyczny wzrost kosztów oraz wzrost inflacji i niewątpliwie jest to efekt wojny na Ukrainie.

Tendencję zmienną kosztów (spadkową i rosnącą) można dostrzec w 2023 r. W tym to okresie czasu inflacja osiągnęła najwyższy poziom, tj. luty 2023 r.: 18,24%. Pomimo wysokiego poziomu inflacji można jednak dostrzec spadek kosztów, szczególnie w porównaniu do 2022 r.

Powyższe oceny należy jednak zweryfikować odpowiadając, jak zmieniał się WF w związku z pandemią, wojną na Ukrainie oraz inflacją przedstawia wykres 20.

Wykres 20. Zmiany WF, PGK w Śremie w okresie od stycznia 2020 r. do września 2023 r. na tle inflacji.

Źródło: Opracowanie własne.

Wnioski, uwagi:

W 2020 r. oraz w 2021 pomimo pandemii, inflacji, firma generowała dodatnie WF.

Z kolei od stycznia do maja 2022 r. firma osiągnęła dodatni WF. Niestety w pozostałych miesiącach za wyjątkiem lipca i października firma osiągnęła ujemny WF. W uzupełnieniu należy pokreślić poniesienie straty w pięciu miesiącach (najwyższą w grudniu) i ostatecznie zakończenie 2022 roku z ujemnym WF.

Rok 2023 rozpoczął się stratą od stycznia do marca (I kwartał), a następnie widać poprawę WF i ponownie firma wykazał stratę (czerwiec i wrzesień). Łącznie na 9 miesięcy w pięciu firma uzyskała ujemny WF. Wszystko wskazuje jednak, że rok 2023 zakończy się stratą, tym bardziej, że w miesiącu grudniu rok rocznie pojawia się potężna strata.

Z powyższego wynika, że pandemia w mniejszym stopniu, natomiast wojna na Ukrainie, inflacja bardzo silnie wpływają na aktywność i sytuację wynikową PGK w Śremie.

Zakończenie

Wpływ pandemii COVID-19 i konfliktu na Ukrainie na światową gospodarkę był znaczący. Pandemia spowodowała recesję, zakłócenia w łańcuchach dostaw i spadek popytu, co przyczyniło się do kryzysu. Konflikt na Ukrainie wpłynął na ceny surowców energetycznych, sankcje gospodarcze i zakłócenia w handlu międzynarodowym. Te czynniki połączone stworzyły trudne warunki dla gospodarek na całym świecie oraz przedsiębiorstw i wymagają środków zaradczych, a także dostosowań.

Zawarta w tytule oraz treści niniejszego artykułu hipoteza, która wyraża się w stwierdzeniu, że „kryzys epidemiczny i wojenny w istotny sposób wpłynęły na przedsiębiorstwa i ich funkcjonowanie oraz sytuację finansową”.

W celu zweryfikowania tak przyjętych założeń badawczych przeprowadzoną analizę i ocenę ekonomiczną badanego przedsiębiorstwa w aspekcie wpływu pandemii, wojny w Ukrainie na jego sytuację majątkowo-finansową Spółki Usługi

komunalne Sp. z o.o. w Środzie Wielkopolskiej w okresie 2018–2023, który pozwolił na wskazanie praktycznych rozwiązań zostały zawartych w podrozdziale 3 i potwierdzają zasadność podjętej problematyki.

Streszczenie

W artykule podjęta została próba przybliżenia problematyki wpływu uwarunkowań zewnętrznych (pandemia, działania wojenne) na funkcjonowanie przedsiębiorstw – studium przypadków.

Z praktyki funkcjonowania tego typu podmiotów gospodarczych wynika, że między funkcjami społecznymi i ekonomicznymi istnieje przestrzeń charakteryzująca się przeciwstawnymi wektorami opisującymi tendencje rozwojowe badanych zjawisk oraz czynników ekonomicznych, szczególnie na poziomie wyników finansowych.

Uwzględniając powyższe założenie, cel, przedmiot badań przeprowadzono analizę ekonomiczną przedmiotowej działalności spółki, która umożliwiła wskazanie praktycznych rozwiązań zostały zawartych w podrozdziale 3 i potwierdzają zasadność podjętej problematyki.

Słowa kluczowe: pandemia, wojna, samorządowa spółka kapitałowa, analiza finansowa, studium przypadków.

THE IMPACT OF EXTERNAL CONDITIONS (PANDEMIC, WAR) ON THE OPERATION OF ENTERPRISES - CASE STUDIES

Summary

The article attempts to present the issue of the impact of external conditions (pandemic, war) on the functioning of enterprises - case studies.

The practice of functioning of this type of economic entities shows that there is a space between social and economic functions characterized by opposing vectors describing the development tendencies of the studied phenomena and economic factors, especially at the level of financial results.

Taking into account the above assumption, purpose and subject of the research, an economic analysis of the company's activities was carried out, which enabled the identification of practical solutions, which are included in subchapter 3 and confirm the validity of the undertaken issues.

Keywords: pandemic, war, local government capital company, financial analysis, case studies

Bibliografia:

Dąbrowska J., Dołyńska E., Hryniewicka G., (2020). *Wpływ nieprzewidzianych zdarzeń na łańcuchy dostaw na przykładzie pandemii COVID-19*. Akademia Zarządzania 4 (2).

https://wwszip.pl/wp-content/uploads/2017/07/26_Zarzadzanie_kryzysowe_Mroczo_2012.pdf, (pobrano 16.11.2023 rok).

https://www.podatki.biz/artykuly/jak-wojna-na-ukrainie-wplywa-na-dzialalnosc-polskiego-biznesu_16_50344.htm, (pobrano 16. 11. 2023).

<https://wzr.pl/ekonomia/kryzys-gospodarczy-2022-wplyw-pandemii-covid-19-i-konfliktu-na-ukrainie-na-swiatowa-gospodarke/>(pobrano 16.11.2023 roku).

Kopaliński W., *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*.

Kuczyńska-Chałada M., (2021). *Logistyka przedsiębiorstwa w obliczu zmian wywołanych sytuacją kryzysową*. Gospodarka Materiałowa i Logistyka, (1).

- Nowak E., *Zarządzanie logistyką*, AON, Rembertów 2009.
- Otwinowski W., Kryzys i sytuacja kryzysowa, bazhum.muzhp.pl.
- Royo B., i de la Cruz T., (2022). Przyszłość transportu ostatniej mili: autonomia, elektryfikacja, łączność i współdzielenie. <https://www.mecalux.pl/artykuly-logi-styczne/beatriz-royo-teresa-de-la-cruz-przyszlosc-transportu-ostatniej-mili>. (pobrane 10.11.2023)
- Sienkiewicz P., *Informatyczne wspomaganie decyzji w sytuacjach kryzysowych* (doświadczenia MON).
- Skorupska J., (2017). *E-commerce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Słownik współczesnego języka polskiego, Reader's Digest, Warszawa 1998.
- Smid W., *Leksykon menedżera*, Wydawnictwo Profesjonalnej Szkoły Biznesu, Kraków 2000.
- Smyk S., (2016). *Obsługa logistyczna*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej.
- Tarczyński W, Mojsiewicz M., *Zarządzanie ryzykiem. Podstawowe zagadnienia*, PWN, Warszawa 2001.
- Ustawa o gospodarce komunalnej z 20 grudnia 1996 r. Dziennik Ustaw 1997/9/ poz. 43.
- Ustawa z dnia 22 sierpnia 2007 o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. Nr 89, poz.590.
- Wartecki A., Jermacz J. W., Economic-legal determinants and extraordinary situations determining the decisions of the company 's bodies in situations of loss from business w: J. Babiak, A. Kisiółek, W. Sługocki, Socio-Economic Consequences of the war in Ukraine, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2023.
- Wartecki A., Jermacz J. W., *Social and economic aspects of operation of self-government companies (on the example of Miejskie Przedsiębiorstwo Energetyki Ciepłej, Wodociągów i Kanalizacji – Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością in Środa Wlkp.)*, Studies of economic and social proces, Selectyd Aspects of Contemporary Economy, WWSSE Poznań –Środa Wielkopolska 2018.
- Wartecki A., Jermacz J. W., *Spółeczno-prawny i ekonomiczny aspekt działalności samorządowych spółek kapitałowych - ujęcie praktyczne i modelowe*, Przegląd Naukowo-Metodyczny, WSB, Poznań 2019.
- Wartecki A., Jermacz J. W., *Zastosowanie krzywej obojętności w decyzjach gospodarczych w zakresie usług komunalnych (na przykładzie Zakładu Gospodarki Komunalnej Suchy Las Sp. z o.o.)*, Przegląd Naukowo-Metodyczny, WSB, Poznań 2019.
- Współpraca cywilno - wojskowa, MON, Warszawa 1999.

Artur Luzar

Szkoła Aspirantów Państwowej Straży Pożarnej w Krakowie

Marek Chwała

Szkoła Aspirantów Państwowej Straży Pożarnej w Krakowie

Robert M. Wolański

Szkoła Aspirantów Państwowej Straży Pożarnej w Krakowie

ELEMENTS OF EMERGENCY RESPONSE ORGANIZATION IN THE CASE OF THREATS IN ROAD TRANSPORT

Among all forms of transportation, the most dangerous and socially costly, yet also the most commonly used for passenger transport, is road transport. Road accidents account for over 90% of all transportation accidents. Despite a observed decrease in the number of road accidents in Poland over the last decade, these accidents still have serious consequences.

The National Rescue and Firefighting System (NRFSS) plays a crucial role in responding to car accidents, performing a series of essential functions that contribute to saving lives, property, and minimizing the consequences of accidents. The State Fire Service (SFS) and voluntary fire brigades, thanks to a dense network of units, are often among the first services to arrive at the scene of an accident. Rapid response is crucial because the first minutes after an accident are often decisive for saving lives.

During the mitigation of the consequences of car accidents, the fire service undertakes comprehensive actions, starting with the identification and assessment of threats to life, health, the environment, and property. Firefighters prioritize steps to assist individuals trapped, reaching the injured or endangered and providing them with qualified first aid, as well as transferring their care to Emergency Medical Services teams. An important aspect is also securing rescue operations, including securing rescuers working in the danger zone and its vicinity. Rescue operations also include stabilizing, cutting, spreading, lifting, or moving elements of car structures to eliminate or reduce threats. The elimination or reduction of sudden threats caused by hazardous substances (e.g., petroleum derivatives) or other factors harmful to the environment is also significant.

Statistical data presented in Table 1 may provide information on the number and nature of road incidents involving the resources and efforts of the NRFSS.

Table 1. The number of operations by the NRFSS (National Rescue and Firefighting System) in road transport in 2022, broken down by the type of motor vehicles.

	TYPE OF MOTOR VEHICLES			
	Motorcycles, scooters	Buses, trolleybuses	Trucks, road machinery, tankers, trailers for trucks	Passenger cars, trailers for passenger cars
The number of operations by the NRFSS in 2022.	2817	641	4687	47500

Source: Statistics of the Main Headquarters of the State Fire Service (KG PSP)

It is clearly evident that the majority of interventions involve passenger cars, reflecting their dominance in road traffic. Interventions related to trucks and road machinery also constitute a significant number, which may indicate higher risks and potential consequences associated with accidents involving these large vehicles. In comparison to these categories, a smaller number of interventions concern motorcycles, scooters, as well as buses and trolleybuses.

In the event of a road accident, it is essential to promptly notify the relevant authorities using the Emergency Notification System (ENS). Depending on the region, emergency numbers may vary, but the generally accessible emergency number in the European Union is 112, serving as the primary contact in case of emergencies. The Emergency Notification System operates based on the law of November 22, 2013, and subsequent amendments, on the emergency notification system, serving as a tool to ensure effective response to threats and assistance in cases of life, health, public safety, property, and environmental threats. The system is a comprehensive tool that integrates various elements for a coordinated response to crisis and emergency situations. Its main goal is to enable the quick and effective transmission of information about emergency situations and engage appropriate rescue services.

The system consists of emergency notification centers, integral parts of the system that form a unified system for handling emergency reports directed to emergency numbers 112, 997, 998, and 999. Thanks to this structure, the system facilitates the transmission of emergency reports to the proper rescue resources depending on the type of emergency situation. Other emergency numbers, such as 991, 992, 993, 994, and 987, assigned to various entities responsible for protecting life, health, safety, public order, property, and the environment, can also be handled within the system. The system is flexible and capable of handling diverse emergency numbers, allowing for a versatile response to various types of threats.¹

The speed at which fire department units arrive at the scene directly affects the effectiveness of saving lives and health and the efficiency of rescue operations.² Taking into account the planning aspects involving fire department units in activities related to mitigating the consequences of road traffic accidents, it is assumed that the alert time—understood as the time elapsed from the moment of alerting to the readiness for departure of the alerted units—is a minimum of 3 minutes for the State Fire Service and 10 minutes for the Volunteer Fire Departments.³ However, from the authors' experience, it is observed that in practice, this time is much shorter. The response time of rescue vehicles to the incident site depends on several factors:

- Traffic conditions: congestion, traffic jams, traffic lights, and other vehicles can affect the ability to move at maximum speed. During peak hours or in urban areas with heavy traffic, firefighting vehicles may encounter delays;
- Weather conditions: snow, rain, ice, fog, or other challenging weather conditions can limit the speed at which firefighting vehicles can safely move;
- Road characteristics: road surface condition, presence of curves, inclines, or height restrictions (e.g., bridges);

¹ Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o systemie powiadamiania ratunkowego, art.2, par. 2

² S. Krawczyńska, T. Drzymała, J. Gałaj, *Badanie wpływu różnych czynników na czas interwencji jednostek PSP w czasie działań ratowniczo-gaśniczych*, „Logistyka” 2014, nr 5, p. 832.

³ Zasady organizacji ratownictwa technicznego w krajowym systemie ratowniczo-gaśniczym 2021

- Familiarity with the route: the driver's knowledge of the route, including current information about any road obstacles, can help in choosing the fastest path to the incident site;
- Traffic intensity and community support: the response of other drivers to auditory and visual signals from firefighting vehicles, yielding the right of way by creating an emergency corridor;
- Individual predispositions and skills of driver-rescuers: experience, training, subjective feelings of fatigue and drowsiness, duration of driving;

However, it is assumed that the average speeds of firefighting vehicles when traveling to the incident site are as follows:

- Average speed on highways and expressways – 75 km/h;
- Average speed on provincial roads and other national roads – 60 km/h;
- Average speed on county roads – 50 km/h;
- Average speed on municipal roads and others – 30 km/h.⁴

The first stage of rescue operations is the reconnaissance of the incident scene. This process, during rescue operations, is a crucial stage that determines the course and effectiveness of the entire operation. Reconnaissance involves several essential aspects:

- Situation analysis and assessment: The Incident Commander assesses the situation, identifying the type and scale of the threat. In the case of technical rescue during road incidents, due to the diversity of information sources, this analysis may be more complex and require a deeper understanding of the situation;
- Selection of equipment and techniques: Due to the evolution of vehicle designs and changing technological conditions, rescuers must be familiar with various alternative rescue techniques and have the ability to choose optimal equipment. Each situation is unique and requires an individual approach;
- Identification of vehicle structures: Modern vehicles may have complex safety systems and designs that require specialized knowledge, equipment, and skills during rescue operations. Identifying these elements is crucial for safe and effective action;
- Access and evacuation planning: Reconnaissance also includes planning the best method of access to the casualties and evacuation routes. This requires a thoughtful approach and the ability to assess potential risks.

The rescue reconnaissance process is complex and requires firefighters not only to have technical skills but also the ability to quickly analyze the situation, adapt to it, and effectively utilize available resources.⁵

In the organization of rescue operations, a key function is the management of the rescue operation, which is a complex process requiring proper preparation, an adequate level of training, and experience. The process of managing rescue operations reveals the existence of several common characteristic attributes.⁶ The management of rescue operations during traffic accidents involves making a series

⁴ Zasady organizacji ratownictwa technicznego w krajowym systemie ratowniczo-gaśniczym 2021

⁵ Skrypt do szkolenia z ratownictwa technicznego realizowanego przez KSRG w zakresie podstawowym, p. 142

⁶ Lipiński S., Kalinko J., *Kompetencje kierującego działaniem ratowniczym*, Czasopismo Zeszyty Naukowe SGSP / Szkoła Główna Służby Pożarniczej, 2018, tom nr 68, p. 92.

of decisions by the incident commander. The hierarchy of decisions that the Incident Commander (IC) must make is a key element in rescue operations and is closely related to risk analysis and situational assessment. At the lowest level of the hierarchy are decisions with negligible probability. These are usually made in situations where other remedial measures have failed or when the incident has a low intensity level. At a higher level are decisions with a low probability. These actions are often taken in the initial phase of the incident and aim to prevent the escalation of the situation. Decisions with a medium probability are those related to direct responses to incidents. The IC must demonstrate the ability to react quickly and coordinate teams to meet the immediate needs of the casualties. Decisions with a high probability, at the fourth level, are critical and require immediate attention as they involve a direct threat to the life and health of people and the stability of the environment. The last level of the hierarchy involves decisions that depend on the specifics of the incident and terrain conditions. Here, the IC must use advanced knowledge and experience to predict the development of the situation. Therefore, the Incident Commander must operate within a complex decision-making system that requires not only deep theoretical and practical knowledge but also the ability to anticipate and adapt to dynamically changing conditions. Table 2 presents the hierarchy of decisions that may be necessary during rescue operations, classified according to the probability of their occurrence.

Table 2. The number of operations by the NRFSS (National Rescue and Firefighting System) in road transport in 2022, broken down by the type of motor vehicles.

Probability	Decision Type
Very unlikely (negligible) need for decision making	- evacuation, - social and material assistance, - negotiation/mediation.
Unlikely need for decision making	- information – warning, - organization of search operations.
Moderately likely need for decision making	- psychological assistance, - estimating damages, - ensuring access to basic necessities, - logistic support for operations.
Highly likely need for decision making	- Site securing, isolation, - Medical assistance, -Consequence elimination/minimization.
The need for decision making depends on the type of incident and terrain conditions	- Incident development forecasting, - Utilization, - Limiting the functioning of an institution/establishment, - Carrying out specific sanitary actions.

Source: Gromek P., *Wybrane metody inżynierskie w bezpieczeństwie wewnętrznym*, SGSP 2022, p. 23

In cases where victims are trapped in vehicles, firefighters utilize specialized equipment such as cutters or hydraulic spreaders to free them. This task requires skill, strength, and precision to avoid worsening the condition of the victims. In the

context of rescue operations, it is essential to always adhere to the principle of wearing personal protective equipment to minimize the risk of potential injuries. Even when using state-of-the-art rescue tools, it is necessary to be familiar with them and follow the principles of proper usage to prevent accidents or complications.

Efficient information exchange between rescuers and victims is crucial. Particularly, the use of clear and precise communication during operations, such as cutting or spreading, is important to minimize the risk of accidental injuries to the beneficiaries of aid. During rescue operations, the use of appropriate shields, both hard (such as helmets) and soft (e.g., blankets for the victims), is also necessary to ensure safety for both rescuers and victims.

The rotation of rescuers is significant to evenly distribute the physical workload and reduce fatigue levels, impacting the efficiency and safety of operations. It is also important to emphasize the adherence to strictly defined rules and procedures, ensuring the coherence of actions and minimizing the risk of errors.⁷

Rescue personnel within the National Rescue and Firefighting System (NRFSS) perform basic-level medical rescue actions (MRA) as part of qualified first aid (QFA), understood as the . The execution of this task is a competence of all Fire and Rescue Units of the State Fire Service (FRS SFS), as well as other fire protection units or entities that, within operational readiness, declare the ability to perform tasks according to available organizational resources, equipment, and training level:⁸

1. The scope of activities performed by a rescuer as part of qualified first aid includes:
2. Cardio-pulmonary resuscitation, both manual and instrument-assisted, with the administration of oxygen and the application of an automated external defibrillator as indicated.
3. Control of external bleeding and dressing of wounds.
4. Immobilization of fractures and suspected bone fractures, as well as dislocations.
5. Protection against hypothermia or overheating.
6. Conducting initial anti-shock procedures by properly positioning individuals in a state of imminent health threat, providing thermal protection for those in a state of imminent health threat.
7. Application of passive oxygen therapy.
8. Evacuation of individuals in a state of imminent health threat from the scene.
9. Psychological support for individuals in a state of imminent health threat.⁹

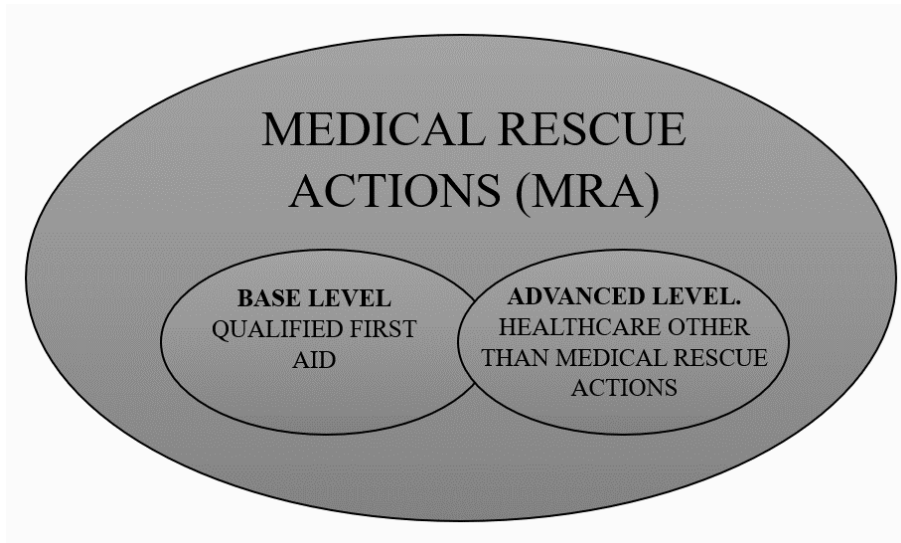
⁷ I. Dunbar, Techniki ratownictwa drogowego, Holmatro, 2014.

⁸ Zasady organizacji ratownictwa medycznego w ksr, Komenda Główna PSP 2021, p. 5

⁹ Art. 14. ustawy z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym

The organization of medical rescue actions (MRA) is illustrated in Figure 1.

Figure 1. Medical Rescue Actions Organization.

Source: Principles of Medical Rescue Organization in the National Rescue and Firefighting System (KSRG), Main Command of the State Fire Service (PSP), 2021

The mechanism of injury dictates the appropriate procedure for dealing with suspected injuries in the victim. If the mechanism of the incident is unidentified, the rescuer is required to approach the victim or observer with special caution. The primary task is to promptly identify oneself as a rescuer, explain their role, and then, exercising necessary caution, secure the victim to prevent further potential injuries.¹⁰

Psychological support on the scene is a crucial element of actions related to the discussed topic. This form of support, provided by rescuers, often plays a primary role in providing psychological care to individuals involved in road traffic incidents. Emotional support is based on understanding and responding to the emotional reactions of the victim to the ongoing events. Effective psychological support utilizes the rescuer's skills to provide emotional assistance in response to challenging reactions. The quality of such support often depends on the rescuer's skill level and specific aspects of the victim's traumatic experiences. In situations where there is an immediate threat to life, verbal communication is often significantly hindered, and the person may struggle to process even the simplest messages. In such cases, attentive listening, giving focus, and maintaining composure are crucial to providing effective emotional support.¹¹

At the conclusion of the rescue intervention following road accidents, the administrative procedure protocol requires the IC to transfer control of the incident scene, vehicles, or other property subject to the rescue operation to the responsible

¹⁰ M. Chomonic, *Zeszyty edukacyjne z zakresu kwalifikowanej pierwszej pomocy dla ratowników KSRG*, p. 9

¹¹ A. Hetherington, *Wsparcie psychologiczne w służbach ratowniczych*, GWP, Gdańsk 2004, p. 28

entities. This transfer process involves handing over responsibility to the owner, manager, or user of the specific property or asset. In cases where the identification of these entities is impossible, the IC's duty is to transfer the area to the representative of law enforcement such as the Police or municipal (city) guard, or if necessary, to the relevant local government authorities.

The IC must ensure that all transfer procedures are adhered to in accordance with applicable legal regulations, safety standards, and in a manner that does not violate the integrity of the incident scene, which may be significant for further investigations. As part of these procedures, it may be necessary to prepare appropriate documentation that includes the state of the incident scene, actions taken by rescue teams, and any changes that occurred during the rescue operation.

In the context of road accidents, where the circumstances of the incident may be subject to further legal or insurance analyses, precise documentation and information transfer are particularly crucial. Furthermore, these actions should be carried out in a way that allows for the swift reconstruction of events and enables the return to normal functioning in public spaces, which is essential for ensuring public order and safety.

Road transport is the most commonly used and riskiest form of transportation. In Poland, despite a decrease in accidents over the last decade, the consequences remain serious. The State Fire Service, along with volunteer units, plays a central role in rapid response and minimizing the effects of accidents. Actions include threat assessment, assistance to the injured, and securing the incident scene. Statistics indicate that the majority of interventions involve passenger vehicles. The Emergency Notification System (ENS) is crucial in coordinating responses, and the effectiveness of rescue operations depends on various factors, including road and weather conditions. The rescue process requires technical skills and a quick assessment of the situation from firefighters, and the Incident Commander must make decisions based on the situation, requiring comprehensive knowledge and experience.

Summary

The article analyzes the topic of rescue operations in road accident situations, with a particular focus on the national rescue and firefighting system (KSRG). Despite a general decrease in the number of accidents, road transport still poses a significant threat with serious social and financial consequences. KSRG, with the core being the State Fire Service, plays a crucial role in the swift response to road accidents. The first minutes after an incident are decisive for saving lives, and firefighters undertake comprehensive actions, including threat assessment, assistance to victims, stabilization of the situation, and provision of first aid. The authors emphasize the importance of the Emergency Notification System (SPR) in coordinating responses to emergency situations and describe the effectiveness of rescue operations concerning factors such as road and weather conditions, as well as the skills of driver-rescuers. The role of the Incident Action Commander (KDR) is highlighted, as they play a fundamental role in organizing rescue operations, making decisions at various levels of hierarchy. The article also underscores the necessity of adhering to procedures and ensuring effective communication between rescuers and victims. In conclusion, the article emphasizes the complexity of rescue operations in the context of road accidents, emphasizing the collaboration of different units and the necessity for a coordinated response to emergency situations.

Keywords: road traffic safety, car accidents, national rescue and firefighting system, State Fire Service

ELEMENTY ORGANIZACJI DZIAŁAŃ RATOWNICZYCH W PRZYPADKU ZAGROŻEŃ W TRANSPORCIE DROGOWYM

Streszczenie

Artykuł analizuje tematykę działań ratowniczych w sytuacjach wypadków drogowych, ze szczególnym uwzględnieniem krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego (ksrg). Transport drogowy, pomimo ogólnego spadku liczby wypadków, nadal stanowi istotne zagrożenie z poważnymi skutkami społecznymi i finansowymi. Ksrg którego trzon stanowi Państwowa Straż Pożarna, odgrywa kluczową rolę w szybkiej reakcji na wypadki drogowe. Pierwsze minuty po zdarzeniu są decydujące dla ratowania życia, a strażacy podejmują kompleksowe działania, w tym rozpoznanie zagrożenia, udzielanie pomocy ofiarom, stabilizację sytuacji i udzielanie pierwszej pomocy. Autorzy podkreślają znaczenie Systemu Powiadamiania Ratunkowego (SPR) w koordynowaniu reakcji na sytuacje awaryjne oraz opisują efektywność działań ratowniczych pod kątem czynników, takich jak warunki drogowe, pogodowe i umiejętności kierowców-ratowników. Podkreślona jest także rola Kierującego Działaniem Ratowniczym (KDR) odgrywającym zasadniczą rolę w organizacji działań ratowniczych, podejmując decyzje na różnych poziomach hierarchii. Artykuł podkreśla również konieczność przestrzegania procedur i efektywnej komunikacji między ratownikami a poszkodowanymi. Podsumowując, w artykule akcentuje się kompleksowość działań ratowniczych w kontekście wypadków drogowych, kładąc nacisk na współpracę różnych jednostek i konieczność skoordynowanego reagowania na sytuacje awaryjne.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo ruchu drogowego, wypadki samochodowe, krajowy system ratowniczo-gaśniczy, Państwowa Straż Pożarna

Bibliografia:

- Borkowski R., Zubrzycki W., Feltynowski M., *Słownik ratownictwa*, wyd. SGSP, Warszawa 2023.
- Chomoncik M., *Zeszyty edukacyjne z zakresu kwalifikowanej pierwszej pomocy dla ratowników KSRG*
- Dunbar I., *Techniki ratownictwa drogowego*, Holmatro, 2014
- Hetherington A., *Wsparcie psychologiczne w służbach ratowniczych*, GWP, Gdańsk 2004
- Krawczyńska S., Drzymała T., Gałaj J., *Badanie wpływu różnych czynników na czas interwencji jednostek PSP w czasie działań ratowniczo-gaśniczych*, „Logistyka” 2014, nr 5,
- Lipiński S., Kalinko J., *Kompetencje kierującego działaniem ratowniczym*, Czasopismo Zeszyty Naukowe SGSP / Szkoła Główna Służby Pożarniczej, 2018, tom nr 68
- Skrypt do szkolenia z ratownictwa technicznego realizowanego przez KSRG w zakresie podstawowym,
- Ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o systemie powiadamiania ratunkowego,
- Ustawa z dnia 8 września 2006 r. o Państwowym Ratownictwie Medycznym
- Zasady organizacji ratownictwa medycznego w ksrg, Komenda Główna PSP, 2021

Małgorzata KOCHANOWICZ

Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie
Uniwersytet WSB Merito w Poznaniu

ANALIZA KATALOGU ZAGROŻEŃ SYSTEMU BEZPIECZEŃSTWA LOTNICTWA CYWILNEGO UJĘTYCH W USTAWODAWSTWIE LOTNICZYM RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Wprowadzenie

Zapewnienie bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym stało się wyzwaniem pierwszej połowy XXI wieku. Dzieje się tak, ponieważ lotnictwo cywilne jest narażone na różnorakie bezprawne akty ze strony przestępców, jak również błąd ludzki, nawet nieumyślny może stanowić zagrożenie i wywołać katastrofę. Popularność transportu lotniczego spowodowała, iż może on być „łakomym kąskiem” dla tych, którzy chcą wyrządzić społeczeństwu szkodę (z różnych pobudek).

Dlaczego zatem lotnictwo cywilne może być uznane za ważny cel dla grup przestępczych, czy terrorystów? Otóż, jest to spowodowane tym, iż z lotów statkami powietrznymi korzysta ludność z całego świata. Akt bezprawnej ingerencji w lotnictwo cywilne – czy to na ziemi czy w powietrzu - z pewnością odbije się echem w różnych krańcach świata. Jeden zamach może ujawnić istnienie oraz działalność sprawców przed szerokim gremium państw, społeczeństw, a ponadto może zdemaskować niedoskonałość zabezpieczeń, a tym samym godzić w „dobre imię” władz danego państwa. Takie zdarzenie mogłoby przyczynić się do powstania negatywnego postrzegania państwa, albowiem wyszłoby na jaw, iż nie podjęło ono wystarczających wysiłków, aby uniknąć katastrofy.

Lotnictwo cywilne musi być więc odporne na wszelakie zagrożenia. Warto zatem przyjrzeć się ustawodawstwu lotniczemu i wydobyć z niego regulacje dotyczące zagrożeń, przy czym zaznaczenia wymaga, iż do analizy wybrano zagadnienia bezpośrednio związane z zagrożeniami, a nie z pozostałymi aspektami bezpieczeństwa.

Rodzaje zagrożeń systemu bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego – próba podziału

Zanim przejdę do analizy ustawodawstwa lotniczego w kontekście zagrożeń systemu bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego, warto w pierwszej kolejności wyszczególnić rodzaje zagrożeń. Powyższy zabieg umożliwi sprawniejszą ich segregację.

Michał Łojek wytypował dwa rodzaje zagrożeń bezpieczeństwa w porcie lotniczym, a mianowicie: naturalne (np. zagrożenie powodziowe czy zaleganie mgieł - przy ograniczeniu widoczności poniżej 600 m) oraz wywołane przez człowieka (np. akty: sabotażu, dywersji, o charakterze kryminalnym, czy zakłócenia porządku publicznego).¹ W opisywanej publikacji nie dokonano dalszego podziału powyższych zagrożeń naturalnych i wywołanych przez człowieka.

¹ M. Łojek, *Zagrożenia bezpieczeństwa w porcie lotniczym*, „Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego” Rok XII- 2018, wyd. Akademia Marynarki Wojennej, Gdynia 2018 r., str. 48.

Następnie, Tadeusz Compa podzielił zagrożenia bezpieczeństwa powietrznego na zagrożenia militarne (np. wojny) i pozamilitarne (np. terroryzm).²

Z kolei, Adam Radomyjski wskazał, iż „w okresie pokoju powstanie zagrożenia w przestrzeni powietrznej państwa może być celowe lub przypadkowe”.³

Klasyfikacji źródeł zagrożeń w transporcie lotniczym dokonano również kierując się czynnikiem zewnętrznym (klimatyczno-przyrodniczym) oraz czynnikiem wewnętrznym związanym z kwestiami organizacyjnymi, funkcjonalnymi, jak również z czynnikiem ludzkim.⁴

Zagrożenia systemu bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego można podzielić przyjmując kryterium zamiaru ziszczenia się zdarzenia, tak więc na zagrożenia niezamierzone, w tym naturalne oraz zamierzone – jest to podział zbliżony do podziału zaproponowanego przez Adama Radomyjskiego. W niniejszej publikacji przyjmujemy podział założony przez Michała Łojka, to jest przyjmując kryterium źródła powstania zagrożenia czyli dokonamy podziału zagrożeń na: naturalne (zagrożenia wynikające z natury) oraz wynikające z działalności (lub zaniechania) człowieka, przy czym te drugie podzielimy na celowe i niecelowe. Dalej, zagrożenia celowe rozgraniczymy na pochodzące od personelu systemu lotnictwa cywilnego albo przestępców, a zagrożenia niecelowe rozgraniczymy na pochodzące od personelu systemu lotnictwa cywilnego albo osób trzecich. Przedstawiony powyżej podział zagrożeń można przedstawić następująco.

Tabela 1. Propozycja podstawowego podziału zagrożeń bezpieczeństwa systemu lotnictwa cywilnego.

ZAGROŻENIA BEZPIECZEŃSTWA SYSTEMU LOTNICTWA CYWILNEGO				
WYNIKAJĄCE Z NATURY / NATURALNE	BĘDĄCE WYNIKIEM DZIAŁALNOŚCI CZŁOWIEKA			
	CELOWE		NIECELOWE	
	PERSONEL SYSTEMU LOTNICTWA CYWILNEGO	PRZESTĘPCY	PERSONEL, SYSTEM LOTNICTWA CYWILNEGO	OSOBY TRZECIE

Źródło: opracowanie własne.

Jednym z głównych zagrożeń systemu bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego mieszczącym się w zagrożeniach wynikających z celowej działalności człowieka jest terroryzm. Przyjął on w literaturze naukowej nazwę: terroryzmu lotniczego.⁵

² T. Compa, *Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa transportu lotniczego*, „Facta Simonidis”, wyd. Akademia Zamojska, Zamość 2018, str. 89.

³ A. Radomyjski, *Współczesne determinanty bezpieczeństwa powietrznego państwa*, „Historia i Polityka”, nr 25(32)/2018, 2018 r., str. 74.

⁴ D. Tłoczyński, *Dylematy bezpieczeństwa w transporcie lotniczym*, <https://www.logistyka.net.pl/bank-wiedzy/item/90780-dylematy-bezpieczenstwa-w-transporcie-lotniczym>, data dostępu: 3.09.2023 r.

⁵ B. Heide, *Zabezpieczenie lotów i portów lotniczych na wypadek ataków terrorystycznych*, <https://wspia.eu/media/nwmp4po/28-heide-bogus%C5%82aw.pdf>, data dostępu: 13.03.2023 r. Terroryzm lotniczy zwany jest przez T. Compą, „(Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa transportu lotniczego, „Facta Simonidis”, wyd. Akademia Zamojska, Zamość 2018 r., str. 95) „terroryzmem powietrznym”.

Na szczególną uwagę zasługuje fakt wyszczególnienia przez B. Heide terroryzmu lotniczego, jako rodzaju terroryzmu ze względu na środowisko działania. Dodatkowo, autor podzielił terroryzm lotniczy na powietrzny oraz naziemny. Terroryzm lotniczy w klasyfikacji terroryzmu ze względu na środowisko działania, znalazł się obok terroryzmu kosmicznego, terroryzmu lądowego, terroryzmu morskiego oraz cyberterroryzmu.⁶

Cechą terroryzmu, w tym lotniczego jest nieprzewidywalność, przez co podmioty uczestniczące w systemie bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego muszą dokładać wszelkich starań, aby w odpowiedni sposób zabezpieczyć system przed działaniem terrorystów. Terroryzm lotniczy jest problemem nie tylko służb lotniska, ale przede wszystkim państw. Co więcej, zjawisko terroryzmu lotniczego ma cechę sprawy międzynarodowej, na poziomie władz państw. Jak wskazano w *Strategii bezpieczeństwa Unii Europejskiej 2020-2025*⁷ (dalej jako: *Strategia bezpieczeństwa UE*) „choć główna odpowiedzialność za bezpieczeństwo spoczywa na państwach członkowskich, ostatnie lata przyniosły większą świadomość faktu, iż bezpieczeństwo każdego pojedynczego państwa członkowskiego jest równoznaczne z bezpieczeństwem wszystkich państw członkowskich”.

W walkę z zagrożeniem terroryzmu lotniczego zaangażowane są również organizacje międzynarodowe skupiające państwa. Aby lepiej chronić się przed terroryzmem lotniczym, kraje starają się wypracować jednolite standardy bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym. Podejmując się powyższych działań wszystkie państwa wykazują, iż traktują bezpieczeństwo jako priorytet, zabezpieczając się przed zagrożeniami, stawiając czoła wyzwaniom pierwszej połowy XXI wieku. Zadaniem państw jest bowiem chronić ludność przed wszelkimi aktami bezprawnej ingerencji w takie wartości jak m.in. życie czy zdrowie, albowiem jak wskazał J. Stańczyk „bezpieczeństwo jest naczelną potrzebą człowieka i grup społecznych, a zarazem najważniejszym ich celem”.⁸

Odnosnie do terroryzmu lotniczego warto jeszcze zwrócić uwagę na fakt, iż takie dokumenty jak *Strategia bezpieczeństwa UE* nie wyróżnia w swych postanowieniach terroryzmu lotniczego, a jedynie stanowi o terroryzmie ogólnie (nie rozbijając go na rodzaje). Dokument ten jako zagrożenia pierwszej połowy XXI wieku wymienia, m.in.: przestępczość zorganizowaną, terroryzm,⁹ korupcję,¹⁰ handel środkami odurzającymi, przemyt migrantów i jak wskazała *Strategia bezpieczeństwa UE* stale nasilają się cyberprzestępstwa oraz cyberataki na systemy informatyczne oraz infrastrukturę cyfrową.

⁶ B. Heide, *Zabezpieczenie lotów i portów lotniczych na wypadek ataków terrorystycznych*, op. cit.

⁷ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1596452256370&uri=CELEX%3A52020DC0605>, data dostępu: 2.09.2023 r.

⁸ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1996, s. 15, zob. J. Stańczyk, *Bezpieczeństwo jako jedna z podstawowych potrzeb człowieka i grup społecznych*, wyd. WAT, „Studia Bezpieczeństwa Narodowego”, Warszawa 2011, s. 159-178.

⁹ Zagrożenie terroryzmem jest różne dla każdego z państw UE, na przykład: „Zagrożenie atakami terrorystycznymi w Polsce utrzymuje się na stosunkowo niskim poziomie”, zob. G. Nowacki, K. Olejnik, M. Łepkowski, M. Walendzik, *Ocena zamachów terrorystycznych w latach 2013-2015 z perspektywy wrażliwości systemów transportowych*, „Autobusy. Technika, Eksploatacja, Systemy Transportowe” 2016, nr 6, s. 351.

¹⁰ Korupcja to „działanie polegające na udzielaniu, przyjmowaniu lub składaniu propozycji udzielenia i przyjmowania nienależnych korzyści w zamian za określone zachowanie osób uprawnionych do podejmowania decyzji administracyjnych, politycznych oraz gospodarczych, zarówno w przestrzeni publicznej, jak i obszarze prywatnego sektora gospodarczego”, J. Bil, *Zjawisko korupcji. Rozpoznawanie, zapobieganie, zwalczanie*, wyd. Bezpieczeństwo dziś i jutro, Warszawa 2018, s. 20.

Z kolei, *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP 2020*¹¹ podkreśliła, iż wzrasta liczba zagrożeń bezpieczeństwa. Jako główne zagrożenia wymieniła ona: terroryzm, przestępczość zorganizowaną, anomalie pogodowe (które są skutkiem zmiany klimatu), rozwój nowych technologii, wirusy i bakterie.

Dodać jeszcze można, iż terroryzm lotniczy (jako środowisko oddziaływania) może łączyć się z innymi rodzajami terroryzmu takimi jak: superterroryzm,¹² cyberterroryzm,¹³ terroryzm techniczny,¹⁴ terroryzm informacyjny,¹⁵ terroryzm elektromagnetyczny.¹⁶

Poza terroryzmem zagrożenie mogą być grupy przestępcze, które zajmują się organizacją nielegalnego przekraczania granic, czy też międzynarodowym obrotem substancji niezadowolonych.

Podkreślić należy, iż zagrożenie może również stanowić sam pracownik organizacji uczestniczącej w systemie lotnictwa cywilnego, który umyślnie, celowo będzie chciał np. kierując się zemstą, wyrządzić szkodę organizacji, czy też osobom trzecim. Motywem działania takiego pracownika może być również chęć sprzedaży informacji dotyczących lotnictwa cywilnego innemu państwu, czy konkurencji pracodawcy.

Zaznaczenia wymaga, iż działalność człowieka stanowi zagrożenie systemu bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego nie tylko wtedy gdy jest umyślna, zorganizowana czy złośliwa. Może być ona również niezamierzona. Takie działanie wystąpi, gdy dla przykładu pracownik nieumyślnie nie będzie przestrzegać prawa powszechnie obowiązującego czy też prawa wewnętrznego w organizacji.

¹¹ *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2020, postanowienie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 12 maja 2020 r. w sprawie zatwierdzenia *Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* (M.P. z 2020 r., poz. 413).

¹² Oznacza on terroryzm wykonywany z użyciem broni masowego rażenia. Superterroryzm obejmuje terroryzm: biologiczny, chemiczny, nuklearny (atomowy), radiologiczny. Superterroryzm może dotyczyć lotnictwa cywilnego, zwłaszcza iż portach lotniczych przebywa ludność z całego świata. Skupienie w jednym miejscu ludzi z różnych stron kuli ziemskiej powoduje, iż lotnictwo cywilne przykuwa uwagę przestępców, z uwagi na przykład na szeroki zakres rozgłosu medialnego o zdarzeniu czy też rozprzestrzenienie przez pasażerów wirusów na wiele zakątków świata.

¹³ Pojęcie „cyberterroryzmu” po raz pierwszy pojawiło się w Szwecji, w 1979 roku, w raporcie dotyczącym zagrożeń komputerowych. Agnieszka Bógdał-Brzezińska (A. Bógdał-Brzezińska, M. Gawrycki, *Cyberterroryzm i problemy bezpieczeństwa informacyjnego we współczesnym świecie*, ASPRA-JR, Warszawa 2003, s. 149) wyjaśniła, iż pojęcie cyberterroryzmu oznacza „świadome wykorzystanie systemu informacyjnego, sieci komputerowej lub jej części składowych w celu wsparcia lub ułatwienia terrorystycznej akcji”.

Cyberterroryzm może wzbudzać większe zainteresowanie wśród przestępców, przez wzgląd na „niskie” koszty przeprowadzenia ataku. Do realizacji ataku potrzebny jest komputer oraz połączenie z siecią. Przestępca działając w ramach cyberterroryzmu nie musi kupować broni czy materiałów wybuchowych, a zamiast tego posługuje się: wirusami, robakami komputerowymi, czy „końmi trojańskimi”.

¹⁴ Terroryzm techniczny powoduje fizyczną destrukcję obiektów. Przykładem jest atak 11 września 2001 r. w USA (World Trade Centre).

¹⁵ Terroryzm informacyjny uznany jest za odmianę wojny informacyjnej. Polega on na zniszczeniu systemu informatycznego (czyli fizyczne zniszczenie) bądź na przejęciu kontroli nad systemem informacyjnym. Terroryzm informacyjny może prowadzić do katastrofy, przez wzgląd na to, iż w chwili obecnej państwa i instytucje publiczne oraz podmioty prywatne są uzależnione od systemów informatycznych.

¹⁶ Terroryzm elektromagnetyczny oznacza umyślnie, celowe wytworzenie oraz wprowadzenie energii elektromagnetycznej, która zakłóca pole pracujących urządzeń, w tym systemów elektronicznych w taki sposób, aby uszkodzić pracę urządzeń. Terroryzm elektromagnetyczny może być skierowany przeciwko organizacjom, rządowi, gospodarce. Lotnictwo cywilne może być zagrożone przez terroryzm elektromagnetyczny, dlatego iż współtworzy go szereg urządzeń, w tym systemów elektronicznych, których pola mogą być zakłócone co doprowadzi do katastrofy np. podczas lądowania statku powietrznego.

Przykładem takiej sytuacji może być omyłkowe wysłanie maila z informacjami stanowiącymi tajemnicę przedsiębiorstwa do nieuprawnionego podmiotu. Należy jednakże w tym miejscu podkreślić, iż to organizacja ma za zadanie odpowiednio dobrać zabezpieczenia, tak aby pracownicy nie popełniali takich błędów. Takimi zabezpieczeniami są dla przykładu: 1) szkolenia, które nieustannie przypominają pracownikom o obowiązujących zasadach i konsekwencjach ujawnienia nieuprawnionemu podmiotowi informacji; 2) środki techniczne, które uniemożliwiają pracownikom nieprawidłowe działanie, np. wysłanie informacji stanowiących tajemnicę przedsiębiorstwa do podmiotów z zewnątrz.

Działalnością niezamierzoną, nieumyślną może być również błąd w działaniu czy też zaniechaniu na innym podłożu niż nie przestrzeganie prawa, polegający na nieprawidłowym wykonaniu czynności technicznych, czy też błędne decyzje podejmowane pod presją czasu.

Dodatkowo, zagrożeniem systemu bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego są nieprzewidziane sytuacje czy też zdarzenia, które nie pochodzą od człowieka (i tym samym nie są aktami bezprawnej ingerencji). Przykładem takich zagrożeń są siły natury, tzw. zagrożenia naturalne.

Zdarzeń, które zagrażają systemowi bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego jest bardzo wiele i nie sposób ich wszystkich wymieniwać. Wraz z upływem czasu, z uwagi na postęp technologii pojawiają się również zagrożenia, których identyfikacja jest wręcz niemożliwa dopóki się nie ziszcza. Trudnym jest bowiem odgadnięcie jaką technologią dysponuje potencjalny przestępca.

Analiza prawa lotniczego pod kątem zagrożeń systemu bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego

Do tematu zagrożeń niejednokrotnie nawiązuje *Krajowy Program Ochrony Lotnictwa Cywilnego*,¹⁷ który dyktuje standardy obowiązujące w obszarze bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym w Rzeczypospolitej Polskiej. Celem wprowadzenia tego dokumentu jest poprawa bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym oraz zapewnienie koordynacji czynności, które są podejmowane przez państwowe podmioty uczestniczące w systemie zarządzania bezpieczeństwem w lotnictwie cywilnym oraz podmioty prowadzące działalność lotniczą.

Krajowy Program Ochrony Lotnictwa Cywilnego nakłada na: Szefa Agencji Wywiadu, Prezesa Państwowej Agencji Atomistyki, Ministra Obrony Narodowej, ministra właściwego do spraw zagranicznych, ministra właściwego do spraw transportu, ministra właściwego do spraw wewnętrznych oraz ministra właściwego do spraw finansów publicznych (przez podległe i nadzorowane przez niego służby), wojewodę, Polską Agencję Żeglugi Powietrznej, zarządzającego lotniskiem, zarejestrowanego agenta, znanego nadawcę, zarejestrowanego dostawcę zaopatrzenia pokładowego, znanego dostawcę zaopatrzenia pokładowego oraz znanego dostawcę zaopatrzenia portu lotniczego obowiązek przekazywania Prezesowi Urzędu Lotnictwa Cywilnego oraz Szefowi Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego informacji o zagrożeniach aktami bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym¹⁸ oraz o wszelkich zagrożeniach, co do których istnieją przesłanki, że

¹⁷ wprowadzony Rozporządzeniem Ministra Infrastruktury dnia 2 grudnia 2020 r. w sprawie krajowego programu ochrony lotnictwa cywilnego, Dz.U. z 2022 r., poz. 1785 t.j. Stanowi on załącznik do tego rozporządzenia.

¹⁸ akt bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym – ang. *act of unlawful interference* - został zdefiniowany w Załączniku 17 do *Konwencji o międzynarodowym lotnictwie cywilnym*, która stanowi iż jest to akt lub

mogą one skutkować aktami bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym, a w przypadku:

- 1) ministra właściwego do spraw finansów publicznych, nakłada ponadto obowiązek przekazania informacji o kontroli stref celnych na lotniskach w zakresie zwracania uwagi na towary i zdarzenia, które mogą stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego oraz informowania służb ochrony¹⁹ (przez Służbę Celno-Skarbowej) o ujawnieniu podczas kontroli celnej powyższych towarów i zdarzeń;
- 2) Prezesa Państwowej Agencji Atomistyki nakłada również obowiązek dokonania oceny stopnia zagrożenia radiacyjnego;
- 3) ministra właściwego do spraw wewnętrznych nakłada też obowiązek:
 - 3.1) kontroli działalności gospodarczej dotyczącej usług ochrony osób i mienia - wykonywanej przez: przedsiębiorców realizujących na terenie lotniska zadania na rzecz ochrony lotnictwa cywilnego oraz podległe i nadzorowane przez niego służby - w zakresie obserwacji osób przebywających na lotnisku celem wykrycia osób, które mogą stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa transportu lotniczego;
 - 3.2) planowania czynności mających na celu przeciwdziałanie aktom bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym;
 - 3.3) udziału w negocjacjach w sytuacji wzięcia zakładników;
 - 3.4) rozpoznawania i neutralizowania urządzeń i materiałów wybuchowych na lotniskach i statków powietrznych;
 - 3.5) udziału w zabezpieczeniu statku powietrznego będącego przedmiotem aktu bezprawnej ingerencji oraz zapewnieniu rozwiązania tej sytuacji przy użyciu dostępnych środków;
 - 3.6) szkolenia podległych służb w zakresie ochrony lotnictwa cywilnego przed aktami bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym;
 - 3.7) współdziałania z Prezesem Urzędu Lotnictwa Cywilnego, zarządzającym lotniskiem oraz przewoźnikami lotniczymi w zakresie wprowadzenia dodatkowych wymogów ochrony lotnictwa;
 - 3.8) współpracy z Prezesem Urzędu Lotnictwa Cywilnego w zakresie działań związanych z obserwacją osób przebywających na terenie lotniska w celu wykrycia osób mogących stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa transportu lotniczego oraz w zakresie zawartości merytorycznej szkoleń dotyczących powyższej obserwacji osób.

Uzupełniająco dodać należy, iż działania które są podejmowane w ramach *Krajowego Programu Ochrony Lotnictwa Cywilnego* są realizowane przez zarządzający lotniskiem dodatkowo w zakresie:

próba dokonania aktu zagrażającego bezpieczeństwu lotnictwa cywilnego, w tym np.: bezprawne przejęcie statku powietrznego, wzięcie zakładników na lotniskach, wniesienie na pokład statku powietrznego broni lub niebezpiecznego urządzenia, użycie statku powietrznego podczas jego działania w celu spowodowania śmierci, przekazanie nieprawdziwej informacji mającej na celu narażenie na niebezpieczeństwo statku powietrznego w trakcie lotu - Załącznik 17 do *Konwencji o międzynarodowym lotnictwie cywilnym*. Ochrona Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego przed aktami bezprawnej ingerencji, wyd. 11, Organizacja Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego, marzec 2020 r.

https://www.ulc.gov.pl/_download/prawo/prawo_miedzynarodowe/konwencje/Zalacznik_17_wydanie_11_zm_17.pdf, data dostępu: 4.09.2023 r.

¹⁹ przez służbę ochrony rozumie się: Straż Graniczną, Policję, Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz służbę ochrony lotniska, które realizują zadania na terenie lotniska.

- 1) zorganizowania i koordynacji działań mających na celu ochronę przed aktami bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym, prowadzonych przez podmioty funkcjonujące na terenie portu lotniczego;
- 2) zapewnienia podmiotom korzystającym z terenu lotniska ochrony przed aktami bezprawnej ingerencji;
- 3) prowadzenia bieżącej oceny stanu zagrożeń bezpieczeństwa komunikacji lotniczej na podległym mu lotnisku, jej dokumentowania i przygotowywania oraz wdrożenia działań zmierzających do likwidacji lub ograniczenia skutków tych zagrożeń;
- 4) współpracy ze służbami podległymi i nadzorowanymi przez ministra właściwego do spraw wewnętrznych oraz z Szefem Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w zakresie obserwacji osób, przebywających na terenie lotniska w celu wykrycia osób mogących stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa transportu lotniczego;
- 5) wyznaczenia osoby odpowiedzialnej za organizację ochrony przewozów przed aktami bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym.

A przez Polską Agencję Żeglugi Powietrznej również w zakresie:

- 1) wyznaczenia osoby odpowiedzialnej za ochronę tej instytucji przed aktami bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym;
- 2) przekazywania informacji o porwanym w polskiej przestrzeni powietrznej statku powietrznym;
- 3) zorganizowania systemu ochrony przed aktami bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym obiektów i urzędzeń Polskiej Agencji Żeglugi Powietrznej;
- 4) podnoszenia świadomości personelu co do zagrożeń dla lotnictwa cywilnego.

Dodatkowo, Szef Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego w ramach *Krajowego Programu Ochrony Lotnictwa Cywilnego*, poza zbieraniem informacji od powyższych wskazanych podmiotów, zobowiązany jest do sporządzenia za dany rok kalendarzowy oceny stopnia zagrożenia terrorystycznego w lotnictwie cywilnym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (na podstawie informacji własnych oraz uzyskanych od organów administracji publicznej i służb, w tym odpowiedzialnych za bezpieczeństwo publiczne, a także od podmiotów prowadzących działalność lotniczą) oraz zobowiązany jest do: 1) przekazywaniu Prezesowi Urzędu Lotnictwa Cywilnego informacji o zagrożeniu aktami bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym oraz o wszelkich zagrożeniach, co do których istnieją przesłanki, że mogą one skutkować aktami bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym, w tym na potrzeby ocen ryzyka prowadzonych przez Prezesa Urzędu; 2) obserwacji osób, przebywających na terenie lotniska w celu wykrycia osób mogących stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa transportu lotniczego; 3) planowaniu działań mających na celu przeciwdziałanie aktom bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym; 4) udziale w prowadzeniu negocjacji w przypadku wzięcia zakładników; 5) szkoleniu podległych funkcjonariuszy w zakresie ochrony lotnictwa cywilnego przed aktami bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym; 6) współdziałaniu z Prezesem Urzędu Lotnictwa Cywilnego, zarządzającym lotniskiem oraz przewoźnikami lotniczymi w zakresie wprowadzenia do stosowania dodatkowych wymogów ochrony lotnictwa.

Ponadto działania, które są podejmowane w ramach *Krajowego Programu Ochrony Lotnictwa Cywilnego* są dodatkowo realizowane przez Prezesa Urzędu

Lotnictwa Cywilnego w zakresie m.in.: współpracy: 1) ze służbami podległymi i nadzorowanymi przez ministra właściwego do spraw wewnętrznych; 2) z Szefem Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz 3) zarządzającymi portami lotniczymi - w zakresie systemu działań dotyczących obserwacji osób przebywających na terenie lotniska w celu wykrycia osób mogących stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa transportu lotniczego.

Prezes Urzędu Lotnictwa Cywilnego zobowiązany jest również do niezwłocznego przekazania informacji o:

- 1) wszelkich zdarzeniach mogących mieć wpływ na poziom ochrony lotnictwa cywilnego przed aktami bezprawnej ingerencji, które uzyskał od organów administracji publicznej, służb odpowiedzialnych za bezpieczeństwo publiczne czy podmiotów prowadzących działalność lotniczą;
- 2) zdarzeniach noszących znamiona aktu bezprawnej ingerencji lub mogących być próbą dokonania aktu bezprawnej ingerencji;
- 3) uzyskanych w ramach współpracy Prezesa Urzędu Lotnictwa Cywilnego z państwami członkowskimi Organizacji Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego lub organizacjami międzynarodowymi. W pakiecie przekazywanych informacji znajdują się dane dotyczące zagrożeń dla cyberbezpieczeństwa, podmiotom lotniczym, na których poziom ochrony, wykonywane operacje lub prowadzone analizy ryzyka mogą wpływać takie zdarzenia.

Poza powyższym, Prezes Urzędu Lotnictwa Cywilnego (w terminie do dnia 31 lipca każdego roku) jest zobowiązany udostępnić zarządzającemu lotniskiem będącym portem lotniczym tą część analizy ryzyka, która dotyczy zagrożeń wynikających z niezidentyfikowanego bagażu i podejrzanych przedmiotów.

Krajowy Program Ochrony Lotnictwa Cywilnego wskazuje, iż do zadań Zespołu Ochrony Lotniska²⁰ należy w szczególności m.in.: ocena stopnia zagrożenia lotniska aktami bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym.

W *Krajowym Programie Ochrony Lotnictwa Cywilnego* porusza się również kwestię statku powietrznego zagrożonego aktem bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym i wskazuje się, iż dowódca takiego statku powietrznego przekazuje wszelkimi dostępnymi środkami łączności informacje o zaistniałym zagrożeniu dla statku. Informacje te trafiają do organów służby ruchu lotniczego, z którymi dowódca statku powietrznego w danym momencie utrzymuje kontakt. Powyższe działanie dowódcy musi uwzględnić dwie rzeczy, po pierwsze bezpieczeństwo statku powietrznego, a po drugie bezpieczeństwo osób znajdujących się na jego pokładzie. Następnie, po otrzymaniu informacji o akcie bezprawnej ingerencji zaistniałym na lotnisku lub pokładzie statku powietrznego instytucja zapewniająca służby żeglugi powietrznej przekazuje tę informację zarządzającemu lotniskiem (do którego kieruje

²⁰ Zespoły Ochrony Lotniska działają w portach lotniska, a w ich skład wchodzi: zarządzający lotniskiem lub osoba wyznaczona (posiadająca pisemne upoważnienie do dostępu do informacji niejawnych o klauzuli „zastrzeżone” wydane przez kierownika jednostki organizacyjnej lub poświadczenie bezpieczeństwa) - jako przewodniczący zespołu, oraz po jednym przedstawicielu:

- 1) służby ochrony lotniska;
- 2) Policji;
- 3) Straży Granicznej, jeżeli w porcie lotniczym znajduje się lotnicze przejście graniczne;
- 4) Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego;
- 5) Służby Celno-Skarbowej;
- 6) komitetu przewoźników lotniczych, a w przypadku jego braku - przedstawiciela przewoźnika lotniczego wykonującego największą liczbę operacji z danego portu lotniczego;
- 7) wojskowego użytkownika lotniska - w przypadku lotnisk współużytkowanych z wojskiem.

się statek powietrzny) oraz przekazuje tę informację właściwemu przewoźnikowi lotniczemu. O powyższym fakcie muszą być również poinformowani: właściwy organ państwa nad terytorium którego odbywa się lot lub będzie się odbywał ten lot oraz musi zostać poinformowany organ dowodzenia obroną powietrzną. Instytucja zapewniająca służby żeglugi powietrznej jest zobowiązana podjąć działania, które mają na celu bezpieczne zakończenie lotu.

Dodatkowo informacje o akcie bezprawnej ingerencji muszą być przekazane przez zarządzającego lotniskiem oraz przewoźnika lotniczego:

- 1) Prezesowi Urzędu Lotnictwa Cywilnego;
- 2) centrum zarządzania kryzysowego właściwego terytorialnie wojewody.

W przypadku otrzymania informacji o akcie bezprawnej ingerencji Prezes Urzędu Lotnictwa Cywilnego przekazuje tę informację:

- 1) ministrowi właściwemu do spraw transportu;
- 2) właściwemu organowi państwa rejestracji statku powietrznego;
- 3) właściwemu organowi państwa przewoźnika lotniczego;
- 4) właściwemu organowi państwa którego obywatele zostali poszkodowani lub zatrzymani;
- 5) Organizacji Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego.

Co ważne, cały paragraf 13 *Krajowego Programu Ochrony Lotnictwa Cywilnego* poświęcony jest współpracy międzynarodowej. Na jego podstawie współpraca Prezesa Urzędu Lotnictwa Cywilnego z państwami członkowskimi Organizacji Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego w zakresie:

- 1) ochrony przed aktami bezprawnej ingerencji w lotnictwie cywilnym;
- 2) przeciwdziałania aktom bezprawnej ingerencji.

Polega w szczególności na:

- 1) powiadamianiu o zagrożeniu aktami bezprawnej ingerencji;
- 2) uczestniczeniu w testach systemów ochrony;
- 3) udostępnianiu informacji o sprzęcie i urządzeniach służących ochronie przed aktami bezprawnej ingerencji;
- 4) wskazywaniu właściwych organów upoważnionych do przekazania i odebrania informacji o zagrożeniu;
- 5) wypracowywania i realizacji działań eliminujących stwierdzone zagrożenie.²¹

Przechodząc do innych niż *Krajowy Program Ochrony Lotnictwa Cywilnego* regulacji prawnych i dokonując dalszej analizy zagrożeń bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym, warto zwrócić uwagę na unormowanie szkoleń w tym zakresie. Ważnym jest bowiem poszukanie odpowiedzi na pytanie: czy prawodawstwo Rzeczypospolitej Polskiej porusza kwestię szkoleń, a jeśli tak, to w jaki sposób?

Otóż, ustawodawstwo²² odnosi się do szkoleń w zakresie zagrożeń bezpieczeństwa w lotnictwie cywilnym i dla przykładu nakazuje, aby szkolenie w przedmiocie znajomości sposobów unieszkodliwienia bez użycia broni palnej osoby niebezpiecznej na pokładzie statku powietrznego obejmowało wskazanie:

²¹ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury dnia 2 grudnia 2020 r. w sprawie krajowego programu ochrony lotnictwa cywilnego, Dz.U. z 2022 r., poz. 1785 t.j.

²² Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 17 lutego 2017 r. w sprawie wnoszenia broni palnej lub środków przymusu bezpośredniego na pokład statku powietrznego przez uprawnionych żołnierzy i funkcjonariuszy, Dz.U. z 2020 r., poz. 1906.

- 1) przypadków, w których zachowanie osoby na pokładzie statku powietrznego stwarza zagrożenie dla bezpieczeństwa statku powietrznego czy też jego pasażerów;
- 2) sposobów podejmowania przez uprawnionego interwencji w przypadkach gdy zachowanie osoby na pokładzie statku powietrznego stwarza zagrożenie dla bezpieczeństwa statku powietrznego czy też jego pasażerów.²³

Dodatkowo prawo²⁴ wymaga, aby do wniosku zainteresowanych podmiotów o zwolnienie z wymogów wprowadzonych przez Rozporządzenie Wykonawcze Komisji (UE) NR 923/2012 z dnia 26 września 2012 r. *ustanawiające wspólne zasady w odniesieniu do przepisów lotniczych i operacyjnych dotyczących służb i procedur żeglugi powietrznej oraz zmieniające rozporządzenie wykonawcze (WE) nr 1035/2011 oraz rozporządzenia (WE) nr 1265/2007, (WE) nr 1794/2006, (WE) nr 730/2006, (WE) nr 1033/2006 i (UE) nr 255/2010* - w odniesieniu do działań (policyjnych, celnych, obejmujących dozоровanie ruchu, pościg, w dziedzinie ochrony środowiska, prowadzonych przez organy władzy publicznej lub w ich imieniu, poszukiwania, ratownictwa, lotów medycznych, działań ewakuacyjnych, gaśniczych, zwolnień wymaganych w celu zapewnienia bezpieczeństwa lotów głów państw, ministrów i innych funkcjonariuszy państwowych), które są wykonywane w interesie publicznym oraz szkoleń potrzebnych do bezpiecznego prowadzenia tych działań, dołączyć: 1) identyfikację zagrożeń związanych z zakresem wykonywanych działań, wynikających z wnioskowanego zwolnienia; 2) ocenę ryzyka w zakresie zidentyfikowanych zagrożeń; 3) opis działań minimalizujących ryzyko do akceptowalnego poziomu.²⁵

Inne normy prawne²⁶ nakazują, aby tematyka szkolenia teoretycznego przeprowadzanego celem zdobycia licencji pilota wiatrakowcowego PPL(AG)²⁷ obejmowała:

- 1) specyficzne zagrożenia lotu wiatrakowca;
- 2) zakres ogólnego bezpieczeństwa lotów (odnoszące się do wiatrakowca) to jest: 2.1) zasady bezpiecznego zachowania się na pokładzie; 2.2) wykorzystanie wyposażenia bezpieczeństwa; 2.3) wykorzystanie wyposażenia ratowniczego wiatrakowca oraz 2.4) wykorzystanie wyposażenia osobistego załogi i pasażerów; 2.5) zasady użycia wiatrakowca; 2.6) zagrożenia bezpieczeństwa ze strony wiatrakowca i jego ładunku; 2.7) zagrożenia zewnętrzne ze strony innych statków powietrznych; 2.8) zagrożenia ze strony warunków pogodowych, stanu nawierzchni lotniska; 2.9) operacje przymusowych lądowań.

Na marginesie wskazać należy, iż pilot posiadający TPR²⁸ jest zobowiązany zgłosić organizacji projektującej lub produkującej statki powietrzne każde wystąpienie zagrożenia bezpieczeństwa lotu i okoliczności. Z kolei, kandydat

²³ Ibidem.

²⁴ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 17 lipca 2020 r. w sprawie przepisów ruchu lotniczego, Dz.U. z 2020 r., poz. 1305.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 2 września 2013 r. w sprawie licencjonowania personelu lotniczego, (rozdział nr 2 pt. „Szczegółowe wymagania dla licencji pilota wiatrakowcowego PPL(AG) i licencji pilota wiatrakowcowego zawodowego CPL(AG)²⁶ dotyczące zakresu szkolenia lotniczego i wymaganej praktyki”), Dz.U. z 2021 r., poz. 1713.

²⁷ PPL(AG) - rozumie się przez to licencję pilota wiatrakowcowego oraz licencji pilota wiatrakowcowego zawodowego CPL(AG).

²⁸ uprawnienie pilota doświadczalnego odpowiedniej kategorii prób w locie

ubiegający się o TPR 3 lub TPR 2 w trakcie szkolenia praktycznego powinien nabyć umiejętności stosowania procedur awaryjnych oraz wczesnego rozpoznawania zagrożeń bezpieczeństwa oraz podejmowania działań zapobiegawczych.²⁹

Prawo³⁰ wprowadza również nakaz, aby SMS³¹ był określony w instrukcji operacyjnej lotniska i uwzględniał on co najmniej m.in. 1) politykę bezpieczeństwa (i jej cele) uwzględniającą koordynację planowania działań w sytuacjach awaryjnych na lotnisku, w tym sytuacji zagrożenia z udziałem statków powietrznych oraz 2) proces zarządzania ryzykiem bezpieczeństwa, obejmujący, m.in. identyfikację zagrożeń dla bezpieczeństwa.

Dodatkowo, w celu zapewnienia bezpiecznej eksploatacji lotniska³² zarządzający lotniskiem opracowuje i wdraża na lotnisku procedury operacyjne, które określają sposób postępowania w zakresie: przeciwdziałania zagrożeniom ze strony zwierząt. Do obowiązków zarządzającego lotniskiem należy monitorowanie, kontrolowanie oraz rejestrowanie obecności zwierząt występujących na lotnisku, które mogą stanowić zagrożenie dla operacji lotniskowych. Aby zabezpieczyć lotnictwo od niepożądanych zachowań zwierząt, zarządzający lotniskiem musi wprowadzić procedury przeciwdziałania zagrożeniom ze strony zwierząt, które powinny określać:

- 1) czynności dotyczące identyfikacji zagrożeń ze strony zwierząt - dla operacji lotniskowych;
- 2) zasady zbierania i rejestrowania informacji o zderzeniach statków powietrznych ze zwierzętami oraz obecności ptaków w otoczeniu lotniska;
- 3) sposoby wykonywania analizy danych, które dotyczą zasad zbierania i rejestrowania danych dotyczących zderzeń statków powietrznych ze zwierzętami oraz obecności ptaków w otoczeniu lotniska, jak również dokonywania oceny ryzyka i prawdopodobieństwa zagrożeń dla statków powietrznych;
- 4) środki i metody stosowane przez zarządzającego lotniskiem w celu kontrolowania, eliminowania lub minimalizowania zagrożeń ze strony zwierząt, w skład tych czynności wchodzi również wnioskowanie o dokonanie redukcyjnego odstrzału zwierzyny (na podstawie art. 82 ust. 1 pkt 6 ustawy Prawo lotnicze) i wnioskowanie o wydanie zezwoleń z zakresu ochrony gatunkowej;
- 5) czynności podejmowane w przypadku zderzenia statku powietrznego ze zwierzęciem;
- 6) sposób zagospodarowania terenu lotniska, który umożliwi minimalizowanie, jak również eliminowanie zagrożeń ze strony zwierząt;
- 7) sposób przygotowania oceny skuteczności czynności podejmowanych w kierunku przeciwdziałania zagrożeniom ze strony zwierząt.

²⁹ Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 2 września 2013 r. w sprawie licencjonowania personelu lotniczego, Dz.U. z 2021 r., poz. 1713.

³⁰ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury i Rozwoju z dnia 11 września 2014 r. w sprawie warunków eksploatacji lotnisk Dz.U.2022.1126 t.j.

³¹ SMS czyli System zarządzania bezpieczeństwem na lotniskach, o którym mowa w art. 68 ust. 3 pkt 3 Ustawy Prawo lotnicze (art. 68 ust. 3 pkt 3 ustawy „posiadać system zarządzania bezpieczeństwem na lotniskach - w zakresie wymaganym przez przepisy międzynarodowe oraz przepisy wydane na podstawie art. 59a ust. 6”).

³² Rozporządzenie Ministra Infrastruktury i Rozwoju z dnia 11 września 2014 r. w sprawie warunków eksploatacji lotnisk, op. cit.

Dodatkowo, zarządzający lotniskiem w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom ze strony zwierząt ma obowiązek:

- 1) dokonania uzgodnień z przewoźnikami lotniczymi i innymi użytkownikami statków powietrznych, którzy korzystają z lotniska, a na lotniskach kontrolowanych również z TWR³³ - w zakresie zgłaszania danych dotyczących zderzeń statków powietrznych ze zwierzętami oraz obecności zwierząt na terenie lub w otoczeniu lotniska;
- 2) dokonywania przeglądu procedury przeciwdziałania zagrożeniom ze strony zwierząt - nie rzadziej niż raz na 2 lata – a w razie potrzeby jej uaktualnienie.

Zarządzający lotniskiem ma ponadto obowiązek opracować i wdrożyć na lotnisku procedury operacyjne w przedmiocie określenia sposobu postępowania w zakresie m.in.: przeciwdziałania zagrożeniom ze strony zwierząt. Powyższe procedury operacyjne mają na celu zapewnienie bezpiecznej eksploatacji lotniska i powinny regulować:

- 1) czynności w zakresie identyfikacji zagrożeń ze strony zwierząt dla operacji lotniskowych;
- 2) działania w zakresie identyfikacji stref zlokalizowanych w otoczeniu lotniska, gdzie mogą występować potencjalne zagrożenia dla operacji lotniskowych ze strony ptaków;
- 3) środki i metody dobrane przez zarządzającego lotniskiem w celu kontrolowania, eliminowania lub minimalizowania zagrożeń ze strony zwierząt – w skład tych czynności wchodzi wnioskowanie o dokonanie redukcyjnego odstrzału zwierzyny, o którym mowa w powyższej wskazanym art. 82 ust. 1 pkt 6 Ustawy Prawo lotnicze oraz o wydanie zezwoleń z zakresu ochrony gatunkowej;
- 4) czynności podejmowane po stwierdzenia zderzenia statku powietrznego ze zwierzęciem;
- 5) sposób przygotowania oceny skuteczności czynności podejmowanych w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom ze strony zwierząt.

Należy również wskazać, iż procedury bezpieczeństwa na płycie postojowej muszą uwzględniać sytuacje szczególne, dla przykładu konieczność obsługi dodatkowej liczby statków powietrznych, które są skierowane z innych lotnisk lub niekorzystne warunki atmosferyczne stwarzające zagrożenie dla statków powietrznych.

Zarządzający lotniskiem powinien również monitorować i kontrolować obecność zwierząt, które występują na lotnisku, a które mogą stanowić zagrożenie dla operacji lotniskowych. Inspekcje obszaru lotniska powinny obejmować:

- 1) ocenę stanu ogrodzenia lotniska – o ile ono jest;
- 2) obecność zwierząt na terenie lotniska;
- 3) miejsca na terenie lotniska, które mogą sprzyjać żerowaniu ptaków lub stanowić dla nich miejsce lęgów, schronienia lub odpoczynku.

Prawo³⁴ wprowadza nakaz, aby prace na lotnisku były prowadzone w sposób nie stwarzający zagrożenia dla bezpieczeństwa operacji lotniskowych. Zarządzający lotniskiem zobowiązany jest zatem zapewnić monitorowanie prac planowych prowadzonych na lotnisku pod względem ich wpływu na bezpieczeństwo operacji

³³ Aerodrome Control Tower, organ odpowiedzialny za zapewnienie służby kontroli ruchu lotniczego dla ruchu lotniskowego

³⁴ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury i Rozwoju z dnia 11 września 2014 r. w sprawie warunków eksploatacji lotnisk, op. cit.

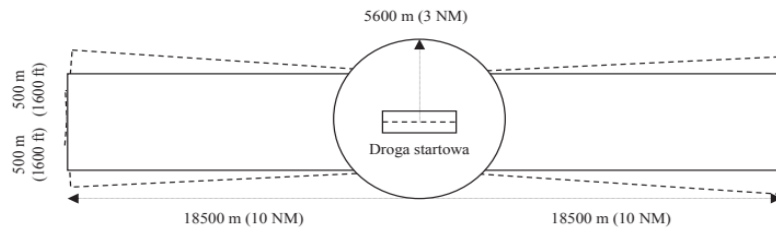
lotniskowych tak, aby w razie potrzeby niezwłocznie podjąć działania naprawcze mające na celu eliminację zagrożeń.³⁵

Prawo³⁶ uregulowało również sposób wyznaczania stref przestrzeni powietrznej, które wykorzystywane są do żeglugi powietrznej i w których emitowanie lub powodowanie emisji wiązki lasera lub światła z innych źródeł w kierunku statku powietrznego w taki sposób, który mógłby spowodować olśnienie, oślepienie lub wystąpienie poświaty może przyczynić się do powstania zagrożenia bezpieczeństwa statku powietrznego albo życia lub zdrowia załogi lub pasażerów na pokładzie tego statku (dla przykładu wskazuje się, iż dla lotnisk niekontrolowanych, w których nie zapewnia się lotniskowej służby informacji powietrznej w skrócie „AFIS”³⁷ - strefa przestrzeni powietrznej obejmuje przestrzeń powietrzną w bezpośrednim otoczeniu lotniska w promieniu 3 700 m (2 NM) licząc od punktu odniesienia lotniska).

Powyższe sposoby wyznaczania stref przestrzeni powietrznej zostały określone w prawie.³⁸ Znajdują się w nim również wzory odnośnie użycia:

- 1) laserów i światła z reflektorów poszukiwawczych (szperaczy) w otoczeniu lotnisk (rysunek poniżej);
 - 2) lampionów i balonów z diodami LED w otoczeniu lotnisk;
 - 3) ogni sztucznych (fajerwerków) w otoczeniu lotnisk;
 - 4) laserów i światła z innych źródeł w otoczeniu lotnisk;
 - 5) laserów i światła z innych źródeł w otoczeniu lądowisk.
- Poniżej znajduje się przykład wzoru.

Rysunek 1. Użycie laserów i światła z reflektorów poszukiwawczych (szperaczy) w otoczeniu lotnisk, o których mowa w § 2 ust. 1 pkt 1 lit. a Rozporządzenia Ministra Infrastruktury oraz Ministra Obrony Narodowej z dnia 3 sierpnia 2020 r. w sprawie użycia lasera lub światła z innych źródeł w strefach przestrzeni powietrznej.

Źródło: Rozporządzenie Ministra Infrastruktury oraz Ministra Obrony Narodowej z dnia 3 sierpnia 2020 r. w sprawie użycia lasera lub światła z innych źródeł w strefach przestrzeni powietrznej, Dz.U. z 2020 r., poz. 1360.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury oraz Ministra Obrony Narodowej z dnia 3 sierpnia 2020 r. w sprawie użycia lasera lub światła z innych źródeł w strefach przestrzeni powietrznej, Dz.U. z 2020 r., poz. 1360.

³⁷ Aerodrome Flight Information Service

³⁸ W załączniku do Rozporządzenia Ministra Infrastruktury oraz Ministra Obrony Narodowej z dnia 3 sierpnia 2020 r. w sprawie użycia lasera lub światła z innych źródeł w strefach przestrzeni powietrznej, Dz.U. z 2020 r., poz. 1360.

Dodatkowo ustawodawstwo³⁹ nakazało, aby *Krajowy Program Kontroli Jakości w zakresie ochrony lotnictwa cywilnego* obejmował m.in. sposób wymiany informacji pomiędzy krajowymi organami w przedmiocie poziomu zgodności w przypadku wystąpienia lub podejrzenia wystąpienia zagrożenia ochrony lotnictwa cywilnego, a w przypadku wystąpienia lub podejrzenia wystąpienia zagrożenia ochrony lotnictwa cywilnego na Prezesa Urzędu Lotnictwa Cywilnego został nałożony obowiązek przekazania: 1) ministrowi właściwemu do spraw transportu; 2) Komendantowi Głównemu Straży Granicznej; 3) Szefowi Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego lub 4) innemu właściwemu organowi - informacji dotyczących poziomu zgodności w wykonywaniu obowiązków z zakresu ochrony lotnictwa cywilnego przez podmioty nadzorowane. Informacje te są przekazywane powyższym organom pisemnie oraz na posiedzeniach Rady Ochrony i Ułatwień Lotnictwa Cywilnego.

Jeżeli podczas przeglądu zostanie stwierdzona podatność umożliwiająca powstanie aktu bezprawnej ingerencji lub podatność zwiększająca prawdopodobieństwo zaistnienia aktu bezprawnej ingerencji zespół audytorski wymaga wdrożenia środków zabezpieczających adekwatnie do zagrożenia i wskazuje czy zalecenia zakwalifikował jako natychmiastowe czy pilne. Zalecenia natychmiastowe to takie, które powinny być realizowane już z chwilą stwierdzenia uchybienia, z kolei zalecenia pilne powinny być rozpoczęte z chwilą zatwierdzenia przez Prezesa Urzędu Lotnictwa Cywilnego programu naprawczego, o którym mowa w art. 29b ust. 2⁴⁰ Ustawy Prawo lotnicze.

Dodatkowo normy prawne⁴¹ nakazują, aby w minimum programowym szkolenia kandydatów ubiegających się o świadectwo FIS i uprawnienia do niego wpisywane znajdował się (odnośnie meteorologii) następujący zakres tematyczny: 1) organizacja osłony meteorologicznej dla lotnictwa; 2) skład i struktura atmosfery, 3) atmosfera standardowa; 4) ciepło i temperatura; 5) ciśnienie powietrza; 6) masy powietrza i fronty atmosferyczne; 7) systemy mezoskalowe; 8) zjawiska atmosferyczne; 9) widzialność; 10) zagrożenia meteorologiczne dla lotnictwa; 11) źródła informacji meteorologicznych dla lotnictwa oraz ich pozyskiwanie i interpretacja.⁴²

Aktem prawnym⁴³ wprowadzono również zasadę, iż analiza bezpieczeństwa (która jest załączana do wniosku - składanego przez zarządzającego lotniskiem czy też jednostkę organizacyjną zarządzającego lotniskiem, wpisanym wyłącznie do rejestru lotnisk i lądowisk wojskowych albo wpisanym wyłącznie do rejestru lotnisk i lądowisk lotnictwa służb porządku publicznego lub instytucji zapewniającej służby ruchu lotniczego - na podstawie którego wszczynają się postępowanie

³⁹ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 5 listopada 2020 r. w sprawie krajowego programu kontroli jakości w zakresie ochrony lotnictwa cywilnego, Dz.U. z 2020 r., poz. 2037.

⁴⁰ Art. 29b ust. 2 Ustawy Prawo lotnicze „W przypadku określenia w protokole kontroli naruszenia, o którym mowa w ust. 1, podmiot kontrolowany jest obowiązany do przygotowania programu naprawczego oraz przekazania go do zatwierdzenia Prezesowi Urzędu, nie później niż w terminie 21 dni od dnia otrzymania protokołu kontroli”.

⁴¹ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury i budownictwa z dnia 19 maja 2017 r. w sprawie licencji i świadectw kwalifikacji personelu służb ruchu lotniczego (załączniku nr 5 pt. „Minima programowe do szkoleń kandydatów ubiegających się o świadectwo FIS i uprawnienia do niego wpisywane oraz o świadectwo AFIS”). Dz.U.2021 r., poz. 1640 t.j.

⁴² Ibidem.

⁴³ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 12 stycznia 2021 r. w sprawie przeszkód lotniczych, powierzchni ograniczających przeszkody oraz urządzeń o charakterze niebezpiecznym, Dz.U. z 2021r., poz. 264.

administracyjne w przedmiocie uznania przez Prezesa Urzędu Lotnictwa Cywilnego, Ministra Obrony Narodowej albo ministra właściwego do spraw wewnętrznych obiektów innych niż:

- 1) obiekty wyższe od wysokości określonych przez wyznaczone powierzchnie ograniczające przeszkody;
- 2) obiekty o wysokości od 100 m powyżej poziomu otaczającego terenu lub wody, które są zlokalizowane na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz na obszarze wyłącznej strefy ekonomicznej Rzeczypospolitej Polskiej;
- 3) obiekty występujące w pasie drogi startowej bez względu na ich wysokość, za przeszkodę lotniczą ze względu na potencjalne zagrożenie dla ruchu statków powietrznych) składa się z wniosków wynikających z analizy i informacji o działaniach zapobiegających zagrożeniom dla ruchu statków powietrznych dotychczas podjętych.

Wskazano, iż obiekt jest uznany za przeszkodę lotniczą, gdy z analizy powyższego wniosku można wywieść, iż stwarza on potencjalne zagrożenie dla ruchu statków powietrznych.⁴⁴

Jednym z najważniejszych aktów prawnych z zakresu lotnictwa cywilnego jest rozporządzenie w przedmiocie przygotowania lotnisk do sytuacji zagrożenia,⁴⁵ które nakłada obowiązek stworzenia planu działania w sytuacji zagrożenia dotyczącego rejonu operacyjnego lotniska oraz uwzględniającego wszelkie operacje lotniskowe jak i inne rodzaje działalności, które są prowadzone na lotnisku, umożliwiającego koordynację działań ratowniczych, które są prowadzone w sytuacjach zagrożenia oraz zawierającego procedury okresowych sprawdzeń adekwatności tego planu i przeglądu wyników celem poprawy jego skuteczności.

Każdy plan działania w sytuacji zagrożenia musi zawierać procedury współpracy ze specjalistycznymi służbami *ratowniczymi*, z którymi podejmowana jest współpraca w sytuacjach zagrożenia, w przypadku gdy dane lotnisko usytuowane jest w pobliżu terenów trudno dostępnych, terenów bagiennych, zbiorników wodnych oraz znaczna liczba startów i lądowań występuje nad tymi obszarami. Na podstawie planu działania w sytuacji zagrożenia przygotowany jest sposób postępowania, który określa zakres czynności w sytuacjach zagrożenia. Zarządzający lotniskiem zobowiązany jest do sprawdzenia realizacji przedmiotowego planu w formie ćwiczeń: praktycznych (kompleksowych oraz częściowych) oraz aplikacyjnych, a dodatkowo plan jest aktualizowany lub weryfikowany pod względem jego aktualności po wykonaniu powyższych ćwiczeń.

Dodatkowo plan działania w sytuacji zagrożenia, musi określić m.in. rodzaje sytuacji zagrożenia, osobę która będzie kierowała działaniem ratowniczym (w zależności od rodzaju sytuacji zagrożenia) oraz musi zawierać m.in. dane teleadresowe osób, z którymi można się kontaktować w sytuacji wystąpienia zagrożenia, a co ważne plan działania w sytuacji zagrożenia - w zależności od rodzaju sytuacji zagrożenia – ma zawierać procedury działania, w przypadku zaistnienia: 1) wypadku lotniczego w rejonie operacyjnym lotniska; 2) poważnego incydentu lotniczego na ziemi; 3) incydentu lotniczego na ziemi; 4) sabotażu, w tym zagrożenia bombowego; 5) aktu bezprawnej ingerencji; 6) zdarzenia na lotnisku; 7) zdarzenia na lotnisku dotyczącego materiałów niebezpiecznych; 8) kolizji pojazdów; 9) wycieku paliwa; 10) pożaru obiektu budowlanego; 11) masowego

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 1 lutego 2022 r. w sprawie przygotowania lotnisk do sytuacji zagrożenia oraz lotniskowych służb ratowniczo-gaśniczych, Dz.U. z 2022 r., poz. 453.

zagrożenia życia lub zdrowia chorobą zakaźną; 12) klęski żywiołowej. W odniesieniu do powyższych procedur zarządzający lotniskiem określa fazę zagrożenia klasyfikując ją jak „wypadek lotniczy”,⁴⁶ „pełna gotowość”,⁴⁷ „lokalna gotowość”.^{48 49}

Pozostałe akty wykonawcze do Ustawy Prawo lotnicze nie odnoszą się bezpośrednio do zagrożeń systemu bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego.

Propozycja podziału zagrożeń systemu bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego, w tym zagrożeń wynikających z prawa lotniczego

Poniżej znajduje się zaproponowany podział zagrożeń systemu bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego obejmujący również zagrożenia, które wydobyto z prawa lotniczego. Zastosowano rozdzielanie zagrożeń według opisanych w pracy rodzajów.

Tabela 2. Przykłady zagrożeń bezpieczeństwa systemu lotnictwa cywilnego uwzględniające zagrożenia wskazane przez prawo lotnicze.

ZAGROŻENIA BEZPIECZEŃSTWA SYSTEMU LOTNICTWA CYWILNEGO				
WYNIKAJĄCE Z NATURY / NATURALNE	BĘDĄCE WYNIKIEM DZIAŁALNOŚCI CZŁOWIEKA			
	CELOWE		NIECELOWE	
	PERSONEL SYSTEMU LOTNICTWA CYWILNEGO	PRZESTĘPCY ORAZ TERRORYŚCI	PERSONEL SYSTEMU LOTNICTWA CYWILNEGO	OSOBY TRZECIE
śnieżyce, obfite opady śniegu, zamiecie śnieżne	uszkodzenie konstrukcji statku powietrznego	zamachy bombowe, zagrożenie bombowe	zostawienie dokumentów na kopiarce	przypadkowe wypuszczenie wiązki światła
ulewne opady deszczu	demonstracje, strajki, inne formy protestu	terroryzm techniczny	awaria techniczna	niezidentyfikowany bagaż
gwałtowne porywy wiatru, w tym trąby powietrzne	nieuprawnione ujawnienie danych np. podczas wywiadu z dziennikarzem	podłożenie materiałów i urządzeń wybuchowych	przypadkowe kliknięcie w złowrogiego linka	zagrożenie bezpieczeństwa ze strony wiatrakowca i jego ładunku
wylądowania atmosferyczne	złamanie tajemnicy przedsiębiorstwa	terroryzm informacyjny	przypadkowe usunięcie danych	osoby przebywające na lotnisku
zaleganie mgieł	szpiegostwo	uprowadzenia	niewiedza	kolizja pojazdów
powódź (mogące spowodować zalanie sprzętu)	udostępnienie, w tym sprzedaż informacji obcym wywiadom	bezprawne wtargnięcie do strefy zastrzeżonej	brak skierowania na odpowiednie szkolenia	emitowanie lub powodowanie emisji wiązki lasera
turbulencje powietrzne	sprzedaż informacji konkurencji	bioterroryzm tzw. brudna bomba	nieprawidłowa komunikacja	pożar obiektu budowlanego
pożar na pokładzie, na lotnisku	niestosowanie się do wewnętrznego prawa organizacji	zakłócenia porządku publicznego	brak umiejętności komunikacji	brak wiedzy o posiadanej chorobie zakaźnej
obszar stanowiący miejsce schronienia	niezgłoszenie przełożonemu podejrzenia złamania	bezprawne wniesienie do strefy zastrzeżonej	wyciek paliwa pomimo prawidłowo	incydent lotniczy na ziemi, który wymaga czynności

⁴⁶ w przypadku wypadku lotniczego,

⁴⁷ w przypadku gdy istnieje zagrożenie poważnym lub zagrożenie bliskim niebezpieczeństwem i jednocześnie jest konieczne udzielenie pomocy w trybie natychmiastowym.

⁴⁸ w przypadku gdy jest wymagane zapewnienie bezpieczeństwa obiektom takim jak: statek powietrzny, pojazd, obiekt budowlany, jak również osobom które znajdują się we wnętrzu tych obiektów są w zasięgu widzenia, a nie wymagają udzielenia natychmiastowej pomocy.

⁴⁹ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 1 lutego 2022 r. w sprawie przygotowania lotnisk do sytuacji zagrożenia ..., op. cit.

lub od poczynku ptaków	przez osobę trzecią zabezpieczeń	przedmiotów zabronionych	podjętych działań przez pracownika	podmiotów ratowniczych
niskie podstawy chmur	kradzież dokumentów	wycelowanie pocisku	niewiedza o monitoringu	niezgłoszenie awarii samolotu
zagrożenia ze strony zwierząt (np. lisy, sarny)	wpuszczenie wirusa do systemu informatycznego	włamanie się do systemu informatycznego	niezrozumienie polecenia służbowego	wypadek lotniczy w rejonie operacyjnym lotniska
obecności zwierząt na terenie lub w otoczeniu lotniska	przekazanie załącznika z informacjami bez hasła	atak zbrojny na osoby przebywające w porcie lotniczym	przypadkowe ujawnienie tajemnicy przedsiębiorstwa	spowodowanie uszkodzenia konstrukcji statku powietrznego
wirusy, zarazki, bakterie	wyniesienie danych na płycie CD / USB	wzięcie zakładców	niezrozumienie zadania	rozlanie paliwa na parking
inne warunki pogodowe	zaniedbanie stanu nawierzchni lotniska	zawładnięcie samolotem	zmęczenie, przepracowanie	przypadkowe włączenie alarmu
masowe zagrożenia życia lub zdrowia chorobą zakaźną	bezprawne ujawnienie lub wykorzystanie informacji niejawnych	bezprawne wniesienie do strefy zastrzeżonej przedmiotów zabronionych	ujawnienie informacji osobie, która podszywała się pod osobę uprawnioną	zagrożenie ze strony innych statków powietrznych, zagrożenia z udziałem statków powietrznych
niekorzystne warunki atmosferyczne stwarzające zagrożenie dla statków powietrznych	przekazanie identyfikatora uprawniającego do wstępu do pracodawcy osobie trzeciej	zagrożenie zewnętrzne ze strony innych statków powietrznych, zagrożenia z udziałem statków powietrznych przejętych przez przestępców	brak polityki ochrony tajemnicy przedsiębiorstwa u pracodawcy (za co nie odpowiada szeregowy pracownik)	emitowanie lub powodowanie światła z innych źródeł biegnących w kierunku statku powietrznego w taki sposób, który może spowodować oślepienie, wystąpienie poświaty
miejsca stanowiące miejsce lęgów ptaków	nieusuwanie niepotrzebnych danych z komputera służbowego	akty wandalizmu, w tym niszczenie mienia przedsiębiorstwa	wprowadzenie w błąd pracownika przez kontrahenta	niezgłoszenie podejrzanego zachowania podróującego
obecność ptaków w otoczeniu lotniska	Zgubienie lub pozostawienie wrażliwych informacji np. w pociągu	akty o charakterze kryminalnym	niezawinione odwiekanie odbicia niezbędnych szkoleń	niezawinione, nieprawidłowe zachowanie (np. z powodu choroby psychicznej)
zagrożenia dla operacji lotniskowych ze strony ptaków	zapisanie hasła do systemu informatycznego na tablicy ogólnej lub pozostawienie go pod klawiaturą	urządzenia i materiały wybuchowe na lotniskach i statkach powietrznych	nieświadome konstruowanie statku powietrznego na podstawie błędnej instrukcji	przypadkowy incydent w porcie lotniczym wymagający obecności służb ratowniczych
zderzenie statków powietrznych ze zwierzętami	lekceważenie prawa wewnętrznego organizacji	celowe zaburzenie pracy systemów informatycznych	niezablokowanie komputera i odejście od stanowiska pracy	nieprawidłowo poprowadzone szkolenie dla personelu lotniczego
burze	przetwarzanie informacji niejawnych na prywatnym komputerze	niezidentyfikowany bagaż, towary, podejrzane przedmioty	doświadczanie mobbingu (za co nie odpowiada szeregowy pracownik)	podejrzane przedmioty pozostawione na lotnisku
susze	nieuczestniczenie w szkoleniach pomimo bycia skierowanym na nie przez pracodawcę	falszywe zawiadomienia o podłożonej bombie	brak motywowania pracowników ze strony przełożonego	incydent z użyciem bezzałogowego statku powietrznego
huragany	zlekceważenie niepokojącego	naruszenie sfery cyber-	niewiedza o nagrywaniu	nieumyślny wypadek na

	sygnału o naruszeniu bezpieczeństwa	bezpieczeństwa	rozmowy telefonicznej	lotnisku np. potracenie pieszego
trzęsienie ziemi	złamanie tajemnicy służbowej	akt bezprawnej ingerencji	brak umiejętności - czego nie można było przewidzieć	lasery i światła z reflektorów poszukiwawczych
upały	ujawnianie informacji służbowych podczas prowadzenia szkoleń	porwanie w polskiej przestrzeni powietrznej statku powietrznego	błąd w komunikacji, niezrozumiałe przekazanie polecenia	emisja toksycznych gazów i cieczy, inne toksyny, emisja substancji radioaktywnych
zerowanie ptaków	nieuprawnione udostępnienie danych mediom	osoby przebywające na lotnisku	brak wiedzy o otrzymanym poleceniu niezgodnym z prawem	zanieczyszczenie powietrza
pyły wulkaniczne	podawanie służbowego konta e-mail w celach prywatnych (np. podczas zakupów)	zagrożenie bezpieczeństwa ze strony wiatrakowca (przejętego przez przestępców) i jego ładunku	pomylenie adresatów wiadomości e-mail (nie z winy pracownika)	lampiony i balony z diodami LED w otoczeniu lotnisk, sztuczne ognie
słaba widoczność	udostępnienie hasła do systemu osobie trzeciej	lądowanie samolotu z terrorystami na pokładzie	nierozpoznane podsłuchiwanie rozmowy telefonicznej, spotkania	wypadek drogowy w rejonie lotniska
epidemie	niewykonywanie obowiązków pracowniczych, nieprzykładanie się do pracy	materiały niebezpieczne	zbyt duża liczba zadań nałożonych na pracownika (za co nie odpowiada szeregowy pracownik)	niezidentyfikowane towary
gradobicie	falszowanie dokumentów	cyberterrorizm	choroba	eksplozja, wybuch
kłęska żywiołowa	niedopilnowanie czego skutkiem jest wyciek paliwa	superterrorizm	nieprawidłowe wykonanie polecenia z uwagi na nieprzekazanie odpowiednich informacji	zagrożenie radiacyjne
ptaki	niedbałe prowadzenie dokumentacji	akty sabotażu	nadmiar pracy	sygnały świetlne, lasery i światła z innych źródeł w otoczeniu lotniska

Źródło: opracowanie własne.

Wnioski

Odpowiadając na pytanie postawione we wstępie pracy: czy ustawodawstwo lotnicze Rzeczypospolitej Polskiej przedstawia katalog zagrożeń systemu bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego, a jeśli tak, to w jaki sposób to czyni oraz czy taki katalog jest wyczerpujący, należy przedstawić co następuje.

Polski system bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego przedstawia katalog zagrożeń, ale nie jest on pełny. Wyszczególnia on jedynie niektóre z zagrożeń. Zagrożenia nie są wytypowane z Ustawie Prawo lotnicze, lecz w aktach wykonawczych do niej. Prawo lotnicze nie grupuje zagrożeń w kategorie, nie przedstawia ich rodzajów.

Dokonując przeglądu i analizy zagrożeń wyselekcjonowanych z prawa lotniczego oraz sposobu ich prezentowania można zauważyć, iż ustawodawstwo lotnicze, ujmuje zagrożenia ogólnie, dla przykładu w następujący sposób:

- 1) towary i zdarzenia;

- 2) zdarzenia na lotnisku;
 - 3) zagrożenie dla bezpieczeństwa statku powietrznego;
 - 4) zagrożenia z udziałem statków powietrznych;
 - 5) poważny incydent lotniczy;
 - 6) akt bezprawnej ingerencji;
- albo ujmuje zagrożenia szczegółowo, konkretyzując je, na przykład:
- masowe zagrożenia życia lub zdrowia chorobą zakaźną;
 - klęska żywiołowa;
 - kolizja pojazdów;
 - wyciek paliwa;
 - pożar obiektu budowlanego;
 - materiały niebezpieczne;
 - zagrożenie bombowe;
 - sabotaż;
 - niezidentyfikowany bagaż;
 - podejrzane przedmioty;
 - urządzenia i materiały wybuchowe na lotniskach i statkach powietrznych;
 - stan nawierzchni lotniska;
 - wzięcie zakładników;
 - porwanie w polskiej przestrzeni powietrznej statku powietrznego;
 - zagrożenie bezpieczeństwa ze strony wiatrakowca i jego ładunku;
 - zagrożenie zewnętrzne ze strony innych statków powietrznych
 - warunki pogodowe;
 - niekorzystne warunki atmosferyczne stwarzające zagrożenie dla statków powietrznych;
 - zagrożenie ze strony zwierząt;
 - obecność zwierząt na terenie lub w otoczeniu lotniska;
 - zderzenie statków powietrznych ze zwierzętami;
 - obecność ptaków w otoczeniu lotniska;
 - zagrożenie dla operacji lotniskowych ze strony ptaków;
 - żerowanie ptaków;
 - miejsca stanowiące miejsce lęgów ptaków;
 - obszar stanowiący miejsce schronienia lub odpoczynku ptaków;
 - emitowanie lub powodowanie emisji wiązki lasera;
 - emitowanie lub powodowanie światła z innych źródeł biegnących w kierunku statku powietrznego w taki sposób, który może spowodować oślepienie, oślepienie lub wystąpienie poświaty;
 - lasery i światła z reflektorów poszukiwawczych;
 - lampiony i balony z diodami LED w otoczeniu lotnisk;
 - ognie sztuczne (fajerwerki) w otoczeniu lotnisk;
 - lasery i światła z innych źródeł w otoczeniu lotnisk i lądowisk;
 - wypadek lotniczy w rejonie operacyjnym lotniska;
 - osoby przebywające na lotnisku;
 - zagrożenie radiacyjne;
 - zagrożenie cyberbezpieczeństwa;
 - incydent lotniczy na ziemi, który wymaga czynności podmiotów ratowniczych;

- obiekty występujące na pasie drogi startowej bez względu na ich wysokość.

Podczas analizy przedmiotowego zagrożenia zauważono, iż w pracę nad zagrożeniami bezpieczeństwa systemu lotnictwa cywilnego zaangażowanych jest wiele organizacji z sektora prywatnego, publicznego, jak również państw i to na poziomie współpracy międzynarodowej. Organizacje te w trakcie działań z zagrożeniami wykonują wachlarz czynności (wskazanych w pracy) które można podzielić na następujące grupy:

- 1) przekazywanie informacji, w tym wymiana informacji (np. Prezes Urzędu Lotnictwa Cywilnego przekazuje informacje dotyczące poziomu zgodności w wykonywaniu obowiązków z zakresu ochrony lotnictwa cywilnego przez podmioty nadzorowane);
- 2) współdziałanie (np. Szef Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego ma obowiązek współdziałać z Prezesem Urzędu Lotnictwa Cywilnego w zakresie wprowadzenia do stosowania dodatkowych wymogów ochrony lotnictwa);
- 3) analiza posiadanych informacji (np. dokonanie oceny stopnia zagrożenia radiacyjnego, prowadzenie bieżącej oceny stanu zagrożeń bezpieczeństwa komunikacji lotniczej);
- 4) tworzenie dokumentów (np. *oceny stopnia zagrożenia terrorystycznego w lotnictwie cywilnym na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej*);
- 5) wykonywanie kontroli (np. kontroli działalności gospodarczej dotyczącej usług ochrony osób i mienia - wykonywanej przez: przedsiębiorców realizujących na terenie lotniska zadania na rzecz ochrony lotnictwa cywilnego oraz podległe i nadzorowane przez niego służby - w zakresie obserwacji osób przebywających na lotnisku celem wykrycia osób, które mogą stanowić zagrożenie dla bezpieczeństwa transportu lotniczego);
- 6) udział w negocjacjach (np. w sytuacji wzięcia zakładników);
- 7) prowadzenie szkoleń (np. w przedmiocie znajomości sposobów unieszkodliwienia bez użycia broni palnej osoby niebezpiecznej przebywającej na pokładzie statku powietrznego).

Dodatkowo należy wysunąć wnioski, iż:

- 1) podmioty uczestniczące w systemie bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego są zobowiązane do przekazywania sobie informacji o zagrożeniach, a regulacja w tym zakresie jest kompleksowa i szczegółowa, dotyczy ona wachlarzu podmiotów i różnych obszarów działania;
- 2) podmioty uczestniczące w systemie bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego są zobowiązane do prowadzenia współpracy międzynarodowej w zakresie zagrożeń;
- 3) ustawodawstwo krajowe wprowadza szereg aktów prawnych regulujących tematykę zagrożeń bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego, choć wymienia jedynie niektóre z zagrożeń.

Streszczenie

Niniejsza praca stanowi próbę odpowiedzi na pytanie: czy ustawodawstwo lotnicze Rzeczypospolitej Polskiej przedstawia katalog zagrożeń systemu bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego, a jeśli tak, to w jaki sposób to czyni oraz czy taki katalog jest wyczerpujący. W publikacji ujęto wyniki przeglądu i analizy prawa

lotniczego w postaci: Ustawy z dnia 3 lipca 2002 r. *Prawo lotnicze*⁵⁰ (dalej jako „Ustawa Prawo lotnicze”) oraz wszystkich aktów wykonawczych do niej⁵¹ (zwanego dalej jako: „prawo lotnicze” / „ustawodawstwo lotnicze”) - w kontekście zagrożeń w lotnictwie cywilnym. Umiejscowiono tu wydobyte z ustawodawstwa lotniczego zagrożenia, przedstawiono kontekst ich użycia w prawie, wskazano na miejsce ich usytuowania, aż wreszcie zaproponowano podział zagrożeń, uwzględniając te wskazane w normach prawnych.

Na wybór tematu niniejszego opracowania wpłynęły: brak publikacji w zakresie analizy prawa lotniczego pod kątem regulacji zagrożeń systemu bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego, wiedza wynikająca ze wstępnych badań i obserwacji, prowadzona dydaktyka z tego zakresu, w tym konwersacje ze specjalistami pracującymi w systemie bezpieczeństwa lotnictwa cywilnego, analiza prawa lotniczego.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, lotnictwo cywilne, zagrożenia, prawo lotnicze

ANALYSIS OF THE CATALOG OF THREATS TO THE CIVIL AVIATION SECURITY SYSTEM INCLUDED IN THE AVIATION LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF POLAND

Summary

This work is an attempt to answer the question: whether the aviation legislation of the Republic of Poland presents a catalog of threats to the civil aviation safety system, and if so, how it does so and whether such a catalog is exhaustive. The publication includes the results of the review and analysis of aviation law in the form of: The Act of July 3, 2002, Aviation Law (hereinafter referred to as the "Aviation Law Act") and all implementing acts thereto (hereinafter referred to as: "aviation law" / "aviation legislation" ") - in the context of threats in civil aviation. The threats extracted from aviation legislation are located here, the context of their use in law is presented, their location is indicated, and finally a division of threats is proposed, taking into account those indicated in legal standards.

The choice of the subject of this study was influenced by: lack of publications on the analysis of aviation law in terms of regulating threats to the civil aviation security system, knowledge resulting from preliminary research and observation, didactics in this field, including conversations with specialists working in the civil aviation security system, analysis aviation law.

Keywords: security, civil aviation, threats, aviation law

Bibliografia:

- Bil J., *Zjawisko korupcji. Rozpoznawanie, zapobieganie, zwalczanie*, wyd. Bezpieczeństwo dziś i jutro, Warszawa 2018 r.
- Bógdał-Brzezińska A., Gawrycki M., *Cyberterroryzm i problemy bezpieczeństwa informacyjnego we współczesnym świecie*, ASPRA-JR, Warszawa 2003 r.
- Compa T., *Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa transportu lotniczego*, „Facta Simonidis”, wyd. Akademia Zamojska, Zamość 2018 r.
- Heide B., *Zabezpieczenie lotów i portów lotniczych na wypadek ataków terrorystycznych*,

⁵⁰ Dz.U. z 2022 r., poz. 1235, t.j.

⁵¹ Na dzień 2.09.2023 r. wydano 1.525 aktów wykonawczych do Ustawy Prawo lotnicze.

- <https://wspia.eu/media/nwmp4po/28-heide-bogus%C5%82aw.pdf>.
- Łepkowski M., Walendzik M., *Ocena zamachów terrorystycznych w latach 2013-2015 z perspektywy wrażliwości systemów transportowych*, „Autobusy. Technika, Eksploatacja, Systemy Transportowe” 2016.
- Łojek M., *Zagrożenia bezpieczeństwa w porcie lotniczym*, „Rocznik Bezpieczeństwa Morskiego” Rok XII- 2018, wyd. Akademia Marynarki Wojennej, Gdynia 2018 r.
- Nowacki G., Olejnik K., Łepkowski M., Walendzik M., *Ocena zamachów terrorystycznych w latach 2013-2015 z perspektywy wrażliwości systemów transportowych*, „Autobusy. Technika, Eksploatacja, Systemy Transportowe”, nr 6, 2016 r.
- Radomyjski A., *Współczesne determinanty bezpieczeństwa powietrznego państwa*, „Historia i Polityka”, nr 25(32)/2018, 2018 r.
- Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 1996.
- Stańczyk J., *Bezpieczeństwo jako jedna z podstawowych potrzeb człowieka i grup społecznych*, wyd. WAT, „Studia Bezpieczeństwa Narodowego”, Warszawa 2011r.
- Tłoczyński D., *Dylematy bezpieczeństwa w transporcie lotniczym*, <https://www.logistyka.net.pl/bank-wiedzy/item/90780-dylematy-bezpieczenstwa-w-transporcie-lotniczym>.
- Ustawa z dnia 3 lipca 2002 r. *Prawo lotnicze* (Dz.U. z 2022 r., poz. 1235, t.j.)
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 17 lutego 2017 r. *w sprawie wnoszenia broni palnej lub środków przymusu bezpośredniego na pokład statku powietrznego przez uprawnionych żołnierzy i funkcjonariuszy* (Dz.U.2022 r., poz. 1906, t.j.).
- Rozporządzenie Ministra infrastruktury z dnia 2 grudnia 2020 r. *w sprawie krajowego programu ochrony lotnictwa cywilnego* (Dz.U.2022 r., poz. 1785, t.j.).
- Rozporządzenie Ministra infrastruktury i rozwoju z dnia 11 września 2014 r. *w sprawie warunków eksploatacji lotnisk* (Dz.U.2022 r., poz. 1126, t.j.)
- Rozporządzenie Ministra infrastruktury z dnia 1 lutego 2022 r. *w sprawie przygotowania lotnisk do sytuacji zagrożenia oraz lotniskowych służb ratowniczo-gaśniczych* (Dz.U.2022 r., poz. 453, t.j.).
- Rozporządzenie Ministra transportu, budownictwa i gospodarki morskiej z dnia 2 września 2013 r. *w sprawie licencjonowania personelu lotniczego* (Dz.U.2021 r., poz. 1713, t.j.)
- Rozporządzenie Ministra infrastruktury i budownictwa z dnia 19 maja 2017 r. *w sprawie licencji i świadectw kwalifikacji personelu służb ruchu lotniczego* (Dz.U.2021 r., poz. 1640 t.j.).
- Rozporządzenie Ministra infrastruktury z dnia 12 stycznia 2021 r. *w sprawie przeszkód lotniczych, powierzchni ograniczających przeszkody oraz urządzeń o charakterze niebezpiecznym* (Dz.U.2021 r., poz. 264, t.j.).
- Rozporządzenie Ministra infrastruktury z dnia 5 listopada 2020 r. *w sprawie krajowego programu kontroli jakości w zakresie ochrony lotnictwa cywilnego* (Dz.U.2020 r., poz. 2037, t.j.)
- Rozporządzenie Ministra infrastruktury oraz ministra obrony narodowej z dnia 3 sierpnia 2020 r. *w sprawie użycia lasera lub światła z innych źródeł w strefach przestrzeni powietrznej* (Dz.U.2020 r., poz. 1360, t.j.).
- Rozporządzenie Ministra infrastruktury z dnia 17 lipca 2020 r. *w sprawie przepisów ruchu lotniczego* (Dz.U.2020 r., poz. 1305, t.j.).
- Załącznik 17 do *Konwencji o międzynarodowym lotnictwie cywilnym. Ochrona Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego przed aktami bezprawnej ingerencji*,

wyd. 11, Organizacja Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego, marzec 2020 r.
https://www.ulc.gov.pl/_download/prawo/prawo_miedzynarodowe/konwencje/Zalacznik_17_wydanie_11_zm_17.pdf.

Strategia bezpieczeństwa Unii Europejskiej 2020-2025 r.,

[https://eur-lex.europa.eu/legal-](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1596452256370&uri=CELEX%3A52020DC0605)

[content/EN/TXT/?qid=1596452256370&uri=CELEX%3A52020DC0605](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1596452256370&uri=CELEX%3A52020DC0605).

Strategia Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 2020,
postanowienie Prezydenta *Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 12 maja 2020 r.
*w sprawie zatwierdzenia Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej
Polskiej* (M.P. z 2020 r., poz. 413).

Konrad ZAMIRSKI

Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie
ORCID 0000-0001-6317-0531.

DZIAŁALNOŚĆ LIGMINCHA POLSKA W PIERWSZEJ POŁOWIE XXI WIEKU (ASPEKTY PRAWNE)

Wstęp

Współczesna działalność Ligmincha Polska¹ wiąże się w Rzeczypospolitej Polskiej z wieloletnią już tradycją i funkcjonowaniem, albowiem jest to blisko 30 lat funkcjonowania. Pierwotnie data powstania na terenie Polski wiąże się z 1995 rokiem. Data oficjalnej rejestracji także jest związana z 1995 rokiem. Ten inny związek wyznaniowy działa pod nr w rejestrze kościołów i innych związków wyznaniowych: 100, data samego wpisu w tym rejestrze zaś to dzień 20 listopada 1995 roku.

Działalność tego związku wyznaniowego polega na organizowaniu spotkań z nauczycielami tradycji Bön (także pisane: Bon), co związane jest z jednym z nurtów buddyzmu tybetańskiego. Wspólnota ta posługiwała się także określeniem Związek Bön. W 1995 roku początek tej wspólnoty to 68 członków. Głównym ośrodkiem dawnego Związku Garuda² (pierwotnego związku Ligmincha Polska) był Cziamma Ling w Wildze w powiecie garwolińskim. Ośrodki lokalne znajdowały się w 2011 roku także, w: Warszawie, Poznaniu, Sopocie, Białymstoku, Wrocławiu, Katowicach, Krakowie, Łodzi oraz Wadowicach. Związek angażuje się w działania kulturalne i edukacyjne jak festiwale kultury tybetańskiej, czy wykłady, które mają na celu zachowanie tradycji Bön i kultury Tybetu. Według informacji i danych statystycznych z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań w 2011 roku liczba osób zadeklarowanych w Związku Garuda³ była od 1 do 99. Wspólnota ta od początku praktykowała starotybetańską tradycję Bon.⁴

W 2023 roku Ligmincha Polska ma dalej siedzibę w miejscowości Wilga (08 - 470), przy Alei Huberta 4, także obecnie ta wspólnota jest wpisana do rejestru prowadzonego przez MSWiA pod tym samym numerem 100. W 2023 roku Ligmincha Polska ma także kilka lokalnych ośrodków m.in. w: Białymstoku, Bielsko Białej, Krakowie, Kołobrzegu, Łodzi, Poznaniu, Szczecinie, Wadowicach, Warszawie i we Wrocławiu.⁵

Wobec tego należy zadać sobie pytanie i zastanowić na jakich prawnych zasadach działa obecnie opisywany związek wyznaniowy i jakie są jego zasady funkcjonowania w Polsce XXI wieku. Czy jest to wyłącznie ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania zapewniają tolerancje

¹ LIGMINCHA POLSKA: NIP: 5213017582, REGON: 011668867. Akta MSWiA – rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych, segregator dot. obecnego Ligmincha Polska.

² Związek Garuda w Polsce w 1995 roku liczył 68 członków. Głównym ośrodkiem Związku Garuda była Cziamma Ling w Wildze (pow. garwoliński). Od 2018 r. związek ten działa pod nazwą Ligmincha Polska. P. Ciecieląg i inni, *Wyznania religijne w Polsce w latach 2015–2018*, Warszawa 2019, s. 277.

³ R. Brożniak, M. Winiarczyk-Kossakowska, *Mniejszości wyznaniowe w Polsce. Prawo wewnętrzne (statutowe). Wprowadzenie, zbiór statutów, opracowanie*, Warszawa 2014, s. 290.

⁴ P. Ciecieląg, A. Góralczyk, G. Gudaszewski, Z. Pasek, *Wyznania religijne w Polsce w latach 2019-2021*, Warszawa 2022, s. 268.

⁵ <https://ligmincha.pl/polska/> [dostęp: 4.08.2023].

najszerzej pojętych swobód światopoglądowych w Polsce,⁶ czy są to też inne gwarancje wolnościowe o prawnym charakterze jakim jest związek wyznaniowy.⁷ Jak wiadomo bowiem powszechnie w Polsce wszystkie kościoły w Polsce są związkami wyznaniowymi, ale nie wszystkie związki wyznaniowe są kościołami, dlatego część posiada odrębną regulację partykularną, jak choćby Kościół katolicki a część jak ten związek wyznaniowy nie ma takiej regulacji.⁸ Natomiast także dawny Związek Garuda jak i obecny wyznaniowy do 2020 roku według wiedzy autora nie złożył wniosku do MSWiA w sprawie zawarcia umów pomiędzy Radą Ministrów a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi w trybie art. 25 ust. 5 Konstytucji RP.⁹ Nie mniej jednak są to często kwestie wyłącznie polityczne (decyzje) a nie prawne konstrukcje w zakresie trudności legislacyjnych.¹⁰ Na to zwraca uwagę nauka prawa wyznaniowego z uwagi na fakt, że do tej pory istnieje w obrocie prawnym wyłącznie jedna umowa tego typu między związkiem wyznaniowym a władzami RP wg przepisów polskiej ustawy zasadniczej.¹¹

Dodatkowo trzeba wskazać, że pobocznym celem jest zbadanie jak wygląda współczesna działalność Ligmincha także w sferze religijnej, czy jest ona skierowana na aspekty duchowe, czy inne i w jaki sposób współczesnej i jak działa ten związek wyznaniowy.

Ligmincha Polska jest jedną z kilku grup buddyzmu w Polsce, jednak ten związek wyznaniowy i ta tradycja uznawana jest za ważną dla rozwoju tej religii ogólnie. Niekiedy w nazwach buddyjskich związków wyznaniowych pojawia się określenie rejonu geograficznego, z jakim to związana jest dana tradycja, choćby na przykładzie Ośrodka Wietnamskiego Buddyzmu w Polsce z Łazów lub Związek Buddyjski Czan – chińskiej tradycji, albo Szkoła Zen Kwan Um w Polsce – koreańskiej tradycji buddyjskiej.¹² Ale w Polskiej przestrzeni działa i jest też Związek Tybetańskiego Bon „Sa Trik Er Sang” oraz Związek Buddyjski „Dzogcien Kunzang Cziuling” w RP i Związek Buddyjski „Yeshe Khorlo” w RP.

Historia działalności, elementy tradycji

Ligmincha Polska jest związana nauką także z Ligmincha International, czyli ogólnosiwiatową siecią ośrodków i Sang. Ligmincha International została utworzona przez Gesze Tenzina Wangyala Rinpocze, który regularnie przekazuje swoje nauki w Stanach Zjednoczonych, Europie i Meksyku. Miejscem siedziby Ligmincha International jest Serenity Ridge, całoroczne centrum posadowione w hrabstwie Nelson w stanie Wirginia w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej. Ta organizacja jest typową działalnością społeczną non-profit, została założona

⁶ T. J. Zieliński, *Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z 1989 r. jako „magna charta” swobód światopoglądowych w Polsce*, [w:] *Prawo wyznaniowe w Polsce (1989–2009). Analizy, dyskusje, postulaty*, red. D. Walencik, Katowice–Bielsko-Biała 2009, s. 53

⁷ W. Wysoczański, M. Pietrzak, *Prawo Kościołów i związków wyznaniowych nierzymskokatolickich w Polsce*, Warszawa 1997, s. 6–8.

⁸ J. Cupriak, *Związek wyznaniowy*, [w:] *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Mezglewski, Warszawa 2014, s. 586–588.

⁹ A. Czochara, Zakres podmiotowy art. 25 ust. 5 Konstytucji RP, [w:] *Układowe formy regulacji stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi (art. 25 ust. 4-5 Konstytucji RP)*, red. P. Stanisz, M. Ordon, Lublin 2013, s. 254

¹⁰ Olszówka M., *Zawieranie umów i uchwalanie ustaw, o których mowa w art. 25 ust. 5 Konstytucji RP*, „Przegląd Sejmowy” (2010) nr 6, s. 49–67.

¹¹ T. Zieliński, *Mankamenty układowego regulowania sytuacji prawnej związków wyznaniowych*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 1 (2009), s. 42.

¹² P. Ciecieląg, *Wyznania religijne w Polsce w latach 2019-2021*, s. 37.

w 1992 roku pod nazwą Instytut Ligmincha. Głównym celem tej organizacji jest zachowanie starożytnych nauk, tradycji i praktyk buddyzmu Bön w Tybecie. Jest to tradycyjna i rdzenna religia Tybetu. Jest to też jedna z najstarszych, nieprzerwanych tradycji duchowych na świecie, tradycja Bön o wyjątkowym dziedzictwie.

Ligmincha International ma na celu przybliżyć swoją tradycję dla świata zachodniego w sposób prawdziwy, tak aby włączono tę tradycję do współczesnej kultury zachodniej. Nazwa organizacji została zmieniona na Ligmincha International w 2014 roku. Historia działalności tej tradycji religijnej w Polsce ma już 28 lat. Elementem tej działalności jest tzw. ośrodek Cziamma Ling położony w Wildze, który powstał w 2004 roku. Jego prawnym opiekunem i poprzednikiem był niewątpliwie Związek Garuda w Polsce a obecnie działający pod nazwą właśnie Ligmincha Polska, jak tytułowy związek wyznaniowy. W aspekcie duchowym działalność ta prowadzona jest przy udziale i wsparciu tybetańskich mistrzów wyznających tradycję Jungdrung Bön. Mistrzowie przekazują nauki przynajmniej kilka razy w każdym roku.¹³

Podstawowym celem działalności ośrodka położonego w Wildze jest zapewnienie właściwego miejsca i jak najlepszych warunków do nauczania i praktykowania nauk z tradycji Bön. Ośrodek jest powszechnie otwarty dla osób z innych tradycji, ma na celu pomoc duchową dla osób pojedynczych oraz grup ludzi zainteresowanych poznawaniem tej tradycji. Ośrodek w Wildze funkcjonuje całorocznie. Ośrodek w Wildze położony wśród sosnowych lasów, 60 km od Warszawy, w kierunku południowym, kierując się na Puławę. W pobliżu znajduje się jezioro, rzeki Wilga oraz Wisła, a okolica ma status wypoczynkowy. Teren ośrodka Cziamma Ling ma prawie 4 km i w jego skład wchodzi 31 domków. W ośrodku są codzienne praktyki w godzinach: 10 - 11 Sang, Yeshe Walmo oraz 19 - 20 Czie.¹⁴

Miejsce to jest również elementem duchowej medytacji wielodniowego lub nawet wielotygodniowego grupowego lub indywidualnego odosobnienia dla osób zainteresowanych refleksją o takim charakterze. Ośrodek w Wildze jest stosunkowo dużym terenem. W samym środku ośrodka znajduje się Gompa, jest to miejsce medytacji oraz kontemplacji. Znajduje się tam także kilkumetrowa stupa, która symbolizuje oświecony umysł Buddy. Całość obwieszona jest flagami modlitewnymi. Nieopodal tego miejsca znajduje się mała Gompa, która również ma być przeznaczona do całorocznej medytacji, ale już z mniejszą liczbą uczestników.¹⁵

Gompa to rodzaj świątyni a jednocześnie miejsce praktyki oraz miejsce pobierania nauk. Kwestia budowy jak i elementów wystroju ma na celu wspierać praktyki religijne. Wizerunki buddów, strażników jak i nauczycieli mają słuchacza determinować do nieustannej medytacji i odczuwania ich obecności i ochrony przed złem. Ogromnym poczuciem duchowym jest wspólna obecność z innymi praktykującymi. To wszystko powoduje, u każdego człowieka możliwość odkrycie pierwotnie czystej natury.

W ramach elementów religijnych są praktykowane m.in. medytacyjna pozycja 5-punktowa, praktyka wstępna z cyklu Zhang Zhung Nyen Gyu oraz nauki Szierab Cziamma (Matki Miłującej Mądrości) – tzw. cykl tantryczny w Bönie.¹⁶ W istniejącej rzeczywistości od czasów historycznych do współczesności sympatycy i wyznawcy Bön otrzymują nauki od nauczycieli tej tradycji. Do współczesności też zachowała

¹³ <https://ligmincha.pl/polska/> [dostęp: 4.08.2023].

¹⁴ <https://ligmincha.pl/osrodek-cziamma-ling/> [dostęp: 4.08.2023].

¹⁵ <https://ligmincha.pl/osrodek-cziamma-ling/> [dostęp: 4.08.2023].

¹⁶ <https://ligmincha.pl/praktyki/praktyka-szierab-ciammy/> [dostęp: 4.08.2023].

się duża ilość świętych tekstów. Należy jednak dodać, że Buddyzm tybetański ma wiele wspólnego z współczesnym wyznaniem Bön, które zachowało swoją oryginalność w całej swojej różnorodności i został wpływami buddyjskimi.¹⁷ Przykładem tego harmonijnego połączenia mogą być cykliczne wydarzenia m.in.: Podstawy tummo, Uzdrawianie dźwiękiem, Rytuały, Mantra Matri.

Prawo wewnętrzne (statutowe)

Współczesne prawo związków wyznaniowych jest stosunkowo bogate w źródła, co wynika z wielu problemów jakie związki wyznaniowe starają się uniknąć w kwestiach organizacyjnych i korporacyjnych. Kościoły i inne związki wyznaniowe mają zatem szereg pozastatutowych regulacji. Ich identyfikacja nie jest trudna o ile odsyła do nich statut lub są w bibliotece dostępnej w Internecie, w innym przypadku nie jest to proste zadanie. Nie mniej jednak organizacyjnie i ustrojowe dla Ligmincha Polska najważniejsze są przepisy statutowe, bowiem to one są elementarnym zbiorem przepisów wewnętrznych. Choć kwestia spójności tychże przepisów wewnętrznych ze statutowymi niekiedy rodzi problemy, co także wynika z praktyki zbiorowego prawa wewnętrznego licznych wspólnot religijnych.¹⁸

Współczesny Statut Ligmincha Polska ma IX rozdziałów i 36 artykułów i liczy 10 stron. Statut jest powszechnie dostępny na stronie internetowej tego związku wyznaniowego z okresu kwietnia 2021 roku.¹⁹

Rozdział I jest zatytułowany *Postanowienia ogólne*, i obejmuje art. 1-7. W art. 1 stanowi się prawo, że obecnie związek wyznaniowy nosi nazwę Ligmincha Polska. W art. 2, wskazuje się, iż terenem działalności tego związku jest obszar Rzeczypospolitej Polskiej, a siedziba mieści się w Wildze, przy alei Huberta 4. Art. 3 zaś wskazuje, że związek działa na podstawie ustawy z dnia 17 maja 1989 roku o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz.U. z 2017 r., poz. 1153 j.t.) i jako całość uzyskał osobowość prawną. Art. 4 - 1) Związek w swej działalności religijnej realizuje linie mistrzów Bön; 2) Decyzje o charakterze religijnym, ustanawiane przez władze Związku, zależne są od postawy etycznej. Zarząd określa formę i zakres decyzji w opracowanym przez siebie regulaminie postępowania, według wskazówek mistrza. Art. 5 stanowi, że ten związek wyznaniowy ma prawo tworzenia oddziałów terenowych. Są one podległe władzom związku i zasadom Statutu, a także w regulaminach wewnętrznych. Oddziały terenowe nie posiadają osobowości prawnej. W art. 6 zapisano, że związek nie podlega organizacyjnie żadnemu zagranicznemu ośrodkowi a jego działalność związana jest z tradycją Bön, gdzie niezbędny jest bezpośredni kontakt praktykujących. Art. 7 stanowi, że związek działa na zasadzie współpracy z innymi związkami, stowarzyszeniami oraz organizacjami kultywującymi w kraju jak i zagranicą.

Rozdział II jest zatytułowany *Cele i sposoby działalności*. Rozdział ten liczy dwa duże przepisy. Art. 8 stanowi, że celem związku jest: 1) studiowanie nauk Buddy Tonpy Shenraba; 2) upowszechnianie zasad etycznych i moralnych z tradycji Bön i jej mistrzów; 3) poszanowanie życia; 4) wychowanie swoich członków w duchu wzajemnego poszanowania i tolerancji wobec wszystkich poglądów i wyznań; 5) organizowanie praktyk grupowych medytacji, a także indywidualnych; 6) szeroko

¹⁷ <https://ligmincha.pl/o-Bön/buddyzm-Bön/> [dostęp: 4.08.2023].

¹⁸ T. J. Zieliński, *Prawo wewnętrzne gmin wyznaniowych żydowskich w Polsce a normy ustawowe*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 14 (2011), s. 44.

¹⁹ <https://ligmincha.pl/wp-content/uploads/2021/04/LigminchaPolskaStatut.pdf> [dostęp: 4.08.2023].

rozumiana działalność charytatywna; 7) działalność na rzecz ochrony środowiska naturalnego; 8) edukacja ekologiczna; 9) udzielanie pomocy członkom Związku.²⁰

Art.8a. 1. Związek prowadzi działalność pożytku publicznego na rzecz ogółu społeczności; 2. Działalność gospodarcza prowadzona przez Związek może mieć charakter wyłącznie dodatkowy w stosunku do działalności pożytku publicznego; 3. Związek przeznacza nadwyżkę przychodów nad kosztami na działalność, o której mowa w ust. 1. 4. Organem sprawującym nadzór nad wykonywaniem przez Związek działalności pożytku publicznego jest Komisja Rewizyjna; 5. Członkowie Zarządu, nie mogą pełnić swej funkcji w przypadku, gdy byli skazani prawomocnym wyrokiem za przestępstwo umyślne ścigane z oskarżenia publicznego lub przestępstwo skarbowe; 6. W związku z prowadzoną przez Związek działalnością pożytku publicznego w rozumieniu przepisów o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie; 7. Działalność opisana w art. 8a ust. 1 Statutu prowadzona przez Związek może mieć formę zarówno działalności nieodpłatnej jak i odpłatnej zgodnie z art. 10 ust 1 -3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. z 2016 r., poz. 1817 j.t); 8. Działalnością nieodpłatną pożytku publicznego prowadzoną przez Związek jest działalność w sferze zadań publicznych, o której mowa w art. 4 ww. ustawy, za które Związek nie pobiera wynagrodzenia; 9. Działalnością odpłatną pożytku publicznego prowadzoną przez Związek jest: 1) działalność w sferze zadań publicznych; 2) sprzedaż wytworzonych towarów lub świadczenie usług w zakresie: a) rehabilitacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych na zasadach określonych w ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2016 r., poz. 2046 j.t.), lub b) integracji i reintegracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, o których mowa w ustawie z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz.U. z 2016 r., poz. 1828 j.t.) oraz ustawie z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (Dz.U. Nr 94, poz. 651, z późn. zm.); 3) sprzedaż przedmiotów darowizny; 10. Przychód z działalności odpłatnej pożytku publicznego służy wyłącznie prowadzeniu działalności pożytku publicznego.

Art. 9 zaś wskazuje, że ten związek realizuje cele własne przez: „1) studiowanie tybetańskiej tradycji Bön; 2) organizowanie spotkań z nauczycielami Bön i innych szkół buddyzmu tybetańskiego; 3) organizowanie kursów medytacji i innych form praktykowania Nauk Buddy Tonpy Shenraba; 4) tworzenie ośrodków terenowych umożliwiających pełną praktykę Nauk Buddy Tonpy Shenraba; 5) prowadzenie działalności wydawniczej i informacyjnej; 6) podejmowanie kontaktów i współpracy ze stowarzyszeniami o podobnych celach w kraju i za granicą; 7) podtrzymywanie ginącej kultury tybetańskiej”.²¹

Rozdział III jest zatytułowany *Członkowie, ich prawa i obowiązki*. Według art.10. Członkowie Związku są: zwyczajni; kandydaci, honorowi, członków wspierających. Art.11. 1. Członkiem zwyczajnym może zostać pełnoletni obywatel Polski; 2. Osoba niepełnoletnia może zostać członkiem zwyczajnym tylko za pisemną zgodą rodziców lub opiekunów prawnych i mieć obywatelstwo Polskie; 3. Członkiem zwyczajnym zostaje się po złożeniu pisemnej deklaracji o przystąpieniu. Według art.12.1. członkiem-kandydatem może zostać osoba spełniająca wcześniejsze warunki z ust. 1 i 2; 2. Członkiem-kandydatem zostaje się po złożeniu pisemnej deklaracji; 3. Zasady i czas trwania okresu próbnego określa w drodze uchwały

²⁰ Tamże.

²¹ <https://ligmincha.pl/wp-content/uploads/2021/04/LigminchaPolskaStatut.pdf> [dostęp: 4.08.2023].

Zarząd; 4. Członkowie kandydaci mają te same obowiązki co członkowie zwyczajni. Art.13 stanowi, iż członkiem honorowym może zostać każda osoba, która akceptuje podstawy religijne i cele statutowe tego związku. Członkiem honorowym zostaje się przez przyjęcie tej godności, nadanej w drodze uchwały przez Zarząd.²²

W art.14 wskazano, że tytuł członka wspierającego może być nadany przez Zarząd osobom fizycznym lub prawnym, które w sposób rzeczowy lub finansowy wspierają działalność tego związku i wyrażą na to zgodę. Członkowie wspierający mają wszystkie prawa co członkowie zwyczajni, wskazane w art. 15 statutu. Członkowie wspierający nie mają jednak prawa wyborczego, ponadto są zwolnieni z opłat wpisowego i składek członkowskich. Członkowie wspierający mają te same obowiązki co członkowie zwyczajni. Art.15. Członek zwyczajny ma prawo do:

- czynnego i biernego wybierania władz w tej wspólnocie;
- zgłaszania propozycji w zakresie programu;
- uczestnictwa w działaniach związku;
- przedstawiania wniosków i odpowiedzi dotyczących działalności władz tej wspólnoty;
- korzystania z pomocy tej wspólnoty.

W art.16 tego statutu, wskazuje się, że członek zwyczajny ma obowiązek:

- respektowania prawa Rzeczypospolitej Polskiej;
- przestrzegania postanowień Statutu i regulaminów i uchwał władz;
- udziału w realizacji celów statutowych;
- wniesienia wpisowego i składek członkowskich w wysokości i terminie ustalonym przez władze.

Art.17. Członkostwo Związku ustaje na skutek:

- dobrowolnego wystąpienia zgłoszonego na piśmie;
- wykluczenia ze Związku większością 2/3 głosów członków Zarządu, w głosowaniu tajnym, przy obecności połowy +1 osoby statutowego składu Zarządu a w przypadku członka-kandydata także na skutek nie odbycia okresu próbnego.

Art.18, statuuje, iż wykluczenie ze Związku może nastąpić w przypadku: sprzeniewierzenia się zasadom etycznym, obowiązującym naukom oraz postanowieniom Statutu, regulaminów wewnętrznych i uchwał władz Związku i nie płacenia składek członkowskich przez co najmniej rok.

Art.19 stanowi, że: Od decyzji o nie przyjęciu w poczet członków i od decyzji o wykluczeniu, zainteresowanemu przysługuje prawo odwoływania się do Walnego Zgromadzenia Członków w terminie 30 dni od otrzymania stosownej uchwały. Decyzja Walnego Zgromadzenia Członków w powyższych sprawach jest ostateczna i nie podlega odwołaniu.

Zgodnie z rozdziałem IV, pt. *Władze związku*, opisuje się kwestie tych władz w art. od 20 do 24. Art. 20 stanowi się o władzach związku. Władzami w takim znaczeniu są:

- Walne Zgromadzenie Członków lub Walne Zgromadzenie Delegatów;
- Zarząd;
- Komisja Rewizyjna.

Art. 21 określa, że kadencja Zarządu w związku i Komisji Rewizyjnej trwa dwa lata. W art. 22 wskazano, że uchwały władz związku zapadają zwykłą większością głosów przy obecności połowy + 1 liczby osób uprawnionych do głosowania, chyba

²² Tamże.

że Statut stanowi inaczej. Wg zapisu tego artykułu na wniosek podpisany przez pięciu członków Walnego Zgromadzenia Członków można przegłosować głosowanie tajne w każdej sprawie. Walne Zgromadzenie Członków może być zwyczajne lub nadzwyczajne.

Art. 23 określa Walne Zgromadzenie Członków lub Walne Zgromadzenie Delegatów, które jest najwyższą władzą w tym związku wyznaniowym. Do kompetencji Zwyczajnego Walnego Zgromadzenia Członków należy m.in.:

- rozpatrywanie spraw;
- uchwalanie programu działalności i sposobu jego realizacji;
- wybór Zarządu i Komisji Rewizyjnej;
- rozpatrywanie i zatwierdzanie sprawozdań Zarządu i Komisji Rewizyjnej;
- uchwalenie Statutu i jego zmian;
- zatwierdzanie regulaminów wewnętrznych;
- załatwianie wszystkich innych spraw nie wymienionych w niniejszym artykule, a niezastrzeżonych do kompetencji innych władz Związku.²³

Zwyczajne Walne Zgromadzenie Członków zwoływane jest przez Zarząd raz na dwa lata. Nadzwyczajne Walne Zgromadzenie Członków zwoływane jest przez Zarząd z własnej woli lub na wniosek Komisji Rewizyjnej, lub też na wniosek 1/3 członków zwyczajnych Związku. Uchwały Walnego Zgromadzenia Członków podejmowane w pierwszym terminie wymagają obecności połowy + 1 osób uprawnionych do głosowania. W drugim terminie wymóg ten nie obowiązuje.

Art.24 określa kompetencje zarządu, który jest najwyższą władzą Związku w okresie pomiędzy Walnymi Zgromadzeniami członków i składa się z sześciu osób z niego wybranych. Kadencja ustępującego Zarządu trwa do momentu wyboru nowego Zarządu. Zarząd wybiera ze swego grona Przewodniczącego, Sekretarza i Skarbnika w głosowaniu tajnym, przy obecności wszystkich członków Zarządu zwykłą większością głosów. W przypadku równego rozkładu głosów w głosowaniu nad wyborem Sekretarza i Skarbnika decydujący głos należy do nowo wybranego Przewodniczącego. Do kompetencji Zarządu należy:

- kierowanie aktualną działalnością;
- realizacja uchwał Walnego Zgromadzenia;
- koordynowanie działań realizujących postanowienia Statutu;
- zwoływanie Walnego Zgromadzenia Członków;
- zapraszanie lamów-nauczycieli;
- podejmowanie uchwał o przyjęciu lub wykluczeniu członków;
- uchwalanie regulaminów wewnętrznych Zarządu.

Wszystkie uchwały podejmowane są przez Zarząd zwykłą większością głosów przy obecności połowy + 1 członków Zarządu. Organizację i podział obowiązków określi regulamin wewnętrzny Zarządu uchwalony zwykłą większością głosów przy obecności połowy + 1 członków Zarządu i przedstawiony do zatwierdzenia Walnemu Zgromadzeniu Członków.

W art. 25 statutu określa się sprawy Komisji Rewizyjnej, która składa się z trzech osób wybieranych spośród siebie przez Walne Zgromadzenie Członków, a niebędących członkami Zarządu. Komisja Rewizyjna wybiera ze swego grona Przewodniczącego, Wiceprzewodniczącego i Sekretarza w głosowaniu tajnym, przy obecności wszystkich członków. Kompetencje Komisji Rewizyjnej wyglądają następująco:

²³ Tamże.

- dokonywanie raz do roku kontroli w związku a w szczególności finansowej;
- składanie Walnemu Zgromadzeniu Członków sprawozdań z działalności Związku i udzielenia Zarządowi absolutorium;
- składanie wniosku do Zarządu o zwołanie Nadzwyczajnego Walnego Zgromadzenia Członków. Organizację i podział obowiązków określi regulamin wewnętrzny Komisji Rewizyjnej uchwalony zwykłą większością głosów przy obecności wszystkich członków Komisji Rewizyjnej oraz przedstawiony do zatwierdzenia Walnemu Zgromadzeniu Członków.

W rozdziale V pt. *Status osoby duchownej na gruncie prawa wewnętrznego związku Ligmincha Polska* w art. 26 wskazano, iż Członkowie Związku, którzy poświęcają się studiom i praktykom religijnym, wykonywaniu posług religijnych, obsłudze świątyń i uzyskały odpowiednie święcenia od uprawnionych lamów mogą uzyskać status osoby duchownej Związku.

Art. 27, wskazuje, że status osoby duchownej Związku zatwierdza Zarząd w drodze uchwały. Według art. 28, osobą duchowną może zostać m.in.:

- mnich, mniszka;
- mnich-nauczyciel, mniszka-nauczycielka;
- nauczyciel świecki.

Z art.29 wynika zaś, że mnichem (mniszką) jest osoba, która otrzymała pełne święcenia i ściśle przestrzega reguł zakonnych, w tym celibatu. Mnichem-nauczycielem (mniszką-nauczycielką) jest osoba, która przestrzega celibatu i pozostałych reguł zakonnych i która nabyła uprawnienia do nauczania religijnego nadane przez mistrzów kierujących praktykami religijnymi Związku.

Zgodnie z art.30 utrata statusu osoby duchownej następuje w wypadku choćby upływu czasu lub złożenia do Zarządu pisemnej rezygnacji z korzystania ze statusu osoby duchownej.

Według rozdziału VI pt. *Oddziały Terenowe Związku*, liczy on tylko jeden przepis art. 31. Zgodnie z przywołanym art. 31: Oddziały terenowe Związku tworzy, znosi i przekształca Zarząd w drodze uchwały. Zaś uchwała o powołaniu określa organizację i kompetencje takiego oddziału.

Według rozdziału VII, pt. *Źródła finansowania związku i jego majątku*, tj. przepisu art. 32, majątek tego związku stanowią ruchomości, nieruchomości i fundusze. Zaś na fundusze składają się w szczególności: wpływy z wpisowego i składek członkowskich, darowizny, dotacje, zapisy i subwencje, wpływy z działalności statutowej.

Art. 33 stanowi, że majątkiem i funduszami Związku dysponuje Zarząd.

Art. 34. 1. związek jako całość reprezentuje na zewnątrz Przewodniczący.

Rozdział VIII obejmuje takie zagadnienia jak zmiany w statucie i rozwiązanie związku.

Art.35 stanowi, że uchwałę w sprawie zmiany Statutu lub rozwiązania Związku podejmuje Walne Zgromadzenie Członków większością 3/4 głosów, przy obecności co najmniej połowy ogólnej liczby członków zwyczajnych.²⁴

Rozdział IX to przepisy końcowe, obejmują jedną normę, art. 36 stanowiącego, że we wszystkich sprawach nie uregulowanych niniejszym Statutem mają zastosowanie przepisy obowiązującego prawa.²⁵

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże.

Zakończenie

Ligmincha Polska związana jest aktualnie nauką uczniów Tenzina Wangyala Rinpocze. W Polsce jest sporo grup praktykujących i zainicjowanych przez niego a działających w wielu miastach tej tradycji. Misją związku Ligmincha Polska jest popularyzowanie starożytnej tybetańskiej tradycji Yungdrung-Bön. Ten związek wyznaniowy jest organizacją typowo non-profit. Wyznawcy oraz osoby zainteresowane w różnych miejscach w Polsce mogą rozpowszechniać i pogłębiać wiedzę o kulturach Tybetu i bliskich krajów tego regionu związanych z tą kulturą, a także ideach z tego obszaru kulturowego oraz naukach Buddów, a w szczególności Dzogczen w aspekcie nawet międzynarodowym. Dzogczen przekazuje naukę o naturze umysłu i wszystkich istot. Dzogczen naucza też jak można odkryć naturę umysłu.

Statut Ligmincha Polska stanowi wewnętrzne prawo tego związku wyznaniowego. Członkostwo w Związku Ligmincha Polska wiąże się z zapoznaniem się członka ze statutem, powinny i wypełnienia dla związku deklaracji członkowskiej i przekazania do siedziby w Wildze. Obecny w 2023 roku Prezesem i jednocześnie instruktorem Ligmincha Polska jest Jacek Trzebuniak, który praktykę w tybetańskiej tradycji Bon zaczął w 2007 roku. W latach 2012-2015 Jacek Trzebuniak był prowadzącym dla grupy Krakowie oraz działał jako członek zarządu Ligmincha Polska, prowadził dla studentów również zajęcia uniwersyteckie z historii i kultury Tybetu na UJ.²⁶

Z powyższego artykułu dowiadujemy się również, że Bon stanowi duchową tradycję Tybetu przeniesioną z zagranicy do Polski. Bön to nauka i praktyka wchodząca w każdą dziedzinę życia, od natury, zachowania etycznego ale także i moralnego, miłości, współczucia, radości i spokoju w życiu.

Ligmincha Polska z punktu widzenia prawa powszechnego, co zostało wskazane w statucie działa w myśl ustawy z dnia 17 maja 1989 roku o gwarancjach wolności sumienia i wyznania,²⁷ która wtedy została wpisana do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych z dniem 22 sierpnia 1995 w dziale A pod nr 100. Jednocześnie po wejściu w życie Konstytucji RP z 1997 r.²⁸ zgodnie z art. 25 polskiej ustawy zasadniczej, ten związek wyznaniowy korzysta jak inne zarejestrowane wspólnoty o religijnym charakterze z zasady równouprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych.²⁹ Do tychże dochodzi jeszcze wiele innych aktów prawnych o międzynarodowym aspekcie jakie chronią także i ten związek wyznaniowy w zakresie deklaracji wyznania i sumienia, tj.: Karta Narodów Zjednoczonych z dnia 26 czerwca 1945 roku,³⁰ według art. 1 ust. 3, art. 13 ust. 1 pkt b, art. 55, jak i Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 roku według art. 18 ust. 1³¹ oraz choćby i Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności

²⁶ <https://ligmincha.pl/staff/jacek-trzebuniak/> {dostęp: 4.08.2023}.

²⁷ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1435, 1700).

²⁸ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, z 2001 r. Nr 28, poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471, z 2009 r., Nr 114, poz. 946.).

²⁹ P. Borecki P, C. Janik, *Prawo wewnętrzne nierzymskokatolickich związków wyznaniowych w Polsce*, Warszawa 2012, s. 15-17.

³⁰ Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych z dnia 26 czerwca 1945 r. (Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 z późn. zm.)

³¹ Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 roku (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 231 -według art. 9 ust. 1³² i ostatecznie Karta praw podstawowych Unii Europejskiej z dnia 7 grudnia 2000 roku wg art. 10 ust. 1 tego aktu.³³

Ostatecznie należy zauważyć, że w porównaniu do wielu innych związków wyznaniowych i nurtów religijnych w Polsce, początki buddyzmu w Polsce to okres dopiero XX wieku i wiążą się to z ciekawością Polaków religiami Chin, czy Tybetu. Najczęściej ciekowość ta dotyczyła polskich orientalistów, co wynika z czasopism naukowych. Tym samym nie możemy tu mówić o kilku wiekowej tradycji obecności na ziemiach polskich jak w przypadku różnych denominacji protestanckich, a nawet islamu, czy judaizmu, jakie są mocno zakorzenione historycznie w naszym kraju.

Streszczenie

Współczesna działalność Ligmincha Polska wiąże się w Rzeczypospolitej Polskiej z blisko 30 letnią tradycją funkcjonowania. Pierwotnie data powstania na terenie Polski to 1995 rok. Data oficjalnej rejestracji także jest związana z 1995 rokiem. Ten inny związek wyznaniowy działa pod nr w rejestrze kościołów i innych związków wyznaniowych: 100, data samego wpisu w tym rejestrze zaś to dzień 20 listopad 1995 roku. Pierwotnie działalność ta była prowadzona pod nazwą Związek Garuda w Polsce w 1995 roku liczył on 68 członków. Głównym ośrodkiem Związku Garuda była Cziamma Ling w Wildze. Od 2018 r. związek ten działa pod nazwą Ligmincha Polska. Od strony prawnej posiada on własny statut oraz działa według przepisów ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz polskiej ustawy zasadniczej z 1997 roku.

Słowa kluczowe: Ligmincha Polska, Ligmincha International, Jundrung Bön, Związek Garuda w Polsce.

ACTIVITIES OF LIGMINCHA POLSKA IN THE FIRST HALF OF THE 21ST CENTURY (LEGAL ASPECTS)

Summary

The modern activity of Ligmincha Polska has grown in the Republic of Poland with a nearly 30-year tradition of operation. Primary data of the uprising in Poland until 1995. The official registration date is also 1995. This other religious association operates under the number in the register of churches and other denominations: 100, and the entry's own data in this register until November 20, 1995. Originally, this activity was carried out under the name of the Garuda Association in Poland, in 1995 the number was 68. The main center of the Garuda Association was Chiamma Ling in Wilga. Since 2018, this union has been operating under the name of Ligmincha Polska. Legally, it has its own statute and operates in accordance with the provisions of the Act of 17 May 1989 on guarantees of freedom of conscience and religion and the Polish Constitution of 1997.

Keywords: The Ligmincha Poland, Ligmincha International, Jundrung Bön, The Garuda Union in Poland.

³² Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 231 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

³³ Karta praw podstawowych Unii Europejskiej z dnia 7 grudnia 2000 r. (Dz.Urz. UE. C Nr 326 z 2012 r., s. 391).

Bibliografia:Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, z 2001 r. Nr 28, poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471, z 2009 r., Nr 114, poz. 946.).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych). (Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 119/1).
- Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1435 , 1700).
- Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych z dnia 26 czerwca 1945 r. (Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 z późn. zm.).
- Karta praw podstawowych Unii Europejskiej z dnia 7 grudnia 2000 r. (Dz.Urz. UE. C Nr 326 z 2012 r., s. 391).
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 231 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

Dokumenty

- Akta MSWiA – rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych, segregator dot. obecnego Ligmincha Polska.

Publikacje

- Borecki P., Janik C., *Prawo wewnętrzne nierzymskokatolickich związków wyznaniowych w Polsce*, Warszawa 2012.
- Brożniak R., Winiarczyk-Kossakowska M., *Mniejszości wyznaniowe w Polsce. Prawo wewnętrzne (statutowe)*. Wprowadzenie, zbiór statutów, opracowanie, Warszawa 2014.
- Ciecieląg P., i inni, *Wyznania religijne w Polsce w latach 2015–2018*, Warszawa 2020.
- Ciecieląg P., i inni, *Wyznania religijne w Polsce w latach 2019-2021*, Warszawa 2022.
- Cupriak J., Związek wyznaniowy, [w:] *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Mezglewski, Warszawa 2014, s. 586–588.
- Czochara A., *Zakres podmiotowy art. 25 ust. 5 Konstytucji RP*, [w:] *Układowe formy regulacji stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi (art. 25 ust. 4-5 Konstytucji RP)*, red. P. Stanisławski, M. Ordon, Lublin 2013.
- Olszówka M., *Zawieranie umów i uchwalanie ustaw, o których mowa w art. 25 ust. 5 Konstytucji RP*, „Przegląd Sejmowy” (2010) nr 6, s. 49–67.
- Wysoczański W., Pietrzak M., *Prawo Kościołów i związków wyznaniowych nierzymskokatolickich w Polsce*, Warszawa 1997.
- Zieliński T. J. , *Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z 1989 r. jako „magna charta” swobód światopoglądowych w Polsce*, [w:] *Prawo wyznaniowe w Polsce (1989–2009)*. Analizy, dyskusje, postulaty, red. D. Walencik, Katowice–Bielsko-Biała 2009.
- Zieliński T.J., *Prawo wewnętrzne gmin wyznaniowych żydowskich w Polsce a normy ustawowe*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 14 (2011), s. 44.

Strony internetowe

<https://ligmincha.pl/wp-content/uploads/2021/04/LigminchaPolskaStatut.pdf>

<https://ligmincha.pl/staff/jacek-trzebuniak/>

<https://ligmincha.pl/polska/> [dostęp: 4.08.2023].

<https://ligmincha.pl/osrodek-cziamma-ling>

Konrad ZAMIRSKI

Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie
ORCID 0000-0001-6317-0531.

WSPÓŁCZESNA DZIAŁALNOŚĆ MNIEJSZOŚCIOWYCH MUZUŁMAŃSKICH ZWIĄZKÓW WYZNANIOWYCH W POLSCE W PIERWSZEJ POŁOWIE XXI WIEKU

Wstęp

Współczesna działalność mniejszościowych muzułmańskich związków wyznaniowych, funkcjonujących obecnie w Rzeczypospolitej Polskiej związana jest z różnymi aspektami zmian społecznych a szczególnie znaczną migracją ludności z terenów Afryki Północnej i Azji Mniejszej do Europy Zachodniej w tym i Polski w XX i XXI wieku. Na skutek osiedlania się przybyszów w Polsce przynoszą oni ze sobą własne tradycje, ale także i własne zasady wiary. Geograficzny aspekt pochodzenia tych migrantów ma także wpływ na rodzime związki religijne związane z ludnością muzułmańską.¹

Działające w Polsce muzułmańskie związki wyznaniowe sensu stricte związane są z islamem oraz z islamu się wywodzą. Do omawianych tu związków wyznaniowych należą Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP, Stowarzyszenia Jedności Muzułmańskiej, Islamskie Zgromadzenie Ahl-ul-Bayt, Stowarzyszenie Muzułmańskie Ahmadiyya, Zachodni Zakon Sufi w Polsce oraz Wiary Bahá'í według ich kolejności wpisu do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych w Polsce.²

W przedmiotowym artykule będzie próba ustalanie zasad działalności tychże związków wyznaniowych w aspekcie prawnym oraz zostaną podjęte kwestie liczebności tychże związków, jak i ich miejsc działania. Ma to ukazać, iż związki wyznaniowe, w tym te muzułmańskie są równouprawnione w aspekcie zarówno norm konstytucyjnych z Konstytucji RP z 1997 roku,³ jak i norm z ustawy wyznaniowej ogólnej,⁴ co jednocześnie zapewne pokaże ich zróżnicowanie między sobą. Zbadana także będzie kwestia ujęcia historycznego lub tradycji opisywanego ruchu. Głównym okresem badania jest XX-XXI wiek, jako element łączący się z kwestiami prawnymi ze szczególnym uwzględnieniem statusu prawnego i własnej działalności w Polsce. Jednym z elementów badania są zasady członkostwa zarówno w kwestii religijnej jak i prawnej.

Artykuł ten ma pewien charakter bardzo elementarny i nie stanowi pełnego kompendium wiedzy w tym zakresie, w wielu kwestiach opisany już został ten temat choćby przez R. Kaczmarczyka, Status prawny i faktyczny muzułmańskich związków wyznaniowych w Polsce. „Studia Z Prawa Wyznaniowego”, 19 (2016), czy P. Kroczeck, Członkostwo w muzułmańskich związkach wyznaniowych w Polsce: perspektywa imigrantów, Prawne i ekonomiczne aspekty imigracji do Polski, red. Magdalena Butrymowicz, Piotr Kroczeck, Kraków 2017, s. 41–56.

¹ P. Kroczeck, *Członkostwo w muzułmańskich związkach wyznaniowych w Polsce: perspektywa imigrantów, Prawne i ekonomiczne aspekty imigracji do Polski*, red. Magdalena Butrymowicz, Piotr Kroczeck, Kraków 2017, s. 41–56.

² R. Kaczmarczyk, *Status prawny i faktyczny muzułmańskich związków wyznaniowych w Polsce*. „Studia Z Prawa Wyznaniowego”, 19 (2016), s. 263–287.

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. Nr 78, poz. 483,

⁴ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, Dz.U. z 2005 r., Nr 231, poz. 1965 ze zm.

Magdalena Butrymowicz, Piotr Kroczek, Kraków 2017, ale dodatkowo ma on za zadanie ukazać przede wszystkim ich sytuację prawną w relacji z Rzeczpospolitą Polską. W ramach elementu łączącego te aspekty w końcu zostaną również opisane też pewne fakty o nienormalnym charakterze, a dotyczące funkcjonowania tych związków wyznaniowych w Polsce. Poza zakresem zainteresowania pozostaje Liga Muzułmańska w RP, która jest najliczniejszym związkiem wyznaniowym bo liczącym nawet 35 000 członków lub więcej, jest to tym samym największy związek wyznaniowy.

Muzułmanie w Polsce jak i na świecie samodzielnie zakładają związki wyznaniowe, tak jak to jest w Polsce. Związek taki może być w sposób całkowicie dowolny budowany. Tym samym struktura wewnętrzna takiego związku religijnego może być kształtowana zarówno na skutek praktyki członków lub ewentualnie może być regulowana przez prawo stanowione tzw. prawo wewnętrzne związku wyznaniowego jak i zwyczaj lub doktrynę religijną. W islamie często religia i doktryna łączy się z prawem religijnym.⁵ Wyrazem tego będą także omawiane struktury prawa wewnętrznego wybranych w tym artykule związków wyznaniowych.

Nadto należy zauważyć, że w Polsce na gruncie polskiego ustroju prawnego nie ma obowiązku rejestracji żadnego związku religijnego na żądanie władz państwowych, co daje jednocześnie wolność w działaniu. Taka sytuacja wynika z wolności religii zapisanej w Konstytucji RP z 1997 roku oraz jest ujmowana bardzo szeroko zarówno w doktrynie jak i na płaszczyźnie administracyjnej praktyki. Zakorzenione to jest bezpośrednio w art. 53 ust. 1 i 2 Konstytucji RP. Zaś na gruncie ustawowym związane jest z art. 1 ust. 1 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.⁶ Nadto muzułmanie w Polsce tacy, którzy są obywatelami państwa polskiego i mają pełną zdolność do czynności prawnych, mogą, po zgromadzeniu 100 osób zarejestrować założony przez siebie związek wyznaniowy. Tym samym muzułmanie mogą należeć do związku wyznaniowego zarejestrowanego już przez władzę państwową, ale mogą i stworzyć nowy związek wyznaniowy wg art. 31 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.⁷ Nadto muzułmanie mogą w Polsce wchodzić do Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP, co daje ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej.⁸ Ostatecznie też należy stwierdzić, iż rejestrowe związki wyznaniowe w Polsce nie mają prawa dawania ślubów ze skautkami cywilno-prawnymi,⁹ jak się to ma inaczej względem związków wyznaniowych działających z mocy ustawy partykularne,¹⁰ co też wynika z art. 1 § 3 ustawy z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy.¹¹

⁵ P. Kroczek, *Prawo wewnętrzne związków wyznaniowych w perspektywie organów władzy publicznej. Klauzule generalne*, Kraków 2017, s. 111–112.

⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 lutego 1999 r., SK 11/98, Legalis nr 43177.

⁷ P. Kroczek, P. Ulman, *Argument statystyczny w rejestracji Kościołów i związków wyznaniowych – przyczynek do dyskusji*, „Opolskie Studia Administracyjno - Prawne” 13 (2015) nr 1, s. 67–71.

⁸ Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. z 1936 r. Nr 30, poz. 240 z późn. zm.

⁹ T. J. Zieliński, *Rozciągnięcie prawa procedowania wyznaniowej formy zawarcia małżeństwa cywilnego na wspólnoty religijne wpisane do rejestru (proponycja de lege ferenda)*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 4 (2012), s. 169–173;

¹⁰ T. J. Zieliński, *Stosowanie wyznaniowej formy zawarcia małżeństwa cywilnego poza Kościołem katolickim*, „Państwo i Prawo” (2011) z. 2, s. 19–33.

¹¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. z 2015 r., poz. 2082 ze zm.

Muzułmański Związek Religijny

Jednym a zarazem pierwszym związkiem jest Muzułmański Związek Religijny w Rzeczypospolitej Polskiej działający na mocy aktu prawnego o charterze partykularnym.¹² Ten związek religijny istnieje w zasadzie na ziemiach polskich od 1925 roku. W 1919 roku opuszczający z Rosję Tatarzy polscy założyli w Wilnie Centralny Komitet Tatarów Polski, Litwy, Białorusi i Ukrainy a następnie w 1923 roku muzulmanie warszawscy założyli Związek Muzułmański m. st. Warszawy. Zatem początkowo w tym związku gromadzili się polscy Tatarzy, realizujący w swoim aspekcie działalności religijnej jeden z nurtów islamu, tzw. sunnizm, uznający Hanaficką szkołę prawa za właściwą i obowiązującą w nim. Przed II wojną światową ten związek muzulmański stanowił de iure organizację o przymusowym charakterze dla wszystkich muzulmanów żyjących w II RP. Współcześnie można wskazać, że łączy on tak Tatarów, jak Czechenów.¹³

Od strony prawnym Muzułmański Związek Religijny działa współcześnie według przepisów ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 roku o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej¹⁴ oraz zgodnie ze Statutem, zatwierdzonym rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1936 r. o uznaniu Statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej.¹⁵ Zgodnie z tymi regulacjami Muzułmański Związek Religijny jako całość posiada osobowość prawną. Jednocześnie osobowość prawną posiadają także jego poszczególne gminy. Muzułmański Związek Religijny według wskazanych już aktów prawnych jest reprezentowany przez muftiego (pełniący ten urząd dożywotnio), zarówno w kwestiach majątkowych jak i w niektórych sytuacjach w oparciu o uchwały Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego. Można wskazać, że całością spraw głównie religijnych kierował, właśnie mufti, do tego miał zastępcę i organem pomocniczym dla nich było Najwyższe Kolegium Muzułmański. Siedzibą muftiego od 1925 roku było miasto Wilno (obecnie Republika Litewska). Muftiemu według wskazanych aktów prawnych podlegały gminy muzulmańskie, jakich przed II wojną światową było dziewiętnaście. W każdej gminie władzę sprawował imam. Gminy muzulmańskie prowadziły swoje własne szkoły religijne, a kontrolę w nich sensu largo sprawował właśnie mufti. Muzułmański Związek Religijny jak każdy związek wyznaniowy utrzymuje się ze składek członkowskich i dotacji państwowych. Ważnym aspektem jest to, że Imamowie i ich pomocnicy muezzini posiadali prawo utrzymywania się z ziemi przy meczecie zwanej wakuf.¹⁶ Mufti i imamowie oraz muezzini w prawie polskim są duchownymi. Po okresie II wojny światowej działalność Muzułmański Związek Religijny wznowił swoją działalność w 1947 roku i działa do dziś. Wykazuje zaś z uwagi na anachronizm prawnym potrzebę zmian

¹² W Polsce na mocy odrębnej ustawy działają też: Kościół katolicki, Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny, Kościół Ewangelicko-Augsburski w RP, Kościół Ewangelicko-Reformowany w RP, Kościół Ewangelicko-Metodystyczny w RP, Kościół Chrześcijan Baptystów w RP, Kościół Adwentystów Dnia Siódmego, Kościół Polskokatolicki w RP, gminy wyznaniowe żydowskie tworzące Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w RP, Kościół Katolicki Mariawitów w RP, Kościół Starokatolicki Mariawitów w RP, Kościół Zielonoświątkowy w RP, Wschodni Kościół Staroobrzędowy, nieposiadający hierarchii duchownej, Karaimski Związek Religijny w RP.

¹³ R. Kaczmarczyk, *Status prawny i faktyczny muzulmańskich związków wyznaniowych w Polsce.*, s. 263- 287.

¹⁴ Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. Nr 30, poz. 240.

¹⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1936 r. o uznaniu Statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. Nr 72, poz. 517.

¹⁶ <https://mzr.pl/historia-mzr-w-rp/> [dostęp: 28.09.2023].

zarówno w ustawie jak i statucie, które współcześnie wymagają według postulatów nauki i samego Muzułmańskiego Związku Religijnego wymagają zmian, choćby ze względu na siedzibę muftuiatu w sensie prawnym w Wilnie, a która faktycznie jest w Białymstoku.

Obecnie w relacjach wewnętrznych związku istnieje także statut z 2009 roku, który w nim funkcjonuje.¹⁷ Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 roku o cudzoziemcach, Dz.U. z 2016 r., poz. 1990 z późn. zm. Uchwalony nowy Statut MZR jedynie przekazano do wiadomości właściwego ministra MSWiA, należy jednak pamiętać, że jego uchwalenie nie było zgodne z ustawą partykularną.¹⁸ Zgodnie z § 1 ust. 11 tego Statutu z 2009 roku, członkiem związku może być każda osoba wyznania muzulmańskiego posiadająca prawo pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i nieprzynależąca do innego związku wyznaniowego w Polsce, co niewątpliwie w kwestii prawa pobytu łączy się z przepisami ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach.¹⁹ Istnieje też regulamin wewnętrzny z dnia 9 października 2022 roku i składający się z 46 paragrafów.

Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej

Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej to związek wyznaniowy, jaki funkcjonuje według przepisów ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej zostało wpisane do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych w dniu 31 stycznia 1990 roku, w dziele A pod numerem 33.²⁰

Obecny adres siedziby mieści się w: 02-668 Warszawa, ul. Pieńkowskiego 4 m. 91. Związek ten powstał na koniec lat 70. XX wieku. Liczba członków od 2000 roku do 2021 wahała się między 50 a 60, przy czym w 2022 roku było ich 51 z 3 duchownymi niezmiennie. To Stowarzyszenie jest wspólnotą szyicką jaka ma łączności duchową z innymi wspólnotami szyickimi na świecie. Łączy się szczególnie z szyitami żyjącymi w Islamskiej Republice Iranu. Ruch ten opiera swoje nauki na Koranie, sunnie i naukach 12 immamów. Stowarzyszenie pobiera nauki szyitów szkoły Ithana Aszarija. Stowarzyszenie ma placówkę naukową - Instytut Muzułmański. Stowarzyszenie także publikuje po polsku literaturę muzulmańską. Uczestniczy aktywnie w licznych konferencjach naukowych i spotkaniach o charakterze ekumenicznym. Wyznawcy są zobowiązani do: modlitwy pięć razy dziennie oraz czytania Koranu. Najwięcej członków mieszka bo 35 mieszka w woj. Mazowieckim.²¹ Zgodnie ze Statutem, Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej jest organizacją samodzielną i niezależną od jakiegokolwiek władzy, posiadającej siedzibę poza granicami Polski, co potwierdza § 1 Statutu Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej. Według tego własnego statutu Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej posiada osobowość prawną jako całość¹⁹. Na zewnątrz Stowarzyszenie jest reprezentowane przez Naczelnego Imamata. Według § 2-3 Statutu, Stowarzyszenie to kieruje się Koranem i Sunna proroka Muhammada, a każdy pełnoletni człowiek, który chce żyć w zgodzie z nimi

¹⁷ Statut Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 lutego 2009 roku.

¹⁸ P. Borecki, Czesław Janik, *Prawo wewnętrzne nierzymskokatolickich związków wyznaniowych w Polsce – wybór aktów prawnych* (Warszawa 2012), s. 51–69

¹⁹ Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, Dz.U. z 2016 r., poz. 1990 z późn. zm.

²⁰ Rejestr z 18.09.2023 roku. <https://www.gov.pl/web/mswia/rejestr-kosciolow-i-innych-zwiazkow-wyznaniowych> [dostęp: 28.09.2023].

²¹ P. Ciecieląg, A. Góralczyk, G. Gudaszewski, *Wyznania religijne w Polsce w latach 2019–2021*, Warszawa 2022, s. 244-245.

i ze wskazaniem szyickich imamów, może zostać jego członkiem. Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej zaspokaja potrzeby religijne wiernych muzulmańskich obrządku szyickiego. Według § 9-14, Władze Stowarzyszenia stanowią: Naczelny Imam oraz Konferencja Ogólna Stowarzyszenia Jedności Muzułmańskiej. Każdy pełnoletni członek Stowarzyszenia może wziąć udział w Konferencji Ogólnej, a ta z kolei obok uprawnień kontrolnych posiada kompetencje do wyboru Naczelnego Imama, Sekretarza, Skarbnika i czterech pozostałych członków Naczelnego Imamatu. Według § 28 Członkowie Naczelnego Imamatu w liczbie co najmniej trzech osób pod przewodnictwem Naczelnego Imama stanowią najwyższą instancję sądową w sprawach religijnych. Do kompetencji samego Naczelnego Imama należy zarządzanie majątkiem Stowarzyszenia, zatwierdzanie imamów i muezzinów, nadzór nad nimi, dokonywanie interpretacji i stanie na straży zasad religijnych, co potwierdza § 32 statutu. Z kolei na czele gminy wyznaniowej stoją imam, muezzin i skarbnik. Muezzin pomaga imamowi w wykonywaniu swoich obowiązków, co wynika z § 54-56 tego statutu.²²

Islamskie Zgromadzenie Ahl al-Bayt

Islamskie Zgromadzenie Ahl al-Bayt także jest szyickim związkiem wyznaniowym. Reprezentuje ono ten sam odłam szyizmu, co można stwierdzić choćby po samej nazwie, bezpośrednio odwołującej się do „domu Alego” (ar. Ahl al- bayt). Siedzibą tymczasową jest adres: 05-840 Brwinów, ul. Moszna 4. Obecna ilość członków to 6 032, wg danych z 2021 roku.

Początki tego ruchu szyickiego w Polsce to 1976 rok. W tym właśnie roku utworzyły się pierwsze, nieformalne grupy muzulmanów szyitów w Warszawie oraz okolicach. Były to grupy złożone z młodych Polaków oraz studentów z krajów muzulmańskich. W 1979 roku, została założona muzulmańska szyicka wspólnota wyznaniowa dbająca o religijne potrzeby społeczności szyickiej.

W 1990 roku formalnie społeczność szyicka została uznana przez polskie władze państwowe - rejestr dział A, data 17.12.1990 roku, poz. 53,²³ poprzez rejestrację jej oficjalnego instytucjonalnego przedstawicielstwa w postaci Stowarzyszenia Braci Muzułmańskich. Ta nazwa używana była do 2002 roku. Jednym z ważnych wydarzeń dla rozwoju Islamu szyickiego w Polsce była wizyta przedstawiciela Ahl al-Bayt World Assembly i wielkiego ajatollaha Mohammeda Alego Taskhiri, co nastąpiło w 1993 roku. Zgromadzenie to jest organizacją odwołującą się do Islamu i czystości doktrynalnej. Źródłem doktrynalnym jest: Koran i sunna. Główne zasady doktryny to: wiara w jedyne Boga, w proroków, Zmartwychwstanie i Sąd Ostateczny. Wyznawcy mają obowiązek m.in. modlitwy indywidualnej (pięć razy dziennie) oraz miesięczny post (w miesiącu Ramadanie). Zgromadzenie funkcjonuje w strukturach na całym świecie, ruchu szyickiego Ahl al- Bayt, a więc między innymi w: – The Ahl al-Bayt World Assembly – Teheran, – The World Forum for Proximity of Islamic School of Thought – Teheran; – The World Assembly of the Islamic Awakening – Teheran; – The Ahl al-Bayt European Assembly- Hamburg; – The Islamic European Union of Shia Scholars and

²² R. Kaczmarczyk, *Status prawny i faktyczny muzulmańskich związków wyznaniowych w Polsce.*, s. 26- 287.

²³ Rejestr z 18.09.2023 roku. <https://www.gov.pl/web/mswia/rejestr-kosciolow-i-innych-zwiazkow-wyznaniowych> [dostęp: 28.09.2023].

Theologians – Hamburg – The European Assembly of Ahl al-Bayt Women Followers.²⁴

W dniu 17 grudnia 1990 roku Islamskie Zgromadzenie Ahl al-Bayt zostało wpisane do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych w dziale A pod numerem 5323. Według statutu Zgromadzenie stanowi, iż Islamskie Zgromadzenie Ahl al-Bayt posiada osobowość prawną jako całość.²⁵

Osobowość prawną posiadają też poszczególne gminy wyznaniowe, szkoły oraz instytut. Zgromadzenie na zewnątrz reprezentuje Naczelny Imama Polski lub upoważniony przez niego przewodniczący lub sekretarz generalny Najwyższej Rady Islamskiej, co wynika z art. 45 ust. 1 tego statutu. W kwestii zobowiązań majątkowych zasada jest taka sama, co potwierdza art. 41 ust. 1 statutu. Zaś same gminy wyznaniowe są reprezentowane przez przewodniczącego gminy, co wynika z art. 41 ust. 2 statutu. Szkoły i instytut reprezentuje dyrektor, co wynika z art. 41 ust. 3 statutu.²⁶

W ramach Zgromadzenia mogą działać jednostki organizacyjne, nie posiadające osobowości prawnej, tj. stowarzyszenia muzułmańskie, według art. 30 statutu. Zgromadzenie ma wiele celów do realizacji własnej dla potrzeb wiernych. Do celów Zgromadzenia należą: organizowanie życia religijnego, propagowanie oraz nauka dawnego Islamu Proroka Muhammada. Jednym z elementów jest też aktywizacja muzułmanów w kwestii religijnej, politycznej, kulturalnej i gospodarczej oraz wspomnianą działalność ekumeniczną, co potwierdza art. 8 statutu. Zgromadzenie winno realizować swoje cele poprzez m.in. organizowanie obrzędów religijnych w tym publicznego kultu islamu, jak i działalność edukacyjną, wydawniczą, prasową, utrzymywanie swoich stacji radiowych i telewizyjnych, zakładanie i utrzymywanie szkół, instytucji opiekuńczo-wychowawczych i innych instytutów, co potwierdza art. 9 statutu. Struktura władcza wygląda następująco. Naczelny Imam Polski, a także Najwyższa Rada Islamska według art. 16 statutu. Naczelny Imam sprawuje swoją funkcję w oparciu o prawo muzułmańskie bez żadnej kontroli według art. 17 ust. 3 statutu. Imama wyjątkowo wybiera też Najwyższa Rada Islamska jak wynika z art. 18 statutu. Do kompetencji Naczelnego Imama należy wytyczanie głównych kierunków działalności Zgromadzenia, a nadto powoływanie i odwoływanie duchownych i Islamskiego Sądu Religijnego, dyrektorów szkół i instytutów oraz zarządów gmin wyznaniowych, dokonywanie wykładni przedmiotowego statutu oraz wykładni norm muzułmańskich, i wiele innych z art. 19 statutu. Jeszcze w 2011 roku wiernych było 1 276 osób a obecnie liczba ta jest znacznie wyższa.²⁷

Stowarzyszenie Muzułmańskie Ahmadiyya

Stowarzyszenie Muzułmańskie Ahmadiyya ma swoją siedzibę w: 02-411 Warszawa, ul. Dymna 17. Islamski ruch Ahmadiyya to około 10 milionów wyznawców w 100 państwach. Najliczniejsze grupy wyznawców są w: Pakistanie,

²⁴ P. Ciecieląg, A. Góralczyk, G. Gudaszewski, Wyznania religijne w Polsce w latach 2019–2021, Warszawa 2022, s. 246-247.

²⁵ Statut Islamskiego Zgromadzenia Ahl al -Bayt, w: R. Brożyniak, M. Winiarczyk -Kossakowska, Mniejszości wyznaniowe w Polsce, Mniejszości wyznaniowe w Polsce. Prawo wewnętrzne (statutowe), wprowadzenie, zbiór statutów, Warszawa 2014., s. 438–445.

²⁶ statut Stowarzyszenia Muzułmańskiego Ahmadiyya, w: R. Brożyniak, M. Winiarczyk -Kossakowska, Mniejszości wyznaniowe w Polsce, dz. cyt., s. 427430.; Zob. też: R. Kaczmarczyk, *Status prawny i faktyczny muzułmańskich związków wyznaniowych w Polsce.*, s. 263–287.

²⁷ Ibidem, s. 263-287.

Indiach, Indonezji oraz niektórych krajach afrykańskich. Ruch powstał w Indiach w roku 1889 przez Hazrat Mirza Ghulam Ahmad (1835–1908). Według tradycji ruchu założyciel ruchu jest mesjaszem. W Polsce ten ruch działał w okresie międzywojennym, a po wojnie nastąpiła dłuższa przerwa w jego działalności. Organizacyjnie i doktrynalnie Stowarzyszenie podlega Khalifatul Masich, przywódcy duchowemu Ruchu Ahmadiyya. Współcześnie Stowarzyszenie wydaje książki oraz informatory religijne. Stowarzyszenie to uczestniczy w konferencjach religijnych. Przedstawiciele Stowarzyszenia brali udział w programach telewizyjnych i radiowych o islamie. Udziela pomocy uchodźcom i więźniom. Tradycja jaką wyznaje się tu wskazuje, iż muzułmanin zobowiązany jest modlić się pięć razy dziennie, w piątek powinien udać się do meczetu. Liczba członków mieści się do 45 oraz jest tu 1- 3 duchownych, dane do 2009 roku.²⁸

Stowarzyszenie reprezentuje wiernych, określających się jako muzułmanie, jednak też stanowi praktycznie samodzielne wyznanie. Bowiem jest to indyjskie synkretyk religijny z nurtów reformatorskich w szyickim islamie płynących z koncepcji mesjanizmu. Ta religia też propaguje wartości wczesnego islamu także skierowane są te nurty do wyznawców judaizmu, chrześcijaństwa czy hinduistów. W niektórych państwach muzułmańskich są heretykami i zdelegalizowano ich organizację wywodzącą się z islamu.

Stowarzyszenie Muzułmańskie Ahmadiyya zostało w dniu 23 grudnia 1990 roku wpisane do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych,²⁹ w dziale A pod numerem 50.³⁰ Stowarzyszenie Muzułmańskie Ahmadiyya posiada osobowość prawną jako całość, co wynika z art. 2 ust. 4 tego statutu. Kwestie celów Stowarzyszenia Muzułmańskiego Ahmadiyya są związane z propagowaniem islamu, jaki objawił się Prorokowi Mahometowi i jest nauczany przez założyciela Ruchu Ahmadiyya i jego następców. To też propagowanie religijnych studiów porównawczych, prowadzenie działalności dobroczynnej, co wynika z art. 5 statutu. Stowarzyszenie dba o tworzenie sekcji lokalnych i zakładanie bibliotek a również udzielanie pomocy finansowej potrzebującym członkom, nabywanie i zbywanie różnych potrzebnych ruchomości lub nieruchomości, co potwierdza art. 6 statutu. Istotą dzielności jest też praca prozelityczna na zewnątrz. Stowarzyszenie realizuje funkcję misyjną. Osobę piastującą funkcję Szefa Misjonarzy wyznacza i odwołuje bezpośrednio Khalifatul Masih. Szefem Misjonarzy może zostać Amir – Prezes Stowarzyszenia. Szef Misjonarzy sprawuje nadzór i kontroluje działalność misjonarzy lokalnych, co szerzej określa art. 29–31 statutu. Do organów Stowarzyszenia należą: Rada Nadzorcza Stowarzyszenia, Zarząd Stowarzyszenia i Komisja Finansowa według art. 9 statutu. Rada Nadzorcza to najwyższy organ tego Stowarzyszenia. Decyduje m.in. o obsadzie Zarządu, Komisji Finansowej, Skarbniku. Kompetencje Szefa Misjonarzy, określa art. 11 statutu. Wybór Amira i Naib Amira wymaga zatwierdzenia ze strony Khalifatul Masih, co stanowi art. 12 statutu. Zarząd Stowarzyszenia zajmuje się bieżącymi sprawami Stowarzyszenia według art. 17 statutu, a Komisja Finansowa jego sprawami finansowymi w myśl art. 20 statutu. Współcześnie nie ma wiele informacji o jego

²⁸ P. Ciecieląg, A. Góralczyk, G. Gudaszewski, *Wyznania religijne w Polsce w latach 2019–2021*, Warszawa 2022, s. 248.

²⁹ Rejestr z 18.09.2023 roku. <https://www.gov.pl/web/mswia/rejestr-kosciolow-i-innych-zwiazkow-wyznaniowych> [dostęp: 28.09.2023].

³⁰ R. Kaczmarczyk, *Status prawny i faktyczny muzułmańskich związków wyznaniowych w Polsce.*, s. 263–287.

działalności. Najliczniejsza grupa członków w 2009 roku bo 30, mieszkało w woj. Mazowieckim, głównie w Warszawie.

Zachodni Zakon Sufi w Polsce

Zachodni Zakon Sufi w Polsce ma swoją siedzibę współcześnie w: 66-004 Zielona Góra, ul. Racula-Podolska 4. Zachodni Zakon Sufi to organizacja powiązana z ruchem New Age. Zachodni Zakon Sufi to świecki ruch dostępny dla wszystkich, bez względu na rasę czy wyznanie. Posiada pięć przedstawicielstw regionalnych: w Poznaniu, Krakowie, Warszawie, Pile i Zielonej Górze. Przedstawicielstwo krajowe znajduje się w Zielonej Górze, jako siedziba. Członkostwo nie wymaga porzucenia swojej religii. Założycielem jest Pir Hazrat Inayat Khan (1881–1927) urodzony w Indiach. Sufizm nie jest stricte religią, ale kierunkiem życia opartym na praktyce indywidualnej i grupowej. Czerpie swoje źródła z poszukiwań nauczycieli duchowych świata, szuka punktów wspólnych wszystkich religii i dążeń duchowych. Sufizm to odłam mistyczny i ezoteryczny islamu. Źródłem nauk Zakonu są pisma i księgi święte różnych religii. Obecnie liczy 643 członków i 3 duchownych według danych na 2020 rok.³¹ Każdy uczeń ma swoją indywidualną praktykę codzienną tzw. ścieżkę nadaną od przewodnika. Przyjmowanie członków jest na prośbę zainteresowanych osób.³²

Zachodni Zakon Sufi to zakon świecki. Nadto w Polsce jest związkiem wyznaniowym, akceptującym święte pisma wszystkich religii, jako jedną z dróg w podążaniu do Boga. Znajdują się tu powstałe w muzułmańskiej myśli filozoficznej i mistycyzujących odłamach szyizmu zasady.³³

Zachodni Zakon Sufi w Polsce dnia 7 marca 1991 roku został wpisany do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych - dział A numer 59.³⁴

Zachodni Zakon Sufi w Polsce jest organizacją krajową, w myśl art. 4 ust. 1 Statutu Zachodniego Zakonu Sufi w Polsce. Nadto jest częścią Międzynarodowego Zachodniego Zakonu Sufi – The Sufi Order of the West International. Zachodni Zakon Sufi to organizacja muzułmańska o wyjątkowym charakterze świeckim. Prawo wewnętrzne stanowi, iż Zakon jest zakonem świeckim, otwartym dla ludzi wszystkich wyznań w myśl art. 2 statutu. Ponadto źródłem nauki są tu podwaliny doktryny Zakonu, w licznych świętych tekstach z różnych religii. Założycielem Zakonu jest Pir- o-Murshid Inayat Khan w myśl art. 3 statutu. Zatem nie jest to specyficzny muzułmański Zakon związany ściśle z tą religią. W 2002 roku Zakon liczył 576 członków, w 5 przedstawicielstwach lokalnych, w każdym znajdował się jeden duchowny i jeden ośrodek.

Wiara Bahá'í

Wiara Bahá'í skupia wyznawców bahaizmu, obecna siedziba jest 02-792 Warszawa, ul. Lanciego 13 lok. U6. Bahaizm wywodzi się od jednego z reformatorskich nurtów szyizmu – babizmu. W XIX w. wyodrębnił się przez założyciela Mírzy Husayna 'Alego, zwanego Bahá' Allāhem [Chwała Boga], który w roku 1863 oznajmił powstanie nowej religii wynikającej z ukształtowanej tradycji

³¹ P. Ciecieląg, A. Góralczyk, G. Gudaszewski, *Wyznania religijne w Polsce w latach 2019–2021*, Warszawa 2022, s. 298.

³² Rafał Kaczmarczyk, *Status prawny i faktyczny muzułmańskich związków wyznaniowych w Polsce.*, s. 263–287.

³³ Ibidem, s. 263–287.

³⁴ Rejestr z 18.09.2023 roku. <https://www.gov.pl/web/mswia/rejestr-koosciolow-i-innych-zwiazkow-wyznaniowych> [dostęp: 28.09.2023].

religijnych. Główne przesłanie bahaizmu – niezależnej monoteistycznej religii – to jedność Boga, ludzkości i religii. Światową siedzibą ruchu jest Haifa. Religia obecna w Polsce od pocz. XX wieku.

W 2012 r. w Polsce istniało 9 Lokalnych Zgromadzeń Duchowych: w Lublinie, Wrocławiu, Poznaniu Krakowie, Olsztynie, Białymstoku, Szczecinie, Nowym Sączu i Warszawie, gdzie mieści się także Biuro Narodowe. Do zobowiązań wyznawców należy m.in.: odmawianie modlitwy obowiązkowej, czytanie Pisma Świętego rano i wieczorem, nauczanie wiary, służba na rzecz innych ludzi i wspólnoty bahaickiej, udział we wspólnotowych spotkaniach, przestrzeganie Prawa Bożego i składanie ofiar na fundusz bahaick.³⁵

Wyznanie prowadzi kursy Instytutu Ruhi, zajęcia edukacyjne dla dorosłych, młodzieży i dzieci inspirowane przesłaniem wiary baha'í o rozwoju człowieka jako jednostki, a także nieprzerwanie rozwijającej się cywilizacji. W 2015 roku było 335 członków.³⁶

Nauka bahaizmu zawarta jest w 12 zasadach: 1. całą ludzkość należy traktować jako jedność; 2. wszyscy ludzie muszą samodzielnie badać prawdę; 3. wszystkie religie oparte są na jednej podstawie; 4. religia musi być przyczyną jedności i zgody wśród ludzi; 5. religia musi pozostawać w zgodzie z nauką i rozumem; 6. mężczyzna i kobieta mają równe prawa; 7. należy odrzucić wszelkie uprzedzenia; 8. należy urzeczywistnić pokój na świecie; 9. obie płcie muszą być poddane najlepszemu kształceniu i wychowaniu duchowemu i moralnemu; 10. kwestie społeczne muszą zostać rozwiązane; 11. trzeba wprowadzić pomocniczy język o zasięgu światowym i jednolite pismo; 12. trzeba ustanowić światowy trybunał rozjemczy.

Wierni tego związku wyznaniowego tworzą strukturę hierarchiczną, od najniższego szczebla wybierani są przedstawiciele do władz wyższych i tak aż do najwyższej władzy, rozstrzygającej sprawy z zakresu nauki bahaickiej, czyli Powszechnego Domu Sprawiedliwości w Hajfie. Wiara Bahá'í została wpisana do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych dnia 17 kwietnia 1992 roku, w dziale A pod numerem 69.³⁷

Według art. 5 ust. 1 Statutu Wiary Bahá'í osobowość prawną posiada Wiara Bahá'í jako całość oraz Wydawnictwo Bahá'í. Wiarę na zewnątrz reprezentuje Przewodniczący Narodowego Zgromadzenia Duchowego Bahaitów w Polsce, co wynika art. 11 ust. 1 statutu, a Wydawnictwo jest reprezentowane przez swojego dyrektora w myśl art. 24 ust. 4 statutu. Celem Wiary jest głoszenie i urzeczywistnianie religii Bahá'í, zgodnie z art. 4 statutu a cel jest realizowany za pomocą organizowania spotkań wychowawczych, informacyjnych oraz budowę świątyń, działalność edukacyjną, jak i wydawniczą. Do organów Wiary należą Coroczny Zjazd Narodowy Bahaitów w Polsce oraz Narodowe Zgromadzenie Duchowe Bahaitów w Polsce, co stanowi art. 6 Statutu. Kompetencja Corocznego Zjazdu Narodowego Bahaitów w Polsce jest wybór członków Narodowego Zgromadzenia Duchowego Bahaitów w Polsce w myśl art. 12 statutu. Narodowe Zgromadzenie Duchowe Bahaitów w Polsce, wybiera spośród siebie

³⁵ R. Kaczmarczyk, *Status prawny i faktyczny muźmańskich związków wyznaniowych w Polsce.*, s. 263–287.

³⁶ P. Ciecieląg, A. Góralczyk, G. Gudaszewski, *Wyznania religijne w Polsce w latach 2019–2021*, Warszawa 2022, s. 298.

³⁷ Rejestr z 18.09.2023 roku. <https://www.gov.pl/web/mswia/rejestr-koosciolow-i-innych-zwiazkow-wyznaniowych> [dostęp: 28.09.2023].

Przewodniczącego, Wiceprzewodniczącego, Sekretarza i Skarbnika Zgromadzenia Narodowego, powołuje dyrektora Wydawnictwa, a także tworzy, przekształca i znosi struktury lokalne, które są reprezentowane przez Zgromadzenia Lokalne, co wynika m.in. z art. 9–24 statutu. Lokalne Zgromadzenie zajmuje się sprawami lokalnymi, w tym funduszami, organizowanie kultu, troski o prawidłowe religii Bahá'í w ujęciu lokalnym, udzielanie ślubów bahaickich i wydawanie świadectw ślubu według art. 26 statutu. Wiara Bahá'í jest częścią światowej Wspólnoty Bahaickiej i podlega centrali Wiara Bahá'í, czyli Powszechnemu Domowi Sprawiedliwości z siedzibą w Hajfie w Izraelu według art. 2 statutu. Zgromadzenia Lokalne, znajdujących się w: Białymstoku, Krakowie, Lublinie, Nowym Sączu, Olsztynie, Poznaniu, Szczecinie, Warszawie i Wrocławiu.

Zakończenie – wnioski

Przedmiotowy artykuł prezentuje szereg mało znanych informacji o mniejszościowych związkach wyznaniowych nurtu muzułmańskiego działających w Polsce w XXI wieku, uwzględniając ich specyfikę oraz ujęcie historyczne. Niekiedy jest tu kwestia aspektów dotyczących samych nazw = związków wyznaniowych w kwestii naukowej o kulturze i religii oraz kwestii w rejestrze Kościołów i innych związków wyznaniowych z uwzględnieniem tradycji religijnych danych wspólnot w ramach istniejącej wiedzy o tych związkach wyznaniowych.

W oparciu o przywołane i znane informacje określono obszar działalności w Polsce ich konkretnych części niekiedy lokalnych i zaprezentowano znane dane statystyczne dotyczące funkcjonowania tychże związków wyznaniowych, opisując tym samym pod kątem prawnym tą ciekawą mozaikę wyznaniową naszego kraju.

Powyższe informacje poza normami prawnymi obejmują nie tylko liczebności: wiernych, duchownych, miejsc kultu, ale także informacje na temat spraw podejmowanych aktywności dobroczynno-charytatywnych i edukacyjnych.

Auto starał się syntetycznie opracować charakterystykę podstawowych prawd wiary, doktryn teologicznych i opisać fakty historyczne dotyczących tych opisanych wyznań.

W opracowaniu można znaleźć syntetyczne omówienie danych dotyczących działalności placówek edukacyjnych prowadzonych przez te wyznania. Istotny wątek stanowią informacje o założycielach tychże związków wyznaniowych.

Opisane i zbadane związki wyznaniowe mają swoje oparcie w przepisach konstytucyjnych Polsce i aktach międzynarodowych. Przeważająca ich część działa w oparciu o przepisy ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania³⁸ w Polsce oraz standardy międzynarodowe jak Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 roku zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 231,³⁹ czy Kartę praw podstawowych Unii Europejskiej z dnia 7 grudnia 2000 roku⁴⁰. Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów

³⁸ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1435, 1700).

³⁹ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 231 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

⁴⁰ Karta praw podstawowych Unii Europejskiej z dnia 7 grudnia 2000 r. (Dz.Urz. UE. C Nr 326 z 2012 r., s. 391).

Zjednoczonych z dnia 26 czerwca 1945 r. (Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 z późn. zm.).

Ponadto muzułmańskie związki religijne w swoich regulacjach wewnętrznych mają określone różne warunki przynależności do nich. Czasem to kwestia odniesień do różnych odniesień prawa polskiego, np. w kwestii prawa pobytu, zameldowania i zamieszkania, kwestii akcesu do niektórych związków wyznaniowych. Nadto przypisanie do związku nie jest konieczna do otrzymania realnej opieki duszpasterskiej przez dany związek.⁴¹

Streszczenie

Niniejszy artykuł dotyczy działalności współczesnej szczególnie w XXI wieku mniejszościowych muzułmańskich związków wyznaniowych, funkcjonujących w Rzeczypospolitej Polskiej. Przedmiotowe związki wyznaniowe o charakterze muzułmańskim, są związane z islamem w kontekście historycznym i tradycyjnym. Artykuł obejmuje zarówno ujęcie historyczne jak i kwestie opisu statusu prawnego Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP, ale i Stowarzyszenia Jedności Muzułmańskiej, Islamskiego Zgromadzenia Ahl al-Bayt, Stowarzyszenia Muzułmańskiego Ahmadiyya, Zachodniego Zakonu Sufi w Polsce oraz Wiary Bahá'í, według kolejności wpisu do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych.

W artykule zaznaczono w ramach posiadanych informacji kwestie liczebności związków wyznaniowych, jak i ich miejsca funkcjonowania oraz struktury. Tam gdzie było to możliwe wykazano powiązania ze strukturami o zasięgu międzynarodowym i wskazano w niewielkim zakresie kwestie własnościowe. Niewątpliwie związki te mają wobec siebie równouprawnione, co wynika faktu, działania w Polsce Konstytucji RP z 1997 roku oraz ustawy o gwarancji wolności sumienia i wyznania. Artykuł ma przybliżyć przedmiotowi związki wyznaniowe mało współcześnie znane ogółowi społecznemu po przez opis ich działalności z uwzględnieniem aspektów prawnych i faktycznych.

Słowa kluczowe: muzułmanie w Polsce, Islam, muzułmańskie wspólnoty religijne, prawo wewnętrzne.

CONTEMPORARY ACTIVITIES OF MINORITY MUSLIM RELIGIOUS ASSOCIATIONS IN POLAND IN THE FIRST HALF OF THE 21st CENTURY

Summary

This article concerns the contemporary activities, especially in the 21st century, of minority Muslim religious associations operating in the Republic of Poland. The religious associations of a Muslim nature in question are related to Islam in a historical and traditional context. The article covers both the historical approach and the issues of describing the legal status of the Muslim Religious Association in Poland, but also the Association of Muslim Unity, the Islamic Assembly of Ahl al-Bayt, the Ahmadiyya Muslim Association, the Western Sufi Order in Poland and the Bahá'í Faith, according to the order of entry into the register of churches. and other religious associations.

⁴¹ T. Szczech, *Rejestracja kościołów i związków wyznaniowych – przywilej czy instrument kontroli?*, w: *Prawo państwowe a prawo wewnętrzne związków wyznaniowych: pamiętnik VII Zjazdu Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego*, Gniezno 11–12 IX 2010, red. K. Krasowski, M. Materniak--Pawłowska, M. Stanulewicz, Poznań 2010, s. 223–229.

The article highlights the number of religious associations as well as their place of operation and structure. Where possible, connections with international structures were demonstrated and ownership issues were slightly indicated. Undoubtedly, these unions have equal rights with each other, which results from the operation in Poland of the Constitution of the Republic of Poland of 1997 and the Act on the Guarantee of Freedom of Conscience and Religion. The article is intended to present religious associations that are little known to the general public today by describing their activities, taking into account legal and factual aspects.

Keywords: Muslims in Poland, Islam, specific religious, internal law.

Bibliografia:

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, z 2001 r. Nr 28, poz. 319, z 2006 r. Nr 200, poz. 1471, z 2009 r., Nr 114, poz. 946.).

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych). (Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej L 119/1).

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1435 , 1700).

Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych z dnia 26 czerwca 1945 r. (Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90 z późn. zm.).

Karta praw podstawowych Unii Europejskiej z dnia 7 grudnia 2000 r. (Dz.Urz. UE. C Nr 326 z 2012 r., s. 391).

Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 231 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 1435 , 1700).

Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, Dz.U. z 2016 r., poz. 1990 z późn. zm.

Publikacje

Cieciela P., Góralczyk A., Gudaszewski G., *Wyznania religijne w Polsce w latach 2019–2021*, Warszawa 2022, s. 246-247.

Borecki P., Janik Cz., *Prawo wewnętrzne nierzymskokatolickich związków wyznaniowych w Polsce – wybór aktów prawnych* (Warszawa 2012), s. 51–69 <https://mzr.pl/historia-mzr-w-rp/> [dostęp: 28.09.2023].

Kaczmarczyk R., *Status prawny i faktyczny muzułmańskich związków wyznaniowych w Polsce*. „Studia Z Prawa Wyznaniowego”, 19 (2016), s. 263–287.

Kroczek P., *Członkostwo w muzułmańskich związkach wyznaniowych w Polsce: perspektywa imigrantów, Prawne i ekonomiczne aspekty imigracji do Polski*, red. Magdalena Butrymowicz, Piotr Kroczek, Kraków 2017, s. 41–56.

Kroczek P., Ulman P. , *Argument statystyczny w rejestracji Kościołów i związków wyznaniowych – przyczynek do dyskusji*, „Opolskie Studia Administracyjno - Prawne” 13 (2015) nr 1, s. 67–71.

- P. Ciecieląg, A. Góralczyk, G. Gudaszewski, *Wyznania religijne w Polsce w latach 2019–2021*, Warszawa 2022, s. 244-245.
- Rejestr z 18.09.2023 roku. <https://www.gov.pl/web/mswia/rejestr-kosciolow-i-innych-zwiazkow-wyznaniowych> [dostęp: 28.09.2023].
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1936 r. o uznaniu Statutu Muzułmańskiego Związku Religijne-go w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz.U. Nr 72, poz. 517.
- Statut Islamskiego Zgromadzenia Ahl -Ul -Bayt, w: R. Brożyniak, M. Winiarczyk - Kossakowska, *Mniejszości wyznaniowe w Polsce, Mniejszości wyznaniowe w Polsce. Prawo wewnętrzne (statutowe), wprowadzenie, zbiór statutów*, Warszawa 2014., s. 438–445.
- Statut Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 28 lutego 2009 roku.
- Statut Stowarzyszenia Muzułmańskiego Ahmadiyya, w: R. Brożyniak, M. Winiarczyk -Kossakowska, *Mniejszości wyznaniowe w Polsce*, dz. cyt., s. 427-430.; Zob. też: R. Kaczmarczyk, *Status prawny i faktyczny muzułmańskich związków wyznaniowych w Polsce.*, s. 263–287.
- Szczech T., *Rejestracja kościołów i związków wyznaniowych – przywilej czy instrument kontroli?*, w: *Prawo państwowe a prawo wewnętrzne związków wyznaniowych: pamiętnik VII Zjazdu Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego*, Gniezno 11–12 IX 2010, red. K. Krasowski, M. Materniak--Pawłowska, M. Stanulewicz, Poznań 2010, s. 223–229.
- T. J. Zieliński, *Rozciągnięcie prawa procedowania wyznaniowej formy zawarcia małżeństwa cywilnego na wspólnoty religijne wpisane do rejestru (propozycja de lege ferenda)*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 4 (2012), s. 169–173;
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. z 2015 r., poz. 2082 ze zm.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 16 lutego 1999 r., SK 11/98, Legalis nr 43177.
- Zieliński T. J. , *Stosowanie wyznaniowej formy zawarcia małżeństwa cywilnego poza Kościołem katolickim*, „Państwo i Prawo” (2011) z. 2, s. 19–33.

PSYCHOLOGIA

Wioletta SŁOTA

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu
Wydział Studiów Społecznych w Gliwicach

HISTORIA POLSKIEJ PSYCHOLOGII POZNAWCZEJ W OKRESIE OD 2. POŁOWY XX WIEKU DO CZASÓW OBECNYCH

Psychologia ma długą przeszłość, ale krótką historię
Hermann von Ebbinghaus¹

Wstęp

Słowa powyższe należą do najczęściej przytaczanych na wstępie wszystkich rozważań o historii psychologii, gdyż po dzień dzisiejszy nie straciły na swej aktualności. Historia psychologii światowej ma swój początek w drugiej połowie XIX wieku, a dokładniej od momentu założenia Laboratorium eksperymentalnego przez Wilhelma Wundta w Lipsku w 1879 roku, i tym samym wprowadzeniem psychologii w nurt nauk eksperymentalnych.² Jeśli jednak chcielibyśmy mówić o przeszłości psychologii, a zwłaszcza przeszłości dotyczącej myślenia o swoiście wówczas pojmowanych procesach poznawczych, to korzeniami sięga jeszcze do odległej starożytności. Obecna była w pismach i traktatach Platona i Arystotelesa, a ich kontynuatorami w najdawniejszych czasach byli m.in. Hipokrates i Galen.³

Od czasów Wilhelma Wundta i jego sławnego w Europie i na całym świecie, zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych, laboratorium lipskiego, uznano psychologię, nie bez pewnych oporów i trudności, za samodzielną naukę. Swój niewątpliwą udział w tym dziele miał polski uczyony i wynalazca, asystent Wundta w jego laboratorium, Julian Ochorowicz.⁴

Na terenach polskich, które w tym czasie znajdowały się pod zaborami, rozwijała się polska myśl psychologiczna, która czerpała z wiedzy i doświadczenia takich europejskich psychologów, socjologów i filozofów jak np.: Franz Brentano, który był zwolennikiem empiryzmu, a jego najważniejsza publikacja „*Psychologia z empirycznego punktu widzenia*” wydana w 1874 roku inspirowała i kształtowała kolejne pokolenia psychologów i filozofów.⁵

Jednym z wybitnych polskich uczonych, który przyswoił i rozwinął myśl Brentano był Kazimierz Twardowski, psycholog i filozof, twórca słynnej lwowsko-warszawskiej szkoły filozofii. Wychował on wielu wybitnych psychologów, którzy mogli działać w wolnej już Polsce, byli to m. in. Władysław Witwicki, zwany ojcem psychologii polskiej, autor pierwszego podręcznika psychologii dla studentów, Bronisław Bandrowski, Leopold Blaustein, Stefan Baley, Stefan Błachowski, Ludwik Jaxa-Bykowski czy Mieczysław Kreutz. W Krakowie na Uniwersytecie Jagiellońskim działał wybitny psycholog i filozof Władysław Heinrich, który w 1903 roku założył pierwszą w Europie wschodniej Pracownię Psychologii Doświadczalnej, w której

¹ C. W. Domański, *Historia psychologii w Polsce: stan badań i perspektywy rozwoju* [w:] Kwartalnik Historii Nauki Techniki, tom 55/1, 2010, str. 153-170.

² L. T. Benjamin Jr., *Historia współczesnej psychologii*, PWN, Warszawa, 2013.

³ W. Zeidler, *Czy polska psychologia ma swoją historię? Różne oblicza historii psychologii*. [w:] Studia Psychologica, UKSW, tom 16/1, 2016, s. 5–21.

⁴ D. Domarańczyk – Cieślak, *Początki psychologii naukowej na ziemiach polskich na przełomie XIX i XX wieku w świetle pracy Królestwa Polskiego i Galicji*, WUŁ, Łódź, 2020.

⁵ Tamże.

prowadził pionierskie na terenie Polski, doświadczenia psychologiczne nad wrażeniami wzrokowymi, słuchowymi, procesami pamięci, spostrzegania i uwagi.⁶

W swojej publikacji z 1907 roku „*O rozwoju metod badań naukowych*” przedstawił stopniowe przechodzenie od poznawania zjawisk w sposób zmysłowy do ich ujmowania w sposób abstrakcyjny.

Wśród kobiet w psychologii działały m.in. Józefa Joteyko (polska pionierka pedagogii i psychofizjologii), Józefa Kodis (badaczka psychofizjologii) czy Anna Szcówna (prowadziła badania nad zdolnościami umysłowymi dzieci).⁷

Psychologia poznawcza, ze względu na silny akcent położony na stawianie hipotez i ich falsyfikowanie w toku eksperymentu naukowego, w początkowym okresie rozwoju była nazywana psychologią eksperymentalną. Nazwa „psychologia poznawcza” została określona dopiero w 1967 roku w pierwszym podręczniku tej dziedziny, napisanym przez Ulrica Neissera. Nazwa nawiązuje do pochodzącego z filozofii pojęcia „poznanie”, odnoszącego się do poznawania przez człowieka otaczającej rzeczywistości i tworzenia wiedzy. Psychologia poznawcza jest konkretną dziedziną psychologii zajmującą się określonym problemem, ale można też mówić o „podejściu poznawczym” – kierunku, który nie jest już domeną wyłącznie psychologii poznawczej, dlatego istnieje potrzeba rozróżniania dziedziny od samego kierunku.⁸

Rozwój psychologii poznawczej nastąpił w drugiej połowie XX wieku. W latach 50. dominującym paradygmatem była wciąż psychologia behawioralna, jednakże już w drugiej połowie lat 50. i w latach 60. coraz więcej psychologów eksperymentalnych zwracało uwagę, iż nie można dłużej ignorować procesów psychicznych, chcąc wyjaśnić zachowanie człowieka. Nastąpiła radykalna, choć stopniowa zmiana koncepcji i metodologii psychologicznej, która historycznie miała swe korzenie w poglądach takich psychologów jak Wilhelm Wundt, Carl Stumpf, Hermann von Ebbinghaus, William James, Edward Titchener i gestaltyści.⁹

W okresie powojennym

Myśl psychologiczna na terenie naszego kraju, z uwagi na szczególną sytuację panującą po II wojnie światowej na wschodzie Europy została początkowo oddzielona od nurtów psychologii światowej i zachodnioeuropejskiej.

Doskonale rozwiniętą psychologię w dwudziestoleciu międzywojennym w wolnej Polsce, zahamował wybuch II wojny światowej, a późniejszy okres stalinizmu w latach 1948-1956, wręcz wstrzymał. Dotyczyło to zwłaszcza wstrzymanie kontaktów międzynarodowych z ośrodkami naukowymi w Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych. Psychologię zdominowały wpływy nauki radzieckiej ideologicznie zdominowanej przez komunizm i pałłowizm. Naukowcy w Polsce komunistycznej zostali w tym czasie całkowicie pozbawieni dostępu do publikacji angielskojęzycznych, wprowadzono zakaz czytania literatury angielskojęzycznej, zakaz wyjazdów do Europy Zachodniej i USA. Po wojnie i w czasie czystek ideologicznych uczelnie zostały zrujnowane, spalono wiele bibliotecznych, akademickich zbiorów naukowych. Wymordowana w czasie wojny przez nazistów kadra naukowa, w stalinizmie dodatkowo została okrojona przez

⁶ J. Brzeziński, J. Strelau, *Psychologia w Polsce po 1989 roku* [w:] Nauka, 2004/2, str. 125-148.

⁷ J. Strelau, *Panorama psychologii w Polsce po II wojnie światowej, ze szczególnym akcentem na pierwsze dekady okresu powojennego* [w:] Czasopismo Psychologiczne, tom 16/1, 2010, str. 7-19.

⁸ E. Nęcka, J. Orzechowski, B. Szymura, *Psychologia poznawcza*, PWN, Warszawa, 2013.

⁹ T. Rzepa, B. Dobroczyński, *Historia polskiej myśli psychologicznej*, PWN, Warszawa, 2019.

usuwanie z uczelni badaczy przeciwnych reżimowi radzieckiemu. Część kadry naukowej trafiała do więzień, część pozbawiana możliwości wykonywania zawodu straciła środki do życia. Zamykano zakłady naukowe i instytuty, zlikwidowano większość placówek zatrudniających psychologów - praktyków.

W tak niesprzyjających warunkach próbowano odbudować potencjał polskiej psychologii. Zadania tego podjęli się wybitni psycholodzy profesorowie m.in.: Władysław Witwicki i Stefan Baleyn z Uniwersytetu Warszawskiego, Stefan Szuman z Uniwersytetu Jagiellońskiego, Stefan Błachowski z Uniwersytetu Poznańskiego, Mieczysław Kreutz z Uniwersytetu Wrocławskiego, Andrzej Lewicki z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Tadeusz Tomaszewski z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Eugeniusz Geblewicz z Uniwersytetu Łódzkiego, ks. Józef Pastuszka z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.¹⁰

W większości z wymienionych miast wznowiono działalność Polskiego Towarzystwa Psychologicznego ze Stefanem Błachowskim jako przewodniczącym.

Istotne wydarzenie dla psychologii polskiej w pierwszych latach po wojnie, miało miejsce w 1950 roku. Utworzono wtedy na Uniwersytecie Warszawskim oraz na Uniwersytecie Poznańskim pierwsze w dziejach polski samodzielne studia psychologiczne kończące się otrzymaniem dyplomu z tytułem magistra psychologii, a wiązało się to z ogromnym zapotrzebowaniem na psychologów po zakończeniu II wojny światowej. Pomimo tego postępowego kroku zdecydowanym ograniczeniem rozwoju psychologii jako nauki i praktyki było wprowadzenie programu studiów Marii Żebrowskiej, który opierał się głównie na materializmie dialektycznym, społecznym i historycznym oraz pawłowizmie. Wprowadzono przedmiot *Podstawy marksizmu- leninizmu*, który obejmował 120 godzin wykładów i 120 godzin ćwiczeń tj. 3 razy więcej niż np.: *Psychiatria dziecięca* czy *Anatomia człowieka*, a korzystano z podręcznika „Wszeczwiążkowa Komunistyczna Partia (bolszewicka)”.¹¹

Pomimo tego w ośrodkach badawczych w Krakowie, Warszawie, Poznaniu, Katowicach, Łodzi i Lublinie prowadzone były badania naukowe, co zaowocowało w latach 1946-1954 licznymi, jak na ówczesne warunki panujące w Polsce, publikacjami. Wydano m. in. 16 pozycji książkowych autorstwa między innymi: A. Dryjskiego, M. Dybowskiego, M. Kreutza, A. Lewickiego, E. Markinówny, ks. J. Pastuszko, J. Pietera, A. Sekrety, W. Szewczuka i innych.

W roku 1956 w Krakowie (podobnie jak Warszawie i Poznaniu) zorganizowano specjalistyczne studia psychologiczne.¹² W tym czasie znaczącymi postaciami w zakresie psychologii na Uniwersytecie Jagiellońskim - obok Stefana Szumana – byli także Danuta Gierulanka i Włodzimierz Szewczuk oraz uczniowie profesora Szumana: Lidia Geppertowa, Maria Przetacznik-Gierowska, Maria Susułowska, Anna Wyszwińska, Edward Franus i Stefan Suchoń.

W Krakowie zasłużonym badaczem dla rozwoju psychologii poznawczej był Stefan Szuman, współtwórca polskiej szkoły psychologii rozwojowej, twórca koncepcji radości życia i teorii wychowania estetycznego oraz prekursor badań psycholingwistycznych. W 1926 roku doktoryzował się z filozofii na podstawie rozprawy: *Sztuka dziecka, psychologia twórczości rysunkowej dziecka*. W Wiedniu i Genewie zapoznał się z pracami Charlotte Bühler, Eduarda Claparde'a i Jeana

¹⁰ J. Strelau, *Panorama psychologii w Polsce po II wojnie światowej, ze szczególnym akcentem na pierwsze dekady okresu powojennego* [w:] Czasopismo Psychologiczne, tom 16/1, 2010, str. 7-19.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

Piageta. W 1927 roku habilitował się na podstawie rozprawy „*Badania nad rozwojem spostrzegania i reprodukcji prostych kształtów przez dziecko*”. Od 1928 roku związany był z Uniwersytetem Jagiellońskim, gdzie objął Katedrę Psychologii Wychowawczej, jest autorem wielu znaczących prac z zakresu psychologii rozwojowej, psychologii osobowości, wychowania estetycznego, oraz psychologii mowy „*O rozwoju myślenia i języka dziecka*”.¹³

Lidia Geppertowa prowadziła pod kierunkiem Stefana Szumana badania nad językiem i myśleniem dzieci głuchoniemych. Jej prace dotyczące składni oraz rozumienia przysłówków i przyimków przez te dzieci stanowią do dziś odniesienie dla badań nad mową dzieci głuchoniemych „*Wpływ składni zdania mowy migowej na rozumienie zdania językowego*”, „*Rozwój rozumienia i posługiwania się pojęciami stosunków określonych przyimkami u dzieci dwu-trzyletnich*”. Lidia Geppertowa założyła Zakład Psychologii Defektologicznej, którym kierowała do 1968 roku.¹⁴ Inni uznani krakowscy psycholodzy mające znaczne osiągnięcia na tym polu to m.in. Włodzimierz Szewczuk, który kierował Katedrą Psychologii Uniwersytetu Jagiellońskiego od 1960 roku do 1970. Był członkiem wielu towarzystw naukowych krajowych i zagranicznych. Opublikował wiele książek monograficznych, z których za najważniejsze uważa się: „*Teoria postaci i psychologia postaci*”, Kraków 1951, „*Psychologia zapamiętywania*”, Wrocław - Warszawa 1957 (6 wydań), „*Badania eksperymentalne nad rozumieniem zdań*”, Kraków 1960, „*Psychologiczne podstawy zasad wychowania*”, Warszawa 1972, „*Wstęp do anty-psychoanalizy*”, Warszawa 1973, „*Sumienie*”, Warszawa 1988, „*Osiem szkiców o teorii osobowości*”, Kraków 1990 oraz „*Nowa teoria marzeń sennych*”, Kraków 1955, którą uważał za swoje największe dzieło. Poza monografiami opublikował 4 podręczniki - ostatni „*Psychologia*” w roku 1990. Jest twórcą Biblioteki Klasyków Psychologii i wieloletnim przewodniczącym jej Komitetu Redakcyjnego. Pod redakcją naukową Szewczuka ukazała się w 1998 roku Encyklopedia Psychologiczna.¹⁵ Profesor Maria Przetacznik-Gierowska kontynuowała rozpoczęte przez Szumana badania nad językiem i myśleniem dziecka. Wyniki niektórych jej badań opublikowanych w licznych pracach zostały zaprezentowane w zbiorze „*Od słowa do dyskursu*”. Prace Marii Przetacznik-Gierowskiej w światowej literaturze psycholingwistycznej zajmują znaczącą pozycję. Innym obszarem jej zainteresowań i badań był rozwój myślenia dzieci. Najważniejsze prace z tej dziedziny to m. in.: „*Rozwój rozumowania dzieci w wieku przedszkolnym w toku rozwiązywania problemów konstrukcyjnych i werbalnych*”, „*Geneza i rozwój rozumienia przez dzieci kategorii przeciwieństwa*” oraz „*Cognitive and interpersonal functions of children's questions*” wspólnie z M. Ligęzą. Prowadziła badania nad orientacją dorosłych w rozwoju języka dziecka: „*Parent's beliefs about their children's language development and stimulation*” (wspólnie z M. Kielar-Turską, J. Przetacznikiem i D. Szatko). Zajmowała się także problemami psychologii wychowawczej (podręcznik „*Psychologia Wychowawcza*”). Przygotowała monografie i podręczniki z zakresu rozwoju dziecka: „*Podstawy rozwoju psychicznego*”, „*Rozwój psychiczny dzieci i młodzieży*”, „*Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego*” (wspólnie z G. Makiełto -Jarżową). Kierowała Zakładem Psychologii Rozwojowej i Wychowawczej przez ponad dwadzieścia pięć lat.¹⁶ Danuta Gierulanka, która prowadziła badania nad

¹³. <https://psychologia.uj.edu.pl/instytut/historia> [dostęp 20.09.2022].

¹⁴. Tamże.

¹⁵. Tamże.

¹⁶. Tamże.

swoistością poznania matematycznego oraz rozumieniem tekstów: „Z zagadnień swoistości poznania matematycznego”. Inną uznaną badaczką jest profesor Maria Susułowska, która kierowała Zakładem Psychologii Klinicznej. W początkach kariery naukowej jej prace poświęcone były badaniom nad rozwojem eksploracji u dzieci („Reakcje poznawcze dzieci w wieku przedszkolnym na nowe bodźce”). Późniejsze prace dotyczyły problemów rozwoju człowieka dorosłego („Psychologiczna analiza przebiegu studiów wyższych”, wspólnie z Z. Nęckim) oraz w wieku senioralnym („Psychologia starzenia się”). Profesor Anna Wyszyńska prowadziła badania nad rozwojem praksi u dzieci („Rozwój psychomotoryczny małego dziecka”). Późniejsze jej prace dotyczyły zabaw dziecięcych oraz dziecięcej reprezentacji świata („Rozwój orientacji w otoczeniu u dzieci w wieku przedszkolnym”). W latach 1972-1992 kierowała Zakładem Psychologii Defektologicznej i Rehabilitacyjnej. Profesor Edward Franus współpracował z profesorem Stefanem Szumanem jako jego asystent w latach 1946-60 nad zastosowaniem techniki filmowej i fotograficznej w badaniach rozwoju dziecka. Drugim obszarem badań profesora Franusa, były problemy myślenia, wyobraźni i rozumienia technicznego oraz problemy psychologii pracy. Reprezentatywnymi publikacjami z tego zakresu są: „Rozumienie narzędzi przez uczniów”, „Rola wyobraźni w myśleniu”, „Myślenie techniczne”, „Wstęp do psychologii pracy”.

Stefan Suchoń, był z wykształcenia matematykiem, podjął owocną współpracę ze Stefanem Szumanem, z uwagi na zainteresowanie psychologicznym wyjaśnieniem przyczyn niepowodzeń w uczeniu się matematyki. Po roku 1956 był przedstawicielem Uniwersytetu Jagiellońskiego na konferencji powołującej do życia studia psychologiczne w Polsce. Zasłużył się jako wybitny organizator i dydaktyk.¹⁷

W pierwszych latach po wojnie studenci psychologii korzystali z podręcznika autorstwa Władysława Witwickiego, jednak w 1950 r. uznano, że podręcznik jest niepoprawny politycznie i został wycofany. Nauczanie w tamtym czasie oparto głównie na podręcznikach radzieckich Tiepłowa i Rubinsztejna, udział polskich podręczników był znikomy. W czasach stalinizmu niechętnie odnoszono się do psychologii ze względów ideologicznych, jako nauki sprzyjającej rozwojowi wolnomyślicielstwa i dekonspirującej manipulowanie społeczeństwem na masową skalę.

Inną przyczyną, dla której istniały w tym czasie tylko trzy ośrodki kształcące psychologów była niewielka ilość profesorów, zaledwie dwunastu, w dość w podeszłym wieku. Dlatego w połowie lat 50. zajęcia prowadzili studenci starszych lat studiów, zatrudniani jako asystenci.¹⁸

W 1951 roku odbyła się II Ogólna Konferencja Pedagogów i Psychologów, w trakcie której profesor Tadeusz Tomaszewski poddał ostrej krytyce nauczanie i prowadzenie badań opartych na „psychologii mieszczańskiej, w epoce imperializmu” (Strelau 2010), której główną funkcją społeczną jest takie kształtowanie świadomości ludzi, aby odwrócić ich uwagę od praktycznych zagadnień o znaczeniu społecznym. Wg profesora Tomaszewskiego „człowiek epoki socjalizmu” powinien jak najprawdziwiej poznać świat obiektywny i jego głębokie prawa, oraz rozumieć swój udział w tym świecie. Jak pisze Jan Strelau poglądy profesora Tomaszewskiego nie wynikały z aprobaty systemu politycznego (nie należał do Partii, mimo dość lewicujących poglądów) a z tego, iż wg niego

¹⁷. Tamże.

¹⁸. J. Strelau, *Panorama psychologii w Polsce po II wojnie światowej, ze szczególnym akcentem na pierwsze dekady okresu powojennego* [w:] *Czasopismo Psychologiczne*, tom 16/1, 2010, str. 7-19.

uprawianie psychologii polegało na ujmowaniu człowieka w środowisku w jakim żyje. Pogląd ten wyraził w teorii czynności zwaną ogólną teorią regulacji. W referacie „*Kryzys metodologii w psychologii*” poddał krytyce metodę testów psychologicznych, uważał, że mają antynaukowy charakter, oparty na fałszywych założeniach teoretycznych – niezmiennej dziedziczności i niezmiennym środowisku. W kolejnych latach stanowisko to zaważyło na znacznym ograniczeniu lub pominięciu tej metody badań. Tomaszewski traktował psychologię jako naukę o czynnościach i działaniu i ich roli regulacyjnej w funkcjonowaniu człowieka. Konsekwencją takiego podejścia była krytyka metody introspekcji, gdyż głównym obszarem zainteresowań były zjawiska psychiczne w odniesieniu do świata materialnego.¹⁹

Czas „odwilży”

Okres stalinizmu zakończył się w 1956 roku, nastąpiły Wydarzenia październikowe i dojście do władzy Wiesława Gomułki. Na fali odwilży Stefan Błachowski w lutym 1957 roku zorganizował wraz z Zarządem Głównym Polskiego Towarzystwa Psychologów Krajową Naradę Psychologów. Było to historyczne wydarzenie dla rozwoju psychologii w Polsce. Udział wzięło kilkuset psychologów naukowców i praktyków, socjologów, pedagogów i filozofów. W licznych wystąpieniach poddano ostrej krytyce działalność psychologów głównie akademickich, zarysowano kierunki w jakich powinna pójść psychologia uniwersytecka, określono rolę i zadania psychologii stosowanej, w takich obszarach jak wychowanie, nauczanie, zdrowie, przemysł, komunikacja, sądownictwo i sztuka. Omawiano potrzebę zwiększenia popularyzacji psychologii i jej zastosowanie we wszystkich dziedzinach życia, które kształtują człowieka i jego życie. Postulowano konieczność utworzenia Instytutu Psychologii Stosowanej oraz uregulowanie prawne tytułu zawodowego psychologa. Skutkiem Krajowej Narady Psychologów było powstanie Komitetu do Spraw Psychologii Stosowanej pod kierownictwem Janiny Budkiewicz. Powstała także Komisja do Spraw Wydawnictw. Pomimo ograniczonej w praktyce roli tych dwóch ciał, przyczyniły się one do kształtowania świadomości istniejących potrzeb i problemów w polskiej psychologii.²⁰

W roku 1958 pokłosiem KNP było utworzenie Pracowni Psychometrycznej działającej przy Polskiej Akademii Nauk do 1968 roku. Powstał Komitet Nauk Psychologicznych, którego przewodniczącym został profesor Tomaszewski, jego rola polegała głównie na wyznaczaniu standardów i koordynowaniu badań naukowych psychologii w Polsce.²¹ W 1980 roku został utworzony przez Stefana Reykowskiego Instytut Psychologii PAN. Kwestia regulacji prawnej zawodu psychologa miała swój finał dopiero w 2006 roku.

Lata 60. to okres pierwszych wyjazdów zagranicznych, choć początkowo kontakty te miały formę indywidualnych wyjazdów na stypendia i nie zawsze uzyskiwało się na nie oficjalną zgodę. Badaczami, którzy w tym czasie mieli możliwość wyjazdu za granicę byli m.in.: J. Reykowski, S. Mika, I. Kurcz, J. Ekel, Z. Babska, A. Jurkowski. Odwiedzają przede wszystkim liczące się uniwersytety w Stanach Zjednoczonych, co powoduje zaszczepienie pomysłów i przeniesienie na grunt polski okazałego dorobku psychologii amerykańskiej, zwłaszcza z dziedziny psychologii poznawczej i społecznej. Skutkiem tych wyjazdów będą m.in. wydany w roku 1964 zbiór wypisów ze współczesnej amerykańskiej psychologii osobowości

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

i motywacji pod redakcją J. Reykowskiego, czy wydany w 1972 roku autorstwa Stanisława Miki drugi (po podręczniku Stefana Baleya) polski podręcznik psychologii społecznej, uwzględniający dorobek zachodni.²²

Na Uniwersytecie Warszawskim w Katedrze Psychologii Ogólnej rozwijana była teoria czynności Tadeusza Tomaszewskiego. Profesor Tomaszewski zajmował się poza pracami teoretycznymi, rolą schematów antycypacyjnych w regulowaniu czynności uczenia się i rozumienia oraz strukturą czynności seryjnych. Profesor Józef Kozielski oraz Maria Materska zajmowali się rozwiązywaniem problemów przy obniżonym poziomie informacji. Kolejna duża grupa prac powstałych w tym czasie dotyczyła poznawczych aspektów funkcjonowania w procesie rozwoju. Badacze Ziemowit Włodarski oraz Wanda Budohoska zajmowali się procesami uczenia, zapamiętywania i rolą werbalizacji w procesach pamięci. Alina Szemińska kontynuowała tradycję piagetowską, zajmując się schematami asymilacyjnymi i funkcją asymilacyjną pojęć. Edda Flesznerowa, badała rolę abstrahowania w korzystaniu praktycznym z posiadanej wiedzy. Andrzej Jurkowski zajmował się m.in. rozumowaniem przez analogię. Kazimiera Tyborowska z jednej strony analizowała od strony poznawczej testy do badania poziomu umysłowego dzieci, z drugiej zdolności dzieci do rozumienia instrukcji słownej. Problematyką zdolności poznawczych we wczesnym dzieciństwie zajmowała się Zofia Babska. Zygmunt Putkiewicz zgłębiał problematykę trudności i błędów popełnianych przy rozwiązywaniu zadań arytmetycznych.²³

Pod koniec lat 60. w konsekwencji wydarzeń marcowych w 1968 roku i represji po tych wydarzeniach dochodzi do reorganizacji na Uniwersytetach. Katedry na uczelniach, ze względu na swój rzekomo „burżuazyjny” charakter, zostają zamienione na Instytuty. W Warszawie w kolejnym roku 1969 otwarto studia doktoranckie z Psychologii pamięci i uczenia prowadzone przez Z. Włodarskiego i W. Budohoską.

Znamienne, iż prace polskich psychologów nie były tak silnie zideologizowane, jak w innych krajach socjalistycznych, np. w Czechosłowacji, NRD, Bułgarii czy Związku Radzieckim, czy w innych polskich dziedzinach nauki jak pedagogika. Świadczą o tym tytuły prac doktorskich z psychologii pisanych w latach 60. czy 70., które niemal wszystkie dotyczą konkretnych problemów badawczych, nierzadko mocno osadzonych w zachodniej myśli teoretycznej. Nie powstała odrębna specjalna „psychologia marksistowska”, a to co zostało w polskiej psychologii przejęte z nauki radzieckiej w latach 50. i 60., to rzadko puste hasła i slogany, a znacznie częściej „porządna” wiedza fizjologiczna i neuropsychologiczna, reprezentująca tam bardzo wysoki poziom, wystarczy wymienić nazwiska tak wybitnych uczonych jak Pawłow, Łuria czy Wygotski.²⁴

Interesujący z historycznego i psychologicznego punktu widzenia jest fakt, iż pomimo istniejącego w Polsce reżimu i radzieckiej ideologii komunistycznej, psychologia zachodnia była po roku 1956 w pracach psychologów i na studiach psychologicznych nieprzerwanie obecna. W początku lat 60. socjolog Andrzej Malewski rozpowszechniał wśród studentów idee „burżuazyjnych” psychologów jak teoria dogmatyzmu Milтона Rokeacha czy teoria osobowości autorytarnej Teodora Adorno. Janusz Grzelak prowadził badania nad dysonansem poznawczym Festingera. Stanisław Mika popularyzował w latach 60. treści psychologii społecznej

²² <http://psych.uw.edu.pl/o-nas/historia/> [dostęp: 22.09.2022].

²³ <http://psych.uw.edu.pl/o-nas/historia/we-wspolnym-budynku-lata-1953-1968/> [dostęp: 29.09.2022].

²⁴ Tamże.

i jej dorobek w zakresie teorii perswazji i zmian postaw. Janusz Reykowski stworzył zespół do badań nad zachowaniami altruistycznymi, który ściśle współpracował z psychologami społecznymi w Europie Zachodniej i USA, a także w Izraelu. Ida Kurcz nawiązywała do światowego dorobku psycholingwistyki, a Józef Koziński do dorobku psychologii podejmowania decyzji. Nie było w tym czasie indeksu zakazanych treści w nauce psychologii, trudność stanowił brak literatury i dostępu do źródeł.²⁵

Pod koniec lat 70. powstaje na Uniwersytecie Warszawskim Zakład Psychologii Procesów Poznawczych i Mowy kierowany przez Profesora Józefa Kozińskiego z Pracownią Psycholingwistyki, którą kieruje dr hab. Ida Kurcz, oraz Zakład Psychologii Uczenia się, kierowany przez profesora Ziemowita Włodarskiego.²⁶

Psychologia poznawcza zdobywa Polskę

W Polsce od 2 połowy lat 60. psychologia poznawcza znajdowała wśród rodzimych badaczy coraz większe zainteresowanie, którego widowym przejawem było coraz więcej publikacji i przekładów z literatury, zwłaszcza amerykańskiej. Już w 1960 roku ukazały się artykuły w Studiach Psychologicznych (SP) A. Lewickiego „*Rola abstrakcji pozytywnej i negatywnej w procesie uczenia się nowych pojęć*”, oraz E. Flesznera „*Abstrakcja w procesie rozwiązywania zadań*”. W 1968 roku A. Lewicki opublikował w SP artykuł „*Informacja i percepcja w procesie uczenia się nowych pojęć*”. J. Koziński w 1968 roku wydał książkę „*Zagadnienia psychologii myślenia*”. Z przekładów ukazały się w 1963 roku „*Psychologia eksperymentalna*” tom 1 i 2, R. S. Woodwortha i H. Schlosberga, w tłumaczeniu m.in. A. Lewickiego i J. Ekela. W 1966 roku ukazało się tłumaczenie książki jednego z prekursorów psychologii poznawczej w Europie Zachodniej J. Piageta: „*Narodziny inteligencji dziecka*”, a w 1969 roku D. O. Hebb „*Podręcznik Psychologii*”. Lata 70. przyniosły kolejne publikacje nowych badaczy zajmujących się tym obszarem badawczym. K. Obuchowski wydał książkę w 1970 roku: „*Kody orientacji i struktura procesów emocjonalnych*”, a H. Sęk w tym samym roku obroniła na UAM w Poznaniu pracę doktorską „*Zaburzenia operacji pojęciowych u chorych z zespołami urojeniowo - omamowymi*” (niepublikowany maszynopis). J. Koziński opublikował w 1975 roku „*Psychologiczną teorię decyzji*”, a w 1977 roku popularne i wielokrotnie wznawiane „*Koncepcje psychologiczne człowieka*”. W tym samym roku ukazało się tłumaczenie książki K. Lorenza: „*Odwrotna strona zwierciadła próba historii naturalnej ludzkiego poznania*”.²⁷

W latach 80. pomimo politycznie niesprzyjającej sytuacji w kraju następuje dalszy rozwój psychologii, zwłaszcza psychologii poznawczej. Większy przyrost publikacji można odnotować od samego początku lat 80. W 1981 roku E. Nęcka, specjalizujący się głównie w psychologii poznawczej, obronił doktorat z psychologii na Uniwersytecie Jagiellońskim. A. Góralski wydał w 1980 r. książkę „*Twórcze rozwiązywanie zadań*”, w 1981 roku A. Biela opublikował „*Psychologiczne podstawy wnioskowania przez analogię*”. J. Trzebiński w 1981 roku opublikował „*Twórczość i struktura pojęć*”. W roku 1986 ukazała się praca zbiorowa Uniwersytetu Warszawskiego, pod red. M. Goszczyńskiej „*Psychologia procesów poznawczych*”. W 1983 r. T. Maruszewski opublikował „*Analizę procesów poznawczych jednostki*”.

²⁵ Tamże.

²⁶ <http://psych.uw.edu.pl/o-nas/historia/na-stawkach-lata-1973-1980/> [dostęp: 18.10.2022].

²⁷ E. Nęcka, J. Orzechowski, B. Szymura, *Psychologia poznawcza*, PWN, Warszawa, 2013.

w *świecie idealizacyjnej teorii nauki*”, a E. Nęcka opublikował w tym samym roku artykuł w Studiach Filozoficznych „*Przyczynek do teorii intuicji*” a w roku następnym, w tym samym czasopiśmie „*Poznawcze funkcje analogii*”, w 1987 roku opublikował w Przeglądzie Psychologicznym „*Czego nie wiemy o twórczości*”. I. Kurcz w 1987 r. opublikowała „*Język a reprezentacja świata w umyśle*”. Lata 90. i kolejne po rozpoczęciu nowego milenium zaczynają obfitować w prawdziwy „wysyp” publikacji dotyczących psychologii poznawczej. Poza artykułami i książkami o tej tematyce publikowanymi przez licznych badaczy tj. E. Nęcka, K. Najder, A. Niedźwieńska, G. Niewiadomska, Cz. S. Nosal, K. Obuchowski, K. T. Piotrowski, B. Szymura, A. Słabosz, A. Tarnowski, A. Wierzbicka, M. Wierzchoń, B. Wojciszke, J. Woleński, A. Falkowski, T. Tyszka, A. Gruszka, T. Horbaczewski, P. Jaśkowski, B. Skalska, A. Kolańczuk, M. Kossowska, I. Kurcz, M. Lewicka, M. Czyżewska, A. Chuderski, Z. Chlewiński i wielu innych, pojawiły się rodzime podręczniki do przedmiotu Psychologia poznawcza: w 1996 roku podręcznik T. Maruszewskiego „*Psychologia poznawcza*” i w 2006 roku pod tym samym tytułem podręcznik napisany przez E. Nęcka, J. Orzechowski, i B. Szymura.²⁸

To jeszcze nie koniec...

Profesor Józef Koziński w swojej popularnej publikacji „*Koncepcje psychologiczne człowieka*” w ósmym wydaniu z 2000 roku napisał: „W ciągu ostatnich trzydziestu pięciu lat prowadziłem badania poświęcone procesom poznawczym, a głównie myśleniu i podejmowaniu decyzji (...). Dzięki temu mogłem bezpośrednio śledzić przemiany tej nauki, jej odkrycia i równie wielkie niepowodzenia. W tym okresie wzrastała nieufność- wyrażana przez wielu psychologów – do dwóch wielkich koncepcji człowieka: behawiorystycznej i psychodynamicznej. (...) wybitni uczeni tacy jak J. Bruner, H. A. Simon, U. Neisser, D. E. Rumelhart czy T. Tomaszewski, próbowali naszkicować portret psychologiczny, który bardziej odpowiadałby faktom empirycznym i który nie byłby tak mechaniczny jak behawioryzm i tak kliniczny jak psychoanaliza. Poszukiwania te dały zachęcające wyniki”.²⁹

Do chwili obecnej psychologia poznawcza, pomimo pewnych głosów krytycznych i rozwoju innych obszarów badań np.: psychologii pozytywnej, z uwagi na ogólną światową tendencję wzmożonego rozwoju technologii i nauki, w tym prace nad sztuczną inteligencją, wiedzie akceptowany prymat wśród większości badaczy. Dowodzi tego ilość rozpraw doktorskich, artykułów publikowanych i cytowanych w ciągu ostatnich trzech dekad. Psychologia poznawcza ciągle się rozwija. Posiada klasyczne cechy charakteryzujące inne sławne szkoły myślenia w psychologii: ma swoich badaczy, czasopisma, laboratoria, instytuty, język. Psychologia poznawcza stała się częścią głównego nurtu psychologii.³⁰

Streszczenie

Celem niniejszej publikacji jest prezentacja początków i rozwoju psychologii poznawczej na terenie Polski w okresie od 2 połowie XX wieku do czasów obecnych z uwzględnieniem kontekstu historycznego. Zaprezentowanie czołowych postaci działających dla rozwoju psychologii poznawczej w Polsce, wiodących ośrodków badawczych, z uwzględnieniem obszarów zainteresowań i zgłębianych tematów.

²⁸ Tamże.

²⁹ J. Koziński, *Koncepcje psychologiczne człowieka*, „Żak” WA, Warszawa, 2000.

³⁰ D. P. Schultz, S. E. Schultz, *Historia współczesnej psychologii*, WUJ, Kraków, 2008.

Słowa kluczowe: Psychologia, psychologia poznawcza, kognitywistyka, psycholog, Polska, ośrodek badawczy, Uniwersytet, publikacja

HISTORY OF POLISH COGNITIVE PSYCHOLOGY FROM THE SECOND HALF THE 20TH CENTURY TO THE PRESENT TIME

Summary

The purpose of this publication is to present the beginnings and development of cognitive psychology in Poland in the period from the second half of the 20th century to the present, taking into account the historical context. Presentation of the leading figures working for the development of cognitive psychology in Poland, leading research centers, taking into account the areas of interest and explored topics.

Keywords: Psychology, cognitive psychology, cognitive science, psychologist, Poland, research center, university, publication

Bibliografia:

- Benjamin L. T, Jr., *Historia współczesnej psychologii*, Warszawa, 2013.
- Brzeziński J., Strelau J., *Psychologia w Polsce po 1989 roku* [w:] Nauka, 2004/2.
- Domarańczyk – Cieślak D., *Początki psychologii naukowej na ziemiach polskich na przełomie XIX i XX wieku w świetle pracy Królestwa Polskiego i Galicji*, Łódź, 2020.
- Domański C. W., *Historia psychologii w Polsce: stan badań i perspektywy rozwoju* [w:] Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, tom 55/1, 2010.
- Nęcka E., Orzechowski J., Szymura B., *Psychologia poznawcza*, Warszawa, 2013.
- Kozielecki J., *Koncepcje psychologiczne człowieka*, "Żak" WA, Warszawa, 2000.
- Rzepa T., Dobroczyński B., *Historia polskiej myśli psychologicznej*, Warszawa, 2019.
- Schultz D. P., Schultz S. E., *Historia współczesnej psychologii*, Kraków, 2008.
- Strelau J., *Panorama psychologii w Polsce po II wojnie światowej, ze szczególnym akcentem na pierwsze dekady okresu powojennego* [w:] Czasopismo Psychologiczne, tom 16/1, 2010.
- Zeidler W., *Czy polska psychologia ma swoją historię? Różne oblicza historii w psychologii* [w:] Studia Psychologica, UKSW, tom 16/1, 2016.
- <https://psychologia.uj.edu.pl/instytut/historia> [dostęp: 22.09.2022].
- <http://psych.uw.edu.pl/o-nas/historia/we-wspolnym-budynku-lata-1953-1968/> [dostęp: 29.09.2022].
- <http://psych.uw.edu.pl/o-nas/historia/na-stawkach-lata-1973-1980/> [dostęp: 18.10.2022].

PEDAGOGIKA

Dariusz WOJCIECHOWSKI

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu
Wydział Nauk Społecznych w Koszalinie

PATOLOGIA I JEJ PROFILAKTYKA WŚRÓD MŁODZIEŻY

Kulturę fizyczną, arteterapię, muzykoterapię, biblioterapię można rozpatrywać jako środek profilaktyki zdrowotnej i społecznej, jako czynniki kulturotwórcze wpływające na ogólny rozwój i sprawność fizyczną człowieka. Ważnym elementem wychowania młodego pokolenia jest profilaktyka, jako warunek jakości życia i racjonalnego wypoczynku oraz czynnik pełnego przygotowania do pracy zawodowej. Aktywność fizyczna i kulturowa, scalona z profilaktyką przynosi ogromne korzyści natury zdrowotnej: fizycznej i psychicznej. Sport jest jednym z działów kultury fizycznej podnoszących naszą aktywność i wydolność fizyczną według reguł umownych, występujących w dyscyplinach indywidualnych i zespołowych. Obcowanie z kulturą poprzez różne formy działalności profilaktycznej wzmacnia naszą tożsamość i przyczynia się do dbania o prawidłowy rozwój duchowy i psychiczny, niezmiernie powiązany z szeroko pojmowanymi działaniami społecznymi.

Patologia społeczna – definicje, rodzaje, uwarunkowania

Patologia to zjawisko, które występuje w niemal każdej grupie społecznej, gdzie stanowi nieoderwalną część rozwoju społeczeństwa. Początkowo określenie patologia (z gr. *pathos* - cierpienie, *logos* – nauka) było używane w medycynie, a zaledwie w końcu XIX wieku zaczęto odnosić je do wydarzeń społecznych. Wykorzystano wówczas ten termin do określania działań ludzkich przeciwstawnych ideałom stabilizacji, własności, oszczędności, solidarności rodzinnej i sąsiedzkiej.¹

Od końca XIX wieku powstało wiele definicji patologii społecznej. Kavolis określa ją: „(...) jako destruktywne i autodestruktywne zachowanie ludzi, grup lub całych społeczeństw”.² Wymieniony autor nie ogranicza się tylko do tego określenia, „ale formułuje inne, w którym podkreśla, że przez patologię społeczną należy rozumieć ten rodzaj zachowania, ten typ instytucji, ten typ funkcjonowania jakiegoś systemu społecznego, który pozostaje w zasadniczej, nie dającej się pogodzić sprzeczności ze światopoglądowymi wartościami, które w danym społeczeństwie są akceptowane”.³

Odmiennie definiuje patologię społeczną W. Okoń, stwierdzając, że jest „(...) nauką o przyczynach, objawach i zwalczaniu takich chorób społecznych, jak przestępczość, pijaństwo, lekomania”.⁴

Zjawiska szeroko rozumianej patologii społecznej wyraźnie uwidaczniają się w końcu dwudziestego wieku i są charakterystyczne dla współczesnej dewiacji. Świadczy o tym między innymi świadomość, że żyjemy w coraz bardziej skomplikowanej i zdehumanizowanej rzeczywistości, co w połączeniu ze stale wzrastającym tempem życia, prowadzi w konsekwencji do poczucia osamotnienia

¹ Z. Ptaszyński, Wróblewska H., *Patologia wśród dzieci i młodzieży*, Warszawa 1998, s. 12.

² *Tamże*, s. 12.

³ K. Majewska-Brzyska, *Patologie społeczne w rodzinie a nieprzystosowanie społeczne ucznia*, „Nowa Szkoła” 1999 nr 10, s. 24.

⁴ W. Okoń, *Słownik Pedagogiczny*, Warszawa 1990, s. 31.

i zagubienia. Skutkiem tego są powszechne zjawiska zaburzeń emocjonalnych, trudności w kontaktach interpersonalnych i świadomość wyobcowania ze środowiska społecznego. W wielu przypadkach niemożność odnalezienia się w złożonej rzeczywistości społecznej i stworzenia sobie pewnych stałych zasad postępowania doprowadza do utraty wiary w sens życia i poczucia egzystencjonalnej pustki.⁵

Patologia społeczna to problematyka, która dotyczy ludzkości od wieków. Zauważalny jest współcześnie, wzrost ilości procesów i zdarzeń, które traktuje się jako zjawiska patologiczne, np. uzależnienia od telewizji, uzależnienia od telefonów komórkowych, mówi się o patologii systemów zasilanych przez budżet, patologii pracy, patologii struktur ludności i warunków życia ludności, patologii środowiska naturalnego człowieka, zaburzeniach w stosunkach międzyludzkich, patologii instytucji, mobbingu w pracy, patologii w systemach, środowiskach wytwarzających, ułatwiających lub podtrzymujących patologiczne reakcje jednostek żyjących w tych warunkach. Można więc mówić o dużej różnorodności, ale także o złożoności zjawisk i zachowań patologicznych społecznie.⁶

Mówiąc o patologii społecznej, należy rozumieć jej dwa ujęcia:⁷

- patologia jako nauka o zjawiskach patologicznych obejmujących etiologię, symptomatologię i profilaktykę;
- patologia jako zespół zjawisk szkodliwych w sensie indywidualnym lub w sensie grupowym, o określonej genezie, zasięgu społecznym i negatywnych skutkach.

W socjologicznym ujęciu patologia społeczna oznacza stan zakłócenia równowagi społecznej charakteryzujący się osłabieniem więzi społecznych, społecznego systemu normatywnego i aksjologicznego oraz osłabieniem i rozregulowaniem mechanizmów kontroli społecznej. Przedmiotem analizy osób badających były przyczyny i czynniki warunkujące patologie społeczne. Wyjaśnienia te sprowadzały się do kilku kierunków. Maria Jarosz dzieli nurty i koncepcje analiz patologii społecznej na:⁸

1. koncepcję dewiacji kulturowej. Zakłada się w niej istnienie społeczeństwa zorganizowanego, w którym rozwój kultury jest równomierny i adekwatny do postępu nauki oraz techniki, stąd społeczeństwo, w którym zachowania ludzi opozycyjne wobec przyjętego systemu aksjonormatywnego są akceptowane w niektórych kręgach podkultury, określane jest jako dezorganizowane, patologiczne;
2. teorię dezorganizacji społecznej jako stanu konfliktu między wartościami społecznymi o różnym rodowodzie. Charakterystycznymi dla społeczeństwa tradycyjnego i współczesnego, wysoko zorganizowanego;
3. koncepcję patologii społecznej jako stanu zakłócenia więzi międzyludzkich, co uniemożliwia realizację niezbędnych zadań grupowych. Patologię społeczną rozpatruje się w kategoriach dysfunkcjonalności pełnionych ról społecznych, rozbieżności czynników statusu oraz skłonności do nieakceptowanych postaw i zachowań;

⁵ M. Konopczyński, *Metody twórczej resocjalizacji*, Warszawa 2006, s. 68-69.

⁶ A. Jaworska, *Leksykon resocjalizacji*, Kraków 2012, s. 39-42.

⁷ L. Pytko, *Patologia społeczna*. [W:] „Elementarne pojęcia patologii społecznej i pracy socjalnej”, Warszawa 2002, s. 175.

⁸ M. Jarosz, *Samobójstwa*, Warszawa 2003, s. 67.

4. teorię patologii społecznej jako stanu dysfunkcji kontroli społecznej, w której zakłada się, iż system społeczny funkcjonuje prawidłowo, gdy obowiązujące normy są klarowne i społecznie aprobowane. Zachowania z nimi sprzeczne, spotykają się z konsekwentną i przewidywalną reakcją sankcji społecznej.

Bronisław Urban⁹ dokonał systematyzacji teorii patologii społecznej, biorąc pod uwagę kryterium wiedzy, w ramach której są wyjaśniane zjawiska patologii społecznej w trzech kierunkach:

1. biopsychologiczny: czynniki sprawcze, jak uważali przedstawiciele tego kierunku, tkwią w zaburzeniach genetycznych, somatycznych, fizjologicznych, psychicznych i hormonalnych jednostki;
2. socjologiczno-kulturowy: determinanty tkwią w warunkach życia społecznego przy uwzględnieniu czynników tkwiących w środowisku społecznym, makrospołecznym, regionalnym, mikrospołecznym, a także kulturowym;
3. eklektyczny: czynniki tkwią w jednostce, jej aktywności i w otoczeniu społecznym.

Problem patologii powiązany jest ze zmianą społeczną m.in. bezrobociem, ubóstwem, na które to czynniki wpływa sytuacja ekonomiczna. Jednostka i grupy społeczne funkcjonują w społeczeństwie ryzyka. Społeczeństwo ryzyka (ang. *risk society*) to taka zbiorowość, gdzie zachodzące przemiany, funkcjonujące mechanizmy oraz powoływane instytucje w dużym stopniu potencjalnie lub rzeczywiście zagrażają obywatelom, gdyż nie dają im pewności egzystencjalnej na przyszłość.¹⁰

Ryzyko wynika z procesu gwałtownych przemian modernizacyjnych oraz globalizacyjnych i ma często charakter zinstytucjonalizowany. Wiąże się z koniecznością funkcjonowania jednostek i grup społecznych w sytuacjach trudności przewidywania co do skutków wyborów indywidualnych i zbiorowych. Zmiana społeczna ma bowiem różne społeczne skutki. Z jednej strony, jest nadzieją na modernizację wielu obszarów życia społecznego i postęp, z drugiej strony przynosi kryzys wartości i uznawanych sposobów oraz wzorów zachowań określanych w socjologii jako anomia społeczna.¹¹

W sposób oczywisty wszelkiego rodzaju przestępstwa i wykroczenia, uznawane są za „czyny niedozwolone” i do nich powinniśmy przywiązać bacniejszą uwagę. Warto jednak zaznaczyć, iż poza tymi fragmentami życia społecznego, są również i takie działania, które z uwagi na rażące skutki społeczne, są także w zestawie czynów „zakazanych” dla grup społecznych zajmujących się promocją, profilaktyką i edukacją.

O powstaniu zaburzeń w zachowaniu decyduje wiele różnych, ciągle jeszcze w niedostatecznym stopniu poznanych czynników. Najczęściej wyróżnia się dwie podstawowe ich grupy:¹²

- czynniki biologiczne;
- czynniki środowiskowe.

Określenie patologiczny sugeruje zmiany chorobowe i odstępstwo od normy.¹³ Wszelkie zachowania odbiegające od normy np. uzależnienia należą do poważnych

⁹ B. Urban, *Resocjalizacja*, Warszawa 2008, s. 229-231.

¹⁰ S. Kawula, *Kształty rodziny współczesnej*, Toruń 2006, s. 83

¹¹ U. Beck, *Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, Warszawa 2005, s. 11.

¹² P. Bryant, *Psychologia rozwojowa*, Poznań 1997, s. 56.

¹³ G. Marshall, *Słownik Socjologii i nauk społecznych*, Warszawa 2004, s. 230.

patologii społecznych. W psychopatologii uzależnienie od substancji to regularne zażywanie substancji działających na mózg, co prowadzi do nieprzystosowawczych zmian w zachowaniu, które byłyby uznane za nieprzystosowawcze w każdej kulturze.¹⁴

Zjawisko patologii społecznych widoczne jest obecnie w każdym środowisku. Każda patologia związana jest z utrudnieniami w procesie przystosowania się do wymagań otaczającej nas rzeczywistości, utrudnienia te powodują odrzucenie bądź izolację z układu społecznego wielu wartościowych jednostek, które w następstwie tego rodzaju reakcji najczęściej przyjmują postawę wskazującą na bezradność i bezsilność.¹⁵

Do najbardziej powszechnych zjawisk patologicznych należą: narkomania, alkoholizm, przestępczość, w tym korupcja, przemoc, dewiacja seksualna, samobójstwa oraz prostytucja.

Krystyna Ostrowska¹⁶ dokonała podziału przyczyn niedostosowania społecznego na pięć głównych grup:

1. Przyczyny tkwiące w samej jednostce;

2. Zaburzenia wychowawczego środowiska rodziny: patologie rodziny; brak więzi emocjonalnej; wadliwe postawy rodzicielskie; nieprawidłowo dobrane metody wychowawcze; przekazanie wadliwego systemu norm, wartości i wzorów kulturowych; status socjoekonomiczny rodziny; stan osobowości rodziców. Rola rodziny w generowaniu niedostosowania społecznego jest podkreślana także w teoriach systemowych, zwracających uwagę na to, że istotnym czynnikiem zaburzającym funkcjonowanie człowieka są zaburzenia interakcji w grupie społecznej (w rodzinie). W teoriach tych rodzina określana w psychiatrii i psychologii sądowej mianem sieci społecznej, traktowana jest jako źródło zachowań przestępczych;

3. Zaburzenia wychowawczego środowiska szkoły: brak sukcesów szkolnych, brak indywidualizacji procesu kształcenia, konflikty z nauczycielami, brak respektowania możliwości ucznia, nieatrakcyjność szkoły w stosunku do alternatywnych form spędzania czasu, uniformizacja, poczucie alienacji. Przyczyną zaburzeń w zachowaniu młodzieży szkolnej często bywa niewspółmierność wymagań stawianych przez system szkolny do indywidualnych możliwości dzieci i młodzieży. Szkoła, kładąca niezmierny nacisk na system encyklopedyczno-pamięciowy, nie tylko nie uczy samodzielnego poszukiwania wiedzy, ale przede wszystkim zapomina o indywidualizacji nauczania związanego ze zdolnościami i zainteresowaniami uczniów. Problem braku sukcesów w nauce znacznej części uczniów, stający się na ogół powodem zachowań dewiacyjnych, wywodzi się – po pierwsze z braku możliwości sprostania przez niektórych uczniów wymaganiom stawianym przez nauczycieli, po drugie – łączy się z brakiem zrozumienia dla konieczności nabywania wiedzy, która, zdaniem wielu wychowanków, nie znajduje zastosowania w praktyce. Przyczyny niepowodzeń szkolnych można podzielić na dwie zasadnicze grupy: ogólne – dotyczące nauczyciela, metod jego działań dydaktyczno-wychowawczych oraz warunków kształcenia, oraz społeczne – związane ze środowiskiem uczniów, zależne bezpośrednio od nich (np. niechętny stosunek do nauki, lenistwo szkolne) lub od nich niezależne (trudna sytuacja

¹⁴ M. Seligman., E.Walker, D. Rosenhan, *Psychopatologia*, Poznań 2003, s. 762.

¹⁵ S. Kozak, *Patologie wśród dzieci i młodzieży*, Warszawa 2007, s. 92.

¹⁶ K. Ostrowska, *Psychologiczne diagnozowanie niedostosowania społecznego dzieci i młodzieży*, Warszawa 1986, s. 122.

społeczno-ekonomiczna rodziny, zła sytuacja wychowawcza w rodzinie, choroby, brak książek, brak przyborów szkolnych, zaniedbany wygląd i brak opieki ze strony rodziców);

4. Przyczyny tkwiące w środowisku rówieśniczym: przebywanie w otoczeniu zdemoralizowanych rówieśników, brak więzi emocjonalnej z grupami formalnymi (np. kolegami w klasie), negatywne wzory zachowań, postaw, norm i wartości reprezentowanych przez grupę rówieśniczą, brak możliwości zaspokajania potrzeb: przynależności, bezpieczeństwa, uznania, szacunku w grupach formalnych, a także odrzucenie w grupach rówieśniczych. Przynależność do grupy i utrzymywanie więzi z rówieśnikami to warunki niezbędne do pełnego zaspokojenia potrzeb rozwojowych człowieka;

5. Warunki społeczno-kulturowe: funkcjonowanie instytucji kontroli społecznej i narażenie na interwencję policyjno-sądową – stygmatyzacja na dewianta, brak infrastruktury kulturalnej w miejscu zamieszkania, urynkowanie sportu, brak możliwości konstruktywnego spędzania wolnego czasu, brak stymulowania rozwoju zainteresowań, powszechność wzorów kulturowych nacechowanych agresją i innymi negatywnymi wzorami zachowań, upowszechnienie kultury konsumpcjonizmu (promowanie postaw typu „mieć”, a nie „być”), brak rozwoju kultury duchowej, anomia społeczna, negatywny wpływ kultury masowej.

Przejawy patologii społecznej młodzieży szkolnej

Przemianom społeczno-ekonomicznym, które miały miejsce w XX wieku towarzyszył także rozwój zjawisk patologicznych oraz różnego rodzaju przejawów przestępczości. Co więcej tego typu problemy zaczęły przybierać nowe formy, zagrażające ludności w coraz większym stopniu.

Jednymi z problemów współczesnej młodzieży stały się takie zjawiska jak: przedwczesne zakończenie nauki w szkole, spożywanie alkoholu oraz innych środków odurzających, niktynizm, ucieczki z domu, różnego rodzaju przejawy agresji, a także wandalizm, przestępstwa i demoralizacja seksualna. Tego typu zachowania nazywane jest zwykle manifestacją patologii społecznej. Należy podkreślić, że wspomniane wyżej problemy dotyczą coraz większego odsetka młodzieży, przybierając dodatkowo coraz bardziej niebezpieczne dla społeczeństwa formy. Bardzo niepokojący jest fakt, iż zachowania te niejednokrotnie pojawiają się także u dzieci. Zauważalny jest wciąż wzrastający trend popełnianych przestępstw przez osoby nieletnie. Współcześnie mamy do czynienia z głębokim kryzysem moralnym, zachwianiem więzi lokalnej. Zarówno wymienione czynniki jak i wiele innych wywołują problemy w procesie społecznej adaptacji nieletnich.¹⁷

Do najbardziej rozpowszechnionych objawów patologii wśród młodzieży szkolnej M. Sałaciński¹⁸ wyszczególnia uzależnienia chemiczne, samobójstwa, przemoc, przynależność do grup podkulturowych. Spośród zachowań dewiacyjnych o mniejszym ciężarze gatunkowym wymienia:

1. Wagary – z podziałem na:
 - a) okazjonalne – podejmowanie zgranej decyzji przez całą grupę;
 - b) ze strachu – spowodowane lękiem przed pedagogiem (np. nauczycielem matematyki);
 - c) programowe – postępowanie według własnego uznania;

¹⁷ Tamże, s. 92-94.

¹⁸ M. Sałaciński, B. Badziukiewicz, *Vademecum pedagoga szkolnego*, Warszawa 2003, s. 105.

- d) taktyczne – doprowadzające do ucieczki przed niewygodną sytuacją np. klasówką, sprawdzianem, odpowiedzią ustną;
- e) manifestacyjne – jako protest wobec rodziców czy nauczycieli lub jako chęć zwrócenia na siebie uwagi.

2. Ucieczki z domu:

- a) niezaplanowane – spontaniczne, do których dochodzi pod wpływem natychmiastowych decyzji;
- b) przed sytuacją domową – brak bezpieczeństwa, brak troski i opieki ze strony rodziców, przemoc;
- c) w poszukiwaniu przygody – z braku zajęć, z nudy;
- d) z obawy przed karą – ze strony opiekunów, rodziców np. za zachowanie czy stopnie w szkole;
- e) zaplanowane.

3. Wandalizm – celowa dewastacja mienia społecznego. (rysowanie po ścianach, demolowanie samochodów, pisanie po przystankach). Jedną z motywacji do takiego zachowania prowadzi zdobycie uznania i autorytetu wśród rówieśników.

4. Inne zachowania patologiczne takie jak: włóczęgostwo, bijatyki, inicjacje seksualne, alkoholowe, tytoniowe w młodym wieku, używanie słów wulgarnych.

Najczęstszymi występującymi przejawami patologii wśród młodzieży jest przede wszystkim alkoholizm i niktynizm. Coraz częściej notowane przez policję są sytuacje, kiedy uczniowie szkół ponadpodstawowych spożywają alkohol. Najczęściej odbywa to się przy okazji szkolnych dyskotek, a także w czasie wagarów. W przeszłości wnioskowano iż, sięganie po tego typu używkę przez młodzież jest spowodowane przede wszystkim ich złą wolą, lub zbyt małą wiedzą związaną ze szkodliwością zażywania środków uzależniających, jak i również deprawacji moralnej. Podejście to było głównie demoralizujące, a także teoretyzujące. W wyniku tego wychowanie w trzeźwości opierało się przede wszystkim na straszaniu ich dotkliwymi konsekwencjami czy też odwoływaniu się do ich rozsądku. Okazało się jednak, iż problem jest zdecydowanie bardziej złożony, gdyż obejmuje samą atrakcyjność alkoholi. Chodzi tutaj głównie nie tylko o czynniki biologiczne, ale głównie emocjonalne. Ludzie starają się sobie zagwarantować dobre samopoczucie o charakterze emocjonalnym.¹⁹

Sięganie zatem przez dzieci jak i młodzież po tego typu substancje nie jest spowodowane brakiem wiedzy lub złej woli tylko wynikiem kryzysu, który młodzi ludzie mają prawo przechodzić właśnie w tym okresie.²⁰

Przedstawiciele literatury naukowej zwracają również uwagę na takie problemy wśród młodzieży jak palenie papierosów oraz ucieczki ze szkoły. Wzrost intensywności problemu jakim jest wagarowanie następuje w okresie wiosennym a także w czerwcu przed zakończeniem roku szkolnego.²¹

Jeżeli chodzi natomiast o problem narkomanii, to należy wspomnieć, iż zaczyna on dotyczyć coraz młodszych ludzi. Ogromny wpływ na popularyzację narkotyków, a tym samym przedwczesną inicjację mają zwłaszcza mass media. Różnego rodzaju filmy, czasopisma czy też Internet stanowią niejednokrotnie swego rodzaju przewodnik po świecie substancji narkotyzujących. Zdarza się, że młodzież pod ich

¹⁹ A. Jaworska, *op. cit.*, s. 135-137.

²⁰ *Tamże*, s. 141.

²¹ *Tamże*, s. 143.

wpływem utożsamia się z określonymi „bohaterami” i próbuje naśladować ich styl życia. Niejednokrotnie ma ono bezpośredni związek właśnie z sięganiem po te używki. Do innych powodów można zaliczyć wpływ takich czynników jak:

- nieodpowiednia atmosfera rodzinna;
- rówieśnicy – chęć zaimponowania im oraz naśladownictwo;
- chęć oderwania od rzeczywistości – spróbowanie czegoś innego.²²

Zażywają różnego rodzaju substancje narkotyzujące zarówno osoby będące słabe psychicznie jak również te z silną osobowością. Należy pamiętać, że narkotyki stanowią następny rodzaj używek tyle, że w przeciwieństwie do kawy, herbaty a nawet napojów alkoholowych dokonuje większego spustoszenia w organizmie.²³

Kolejnym problemem wśród młodzieży szkolnej, choć nie występującym na aż tak wielką skalę jak te wcześniej scharakteryzowane są samobójstwa czyli przypadki rezygnacji młodych ludzi z życia społecznego. Powody podejmowania tego typu prób są zbliżone od tych motywujących dorosłych. Wśród najczęstszych przyczyn można wymienić między innymi: odrzucenie, niezrozumienie, brak umiejętności radzenia sobie ze stresem, poniesione krzywdy, problemy finansowe, samotność, a także różnego rodzaju schorzenia. „Dość często można spotkać się ze stwierdzeniem, że zdecydowana większość młodych samobójców pochodziła z rodzin, które nie wypełniały prawidłowo swych funkcji. Młodzi samobójcy pochodzili z rodzin pełnych konfliktów, rodzin rozbitych. Takich rodzin, w których rodzice stosują przemoc lub jawnie okazują lekceważenie w stosunku do swoich dzieci, gdzie nie ma autorytetu lub nie uznaje się autorytetu osób najbliższych. To w rodzinie właśnie powinny być wytwarzane – takie postawy jak: miłość, szacunek, wzajemna akceptacja, uznawanie własnych i cudzych praw oraz poczucie własnej i cudzej wartości. Jeżeli te potrzeby nie zostaną zaspokojone, to często w późniejszych latach występują skłonności do zachowań agresywnych, autoagresywnych, destruktywnych i samobójczych”.²⁴ Kolejnym powodem podejmowania tego typu prób przez osoby młode są problemy szkolne. Nie chodzi tutaj tylko o trudności w nauce, ale również o odrzucenie przez środowisko szkolne, brak sukcesów poza szkołą.²⁵

W tym miejscu warto skupić się także na takiej patologii jak szeroko pojęta przestępczość. Jest to problem, który dotyczy nie tylko osób dorosłych, ale także młodzieży czy nawet dzieci. W ostatnim czasie zwiększyła się ilość niepełnoletnich sprawców tych najcięższych przestępstw między innymi takich jak: morderstwa, rozboje, różnego rodzaju wymuszenia, ciężkie pobicia. Co więcej coraz częściej mamy do czynienia z popełnianiem czynów zabronionych przez grupy osób nieletnich. Często są to grupy specjalizujące się w konkretnych przestępstwach. Do ofiar najczęściej należą starsi ludzie, osoby nietrzeźwe, a także młodzież.²⁶

Kolejnym wzbudzającym niepokój zjawiskiem, które zaczyna występować na coraz większą skalę jest recydywa wśród niepełnoletnich sprawców. Zwłaszcza groźny jest trend wzrostowy jeżeli chodzi o przestępczość wśród dzieci od lat trzynastu. Niepełnoletni sprawcy zwykle pochodzą z rodzin niepełnych, ubogich, nie

²² R. Pawłowska, E. Jundziłł, *Wybrane zjawiska patologii społecznej w opinii współczesnej młodzieży*, Rzeszów 2002, s. 89.

²³ *Tamże*, s. 91.

²⁴ A. Marszałek, *Dewiacyjne aspekty współczesnego świata: przejawy, zapobieganie, terapia*, Toruń 2004, s. 269.

²⁵ *Tamże*, s. 274.

²⁶ *Tamże*, s. 275.

mających możliwości zagwarantowania podstawowych potrzeb zarówno materialnych jak i wychowawczych swoim dzieciom. Należy pamiętać także o tym, że przestępczość nie jest obca również młodym ludziom z tak zwanych dobrych domów.²⁷

Jeżeli chodzi natomiast o demoralizację seksualną wśród młodzieży to specjaliści twierdzą, iż aktualnie niepełnoletni decydują się na coraz bardziej skrajne formy współżycia takie między innymi jak stosunek analny czy też tak zwana „miłość francuska”. Najczęściej informacje związane z tematyką jaką jest seks pozyskiwane są przez nieletnich z pornografii, a następnie są przez nich naśladowane. Największym źródłem wiedzy z tej dziedziny jest Internet, w którym często zamieszczane są bzdury i mity. Można znaleźć tam mnóstwo nieprawdziwych informacji dotyczących możliwości zapłodnienia czy też antykoncepcji.²⁸

Problem w tym zakresie może być dużo większy, ponieważ aktualnie coraz częściej do czynienia mamy z ciążami wśród niepełnoletnich, molestowaniem oraz gwałtami nie tylko dokonanych przez dorosłych, ale i osoby nieletnie, jak również z „cyberprzemocą seksualną”.²⁹

Problemem, który istnieje od dłuższego czasu są również ucieczki z domu wśród młodzieży. Powody tego typu decyzji są bardzo różne, czasami dzieci chcą uciec po prostu przed jakiegoś typu niebezpieczeństwem, krzywdą czy też upokorzeniem. Warto jednak podkreślić, iż nie zawsze uciekają z domów patologicznych. W sytuacji gdy czują się niekochane, nieakceptowane czy też nie mają po prostu poświęcanego czasu przez rodziców. Tego typu problem występuje także w przypadku gdy wobec młodego człowieka są zbyt duże wymagania, którym on nie jest w stanie sprostać. Nieletni uciekają tak samo od rodziców będących nadopiekuńczymi jak również tych zbyt rygorystycznych. Zdarza się także, że młodymi ludźmi kieruje chęć przeżycia nowej przygody, poznania ludzi czyli tak zwany syndrom Jasia Wędrowniczka.³⁰

Ostatnim problemem poruszonym w niniejszym podrozdziale będzie zbyt wczesna rezygnacja młodzieży z edukacji. Ciężko jest wskazać konkretny powód tego typu decyzji gdyż jest to zagadnienie dosyć złożone. Przede wszystkim można wymienić następujące czynniki:

- problemy zarówno osobiste jak i rodzinne;
- kłopoty z nauką;
- niepewna sytuacja o charakterze społeczno-ekonomicznym;
- sposób działania systemu edukacji;
- środowisko szkolne w poszczególnych placówkach.³¹

W celu przeciwdziałania tym problemom tworzone są różnego rodzaju instytucje, rozwijane są te już funkcjonujące, nowelizowane są ustawy, specjalnie szkolona jest kadra wychowawcza. Działania te mają ograniczyć zarówno w wymiarze ilościowym jak i jakościowym niepożądane zachowania. Jednakże więcej informacji na temat samej profilaktyki można znaleźć w kolejnym podrozdziale.³²

²⁷ Tamże, s. 277.

²⁸ M. Jędrzejko, *Patologie społeczne*, Pułtusk 2006, s. 255.

²⁹ Tamże, s. 256.

³⁰ Tamże, s. 260.

³¹ Tamże, s. 260-261.

³² Tamże, s. 262.

Profilaktyka w przeciwdziałaniu patologii społecznej młodzieży

Profilaktyka w znaczeniu A. Jaworskiej³³ jest definiowana jako działania, które są zadaniem wspierania najpełniejszego rozwoju człowieka, które przygotowują go do: osiągnięcia subiektywnych satysfakcji życiowych, samodzielnego zaspokajania własnych potrzeb, stawiania celów życiowych oraz ich realizacji. Urzeczywistnienie się tych zamierzeń może przebiegać poprzez:

- eliminację czynników ryzyka – nieodpowiednich warunków społecznych, kulturowych i środowiskowych, ograniczania złych wpływów grup rówieśniczych, przezwyciężania patologii rodzinnej;
- wspierania czynników chroniących – wspomaganie rozwoju potencjalności człowieka, budowania tożsamości kulturowej, społecznej, osobowej, podnoszenie zdrowia fizycznego, społecznego, duchowego i psychicznego oraz podnoszenie zdolności przezwyciężania trudności życiowych.

Profilaktyka działań ryzykownych znajduje się w dwóch czynnościach:

- funkcji ogólnorozwojowych – w doznaniach zagrożeń potencjalności;
- funkcji specyficznych – poruszających tematykę uzależnień oraz wsparcia ze strony specjalistów – w przypadku ryzyka uzależnień.³⁴

Termin ten wg słownika języka polskiego oznacza: „działanie i środki stosowane w celu zapobiegania chorobom. Ogólnie: stosowanie różnych środków zapobiegawczych w celu niedopuszczenia do wypadków, uszkodzeń, katastrof itp.”³⁵

Profilaktyką nazywamy proces polegający na chronieniu się człowieka w rozwoju przed zagrożeniami i umiejętność reagowania na nie. Celem profilaktyki jest ochrona dziecka, ucznia, wychowanka przed podejmowaniem takich zachowań, które rozwój osobisty mogłyby zahamować lub zniszczyć. Są to inaczej ryzykowne zachowania. Miejscem pierwszorzędnej profilaktyki, skierowanej do grupy niskiego ryzyka jest szkoła. Polega ona na tym, że promuje się w niej zdrowy styl życia, uczy zapobiegać zagrożeniom, a przede wszystkim kieruje do rozwijania umiejętności radzenia sobie z wymogami życia, w celu zachęcenia do abstynencji czy opóźnienia inicjacji. Cele te wynikają z zadań jakie szkoła realizuje, z kompetencji nauczycieli, ale przede wszystkim z ogólnych potrzeb dzieci i młodzieży.³⁶

Profilaktyka funkcjonuje na trzech poziomach. Są one uzależnione przede wszystkim od stopnia ryzyka:³⁷

1. Profilaktyka pierwszorzędowa uważana jest za najbardziej podstawową i popularną. Najczęściej przeprowadzana jest przez nauczycieli i pedagogów. Grupą docelową są osoby na poziomie niskiego ryzyka. Taką grupą może być cała społeczność szkolna. Celem profilaktyki pierwszorzędowej jest głównie promocja zdrowego stylu życia, opóźnienie wieku inicjacji, a także zmniejszenie zasięgu zachowań ryzykownych;

2. Profilaktyka drugorzędowa uważana jest jako średni poziom. Najczęściej przeprowadzana jest przez socjoterapeutów, psychologów szkolnych, trenerów na terenie szkoły i w poradniach psychologiczno–pedagogicznych. Grupą docelową są osoby na poziomie zwiększonego ryzyka, czyli takie u których pojawiają się pierwsze

³³ A. Jaworska, *op. cit.*, s. 181.

³⁴ *Tamże*, s. 181.

³⁵ Słownik języka polskiego, Warszawa 207.

³⁶ G. Świątkiewicz, *Profilaktyka w środowisku lokalnym*, Warszawa: Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, 2002, s. 31.

³⁷ Z. Gaś, *Profilaktyka w szkole*, Warszawa 2006, s. 12-17.

objawy zaburzenia. Taką grupą mogą być osoby wykazujące pierwsze styczości (zażywanie) z alkoholem czy narkotykami. Celem profilaktyki drugorzędowej jest ograniczenie głębokości i czasu trwania dysfunkcji oraz tworzenie warunków umożliwiających wycofanie się z zachowań ryzykownych;

3. Profilaktyka trzeciorzędowa uważana jest za najbardziej zaawansowaną spośród wszystkich do tej pory wymienionych. Najczęściej przeprowadzana jest przez lekarzy specjalistów, psychologów, psychoterapeutów, rehabilitantów, pracowników socjalnych oraz specjalistów resocjalizacji. Grupą docelową są osoby na poziomie wysokiego ryzyka, czyli takie, u których symptomy są już rozwinięte. Taką grupą mogą być osoby uzależnione od narkotyków. Celem profilaktyki trzeciorzędowej jest przede wszystkim zablokowanie pogłębiania się procesu chorobowego i degradacji społecznej, a także próba umożliwienia powrotu do normalnego życia osób należących do wspomnianej grupy wysokiego ryzyka. Ten poziom profilaktyki łączy w sobie zarówno przeciwdziałanie zaburzeń jak i pomoc powrotu do życia wśród społeczeństwa.

Profilaktykę można podzielić także ze względu na strategię działania. Najpopularniejsze to:³⁸

- strategia informacyjna – informowanie społeczeństwa na temat skutków zachowań określanych mianem ryzykownych;
- strategia edukacyjna – pomoc w rozwijaniu umiejętności psychologicznych i społecznych;
- strategia działań alternatywnych – pomoc w zaspokajaniu potrzeb psychologicznych;
- strategia interwencyjna – wspieranie w akcjach kryzysowych osób, które mają problemy z identyfikacją i rozwiązywaniem problemów osobistych.

Rolą profilaktyki wobec współczesnej młodzieży jest minimalizowanie przypadków osób podatnych na działania patologiczne a także ich ochrona. We współczesnym świecie, na młodych ludzi czeka wiele pokus, które mogą sprowadzić ich na tak zwaną złą drogę. Powszechny dostęp do alkoholu, a także narkotyków sprawia, że młodzież coraz częściej po nie sięga. Uzależnienie się od tego typu używek jest bardzo niebezpieczne, a zarazem młody organizm jest na to bardzo podatny.³⁹

Nie trzeba tłumaczyć, że uzależnienia najczęściej powodują inne zachowania negatywne, w tym kradzieże i rozboje. Jednostki dotknięte takim zachowaniem same zadają sobie cierpienie, czując ciągle dyskomfort życia w społeczeństwie. Jest to także sytuacja niekomfortowa dla otoczenia. Jednostki patologiczne niejednokrotnie potrafią spowodować paraliż całych środowisk lokalnych.

Poniżej przedstawione zostaną modele wykorzystywane w profilaktyce, czyli takie jak: model informacyjny, afektywnej edukacji, kompetencji społecznych oraz alternatyw:⁴⁰

- Model informacyjny. Według niego dostarczanie rzetelnych informacji w sposób nie tylko gruntowny, ale i interesujący wpływa na zmiany postaw nieletnich na pozytywne. Jest on realizowany zwykle w sytuacji dydaktycznej. Czynności tego typu nazywane są nauczaniem faktów;

³⁸ J. Stanik, *Problemy profilaktyki oraz interwencji społecznej i prawnej wobec zjawisk para przestępczych i przestępczych*, Warszawa 2007, s. 51.

³⁹ *Tamże*, s. 52-55.

⁴⁰ S. Kruś, *Patologia: podręcznik do licencjackich studiów medycznych*, Warszawa 2003, s. 366.

- Model afektywnej edukacji. Zakłada on iż, aktywizacja osobowego rozwoju jednostki jest ściśle związany z redukcją ryzyka wkroczenia na drogę patologii. W związku z czym celem tego typu edukacji jest rozwój u młodzieży samoświadomości a także samooceny. Nieletnich włącza się w działania w czasie, których mają możliwość poznania siebie samych, pobudzania własnego rozwoju a także pełnej świadomości przeżywanych emocji i uświadomieniu sobie własnej niepowtarzalności. Tego typu zdolności mogą przydać się w konfrontacji z sytuacjami trudnymi;
- Model kompetencji społecznych. Jego zadaniem jest przygotowanie młodych osób do radzenia sobie z przypadkiem presji rówieśniczej. Budowane są tutaj takie zdolności jak: asertywność, umiejętność wygłaszania własnych opinii, uzewnętrzniania oczekiwań oraz życzeń a także nawiązywanie nowych kontaktów i dobieranie odpowiednich przyjaciół;
- Model alternatyw. Zakłada, że zaspokajanie potrzeb młodych ludzi w sposób, który jest akceptowany społecznie i jest jednocześnie satysfakcjonujący dla niego samego spowoduje, że zrezygnuje z podejmowanych wcześniej zachowań destrukcyjnych mających zaspokoić jego pragnienia.

Bardzo istotne w profilaktyce jest także odpowiednie dopasowanie podjętych działań do wieku odbiorców. Jeżeli chodzi o młodzież szkół podstawowych to w ich przypadku duże znaczenie ma okres dojrzewania, czyli czas kiedy stawiane są nowe wymagania. Zmianom ulega zarówno organizm jak i układ nerwowy. Do tego dochodzi oddalanie się młodzieży od rodziców oraz innych dorosłych autorytetów. Uczniowie odczuwają silną potrzebę akceptacji ze strony środowiska szkolnego, której towarzyszy lęk przed odrzuceniem. W związku z tym należy nauczyć młodzież radzenia sobie w przypadku pojawienia się sytuacji stresującej czy też lękowej. Jest to okres kiedy muszą zrozumieć, że sukcesywnie powiększać będzie się im swoboda a co za tym idzie stopień odpowiedzialności za własne postępowanie. W rezultacie programy profilaktyczne powinny obejmować uczenia racjonalności.⁴¹

Jeżeli chodzi natomiast o uczniów szkół średnich to prewencja powinna dojść do najwyższego poziomu. Jest to przede wszystkim okres, w którym młodzież wchodzi do dorosłego życia i osiąga pełnoletni wiek. Młodzi ludzie powinni w tym czasie potrafić asertywnie wyrażać swoje opinie i poglądy przy jednoczesnym zachowaniu dobrej opinii pośród rówieśników. Należy podkreślić, że jest to trudna umiejętność w związku z czym dużą rolę powinien odgrywać tutaj nauczyciel, który przekaze wiedzę połączoną z umiejętnościami w wyrażaniu postaw asertywnych.⁴²

Zadania prewencyjne skierowane do młodzieży najlepiej określone są w programach profilaktycznych jakie funkcjonują w szkołach. Jednymi z najbardziej popularnych są NOE, Wyspa Skarbów lub Korekta. Celem takich programów jest na przykład zmiana norm środowiskowych związanych z pićm alkoholu. Inne programy mogą być bezpośrednio związane z profilaktyką uzależnień oraz profilaktyką przemocy, a także z wychowaniem ku miłości i odpowiedzialności za swoją seksualność.⁴³

⁴¹ M. Dziewiecki, *Nowoczesna profilaktyka uzależnień*, Kielce 2003, s. 189.

⁴² *Tamże*, s. 193-194.

⁴³ K. Kmieć-Baran, *Młodzież i przemoc. Mechanizmy socjologiczno-psychologiczne*. Warszawa 1999, s. 170.

Jak widać wachlarz zadań profilaktyki wobec współczesnej młodzieży jest bardzo bogaty. Programy z nimi związane są skonstruowane zgodnie z potrzebami określonych grup społeczności szkolnych. Jednakże ich skuteczność zostawia tak naprawdę wiele do życzenia.⁴⁴

Podsumowując warto podkreślić, iż profilaktyka jest bardzo ważnym elementem wychowania współczesnej młodzieży. Wspomaga ona normalny rozwój poszczególnych jednostek, a także całej grupy. Zadania jakie znajdują się w obrębie jej działań są konieczne, aby współczesne zjawiska patologiczne pojawiające się wśród młodzieży były ciągle minimalizowane.

Streszczenie

Celem prezentowanego artykułu jest rola, jaką odgrywa profilaktyka w przeciwdziałaniu patologii wśród młodzieży szkolnej. W pracy przedstawiono teoretyczne zagadnienia związane z wymienioną tematyką. Poruszono problematykę przejawów patologii młodzieży szkolnej oraz jej profilaktyki.

Słowa kluczowe: Przeciwdziałanie patologii, profilaktyka, patologia, szkoła

PATHOLOGY AND ITS PREVENTION AMONG ADOLESCENTS

Summary

The aim of this article is to determine the role of prevention in the prevention of pathologies among school children. The paper presents theoretical issues related to the above-mentioned topics. The issue of manifestations of pathology in school youth and its prevention was discussed.

Keywords: Prevention of pathology, prevention, pathology, school

Bibliografia:

- Beck U., *Spółczesność ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, Warszawa 2005.
- Bryant. P., *Psychologia rozwojowa*, Poznań 1997.
- Collingwood T., *Helping at-risk youth through physical fitness programming*, Champaign 1997.
- Dziewiecki M., *Nowoczesna profilaktyka uzależnień*, Kielce 2003.
- Gaś Z., *Profilaktyka w szkole*, Warszawa 2006.
- Jarosz M., *Samobójstwa*, Warszawa 2003.
- Jaworska A., *Leksykon resocjalizacji*, Kraków 2012.
- Jędrzejko M., *Patologie społeczne*, Pułtusk 2006.
- Kawula S., *Kształty rodziny współczesnej*, Toruń 2006.
- Kmiecik-Baran K., *Młodzież i przemoc. Mechanizmy socjologiczno-psychologiczne*. Warszawa 1999.
- Konopczyński M., *Metody twórczej resocjalizacji*, Warszawa 2006.
- Konopczyński M., *Twórcza resocjalizacja – wybrane metody pomocy dzieciom i młodzieży*. MEN Edition Spotkania 2006.
- Kozak S., *Patologie wśród dzieci i młodzieży*, Warszawa 2007.
- Kruś S., *Patologia: podręcznik do licencjackich studiów medycznych*, Warszawa 2003.

⁴⁴ J. Moczyłowska, I. Pełszyńska, *Profilaktyka w szkole dla młodzieży niedostosowanej społecznie*, Rzeszów 2005, s. 26.

- Majewska-Brzyska K., *Patologie społeczne w rodzinie a nieprzystosowanie społeczne ucznia*, „Nowa Szkoła” 1999.
- Marshall G., *Słownik Socjologii i nauk społecznych*, Warszawa 2004.
- Marszałek A., *Dewiacyjne aspekty współczesnego świata: przejawy, zapobieganie, terapia*, Toruń 2004.
- Moczydłowska J., Pelszyńska I., *Profilaktyka w szkole dla młodzieży niedostosowanej społecznie*, Rzeszów 2005.
- Okoń W., *Słownik Pedagogiczny*, Warszawa 1990.
- Ostrowska K., *Psychologiczne diagnozowanie niedostosowania społecznego dzieci i młodzieży*, Warszawa 1986.
- Pawłowska R., Jundziłł E., *Wybrane zjawiska patologii społecznej w opinii współczesnej młodzieży*, Rzeszów 2002.
- Ptaszyński Z., Wróblewska H., *Patologia wśród dzieci i młodzieży*, Warszawa 1998.
- Pytka L., *Patologia społeczna*, [W:] „Elementarne pojęcia patologii społecznej i pracy socjalnej”, Warszawa 2002.
- Salaciński M., Badziukiewicz B., *Vademecum pedagoga szkolnego*, Warszawa 2003.
- Seligman M., E.Walker, D. Rosenhan, *Psychopatologia*, Poznań 2003.
- Słownik języka polskiego, Warszawa 2007.
- Stanik J., *Problemy profilaktyki oraz interwencji społecznej i prawnej wobec zjawisk para przestępczych i przestępczych*, Warszawa 2007.
- Świątkiewicz G., *Profilaktyka w środowisku lokalnym*, Warszawa: Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, 2002.
- Urban B., *Resocjalizacja*, Warszawa 2008.

Grzegorz DOMAGAŁA
Naukowiec niezależny

ZNACZENIE MARZEŃ DZIENNYCH W ŻYCIU DZIECI I MŁODZIEŻY WE WCZESNEJ ADOLESCENCJI

Marzenia mogą odrywać nas od chwili codziennego życia i skierować naszą uwagę na coś, czego pragniemy lub czego chcielibyśmy doświadczyć. Marzenia często pojawiają się, gdy jesteśmy sami i nie jesteśmy przytłoczeni intensywnymi bodźcami zewnętrznymi. To wtedy, kiedy umysł ma większą swobodę i możliwość eksplorowania różnych wizji, celów i pragnień. Marzenia odgrywają ważną rolę w naszym życiu, ponieważ mogą być motorem do działania. Kiedy mamy jasne marzenia i cele, stajemy się bardziej zmotywowani, aby podjąć odpowiednie kroki w celu ich realizacji. Marzenia mogą dostarczać nam energii, pasji i determinacji, które są niezbędne do podejmowania wysiłku i trudów potrzebnych do osiągnięcia tego, czego pragniemy. Dodatkowo, kiedy wyobrażamy sobie nasze marzenia i przyszłe sukcesy, możemy odczuwać przyjemne emocje, takie jak radość, ekscytacja, nadzieja i satysfakcja. Te pozytywne uczucia mogą dodatkowo zwiększać naszą motywację i entuzjazm do działania. Warto jednak pamiętać, że marzenia same w sobie nie gwarantują realizacji. Konieczne jest podejmowanie działań, planowanie, pracowanie nad sobą i wytrwałość, aby przekształcić marzenia w rzeczywistość. Jednak marzenia mogą stanowić inspirację i siłę napędową, która pcha nas do dążenia do czegoś więcej i osiągnięcia naszych celów.

Marzenia i luźny przepływ myśli pozwalają nam oderwać się od codziennych obowiązków i trosk, co umożliwia nam odpoczynek psychiczny. W tym stanie, nasz umysł może się zrelaksować, a my możemy odczuć uczucie odprężenia i wyciszenia. To czas, w którym możemy dać sobie czas na zanurzenie się w wyobraźni, twórcze myślenie i refleksję, co może prowadzić do nowych perspektyw i pomysłów. Przerwy i chwile marzeń pozwalają nam spojrzeć na problemy z innej perspektywy. Kiedy jesteśmy zbyt skupieni na danym problemie, może być trudno znaleźć nowe rozwiązania. Jednak chwila oderwania i swobodnego przepływu myśli może otworzyć nasze umysły na nowe pomysły, inspiracje i podejście do problemów. To może pomóc nam znaleźć kreatywne rozwiązania i podejść do naszych wyzwań w sposób bardziej elastyczny.

William James, znany amerykański filozof i psycholog, w swoich badaniach zwracał uwagę na złożoność i różnorodność świadomości. W swojej książce z 1890 roku pt. „*The Principles of Psychology*” James opisywał, że nasza świadomość składa się z ciągłego strumienia myśli, wizji, obrazów i dźwięków, które mogą występować zarówno podczas czuwania, jak i snu. James niezbyt dokładnie używał terminu "marzenia dziennego", ale przypuszcza się, że mógł odnosić się do snów, które występują w czasie czuwania. Według jego teorii, marzenia dzienne są tworzone przez ten strumień świadomości, który łączy wspomnienia, wyobrażenia, obrazy i dźwięki. Jest to proces, w którym umysł łączy różne treści i doświadczenia, tworząc w ten sposób nowe kombinacje i twórcze rozwiązania.¹

¹ James W., *The Principles of Psychology*, Wydawnictwo: Lulu.com. 2018

Co do wspomnianej kategorii snów dziennych, można je podzielić na dwie główne grupy:

1. Powracające wyobrażenia na dokładnie zaznaczony temat, które powstawały już od dzieciństwa: niektóre marzenia dzienne mogą być powtarzające się, koncentrujące się na konkretnym temacie lub wydarzeniu. Te powracające wyobrażenia mogą mieć swoje korzenie w naszych dziecięcych doświadczeniach, emocjach, pragnieniach lub obawach. Mogą one mieć zarówno charakter pozytywny, jak i negatywny.
2. Nagłe rozmyślania, niedokładne marzenia, które są spontaniczne i powstałe na skutek otoczenia, mające swoje źródło we wspomnieniach: inne marzenia dzienne mogą powstawać spontanicznie w wyniku bodźców z otoczenia lub naszych aktualnych myśli. Mogą to być niedokładne marzenia, które są trudne do uchwycenia i zrozumienia w sposób logiczny. Mogą one być inspirowane naszymi wspomnieniami, ale również mogą zawierać elementy fantazji lub abstrakcyjnych kombinacji.²

Badania sugerują, że płeć niekoniecznie determinuje formę marzeń na jawie ani ich częstotliwość. Oznacza to, że nie można jednoznacznie stwierdzić, że mężczyźni mają określone rodzaje marzeń, podczas gdy kobiety mają inne. Istnieją jednak pewne tendencje i różnice psychologiczne, które mogą wpływać na rodzaje marzeń, jakie mogą pojawić się u osób różnej płci. Według niektórych badań, kobiety częściej skupiają się na stosunkach międzyludzkich w swoich marzeniach. Może to wynikać z większej skłonności kobiet do emocjonalnego zaangażowania, budowania relacji społecznych i dbania o więzi interpersonalne. Z drugiej strony, mężczyźni częściej mogą mieć marzenia związane z wyzwaniem, osiągnięciami, a także bardziej zadaniowym myśleniem. To może wynikać z większego nacisku społecznego na męskie role stereotypowe, które promują siłę, konkurencyjność i sukcesy zawodowe. Warto jednak zauważyć, że nie wszyscy mężczyźni i kobiety będą mieć marzenia zgodne ze stereotypami płciowymi. Istnieje duża różnorodność w preferencjach, zainteresowaniach i celach, które mogą wpływać na rodzaje marzeń, jakie pojawiają się u poszczególnych osób. Ponadto, wpływ kultury, wychowania i doświadczeń życiowych również może mieć istotne znaczenie w kształtowaniu treści marzeń. Ważne jest, aby unikać ogólnych uogólnień i traktować każdego człowieka jako jednostkę, której marzenia mogą być unikalne i różnorodne, niezależnie od płci.³

Istnieje tendencja do zmniejszenia się ilości marzeń na jawie wraz z wiekiem. Istnieje kilka czynników, które mogą przyczyniać się do tego zjawiska.

Po pierwsze, z wiekiem często pojawia się większa ilość obowiązków i odpowiedzialności. Osoby starsze mogą mieć więcej zobowiązań rodzinnych, zawodowych lub społecznych, które absorbują ich czas i uwagę. Brak wolnego czasu i spokojnej samotności może utrudniać rozwinięcie marzeń i rozmyślań.

Po drugie, z wiekiem doświadczamy różnych zmian fizycznych i zdrowotnych, które mogą wpływać na naszą psychikę. Niektóre osoby starsze mogą doświadczać pogorszenia zdrowia psychicznego, takiego jak depresja, co może wpływać na częstotliwość i zawartość marzeń.

Po trzecie, istnieje tendencja do zmniejszenia się negatywnych i bolesnych marzeń wraz z wiekiem. Mogą się one wiązać z nieprzyjemnymi wspomnieniami, lękiem czy stresem związanym z młodością. Z drugiej strony, marzenia szczęśliwe

² Johnston E. J., *Psychologia*, Wydawnictwo: Rebis, 2011.

³ Singer J., *Marzenia dzienne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980.

i pozytywne mogą być bardziej stabilne i trwałe wśród osób starszych, ponieważ często opierają się na zgromadzonym doświadczeniu i satysfakcji z osiągnięć życiowych.⁴

Warto jednak zauważyć, że indywidualne doświadczenia i preferencje mogą się różnić. Nie wszyscy ludzie starsi doświadczają spadku ilości marzeń na jawie w takim samym stopniu. Istnieją również osoby starsze, które zachowują bogatą wyobraźnię i kontynuują twórcze rozważania i marzenia przez całe życie.

Istnieją badania sugerujące, że nasz mózg jest aktywny nawet wtedy, gdy nie wykonujemy żadnych zewnętrznych zadań i pozostajemy w stanie spoczynku. Sieć domyślna, która obejmuje płat czołowy i skroniowy, jest zaangażowana w przetwarzanie informacji wewnętrznych, takich jak wspomnienia, wyobrażenia i marzenia. W tym stanie spoczynku może dochodzić do automatycznego generowania i przetwarzania treści mentalnych związanych z naszym życiem. Nieuniknione marzenia dzienne są jednym z aspektów aktywności sieci domyślnej mózgu. Ta aktywność jest naturalnym procesem, który może odzwierciedlać przetwarzanie i integrowanie różnych doświadczeń, informacji i wspomnień, a także pomagać w tworzeniu nowych połączeń i zrozumieniu świata wewnętrznego. Jednak nadal potrzeba dalszych badań i badań nad tym zjawiskiem, aby lepiej zrozumieć mechanizmy i funkcje marzeń dziennej oraz ich związek z siecią domyślną mózgu.⁵

Adolescencja

Czas dojrzewania jest okresem istotnych zmian fizycznych, emocjonalnych i społecznych w życiu człowieka. To czas, w którym dochodzi do dojrzewania biologicznego, takiego jak wzrost, rozwój narządów płciowych i hormonalne zmiany. Jednak dojrzewanie to również proces psychologiczny, który obejmuje przygotowanie do dorosłości i przejście nowych ról społecznych. Nastolatki doświadczają nie tylko zmian fizycznych, ale również zmian w swoim otoczeniu społecznym. Rodzicielskie autorytety, które wcześniej były podstawą, mogą się zacząć chwiać, a towarzyszą temu zmiany w relacjach rodzinnych i konflikty. Nastolatki stają przed wyzwaniem i presją związaną z przyjęciem nowych ról społecznych, takich jak bycie ojcem, matką czy partnerem seksualnym.⁶

Również rozwijająca się seksualność może wywoływać wewnętrzne obawy i napięcia. Nastolatki często muszą radzić sobie z nowymi i silnymi emocjami związanymi z ich seksualnością. W tym okresie często poszukują zrozumienia, wsparcia i akceptacji wśród rówieśników, którzy przeżywają podobne doświadczenia i wyzwania. Ważne jest, aby w tym okresie nastolatki miały odpowiednie wsparcie emocjonalne i informacyjne, zarówno od rówieśników, jak i od dorosłych, aby pomóc im radzić sobie z nagłymi zmianami i wyzwaniami, które się pojawiają. Tworzenie zdrowych relacji i otoczenie zrozumienia i akceptacji mogą być istotne dla rozwoju psychospołecznego młodzieży w okresie dojrzewania.

Skok pokwitaniowy, znany również jako skok wzrostu, to fazowe zjawisko w czasie dojrzewania, kiedy następuje nagły wzrost ciała. Podczas tego okresu, tempo wzrostu może być znacznie wyższe niż w innych etapach życia. Skok pokwitaniowy jest wynikiem wzmożonej produkcji hormonów wzrostu oraz innych

⁴ Tamże.

⁵ Wojciechowska L., *Marzenia dzienne, a subiektywny dobrostan psychiczny dzieci z domu dziecka*, Prace naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości, 2009.

⁶ Brzezińska A.I., *Niezbędnik Dobrego Nauczyciela. Rozwój nastolatka. Wczesna faza dorastania*. Seria I, Tom 5, Wydawnictwo: Instytut Badań Edukacyjnych, 2014.

hormonów płciowych, które wpływają na przyspieszenie wzrostu ciała. Nagły wzrost może powodować pewne trudności, zwłaszcza w dostosowaniu się do nowej wysokości ciała i zmian w proporcjach ciała. Zwiększony wzrost może wpływać na koordynację ruchową, ponieważ ciało rośnie nierównomiernie, a kości i mięśnie muszą się dostosować do nowych proporcji. Może to prowadzić do czasowego braku precyzji i niezgrabności w ruchach. Jednak w większości przypadków, w miarę jak organizm się przystosowuje do nowej wysokości ciała, koordynacja ruchowa wraca do normy. Ważne jest, aby w tym okresie zapewnić odpowiednie wsparcie i zrozumienie dla młodych ludzi, którzy przechodzą przez skok pokwitaniowy. Dobra dieta, regularna aktywność fizyczna i odpowiednia opieka zdrowotna mogą pomóc w złagodzeniu trudności związanych z nagłym wzrostem i dostosowaniem się do zmian w ciele.⁷

Proces dojrzewania płciowego wiąże się z różnicami w przyroście masy ciała oraz pojawieniem się trzeciorzędnych cech płciowych. U chłopców występuje zazwyczaj większy przyrost masy mięśniowej i kości, co jest związane z rozwojem fizycznym i siłą mięśniową. Natomiast u dziewcząt większy przyrost masy ciała wynika głównie z rozwoju tkanki tłuszczowej, który jest ważny dla prawidłowego funkcjonowania ich organizmu. Wraz z dojrzewaniem pojawiają się również różnice w trzeciorzędnych cechach płciowych. U chłopców może pojawić się dodatkowe owłosienie, głównie na twarzy, klatce piersiowej i w okolicy pach. Zmienia się również barwa głosu, która staje się bardziej głęboka i męska. Natomiast u dziewcząt rozwijają się piersi, co jest jednym z oznak dojrzewania płciowego u kobiet. Ten proces może być czasami towarzyszący z uczuciem dyskomfortu i wrażliwości piersi na ból. Wraz z dojrzewaniem wzrasta również aktywność gruczołów potowych i łojowych, co może prowadzić do większej produkcji potu i sebum. To z kolei może przyczyniać się do wystąpienia trądziku młodzieńczego, który jest jednym z powszechnych objawów intensywnego procesu dojrzewania. Warto zaznaczyć, że trądzik młodzieńczy może być czasami źródłem niepokoju i obniżonej samooceny u niektórych młodzieży.⁸

Kolejnym etapem dojrzewania płciowego jest rozwój drugorzędnych cech płciowych, które odróżniają chłopców od dziewczynek.

U chłopców pojawiają się m.in. powiększona moszna, która staje się bardziej wyraźna, nasieniowody oraz prącie, które rozwijają się wraz z rozwojem układu rozrodczego. W miarę dojrzewania, chłopcy zaczynają również doświadczać polucji, czyli wytrysków nasienia podczas snu.

U dziewczynek rozwijają się drugorzędne cechy płciowe, czyli srom, łechtaczka, pochwa, macica oraz jajowody. W pewnym momencie rozwoju dziewcząt występuje pierwsza miesiączka, czyli okres, który jest wynikiem cyklicznego wydzielania i odrzutu śluzówki macicy, jeżeli nie doszło do zapłodnienia.⁹

Fizyczne i hormonalne zmiany w okresie dojrzewania mogą wpływać na świat emocjonalny nastolatków. Wzrost hormonów, takich jak estrogeny i testosteron, oraz zmiany w ciele mogą prowadzić do pojawienia się różnych emocji, w tym lęku, wstydu i poczucia winy.

U chłopców porażki w różnych aktywnościach, takich jak sport, szkoła czy relacje społeczne, mogą wywoływać lęk i frustrację. W tym okresie, kiedy rozwijają

⁷ Tamże, s.14

⁸ Jaczewski A., *O chłopcach dla chłopców*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, 2010.

⁹ Oleszkowicz A., Senejko A., *Psychologia dorastania. Zmiany rozwojowe w dobie globalizacji.*, Wydawnictwo PWN, 2013.

swoje umiejętności, często spotykają się z wyzwaniami, a niepowodzenia mogą wpływać na ich samoocenę i poczucie wartości. Wstyd może pojawić się również w kontekście ciała, gdyż niektórzy chłopcy mogą czuć się niepewnie z powodu swojego wyglądu fizycznego.

U dziewczynek trudności w relacjach społecznych mogą wywoływać negatywne emocje. Nastolatki często doświadczają silnej potrzeby bycia zaakceptowanym przez rówieśników, a trudności w nawiązywaniu przyjaźni, konflikty czy odrzucenie mogą prowadzić do poczucia winy, smutku i niskiej samooceny. Ponadto, rozwój ciała i pojawienie się pierwszej miesiączki mogą być źródłem wstydu i niepokoju u dziewcząt.¹⁰

Ważne jest, aby młodzi ludzie mieli wsparcie rodziny, przyjaciół i odpowiednich profesjonalistów, którzy mogą pomóc im radzić sobie z tymi emocjami. Komunikacja, edukacja oraz budowanie zdrowej samooceny i umiejętności radzenia sobie ze stresem są kluczowe w tym okresie. Wsparcie emocjonalne i akceptacja mogą pomóc młodzieży w zrozumieniu, że te emocje są normalne i że nie są sami w swoich doświadczeniach.

Proces dojrzewania wiąże się nie tylko ze zmianami biologicznymi, ale również psychologicznymi. Wzrost intensywności doświadczanych emocji oraz labilność emocjonalna są częstymi elementami tego okresu. Nastolatki mogą doświadczać silnych wahań nastroju, co może prowadzić do zwiększonego ryzyka wystąpienia zaburzeń depresyjnych. Właśnie dlatego około 20% do 30% młodzieży we wczesnej adolescencji kwalifikuje się do pomocy psychologicznej ze względu na nasilenie objawów depresji. Wraz z dojrzewaniem pojawiają się również zmiany w sposobach myślenia i rozwiązywania problemów. Nastolatki stają się bardziej zdolne do abstrakcyjnego myślenia i analizowania złożonych sytuacji. Zdobywanie większej liczby słów i rozwój językowy umożliwiają im wyrażanie swoich myśli i uczuć w bardziej precyzyjny sposób, co ułatwia komunikację i negocjacje w relacjach z rodzicami. Relacje z rodzicami podlegają transformacji, gdzie nastolatki zaczynają szukać większej niezależności i autonomii. Często pojawiają się konflikty i napięcia, ale również możliwość budowania bardziej partnerskich relacji. Nastolatki z czasem zyskują większą kontrolę nad swoimi emocjami dzięki dojrzewaniu kory mózgowej. Gęstość istoty szarej w mózgu zmniejsza się, co jest związane ze spadkiem ilości synaps między neuronami. Jednak istniejące połączenia stają się bardziej stabilne i utrwalone.¹¹

Wszystkie te zmiany psychologiczne i neurobiologiczne odgrywają istotną rolę w procesie dojrzewania, który jest unikalnym i trudnym okresem w życiu młodej osoby

Wpływ marzeń dziennych

Marzeniaienne są powszechne w dzieciństwie i stanowią ważną część rozwoju dziecka. W wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym dzieci często angażują się w symulację i udawanie różnych czynności. Przez zabawę i naśladowanie innych osób, dzieci mogą wyobrażać sobie różne scenariusze i odgrywać różne role. Podczas zabaw dziecięcych, niepokojące odgłosy, takie jak symulowane dźwięki samochodów czy rozbijające się samoloty, są często

¹⁰ Trempała J., *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo naukowe PWN, 2019.

¹¹ Brzezińska A.I., *Niezbędnik Dobrego Nauczyciela. Rozwój nastolatka. Wczesna faza dorastania*. Seria I, Tom 5, Wydawnictwo: Instytut Badań Edukacyjnych, 2014

naturalnym elementem kreatywnych zabaw. Dzieci mają bogatą wyobraźnię i wykorzystują różne dźwięki, aby wcielić się w różne sytuacje i scenariusze.¹²

Zabawy dzieci, zwłaszcza te spontaniczne, mogą być wykorzystywane w psychoterapii. Metoda zaproponowana przez Davida Levy'ego, polegająca na wykorzystaniu terapeutycznych lalek, jest jednym z przykładów takiego podejścia. Terapeutyczne lalki służą jako narzędzia do odwzorowania relacji i interakcji między członkami rodziny lub innymi ważnymi osobami w życiu dziecka. Poprzez manipulowanie lalkami i tworzenie scenek, dziecko może wyrazić swoje uczucia, doświadczenia i obserwacje dotyczące relacji. Terapeuta może obserwować te zabawy i używać ich jako podstawy do rozumienia i eksploracji problemów emocjonalnych czy trudności dziecka.¹³

Wraz z rozwojem dziecka i zdolności do abstrakcyjnego myślenia, zabawy mogą przenosić się z fizycznej manipulacji lalek do bardziej symbolicznego wykorzystania wyobraźni. Dziecko może stworzyć scenariusze, opowieści lub rysunki, które odzwierciedlają jego wewnętrzne przeżycia i emocje.

Odosobnienie, czyli czas spędzony w samotności, może być również wykorzystywane w psychoterapii. Daje to dziecku możliwość skoncentrowania się na sobie, swoich myślach i uczuciach. Może to pomóc w introspekcji, refleksji i lepszym zrozumieniu siebie.

Zabawy i wyobraźnia są istotnymi aspektami rozwoju dziecka i mają duże znaczenie w terapii. Poprzez wykorzystanie tych narzędzi, terapeuci mogą wspierać dziecko w wyrażaniu się, rozwiązywaniu problemów i rozwijaniu zdrowych strategii radzenia sobie z emocjami i sytuacjami trudnymi.

Rozwój badań i analizy zabaw dzieci rozpoczął się w XIX wieku, a różni naukowcy przyczynili się do zgłębiania ich znaczenia i funkcji. Friedrich Schiller, niemiecki poeta i filozof, był jednym z pierwszych badaczy, którzy zainteresowali się sensami zabawy dzieci. Uważał, że dzieci mają nadmiar energii, który musi znaleźć wyjście, dlatego zabawa jest dla nich istotnym wyrazem tego procesu. W 1901 roku Karl Gross napisał książkę poświęconą zabawom dzieci, w której podkreślił, że zabawa jest formą wczesnego uczenia się umiejętności niezbędnych w życiu dorosłym. Erik Erikson, psycholog rozwoju, zauważył, że w zabawach dziewczynki często układają klocki w okrągłe formy, podczas gdy chłopcy preferują ostre i kanciaste konstrukcje. Było to jedno z jego spostrzeżeń dotyczących różnic w zachowaniach i preferencjach płciowych.¹⁴

Jean Piaget, z kolei, wprowadził psychoanalityczne podejście do zabaw dzieci. Według jego teorii, dzieci poprzez zabawy eksplorują świat i próbują dostosować się do otaczającego ich środowiska. Zabawy dają im możliwość eksperymentowania, rozwijania wyobraźni i zdobywania nowych umiejętności. Należy również zauważyć, że marzenia dzieci są kształtowane nie tylko przez naśladowanie dorosłych i czytanie książek, ale również przez obcowanie ze środkami masowego przekazu, takimi jak radio, telewizja i Internet. Te media mogą wpływać na wyobraźnię i inspirację dzieci, wprowadzając nowe idee i konteksty do ich marzeń.

Marzenia dzieci mają swoje znaczenie, ponieważ pozwalają dzieciom poukładać swoje myśli, motywacje do działania i nabywane doświadczenia

¹² Kwiatkowska M, *Marzenia dzieci wychowywanych w domach dziecka oraz rodzinach pełnych w okresie średniego dzieciństwa*. Niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem L. Wojciechowskiej. Warszawa: SWPS., 2004.

¹³ Singer J., *Marzenia dzieci*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980.

¹⁴ Tamże, s. 171-174.

społeczne. Zabawa i marzenia są ważnymi elementami rozwoju dziecka, pozwalając im eksplorować, uczyć się i rozwijać się emocjonalnie, społecznie i intelektualnie. Rozwój marzeń dziennej jest istotnym elementem procesu dojrzewania dzieci i młodzieży. W tym okresie, pomiędzy szóstym a trzynastym rokiem życia, dzieci często uwewnętrzniają swoje wyobrażenia marzeń w postaci snów na jawie. Jednym z powodów takiego zachowania jest presja społeczna, która nakreśla pewne oczekiwania dotyczące zachowań i ról płciowych.

Nastolatki mogą oddawać się marzeniom na jawie poprzez wpatrywanie się w dal i pozostawanie w bezruchu. Mogą wyobrażać sobie bohaterские czyny dla chłopców lub romantyczne uniesienia dla dziewcząt. Te wyobrażenia mogą być formą ucieczki od rzeczywistości i odzwierciedleniem pragnień i aspiracji młodych ludzi. Jednak taka skłonność do marzeń dziennej może być czasem źle rozumiana przez otoczenie. Nastolatki mogą być uważani za markotnych lub rozmarzonych, a próby odbierania im tych marzeń mogą wywoływać reakcje złości. W okresie po trzynastym roku życia marzenia dzienne zaczynają dotyczyć sukcesów w życiu codziennym lub mogą mieć charakter seksualny, co jest związane z oczekiwaniami społecznymi odnośnie dorosłości.¹⁵

Podczas tego okresu młodzi ludzie zaczynają również identyfikować się z gwiazdami kina, muzyki i innymi postaciami związanymi z kulturą masową. To czas, kiedy formuje się odrębna osobowość i młodzi ludzie zaczynają uniezależniać się od dominacji rodzicielskiej. Wypracowują swój własny sposób mówienia, zachowania i styl życia. Spełnienie części marzeń może mieć wpływ na dalsze życie dorosłe, a człowiek może nie chcieć pozbywać się tych marzeń ze świadomości. Jednak gdy marzenia nie zostają zrealizowane, sama myśl o nich może być bolesna. Marzenia dzienne stają się więc ważną umiejętnością adaptacyjną w procesie dojrzewania i wejścia w świat dorosłych.¹⁶

Warto poświęcać czas na chwile marzeń i luźne przepływanie myśli, aby zadbać o nasze dobre samopoczucie, odprężenie i zdrowie psychiczne. To również może przynieść korzyści w zakresie rozwiązywania problemów i kreatywnego myślenia.

Podsumowanie

Marzenia dzienne mają istotne znaczenie w życiu dzieci i młodzieży we wczesnej adolescencji. Oto kilka aspektów, które ilustrują to znaczenie:

1. wyobraźnia i kreatywność: Marzenia dzienne są wyrazem rozwijającej się wyobraźni i kreatywności dzieci i młodzieży. Poprzez marzenia dzienne mogą one eksplorować różne scenariusze, sytuacje i światy, co pobudza ich umysły i rozwija zdolności twórcze;
2. wspomaganie rozwoju emocjonalnego: marzenia dzienne umożliwiają dzieciom i młodzieży wyrażanie swoich emocji i uczuć. Mogą one przeżywać radość, szczęście, smutek, strach czy złość poprzez swoje marzenia dzienne. Jest to dla nich bezpieczne i naturalne środowisko, w którym mogą eksplorować swoje emocje;
3. poszukiwanie celów i motywacja: marzenia dzienne mogą służyć jako źródło inspiracji i motywacji dla dzieci i młodzieży. Poprzez marzenia dzienne mogą one wyobrażać sobie swoje cele i aspiracje życiowe, co pomaga im

¹⁵ Singer J., *Marzenia dzienne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980.

¹⁶ Delaney P. F., Sahakyan L., Kelley C. M., Zimmerman C. A., *Remembering to forget: The amnesic effect of daydreaming*, Psychological Science, 21(7), 2010.

w określaniu swoich priorytetów i podejmowaniu działań w celu ich osiągnięcia;

4. wspieranie rozwoju społecznego: marzenia dziecięce często odzwierciedlają relacje społeczne i interakcje, które dzieci i młodzież doświadczają w życiu codziennym. Mogą one marzyć o bliskich relacjach z rodzeństwem, przyjaciółmi czy partnerem życiowym, co pomaga im w rozwijaniu umiejętności społecznych i empatii;
5. przygotowanie do przyszłości: marzenia dziecięce mogą pomagać dzieciom i młodzieży w wizualizowaniu swojej przyszłości i planowaniu ścieżek rozwoju. Mogą one marzyć o swojej przyszłej karierze, sukcesach zawodowych, podróżach czy rodzinnym życiu. Marzenia dziecięce mogą pobudzać ich do działania i podejmowania kroków w kierunku realizacji swoich aspiracji.

Wszystkie te elementy wspierają rozwój osobowy i emocjonalny dzieci i młodzieży, a także pomagają im w radzeniu sobie z wyzwaniami i odkrywaniu swojej tożsamości. Marzenia dziecięce stanowią ważny aspekt ich życia i mogą mieć wpływ na ich samopoczucie, motywację i sposób myślenia o sobie i swoim otoczeniu.

Streszczenie

W pracy zostało opisane czym jest adolescencja oraz czym są marzenia dziecięce i to w jaki sposób wpływają na życie dzieci i młodzieży. Adolescencja to okres rozwojowy między dzieciństwem a dorosłością, charakteryzujący się wieloma zmianami fizycznymi, emocjonalnymi, społecznymi i poznawczymi. Jest to czas intensywnego dojrzewania, w którym następuje przekształcenie zarówno w ciele, jak i umyśle młodej osoby. Marzenia dziecięce są ważnym elementem rozwoju i dojrzewania dzieci i młodzieży. Pomagają one kształtować ich tożsamość, motywację, kreatywność i pozytywne podejście do przyszłości. Przeżywanie i realizacja marzeń działa na korzyść ich samopoczucia, aspiracji i rozwijania umiejętności potrzebnych do osiągnięcia sukcesu w życiu.

Słowa kluczowe: marzenia dziecięce, adolescencja, rozwój dzieci i młodzieży, zabawy dzieci, wyobraźnia

THE IMPORTANCE OF DAY DREAMS IN THE LIFE OF CHILDREN AND YOUTH IN EARLY ADOLESCENCE

Summary

In the work of the appendix, the origin is adolescence and what day dreams are and what is the way of life for children and teenagers. Adolescence is a developmental period between childhood and adulthood, characterized by many physical, external, judgmental and cognitive changes. This is a time of maturation as well as transformation in both the body and mind of the young person. Daydreams are the beginning of the development and maturation of children and adolescents. They help shape their identity, motivation, creativity and positive approach to the future. Experiencing and realizing dreams works on their influence, aspirations and developing the ability to achieve success in life.

Keywords: day dreams, adolescence, development of children and youth, children's games, imagination

Bibliografia:

- Brzezińska A., *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005.
- Brzezińska A.I., *Niezbędnik Dobrego Nauczyciela. Rozwój nastolatka. Wczesna faza dorastania*. Seria I, Tom 5, Wydawnictwo: Instytut Badań Edukacyjnych, 2014.
- Ciccarelli S., Noland White J., *Psychologia*, Wydawnictwo Rebis, 2015.
- Delaney P. F., Sahakyan L., Kelley C. M., Zimmerman C. A., *Remembering to forget: The amnesic effect of daydreaming*, *Psychological Science*, 21(7), 2010.
- Glanda D., *Psychologia*, Wydawnictwo PPU Park, 2004
- Jaczewski A., *O chłopcach dla chłopców*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, 2010
- Johnston E. J., *Psychologia*, Wydawnictwo: Rebis, 2011.
- Kobyłecka W., Jaczewski A., *O dziewczętach dla dziewcząt*, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, 2010.
- Kwiatkowska M., *Marzenia dzieci wychowywanych w domach dziecka oraz rodzinach pełnych w okresie średniego dzieciństwa*. Niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem L. Wojciechowskiej. Warszawa: SWPS., 2004.
- Oleszkowicz A., Senejko A., *Psychologia dorastania. Zmiany rozwojowe w dobie globalizacji.*, Wydawnictwo PWN, 2013.
- Przetacznik-Gierowska M., Makielo-Jarza G., *Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego*. Warszawa: WSiP, 1992.
- Segal H., *Marzenie senne, wyobraźnia i sztuka*. Wydawnictwo: Universitas, 1991
- Singer J., *Marzenia dzienne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980.
- Singer J., *Marzenia dzienne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1980.
- Trempała J., *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo naukowe PWN, 2019.
- Wojciechowska L., *Marzenia dzienne, a subiektywny dobrostan psychiczny dzieci z domu dziecka*, *Prace naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości*, 2009.
- Wojciechowska L., *Marzenia dzienne, a subiektywny dobrostan psychiczny dzieci z domu dziecka*, *Prace naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości*, 2009.

Stanisław PIEKARSKI

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa w Poznaniu
Wydział Nauk Społecznych w Bartoszycach

PRZEJAWY ELEMENTÓW PEDAGOGIKI W NAJSTARSZYCH CYWILIZACJACH ŚWIATA

Wprowadzenie

Jedną z najbardziej licznych grup zawodowych w Polsce są nauczyciele. W roku szkolnym 2022/2023 w zawodzie tym na pełnych etatach pracowało prawie 520.000 osób¹ Kolejnych 80 000 nauczycieli funkcjonowało na tzw. niepełnych etatach. Cechą środowiska pedagogicznego jest feminizacja. W przedszkolach, szkołach podstawowych i średnich aż 83% nauczycieli to kobiety. Nie jest to wyłącznie polska specyfika, bowiem z danych Eurostatu za rok 2020 wynika, że w szkołach podstawowych Unii Europejskiej 86% zatrudnionych nauczycieli stanowiły panie.²

Proporcje te ulegają znaczącej zmianie w uczelniach wyższych. W Polsce – według danych Zintegrowanej Sieci Informacji o Nauce i Szkolnictwie Wyższym – w roku 2021 na etatach nauczycieli akademickich pracowało 52 000 mężczyzn i 48 000 kobiet. Aktualnie w naszym kraju mamy około 2 700 kobiet profesorów i ponad 7 400 mężczyzn z tym tytułem.³

Prawdopodobnie mało kto z tak licznej grupy zawodowej zastanawia się dziś nad tym, jakie były pra-początki edukacji na świecie. Z pewnością nie myślą o tym też uczniowie czy studenci uczelni szkół wyższych. Nauka jest dziś aksjomatem, jak przysłowiowa „kromka chleba”. Ale zanim świat osiągnął taki sukces, upłynąć musiało wiele, wiele czasu...

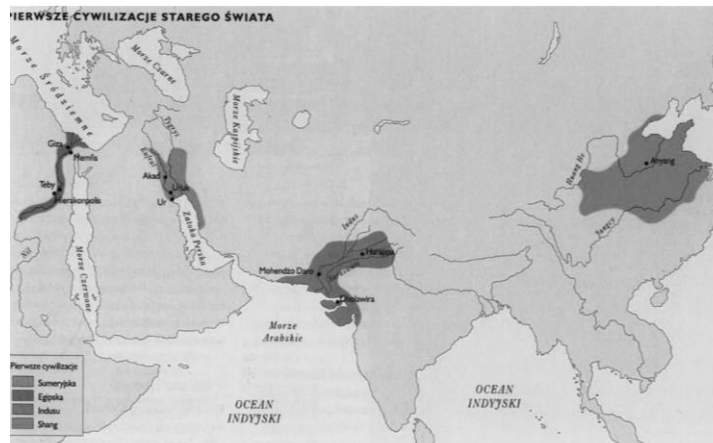
Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie rozwiązań edukacyjnych stosowanych w najstarszych cywilizacjach świata. Rzecz jasna nie była to pedagogika w dzisiejszym rozumieniu tego słowa. Ale pewne symptomy tego zjawiska można dostrzec już u zarania aktywności społecznej człowieka. Do napisania artykułu wykorzystano wszelkiego rodzaju opracowania naukowe na temat starożytnej Mezopotamii, Egiptu, Doliny Indusu i Chin, jak też zdyskontowano informacje i artykuły zamieszczone we współczesnym Internecie. Przydatna okazała się też wiedza autora opracowania, pozyskana w ramach jego uczestnictwa w licznych sympozjach i konferencjach naukowych.

¹ Mamy ponad 512 tys. nauczycieli, ponad 82% z nich to kobiety, samorzad.pap.pl/kategoria/edukacja/mamy-ponad-512-tys-nauczycieli-ponad-82-proc-z-nich-kobiety, (dostęp: 19.11.2023).

² Eurostat pokazał najnowsze dane dotyczące zawodu nauczyciela, <https://glos.pl/eurostat-pokazal-najnowsze-dane-dotyczace-zawodu-nauczyciela-w-2020-r-tylko-7-proc-nauczycieli-w-ue-mialo-mniej-niz-30-lat>, (dostęp: 16.11.2023).

³ Ilu nauczycieli jest w Polsce? Dane GUS oraz dane Eurostatu pokazują, że w zawodzie więcej jest kobiet niż mężczyzn. <https://strefaedukacji.pl/ile-nauczycieli-jest-zatrudnionych-w-polsce-dane-gus-ora-dane-eurostatu>, (dostęp: 23.11.2023).

Mapa nr 1. Najstarsze cywilizacje świata.

Źródło: <https://iwierzbicka.pl/utrwalamy-wiadomosci-z-dzialu-pierwsze-cywilizacje/>

Artykuł może być przydatny do realizacji inauguracyjnego tematu historii myśli pedagogicznej, będącej w programie studiów pedagogicznych I stopnia.

Mezopotamia

Powszechnie uważa się, że najstarsza cywilizacja świata ukształtowała się pod koniec IV tysiąclecia p.n.e., na terytorium starożytnej Mezopotamii, usytuowanej w widłach Eufratu i Tygrysu. Nic też dziwnego, że w potocznym tłumaczeniu słowo „Mezopotamia” znaczy tyle, co „międzyrzecze”.⁴ Dziś te obszary należą w zdecydowanej większości do Iraku i Kuwejtu. W głównej roli wystąpili Sumerowie - lud nieznanego pochodzenia – któremu świat zawdzięcza bardzo wiele. To tutaj zaczęto wznosić pierwsze, prowizoryczne domostwa, tutaj zaczęto „produkować” ceramikę, niezbędną do obsługi pra-hodowli i pra-rolnictwa. Materiałem powszechnie stosowanym była glina, której na tym terenie było pod dostatkiem. Najprawdopodobniej w ramach procesu wytwarzania ceramiki wymyślono koło garncarskie, które szybko stało się przysłowiową „lokomotywą” postępu technicznego.⁵

Sumerowie zakładali pierwsze na świecie miasta-państwa. Pierwszą tego typu aglomeracją globu było miasto portowe Ur, położone nad Tygrysem. Po nim powstałe kolejne miasta-państwa, takie jak: Uruk, Eridu, Nippur, Larsa, Lagash czy Babylon. Każdym z nich rządził król-kapłan. Sumerom zawdzięczamy też możliwość spożywania piwa, oleju, wina czy soli kuchennej. Sumeryjscy lekarze wypisywali też pierwsze na świecie recepty. W gorącej i suchej krainie deszcz był rzadkością, a same wylewy rzek nie wystarczały do nawodnienia wszystkich pól. Uprawa wymagała irygacji. Mieszkańcy Mezopotamii budowali w tym celu systemy kanałów nawadniających, które doprowadzały wodę z rzek do położonych niżej obszarów.

⁴Mezopotamia, kiedy, gdzie, kto?,

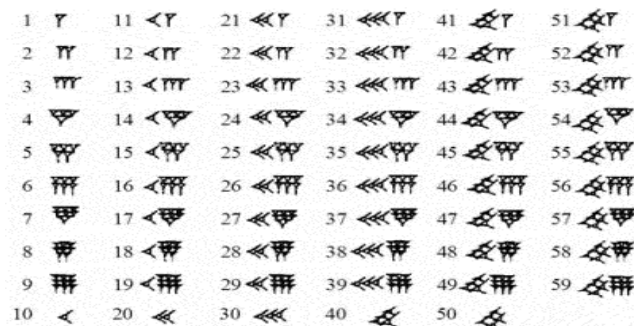
https://www.google.pl/search?q=znaczenie+slova+mezopotamia&sca_esv=588338046&source=hp&ei=PIVwZ, (dostęp: 26.11.2023).

⁵ G. Roux, *Mezopotamia*, Warszawa 2023.

Wśród tych licznych odkryć i wynalazków były i takie, które umożliwiały i ułatwiały uruchomienie zorganizowanych procesów edukacyjnych. Do nich w pierwszej kolejności zaliczyć należy opracowanie pisma klinowego. Powstało ono około 3500 lat p.n.e. i uważane jest za najstarsze pismo świata. Nazwa pochodzi od kształtu „liter”, odciskanych rylcem lub kawałkiem trzciny, na miękkich glinianych tabliczkach. Początkowo pismo klinowe było pismem obrazkowym, z czasem jednak obrazki-znaki zaczęły również oznaczać sylaby. Sukcesywnie zmniejszano też liczbę używanych znaków. Jeśli w początkowym okresie w arsenale pojęć było prawie 2.000 znaków, to w późniejszym okresie – w wyniku redukcji szczegółów graficznych – ich liczbę zmniejszono do około 500.⁶

Drugim odkryciem - bardzo ważnym w procesie przekazywania wiedzy - był tzw. system sześćdziesiątkowy. Dotyczył on zapisu liczbowego, na bazie liczby 60. Po dzień dzisiejszy godzina ma 60 minut, a ta z kolei dzieli się na 60 sekund. Doba dzieli się na 4 sześćdziesiątki, koło = 6 X 60 stopni, miesiący w roku mamy 2 razy po 6, itd.⁷

Fotografia 1. Pismo klinowe. Zapis liczb.

Źródło: *Matematyka Sumeru i Babilonu*,
<https://www.swiatmatematyki.pl/index.php?p=865>

Kolejnym odkryciem ważnym w systemie edukacji było wprowadzenie zera oraz upowszechnienie jednostek miar i wag. Swoistymi „narzędziami” mierzenia stały się: palec, stopa i łokieć. W systemie wag wprowadzono talent, mający wartość 30 kilogramów.⁸

Wszystkie wyżej wymienione „innowacje” tworzyły swego rodzaju „podstawę programową” realizowanych zadań edukacyjnych. Przy czym od razu należy stwierdzić, że nauczanie u Sumerów było znaczącym przywilejem, a nie obowiązkiem. Stać na nie było tylko osoby z rodzin najbogatszych. „Absolwenci” tworzyli swego rodzaju elitę intelektualną, której przedstawiciele byli zatrudniani we wszelkiego rodzaju centrach religijno-świętynnych i w administracji króla-kapłana.

⁶ R. Biel, *Pismo klinowe - jedno z najstarszych pism na świecie*, <https://archeologia.com.pl/pismo-klinowe-najstarsze-pismo-na-swiecie/>, (dostęp: 23.11.2023).

⁷ *Sześćdziesiątkowy system liczbowy*, tomaszgrebski.pl/blog/matematyczne-rozmaitosci/szescdziesietny-system-liczbowy, (dostęp: 26.11.2023).

⁸ *Starożytny Sumer. Strona o cywilizacji Sumerów ok. 3750-2004 p.n.e.*, <https://www.starozytynsumer.pl/podstrony/nauka/matematyka.html>, (dostęp: 27.11.2023).

Najważniejszym elementem tego typu ośrodków religijnych były tzw. zigguraty, czyli sięgające 60-70 m wysokości budowle tarasowe, zwieńczone niewielkimi pomieszczeniami, gdzie kapłani składali ofiary ze zwierząt. W omawianych - ogrodzonych wysokim murem - kompleksach znajdowały się też ceglane wolnostojące budynki, pełniące funkcje szkoły. W późniejszym okresie proces edukacyjny realizowano też w obiektach znajdujących się poza murami kompleksów sakralnych.

Tego rodzaju „szkoły” nazywano „edubba”, co w miejscowym języku znaczyło tyle, co „Dom Tabliczek”. Nazwa nie była przypadkowa, bowiem uczniowie pisali swoje prace pismem klinowym na miękkich, glinianych tabliczkach. Szkoły pisarskie zostały po raz pierwszy odkryte w połowie dziewiętnastego wieku, kiedy to Europejcy i amerykańscy archeolodzy dokonywali rozległych wykopalisk na Bliskim Wschodzie, głównie na terytorium Iraku.

Z pozyskanych tą drogą tabliczek – głównie z ruin miasta Nippur – można się było dowiedzieć, że:

1. Uczniami byli głównie chłopcy;
2. Naukę rozpoczynano przed dziesiątym rokiem życia i kontynuowano ją przez kolejne 12 lat;
3. Zajęcia trwały od wschodu do zachodu słońca, przez co najmniej 24 dni w miesiącu;
4. W „Domu Tabliczek” stosowano kary cielesne. „Dyrektora” takiej szkoły nazywano „Ojcem Domu Tabliczek”;
5. Gliniane tabliczki do pisania miały swoje kształty i rozmiary, określane przez nauczycieli;
6. W pierwszym okresie nauki uczono sztuki pisania i rachunków. W kolejnych okresach kształcenia uczniowie pozyskiwali wiedzę z takich dziedzin jak: literatura, religia, historia, rolnictwo, architektura, filozofia, zoologia i medycyna;
7. Członkowie kadry dydaktycznej byli specjalistami w swoich dziedzinach wiedzy, a starsi uczniowie – w odniesieniu do młodszych – określani byli mianem „starszych braci”. Często powierzano im funkcje „pomocników” kadry dydaktycznej;
8. Uczniowie kończyli swoją edukację w wieku około 20 lat jako skrybowie.⁹

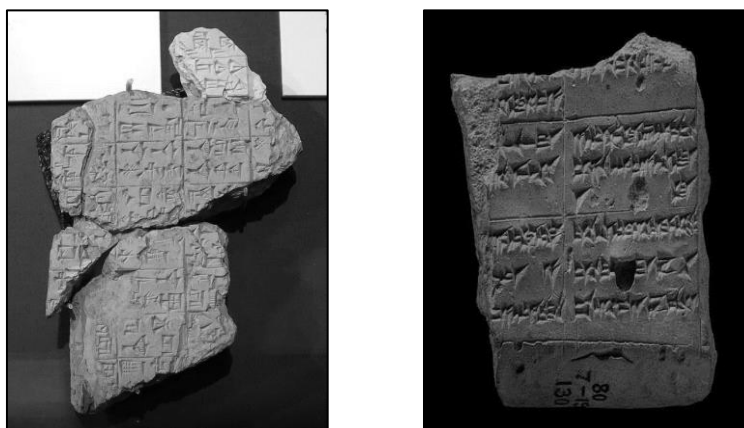
Budynki szkolne zidentyfikowano nie tylko w Nippur, ale także w Ur, Uruk, Mari i Sipparr. Posiadały one pokoje do bezkolizyjnej nauki. Były w nich rzędy ławek z wypalanej gliny przeznaczone dla uczniów, jak i wyodrębnione miejsce dla nauczyciela.

Przy szkołach funkcjonowały także spore manufaktury, przeznaczone do przechowywania wilgotnej gliny, która następnie była formowana w niewielkie tabliczki do pisania. Były to swego rodzaju zaplecza „szkoły”, gdzie stały też naczynia ceramiczne wypełniane wodą. Wrzucano do nich stare tabliczki, aby rozmiękły i mogły być ponownie wykorzystywane. Z pewnością były też „archiwizowane” te teksty uczniów i nauczycieli, które z różnych powodów chciano „ocalić od zapomnienia”. Na tabliczkach Sumerowie pisali nawet swoje poematy literackie. Jeden z najbardziej znanych nosi tytuł „Enmerkar i Pan Arraty” i datowany

⁹ *Edukacja w Mezopotamii – Encyklopedia historii świata*, <https://www.worldhistory.org/trans/pl/2-2203/edukacja-w-mezopotamii/>

jest na lata 2047-1750 p.n.e. Między innymi można się z niego dowiedzieć, że wynalazcą pisma klinowego był niejaki Enmerkar z Uruk.¹⁰

Fotografie 2. I 3. Tabliczki ceramiczne Sumerów z pismem klinowym.

Źródło: *Edukacja w Mezopotamii – Encyklopedia historii świata*,
<https://www.worldhistory.org/trans/pl/2-2203/edukacja-w-mezopotamii/>

W latach powstawania tego dokumentu, Mezopotamia była już zdominowana politycznie przez mieszkańców Babilonii.¹¹ Ich władcą był Hammurabi, który w roku 1772 p.n.e. wprowadził kodeks, będącym pierwszym na świecie systemem prawnym. Jego naczelną zasadą było stwierdzenie: „oko za oko, ząb na ząb”. Dokument był upowszechniany w formie wysokich 2-2,5 m stel-pomników, ustawianych przy świątynia i rozdrożach. Były na nich wryte pismem klinowym 282 „paragrafy” słynnego kodeksu. Najbardziej znany tego typu diorytowy pomnik został znaleziony przez francuskich archeologów w 1901 roku w ruinach starożytnego miasta Suzy, będącego dziś w granicach Iranu. Obiekt przechowywany jest w paryskim Luwrze i wzbudza ogromne zainteresowanie współczesnych turystów.¹² Zwieńcza go płaskorzeźbiona scena wręczenia Hammurabiemu prawa przez boga Szamasza, co może kojarzyć z biblijnym wydarzeniem na górze Synaj, z udziałem Mojżesza.

Babilończycy znani są i z tego, że próbowali zbudować sięgającą nieba słynną Wieżę Babel. Budowaki tak skutecznie, że zgodnie z zapisami w Księdze Rodzaju, potrzebna była interwencja Boga. W rzeczywistości budowany był bardzo wysoki, wymyślony przez Sumerów ziggurat. Zarówno jedni jak i drudzy potrafili wznosić okazałe pałace, bramy i budynki użyteczności publicznej. W tym czasie nie było szkół branżowych pierwszego czy drugiego stopnia. Ale z pewnością na budowach istniało coś, co nazwać można hieratyzacją zawodów. Z pewnością pracowali obok siebie inżynierowie, majstrowie i zwykli robotnicy. Niezależnie od wiedzy

¹⁰ Tamże.

¹¹ Podbite państwa przez jego miasto, w starożytności nie było niczym nowym. Dobrym przykładem może być założony w roku 753 roku p.n.e. etruski Rzym., który w późniejszym okresie podbił nie tylko całą Etrurię, ale i utworzył ogromne cesarstwo. Jego granice sięgały Renu, Szkocji, Azji i Afryki Północnej.

¹² *Kodeks Hammurabiego*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Kodeks_Hammurabiego

pozyskiwanej w „edubbach”, jedni uczyli drugich. Trwał więc proces przekazywania praktycznej wiedzy i pozyskiwanie doświadczeń.

Po Babilończykach tereny Mezopotamii w poważnym stopniu opanowali Akadowie. Po nich – około 550 roku p.n.e. - pojawili się tu Persowie. Wszystkie nacje w obszarze edukacji kontynuowały i udoskonalały rozwiązania wprowadzone wiele wieków wcześniej przez nieocenionych Sumerów.

Egipt

Półtora tysiąca kilometrów od Iraku leży Egipt. Jego wielka historia rozpoczęła się w 3100 roku p.n.e., kiedy Narmer połączył w jedną całość Górne i Dolne obszary kraju. Ogromną rolę w życiu narodu egipskiego spełniał Nil, dzięki któremu używano pola uprawne i... budowano kamienne budowle. Działo się tak dlatego, że na brzegach rzeki znajdowały się liczne kamieniołomy, których bloki kamienne drogą wodną spławiano bezpośrednio na place budów. Kultura Egiptu w ogromnym stopniu związana jest z życiem... po śmierci. Prawie 90% znanych dziś zabytków egipskich w sposób bezpośredni lub pośredni związanych jest z tzw. kulturą grobową. Nic też dziwnego, że wiele dziedzin życia Egipcjan zdominowanych było przez religię. To stwierdzenie dotyczy też edukacji. Tu również – podobnie jak w przypadku Mezopotamii - swego rodzaju siłą napędową było pismo, zwane hieroglifami. Późniejsze jego odmiany to pisma: hieratyczne i demotyczne. Według mitologii kraju „nad Nilem” hieroglify wynalazł bóg o imieniu Ra.¹³ To najważniejszy postać w panteonie bóstw egipskich, związana z kultem słońca. Na jej cześć stawiano okazałe obeliski, wywożone później do Cesarstwa Rzymskiego, a w jeszcze późniejszym okresie (XIX wiek), do Paryża, Londynu czy Waszyngtonu. Bogiem odpowiedzialnym za nauczanie był Toth, przedstawiany w formie mężczyzny, z głową świętego ptaka Ibis.¹⁴ Według kapłanów ze starożytnego Egiptu, gdyby nie słowa i mądrość Totha, nie mielibyśmy wiedzy. W kalendarza starożytnego Egiptu pierwszy miesiąc w roku nosił nazwę Tout, właśnie od imienia Totha. Warto przy tej okazji nadmienić, że osoby zmarłe wspierał Anubis, Horus był bogiem nieba, a Ozyrys – świata podziemnego.¹⁵

Bliższe poznanie pisma egipskiego nastąpiło nie dzięki pomocy bogów, tylko w wyniku znalezienia tzw. kamienia z Rosetty. Stało się tak w roku 1799 w pobliżu Aleksandrii, gdzie na rozkaz Napoleon prowadzone były prace fortyfikacyjne, zabezpieczające wojska francuskie przed atakiem floty brytyjskiego admirała Nelsona. Wyżej wymieniony kamień to trochę wystrzępiona płyta, ważąca blisło 800 kg, na której wryto jeden tekst, w trzech rodzajach piśmiennictwa, chwalaący zasługi rządzącego w I wieku p.n.e. faraona Ptolemeusza V. Naukowcom znane było pismo greckie i demotyczne. Istniało prawdopodobieństwo, że skoro dwa teksty „mówią” o tym samym, to i trzeci tekst (hierograficzny) zawiera identyczne informacje. Hipoteza badaczy okazała się słuszna. W takich okolicznościach rozszyfrowano najstarsze pismo egipskie. Dziś kamień z Rosetty jest atrakcją turystyczną Muzeum Brytyjskiego w Londynie.¹⁶

Hieroglify były najstarszym i najdłużej wykorzystywanym pismem egipskim.¹⁷ Pierwsze zastosowanie hieroglifów egipskich miało miejsce już około 3000 r. p.n.e.

¹³ A. Ćwiek, *Religia Egiptu*, (red.) J. Drabina, w: „Religie starożytnego Bliskiego Wschodu”, Kraków 2008.

¹⁴ W egipskiej kulturze bogowie mieli postacie ludzi z głowami... zwierząt.

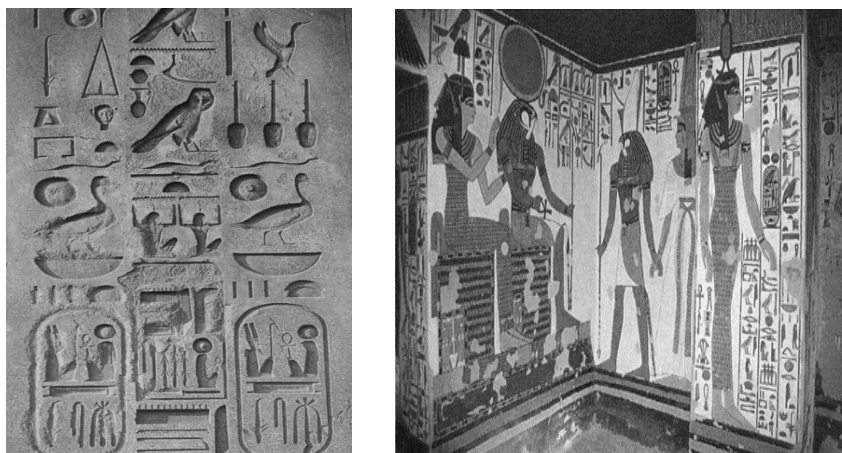
¹⁵ N. Grimal, *Dzieje starożytnego Egiptu*, Warszawa 2004.

¹⁶ *Kamień z Rosetty*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Kamie%C5%84_z_Rosetty, (dostęp: 24.11.2023).

¹⁷ Obliczono, że pismo hieroglificzne, było w Egipcie używane przez 3500 lat.

Pismo to zawierało ponad 1000 znaków „obrazkowych”. Piewotnie używano go do zapisu wszelkich tekstów. Nośnikiem mogło być wszystko, na czym było możliwe utrwalanie liter, a więc kamień, ceramika, papirus, ostrakon, czyli łupek skalny lub fragment potłuczonego glinianego naczynia. Jednak z czasem używanie pisma hieraglicznego zaczęto ograniczać do zapisywania tekstów religijnych i monumentalnych. Używano do tego celu głównie różnego rodzaju płyt i kamieni.¹⁸

Fotografia 4 i 5. Przykłady zastosowania hieroglifów egipskich.

Źródła: <https://www.national-geographic.pl/artukul/potega-egipskich-hieroglifow>

Hieroglify dopełniały artystycznie zarówno malowidła ścienne, jak i elementy architektury. W tym celu wykorzystywano wszelkiego rodzaju kolorowe pigmenty i atramenty. Opisywano i dekorowano hieroglifami wnętrza piramid, frontony i zaułki świątyni oraz pałace i budowle użyteczności publicznej. Najczęściej teksty należało czytać w układzie pionowym (z góry na dół). Ale zdarzała się też konieczność odczytywania ich w układzie poziomym, czyli od lewej strony do prawej.¹⁹

Z odczytanych hieroglifów i prowadzonych badań archeologicznych wiadomo, że w starożytnym Egipcie powszechne było używanie zabawek dziecięcych, z których wiele miało części ruchome. Popularne były wszelkiego rodzaju gry planszowe, które wykorzystywane były również przez dorosłych.²⁰

Ważnym elementem każdej edukacji jest nauka rachunków. Osiągnięcia matematyczne Egipcjan nie są bogate. Największym ich sukcesem było wprowadzenie podatków oraz ułamków, z użyciem licznika i mianownika. Matematyka starożytnym Egipcjanom była też potrzebna do obliczeń architektonicznych, mierzenia pól, objętości tam i zbiorników zboża oraz do zamiany miar wagi i objętości na inne jednostki.²¹ Najbardziej znanym zabytkiem etnograficznym jest tzw. Papirus Ahmesa, znaleziony w połowie XIX wieku w ruinach Teb. Sporządził go w wieku XVII p.n.e. królewski skryba Ahmes. Dokument zawiera

¹⁸ *Pismo hieragliczne*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Pismo_hieragliczn, (dostęp: 28.11.2023).

¹⁹ A. Herman, A. Schlogl, *Starożytny Egipt*, Warszawa 2009.

²⁰ *Historie powstania zabawek*, <https://wbursie.wordpress.com/2021/04/30/historie-powstania-zabawek/>, (dostęp: 26.11.2023).

²¹ M. Grządziel, *Osiągnięcia cywilizacyjne starożytnego Egiptu*, https://www.na6.pl/historia/osiagniecia_cywilizacyjne_starozytego_egiptu, (dostęp: 21.11.2023).

przykłady rozwiązań problemów matematycznych z zakresu algebry i geometrii. Dziś jedna część zabytku przechowywana jest w Muzeum Brytyjskim, druga w Muzeum Nowego Jorku.²²

Egipcjanie mieli natomiast spore sukcesy w astronomii. Między innymi umieli przewidywać zaćmienia słońca i księżyca. Pierwsi też na świecie wynaleźli perfumy. Opracowano przy tym recepturę pigmentów, którymi upiększano ludzkie ciało. Do rozcierania wszelkiego rodzaju barwników używani specjalnych tabliczek kamiennych.²³

Po dzień dzisiejszy podziw wzbudzają kute w skałach świątynie, czy wielkości warszawskiego Pałacu Kultury i Nauki piramidy. Na placach budów tych ostatnich pracowali w ogromnej liczbie niewolnicy. Tysiącami ginęli oni we wszelkiego rodzaju wypadkach. W pracach budowlanych stosowano wiele innowacyjnych rozwiązań. Między innymi wokół piramid sypano rampy piaskowe, które „rosły” wraz ze wznoszonym obiektem. Po zbudowaniu piramidy piasek był usuwany i widzowie mogli ujrzeć prawdziwą wysokość budowli. Ogromne, ważące po dwie tony bloki, od Nilu na plac budowy wleczone były po drewnianych, zlanych oliwą legarach. Wszystkie te skomplikowane i niebezpieczne prace wykonywane były pod nadzorem wykwalifikowanych architektów i rzemieślników, którzy swoje umiejętności nabywali w trakcie długiego procesu nauczania. Na ogromnych budowach obowiązywała jasno określona hierarchia zawodowa. Najważniejszą rolę pełnił architekt zwany naczelnym. Tuż za nim plasowali się kierownicy robót.²⁴

Edukacja w starożytnym Egipcie – podobnie jak w Mezopotamii – nie była obowiązkowa. Korzystali z niej przedstawiciele najbogatszych rodzin, planujący kariery w różnych obszarach aktywności społeczno-zawodowej. Najwcześniejsze szkoły zakładane były przy ośrodkach religijnych. Dominujące role przypadały urzędującym w nich kapłanom. Nie udało się dotychczas jednoznacznie ustalić w jakim wieku dzieki egipskie zaczynały edukację.²⁵ Szkoła trwała łącznie 12 lat. W pierwszym okresie jej trwania kładziono nacisk na pismo i rysunek. Młodzi adepti zaczynali ćwiczenia w sztuce pisania na wysuszonych glinianych tabliczkach lub na ceramicznych skorupach. Za „zeszyt” służyła też wygładzona tabliczka wapienna, na której nauczyciel wyznaczał linie lub kratki. Uczeń uprawiał się najpierw w kreśleniu prostych znaków, w następnym etapie różnego rodzaju rysunków. W ostatnim etapie próbował swoich sił na papirusie. Pozyskiwano go z łodyg trzciny papirusowej, która rosła na brzegach Nilu. Był on krojony na cienkie, ale szerokie pasy, które moczono, a następnie układano obok siebie tak, żeby brzegi nachodziły na siebie. Ostatnim etapem technologii wyrobu papirusu było jego suszenie.²⁶

Kiedy już egipska młodzież umiała pisać, czytać i rachować, wyzwaniem stawała się wiedza z astronomii, architektury, medycyny, inżynierii i innych dziedzin naukowych. Szkoła kończyła się egzaminem, który wcale nie był łatwy do zaliczenia. W starożytnych Tebach archeolodzy znaleźli zestaw pytań, które pisarz Hori zadawał swoim uczniom. W „zestawie” były między innymi następujące pytania:

²² *Papirus Rhinda*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Papirus_Rhinda, (dostęp: 19.11.2023).

²³ A. Białek, *Osiągnięcia starożytnego Egiptu*, <https://www.national-geographic.pl/artukul/osiagniecia-starozytnego-egiptu-co-wynalezli-starozytni-egipcjanie>, (dostęp: 24.11.2023).

²⁴ *Architektura i rzeźba starożytnego Egiptu*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Architektura_i_rze%C5%BAba_staro%C5%BCytnego_Egiptu, (dostęp: 25.11.2023).

²⁵ *Szkoły w starożytnym Egipcie*, <https://etipodroze.wordpress.com/2019/08/30/szkoły-w-starozytnym-egipcie/>

²⁶ *Papirus*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Papirus>, (dostęp: 23.11.2023).

1. Ile cegieł trzeba przygotować do budowy tarasu o wskazanych wymiarach?
2. Ile osób jest potrzebnych do przetransportowania obelisku?
3. Ile żywności należy przygotować dla żołnierzy wyruszających na wyprawę wojenną?

W oparciu o zaprezentowane pytania²⁷ można stwierdzić, że w szkołach egipskich preferowana było wiedza o profilu praktycznym.

W tym miejscu warto odnotować, że po ukończeniu edukacji podstawowej Egipcjanie mogli kontynuować swoją dalszą naukę w szkole astronomii czy medycyny. One również mieściły się w zespołach świątynnych. Nic też dziwnego, że w przypadku kształcenia lekarzy różnych specjalności ich wiedza częściowo miała charakter racjonalno-medyczny, a częściowo magiczno-religijny. W świątyniach dokonywano też operacji chirurgicznych i przygotowywano receptury lekarstw.²⁸

Fotografia 6. Leczenie w świątyni egipskiej. Obraz Emesta Boarda z XIX wieku.

Źródło: <https://www.google.pl/search?q=obraz+Ernesta+Board+w+swi%C4%85tyni+egiptu+medycyna>

Dzisiaj informacji o medycynie egipskiej dostarczają nam głównie papirusy, m.in. papirus Smitha z tekstami chirurgicznymi (spisany ok.1600 p.n.e.), papirus z Kahun zawierający teksty ginekologiczne i weterynaryjne (ok.2000 p.n.e.) oraz papirus Ebersa z tekstami o chorobach wewnętrznych i środkach leczniczych (ok.1550 p.n.e.).²⁹ W papirusie Ebersa wspomina się o ziołach oraz środkach leczniczych pochodzenia zwierzęcego i mineralnego podawanych chorym w postaci pigułek, czopków, maści, kropli, kadzidel czy kąpiele.³⁰

²⁷ *Czego uczyli się starożytni Egipcjanie?*, <https://www.focus.pl/artykul/czego-uczyli-sie-starozytni-egipcjanie-a-jak-wygladala-nauka>, (dostęp: 24.11.2023).

²⁸ *Medycyna starożytnego Egiptu*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Medycyna_staro%C5%BCytnego_Egiptu, (dostęp: 24.11.2023).

²⁹ K. Konat, *Medycyna w starożytnym Egipcie.*, https://www.historion.pl/historia/starozytnosc/egipt/medycyna_w_starozytnym_egipcie.html, (dostęp: 29.11.2023).

³⁰ *Medycyna w starożytnym Egipcie. Lekarstwa przyprawiające o mdłości*, <https://wielkahistoria.pl/medycyna-w-starozytnym-egipcie-lekarstwa-przyprawiajace-o-mdlosci-i-najbardziej-nieskuteczne-terapie/>, (dostęp: 38.11.2023).

Ludzie wykształceni cieszyli się w Egipcie wielką atencją. Klasycznym przykładem może być pochodzący z Heliopolis słynny architekt Imhotep, żyjący w czasach panowania faraona Dżosera (2650-2600 r. p.n.e.). Właśnie dla Dżosera zbudował on słynną piramidę „schodkową” w Sakkarze. Jego największą innowacją było zastąpienie nietrwałej suszonej cegły, cegłą z kamienia. To zapewniało wznoszonym obiektom ponadczasową długotrwałość. Za życia powierzano mu wiele odpowiedzialnych funkcji państwowych od arcykapłana do kanclerza Dolnego Egiptu. Przysługiwało mu też prawo umieszczania na wznoszonych monumentach swego imienia, obok imion faraona. Po śmierci zaliczono go w poczet egipskich bogów.³¹

Niektórym uczonym stawiano nawet pomniki. Jednym z najbardziej znanych tego typu przykładów jest przechowywany dziś w Luwrze posąg siedzącego skryby, datowany na lata 2620-2500 p.n.e. Bardzo charakterystyczne są jego oczy. Ich rogówki wykonane są z białego kwarcu, tęczęwki z kryształu górskiego, a źrenice – z hebanu.³²

Ogromnym szacunkiem społeczeństwa cieszyli się również osoby dokonujące mumifikacji zwłok. W Egipcie wierzono, że człowiek żyje, dopóki istnieje jego ciało. Stąd też jego balsamowanie i zapobieganie zniszczeniu. Proces mumifikacji był zespołem czynności bardzo skomplikowanych i trwał przynajmniej 70 dni. Dokonywali go wykwalifikowani kapłani, przy wsparciu boga zmarłych Anubisa.³³

Z zaprezentowanych rozważań wynika, że w egipskiej edukacji najważniejsze role pełnili kapłani, którzy ze świątyń czynili główne ośrodki kultury i nauczania. Nic też dziwnego że bezustannie aspirowali oni nie tylko do zaszczytów, ale i do... władzy.

Chiny

Nieco odmienne warunki społeczno- kulturowe panowały w starożytnych Chinach. Po dzień dzisiejszy jest to kraj „bezwyznaniowy”. Owszem, to prawda, że na przełomie dawnej i naszej ery na terytorium Chin z sąsiednich Indii dotarła spora liczba mnichów buddyjskich, ale w roku 843 ukazało się słynne rozporządzenie cesarza Wu-tsunga, rugujące wszystkie „napływowe” religie. Na mocy tego dokumentu zlikwidowano 4600 klasztorów, 4 000 świątyń i 30 000 kaplic.³⁴ Dla Chińczyków najważniejszą religią stanowiła przyroda. Na jej kanwie wymyślono taoizm i panteizm. Ten pierwszy zawiera etyczne normy współistnienia rodzaju ludzkiego i przyrody.³⁵ Panteizm z kolei jest formą funkcjonowania na łonie przyrody wszelkiego rodzaju bóstw i duchów.³⁶ Nieprzypadkowo najświętsza góra świata o nazwie Kajlas znajduje się w Chinach.

Z przyroda łączy się też tradycyjne chińskie rozumienia podstaw funkcjonowania świata. Zawiera się ono w znanej powszechnie zasadzie „yin-yang”. Jest to postrzeganie istnienia świata w kategoriach absolutnych przeciwieństw typu: ogień-woda, niebo-ziemia, kobieta mężczyzna, itp. Oddzielnie te „przeciwstawności” są siłami niszczącymi, razem-stanowią harmonijną równowagę zapewniającą życie.³⁷ Po dzień dzisiejszy Chińczycy spotykając np. Europejczyka widzą w nim

³¹ *Imhotep*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Imhotep>, (dostęp: 29.11.2023).

³² *Siedzący skryba*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Siedz%C4%85cy_skryba, (dostęp: 27.11.2023).

³³ *Mumifikacja*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Mumifikacja>, (dostęp: 23.11.2023).

³⁴ M. Ałpatow, *Historia sztuki*, tom I, Warszawa 1968.

³⁵ *Taoizm*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Taoizm>, (dostęp: 23.11.2023).

³⁶ *Panteizm*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Panteizm>, (dostęp: 28.11.2023).

³⁷ *Yin i yang*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Yin_i_yang, (dostęp: 28.11.2023).

50% dobra i tyleż samo zła. To bardzo utrudnia pozyskiwanie zaufania, tym bardziej, że Chińczycy uśmiechają się nawet wtedy, gdy są bardzo... zdenerwowani. Nie należy tego utożsamiać z „manią wyższości”, choć już bardzo temu naród ten „ustalił”, że jest Państwem Środka, czyli geograficznie usytuowanym w najważniejszej części kuli ziemskiej.³⁸ Zresztą podobne teorie snuły inne społeczeństwa, w tym także australijscy Aborygeni i afrykańscy Masajowie. Przejawy zasady „in-jang” można też dostrzec w trwającym po dzień dzisiejszy zwyczaju zawierania „małżeństw duchów”. W ten sposób żyjący dbają o to, aby ich najbliżsi „stanu wolnego” nie czuli się po śmierci samotni.³⁹

W Chinach podobnie jak w przypadku innych starożytnych narodów kołem zamachowym specyficznie pojmowanej edukacji było pismo, niewiele „młodsze” od pisma klinowego. Pierwotnie składało się ono z około 40 000 znaków sylabowych. Charakterystyczną cechą kultury chińskiej jest „umiłowanie” tradycji. Nic też dziwnego, że wymyślone 5 tysięcy lat temu piśmiennictwo wciąż jest w małą zmienioną formie konsekwentnie używane, choć liczbę jego znaków zmniejszono do około 4 000.⁴⁰ Stało się też ono najważniejszą dziedziną sztuki chińskiej, zwanej kaligrafią. Polega ona na pisaniu liter, bez odrywania pióra czy pędzla od podłoża. „Malowanych” w ten sposób liter nie można poprawiać.⁴¹

Fotografia 7 i 8. Przykłady starochińskiego pisma.

Źródło: Pismo chińskie, https://pl.wikipedia.org/wiki/Pismo_chi%C5%84skie

Symptomatycznie - od najdawniejszych czasów - pojawiało się ono na najstarszej ceramice chińskiej. Cechą charakterystyczną tego typu wyrobów ceramicznych było dekorowanie naczyń „do połowy”. Około 2500 r. p.n.e. pisać zaczęto na kościach i skorupach zwierząt.

³⁸ W. Scot Morton, Ch. M. Lewis, *Chiny. Historia i kultura*, Warszawa 2007.

³⁹ *Małżeństwa duchów – makabryczny zwyczaj pogrzebowy made in China*, <https://aspoleczni.org/2019/10/13/malzenstwa-duchow-makabryczny-zwyczaj-pogrzebowy-made-in-china/>, (dostęp: 1.12.2023).

⁴⁰ *Pismo chińskie*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Pismo_chi%C5%84skie, (dostęp: 2.12.2023).

⁴¹ *Kaligrafia chińska*, https://www.google.pl/search?q=kaligrafia+chi%C5%84ska&sca_esv, (dostęp: 2.12.2023).

500 lat później Chiny stały się największą potęgą świata w dziedzinie produkcji brązów rytualnych. Miały one bardzo wysoką jakość artystyczną i często znadowały się na nich różnego rodzaju napisy, głównie o charakterze rytualnym.⁴²

Okolo 400 r. p.n.e. w Chinach był już znany system wyrobu jedwabiu. Za „zdradzenie” sposobu jego przędzenia groziła kara śmierci. Wkrótce uruchomiono transport jedwabiu z Chin do Europy i Bliskiego Wschodu, słynną drogą handlową, zwaną Jedwabnym Szlakiem. Szlak ten funkcjonował do XVII wieku n.e., kiedy to stracił znaczenie po odkryciu drogi morskiej do Chin. Dla niniejszych rozważań ważny jest fakt, że na pasach jedwabiu malowane były obrazy, zaopatrzone starochińskimi opisami.⁴³

Okolo 300 roku n.e. w Chinach drogie brązy zaczęto zastępować tańszą porcelaną, która w późniejszym okresie osiągnęła bardzo wysoki poziom artystyczny. Na tego typu wyrobach bardzo często umieszczane były wszelkiego rodzaju napisy, przeważnie i charakterze fundacyjnym.⁴⁴

Na początku II w. n.e. w Państwie Środka wynaleziono papier, który szybko zrewolucjonizował system nauczania w tej części świata.⁴⁵

W Chinach wszystkie ważne przeobrażenia techniczne czy społeczne musiały być akceptowane przez panujących władców.⁴⁶ Oficjalnie pierwszym cesarzem ogłosił się król Zheng, panujący w latach 246-210 p.n.e., ale system dynastyczny został tu wprowadzony już okolo 2000 roku p.n.e. Ogółem w Chinach do roku 1911 panowały 24 dynastie, z których najdłuższa trwała 873 lata, a najkrótsza – 15 lat. Ranga panujących „świeckich” była tak ważna, że nawet czas liczono tu w latach panowania poszczególnych dynastii. Król czy cesarz utożsamiany był ze słońcem. Symbolicznym kolorem cesarskim był więc kolor żółty. Władca nosił żółte stroje, jego budowle miały „żółte” dachy. Na jego cześć wprowadzono też nazwy: Morze Żółte i Żółta Rzeka.⁴⁷

Cesarze wydawali zarządzenia, budowali drogi, mosty i pałace. Potrzebni im byli zatem ludzie wykształceni umiejący czytać, pisać, liczyć, leczyć i budować. Niekiedy nawet po to, aby... żyć wiecznie. Takie żądanie pod adresem swojej dworskiej grupy uczonych zgłosił na przełomie II i III w. p.n.e. cesarz Qin Shi Huang. Ludzie różnych dziedzin nauk doradzili mu aby wieczność zapewnił on sobie poprzez zbudowanie podziemnego grobowca, w otoczeniu słynnej Terakotowej Armii. W takich okolicznościach prawie 9000 naturalnej wielkości terakotowych żołnierzy i koni umieszczonych zostało „pod ziemią”, w nadziei na zapewnienie wiecznego życia wielkiemu władcy.⁴⁸

Qin Shi Huang znany jest też i z tego, że rozpoczął budowę słynnego Muru Chińskiego. Wspierał też proces powstawania zakładów produkujących jedwab. W tego typu manufakturach pracowały przeważnie kobiety. Mężczyźni tymczasem pracowali przy wypalaniu ceramiki. Nie było wówczas w Chinach specjalnych szkół przygotowujących kadry pracownicze do uprawiania tego typu zawodów.

⁴² M. Granet, *Cywilizacja chińska*, Poznań 2023.

⁴³ Ch. Lewis, W. Scot Morton, *Chiny. Historia i kultura*, Warszawa 2007.

⁴⁴ *Sygnatura porcelana i ceramika*, <https://pl.pinterest.com/glasfotodesign/sygnatury-chi%C5%84ska-porcelana-i-ceramika/>, (dostęp: 3.12.2023).

⁴⁵ *Cztery wielkie wynalazki*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Cztery_Wielkie_Wynalazki, (dostęp: 3.12.2023).

⁴⁶ *Dzieciństwo w starożytnych Chinach*, <https://wielkahistoria.pl/dziecinstwo-w-starozytnych-chinach-matki-zaczynaly-wychowywanie->, (dostęp: 3.12.2023).

⁴⁷ M. Granet, *Cywilizacja chińska*, Warszawa 206.

⁴⁸ *Terakotowa Armia*, https://www.google.pl/search?q=terakotowa+armia&sca_esv=588364199&source, (dostęp: 1.12.2023).

Przekazywanie tajników wiedzy odbywało się drogą bezpośredniej pracy przy uzyskiwaniu ceramiki, porcelany czy jedwabiu.⁴⁹

Istniało natomiast szkolnictwo przygotowujące młodych ludzi do pracy w administracji cesarskiej. Jego pomysłodawcą był najstynniejszy chiński filozof Konfucjusz (551-479 p.n.e.). Konfucjusz nie pozostawił pism. Jego nauczanie zebrano później w księdze pt. „Dialogi Konfucjańskie”. Głównym tematem rozważań było codzienne życie ludzi i stabilność społeczeństwa. Zajmował się on też problematyką moralności rządzących do swoich podwładnych, i... odwrotnie.⁵⁰ Dla niniejszych rozważań najistotniejszym jest jednak fakt, że filozof w ramach troski o państwo proponował tworzenie szkół, szkolących kadry zapewniającej realizację polityki państwa w różnych obszarach życia społeczno-gospodarczego. Tego typu szkoły tworzone były przy dworach cesarskich. Trafiły do nich chłopcy w wieku 7-10 lat. Nauka trwała 10-12 lat i kończyła się egzaminem na urzędnika służby cywilnej. Na początku dzieci uczyły się sztuki pisania, czytania i rachunków. Uczyły się też dobrych manier i sposobów okazywania szacunku dla osób starszych.

W kolejnym etapie edukacji preferowane były przedmioty humanistyczne. „Klejnotami” wykształcenia nazywano: kaligrafię, malarstwo, poezję i muzykę.⁵¹ W ramach egzaminu kandydat na urzędnika musiał zaprezentować napisany przez siebie wiersz, przedstawić swojego autorstwa obraz i zagrać na jakimś instrumencie. W tym czasie nie znano zapisu nutowego. Nauka odbywała się więc tylko „ze słuchu”.⁵²

Konfucjuszowi zarzucano później, że faworyzując wykształcenie humanistyczne, zmniejszał tempo rozwoju nauk ścisłych. Faktem jest jednak, że zaproponowany przez Konfucjusza system edukacji „dworskiej” przetrwał – z małymi przerwami – do końca cesarstwa, to jest do roku 1911.⁵³ Chińczycy wymyślili jednak proch, soczewkę i kompas.

⁴⁹ J. Pimpaneua, *Chiny Kultura i Tradycje*, Warszawa 2009.

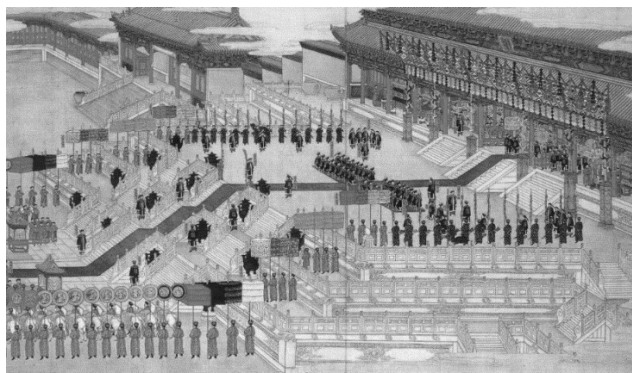
⁵⁰ M. K. Kunstler, *Dzieje kultury chińskiej*, Warszawa 2008.

⁵¹ P. Zieliński, *Wzorce humanizmu w edukacji chińskiej*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika”, 2013, tom XXII, s. 87-96.

⁵² F. Linguij, S. Wejming, *Kultura Chin*, Warszawa 2008.

⁵³ *Konfucjusz*, https://www.google.pl/search?q=konfucjusz&sca_esv=588364199&source=hp&ei, (dostęp: 3.12.2023).

Fotografia 9. Członkowie cesarskiej służby cywilnej po zdaniu egzaminów z literatury uczestniczą w paradzie przed cesarzem Guangxu (1875-1908) w czasie jego ślubu.

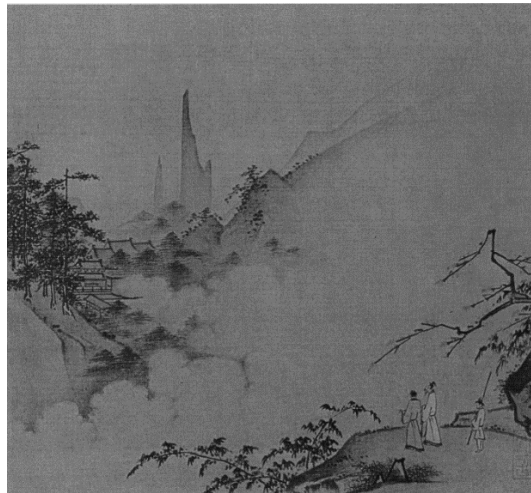

Źródło: https://www.google.pl/search?sca_esv=588364199&q=Cz%C5%82onkowie+cesarskiej+s%C5%82u%C5%BCby+cywilnej+po+zdaniu+egzamin%C3%B3

Wpływ konfucjanizmu jest widoczny w tradycyjnym malarstwie chińskim. Człowiek nie odgrywa w nim dominującej roli. Pojawia się gdzieś w zakątku obrazu, zdominowanego przez piękno i wielkość przyrody. Za osobą dorosłą zapatrzoną w krajobraz na ogół pojawia się dziecko, które ma się uczyć od osoby starszej szacunku do przyrody i dostrzegania jej wyjątkowości. Całość na ogół dopełnia krótki pean na cześć prezentowanej przyrody. Zaszczepienie wartości „edukacyjnych” w chińskich sztukach plastycznych, to niewątpliwie ewenement w skali ogólnoświatowej.⁵⁴

⁵⁴ *Malarstwo chińskie*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Malarstwo_chi%C5%84skie, (dostęp: 4.12.2023).

Fotografia 10. „Edukacyjny” pejzaż monochromatyczny na jedwabiu. Dynastia Song XII wiek.

Źródło: https://www.google.pl/search?sca_esv=587028756&q=malarstwo+chin&tbm=isch&source

Warto przy tym nadmienić, że w starożytnych Chinach ludzie tworzący obrazy nie mogli za swoją pracę brać wynagrodzenia. Jeśli jakiś malarz chciał przedstawić góry, to musiał odbyć kilkuletnią „praktykę” polegającą na mieszkaniu w tego typu środowisku. Jeśli inny artysta zamierzał malować jeziora, to powinien w ramach „przystosowania zawodowego” poznać bliżej krajobraz pojezierza. To były swego rodzaju wymogi formalne, gwarantujące wiarygodność artystyczną.

Dolina Indusu

Do najstarszych regionów cywilizacyjnych świata należy także Dolina Indusu, leżąca dziś na pograniczu pakistańsko-indyjskim. Rozciąga się ona w pasie o długości 1500 km i szerokości około 500 km. Apogeum jej rozkwitu przypada na okres od 2500 p.n.e. do 1500 p.n.e. Przypadkowe odkrycie tej cywilizacji miało miejsce w latach dwudziestych dziewiętnastego wieku, kiedy to miejscowi chłopcy w ramach prowadzonych prac polowych zaczęli znajdować małe tabliczki ceramiczne, opatrzone płaskorzeźbionymi rysunkami zwierząt i graficznymi opisami.⁵⁵ Intensywne prace archeologiczne ruszyły dopiero na początku XX wieku, kiedy to „odkopano” dwa miasta: Mohendźo Daro i Harappa.⁵⁶ Stąd też te cywilizacje nazywa się niekiedy kulturą Mohendźo Daro lub Harappy.⁵⁷ Była to kultura typowo rolnicza. Nie ma tu pałaców, zamków i militarnych fortyfikacji. Z cegły wypalanej na słońcu budowano parterowe i jednopiętrowe budynki, zaopatrzone w instalację

⁵⁵ *Cywilizacja doliny Indusu*, <https://www.google.pl/search?q=cywilizacja+doliny+indusu+mohend%C5%BCo+daro&sca>, (dostęp: 2.11.2023).

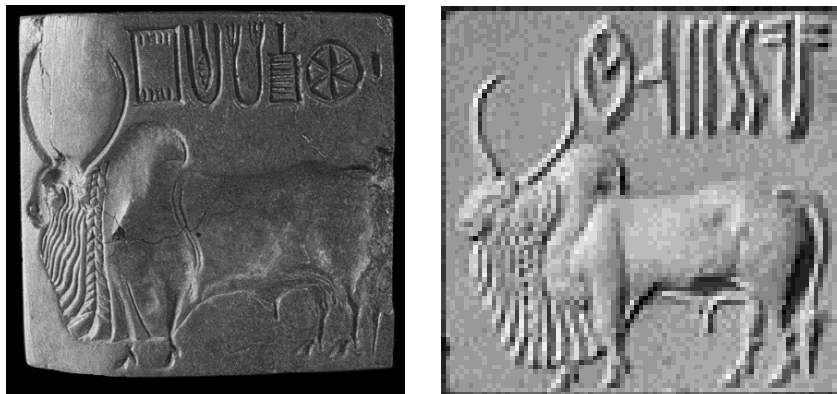
⁵⁶ *Mohendźo Daro cudowne miasto starożytności*, <https://ciekawostkihistoryczne.pl/2021/06/21/mohendzo-daro-cudowne-miasto-starozytosci/>, (dostęp: 3.12.2023).

⁵⁷ *Harappa*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Harappa>, (dostęp: 3.12.2023).

sanitarną. Ścieki przykrytymi kanałami odprowadzane były bezpośrednio do Indusu.⁵⁸

Umiano też budować studnie i utwardzone drogi. Nie znano przy tym łuku półkolistego zwieńczonego, tylko tzw. łuk pozorny. W centrum miast budowano niewielkie łążnie i spichlerze zbożowe. Mieszkańcy Doliny Indusu mieli też wymyślony przez siebie system miar i wag. Posiadali też własne pismo, liczące 270 znaków graficznych.⁵⁹

Fotografia 11 i 12. Ceramiczne pieczęcie z Doliny Indusu.

Źródło: *Cywilizacja dolina Indusu*
https://pl.wikipedia.org/wiki/Cywilizacja_doliny_Indusu

Fotografia 13. Nerozszyfrowane pismo Doliny Indusu.

Źródło: <https://www.racjonalista.pl/kk.php/s,2825/k,3>

Niestety do dnia dzisiejszego nie zostało ono rozszyfrowane. Stąd też niewiele wiadomo o stosowanych rozwiązaniach edukacyjnych. Najwyższy poziom

⁵⁸ *Mohendžo Daro*,
https://www.google.pl/search?q=mohend%C5%BCo+daro&sca_esv=588364199&ei=q,
 (dostęp: 2.11.2023).

⁵⁹ B. Avari, *Starożytne Indie*, Kraków 2011, s.10-31.

artystyczny uzyskała produkcja wszelkiego rodzaju ozdób. Zajęciem tym trudniły się głównie kobiety. Znane też były różnorodne gry i zabawy, adresowane głównie do dzieci. Archeologowie wydobyli z ziemi liczne kostki, trójkąty i inne precjoza, które temu dowodzą.⁶⁰

Kultura Doliny Indusu odegrała ogromną rolę w kształtowaniu tradycji kulturalnych współczesnych Indii. Można w niej odnaleźć „prototypy” słynnych stup, charakterystycznych budowli wczesnego buddyzmu, czy też wielką uwagę dla bydła, co zaowocowało później etosem „świętych krów” w kulturze hinduizmu.

Zakończenie

Świat ostatecznie nie przyjął ani systemów piśmienniczych, ani rozwiązań edukacyjnych zaproponowanych przez najstarsze cywilizacje świata. Europa wybrała wszystko to co wymyślono w starożytnej Grecji. Jej tradycje przejęli a następnie poważnie wzbogacili antyczni Rzymianie. Można nawet przyjąć, że następnictwo greckie zdominowało nie tylko pedagogikę, ale i całą kulturę Starego Kontynentu. Bez antycznej myśli filozoficznej, nauki i działalności kulturalnej Greków i Rzymian nasz świat nie byłby taki, jakim jest obecnie. To starożytni Grecy wymyślili takie terminy jak: pedagogika, dydaktyka, szkoła, liceum, gimnazjum, akademia czy biblioteka. Arystoteles wydzielił logikę z filozofii, uznając ją za podstawę wszelkiej nauki, a Sokrates przekonał świat o istnieniu prawdy obiektywnej i bezwzględnego dobra.

Starożytni Grecy przyczynili się także do licznych odkryć z dziedziny matematyki, astronomii i geografii. W matematyce powszechnie stosuje się twierdzenia Talesa, dotyczące geometrii. Pitagoras z Samos był autorem słynnego twierdzenia, że kwadrat przeciwprostokątnej równa się sumie kwadratów obu przyprostokątnych. Ważnym osiągnięciem na polu matematyki była także działalność Euklidesa z Aleksandrii. Archimedes z Syrakuz był autorem wzorów na pole powierzchni i objętość walca i kuli. Ale znany jest głównie z tego, że sformułował tak zwane prawo Archimedesesa. Starożytnym Grekom zawdzięczamy także idee etyki lekarskiej. Na przełomie V i VI w. p.n.e. swoją działalność w dziedzinie medycyny prowadził Hippokrates. Z nim wiąże się składanie przysięgi lekarskiej. Dzięki mieszkańcom Hellady powstały takie zwroty, jak: "stajnia Augiasza", "pięta Achillesa", "puszka Pandory", czy "szyfowa praca". Grecy zaproponowali też prosty, 27 literowy alfabet.

Grecy wymyślili popularne porządki architektoniczne takie jak: dorycki, joński i koryncki. Oni stworzyli także pierwsze teatry, dramaty i komedie. Dzięki nim budowano pierwsze stadiony i organizowano najwcześniejsze igrzyska olimpijskie. Nawet funkcjonujący po dzień dzisiejszy układ organizacyjny władzy sądowniczej zawdzięczamy starożytnym Grekom. Bo właśnie w VI wieku p.n.e. po raz pierwszy zdefiniowano rolę prokuratora, sędziego i obrońcy. Starożytni mieszkańcy Hellady określili nam nawet europejskie kanony piękna rodzaju ludzkiego. „Odkrył” je w XVIII wieku niemiecki historyk sztuki Joachim Winckelmann, opisując urodę Wenus z Milo, czy doskonałość Apolla Belwederskiego.⁶¹ Dziś bez cienia wątpliwości mieszkańców Europy można uznać za spadkobierców kulturalnych starożytnych Greków i Rzymian. Należy jednak ocalić od zapomnienia to wszystko,

⁶⁰ *W Mohendzo Daro dobrze się bawili,*

<https://www.google.pl/search?q=W+Mohend%C5%BCo+Daro+dobrze+si%C4%99+bawili&sca>,
(dostęp: 1.12.2023).

⁶¹ *Johann Joachim Winckelmann,* <https://www.google.pl/search?q=joachim+winckelmann&sca>, (dostęp: 3.11.2023).

co udało się stworzyć starszym cywilizacjom, zlokalizowanym na obszarze starożytnej Mezopotamii, Egiptu, Chin czy Doliny Indusu.

Streszczenie

Współczesna terminologia pedagogiki jest zdeterminowana słownictwem pochodzenia greckiego. „Ojcem” nowożytnej pedagogiki jako nauki jest niemiecki pedagog Johann Friedrich Herbert (1776-1841), który oderwał ją od filozofii i oparł na etyce filozoficznej i psychologii. Najwcześniejsze przejawy zorganizowanego nauczania można dostrzec już w najstarszych cywilizacjach świata, zlokalizowanych na obszarach starożytnej Mezopotamii, Egiptu, Chin i Doliny Indusu. Ogromną rolę w tych systemach odgrywało piśmiennictwo ówczesnych narodów, stworzone głównie na potrzeby kapłanów i świeckich rządzących. Dzięki pismu klinowemu, chińskiemu, czy hieroglifom można było upowszechnić wiedzę niemal ze wszystkich dziedzin kultury i nauki.

Słowa kluczowe: Mezopotamia, Egipt, Chiny, Dolina Indusu, nauczanie, pedagogika, szkoła, pismo, hieroglify.

MANIFESTATIONS OF ELEMENTS OF PEDAGOGY IN HIDDEN CIVILIZATIONS OF THE WORLD

Summary

Modern pedagogical terminology is determined by vocabulary of Greek origin. The "father" of modern pedagogy as a science is the German educator Johann Friedrich Herbert (1776-1841), who separated it from philosophy and based it on philosophical ethics and psychology. The earliest manifestations of data transfer can already be incorporated in the civilizations of the world, found in the applications of ancient Mesopotamia, Egypt, China and the Indus Valley. Huge range in these devices that are included in the literature of individual nations, mainly on power supplies and wireless candles. Thanks to cuneiform writing, Chinese writing and hieroglyphs, it was possible to introduce access to all areas of culture and science.

Keywords: Mesopotamia, Egypt, China, Indus Valley, teaching, pedagogy, school, writing, hieroglyphs.

Bibliografia:

Ałpatow A., *Historia sztuki*, tom I, Warszawa 1968.

Architektura i rzeźba starożytnego Egiptu,

https://pl.wikipedia.org/wiki/Architektura_i_rze%C5%BAbA_staro%C5%BCytnego_Egiptu

Avari B., *Starożytne Indie*, Kraków 2011.

Białek A., *Osiągnięcia starożytnego Egiptu*,

<https://www.national-geographic.pl/artukul/osiagniecia-starozytnego-egiptu-co-wynalezli-starozytni-egipcjanie>

Biel R., *Pismo klinowe - jedno z najstarszych pism na świecie*,

<https://archeologia.com.pl/pismo-klinowe-najstarsze-pismo-na-swiecie/>

Cywilizacja doliny Indusu,

<https://www.google.pl/search?q=cywilizacja+doliny+indusu+mohend%C5%BCo+daro&sca>

Czego uczyli się starożytni Egipcjanie?, <https://www.focus.pl/artukul/czego-uczylisie-starozytni-egipcjanie-a-jak-wygladala-nauka>

- Cztery wielkie wynalazki*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Cztery_Wielkie_Wynalazki
 Ćwiek A., *Religia Egiptu*, (red.) J. Drabina, w: „Religie starożytnego Bliskiego Wschodu”, Kraków 2008.
- Edukacja w Mezopotamii – Encyklopedia historii świata*,
<https://www.worldhistory.org/trans/pl/2-2203/edukacja-w-mezopotamii/>
- Dzieciństwo w starożytnych Chinach*, <https://wielkahistoria.pl/dziecinstwo-w-starozytnych-chinach-matki-zaczynaly-wychowywanie->
- Eurostat pokazał najnowsze dane dotyczące zawodu nauczyciela*,
<https://glos.pl/eurostat-pokazal-najnowsze-dane-dotyczace-zawodu-nauczyciela-w-2020-r-tylko-7-proc-nauczycieli-w-ue-mialo-mniej-niz-30-lat>
- Granet M., *Cywilizacja chińska*, Poznań 2023.
- Grimal N., *Dzieje starożytnego Egiptu*, Warszawa 2004.
- Grządziel M., *Osiągnięcia cywilizacyjne starożytnego Egiptu*,
<https://www.na6.pl/historia/osiagniecia-cywilizacyjne-starozytnego-egiptu>
- Harappa*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Harappa>
- Herman A., Schlogl A., *Starożytny Egipt*, Warszawa 2009.
- Historie powstania zabawek*, <https://wbursie.wordpress.com/2021/04/30/historie-powstania-zabawek/>
- Ilu nauczycieli jest w Polsce? Dane GUS oraz dane Eurostatu pokazują, że w zawodzie więcej jest kobiet niż mężczyzn.* <https://strefaedukacji.pl/ile-nauczycieli-jest-zatrudnionych-w-polsce-dane-gus-oraz-dane-eurostatu>
- Imhotep*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Imhotep>
- Johann Joachim Winckelmann*
<https://www.google.pl/search?q=joachim+winckelmann&sca>
- Kaligrafia chińska*
https://www.google.pl/search?q=kaligrafia+chi%C5%84ska&sca_esv
- Kamień z Rosetty*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Kamie%C5%84_z_Rosetty
- Kodeks Hammurabiego*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Kodeks_Hammurabiego
- Konat K., *Medycyna w starożytnym Egipcie.*,
https://www.histurion.pl/historia/starozytnosc/egipt/medycyna_w_starozytnym_egipcie.html
- Konfucjusz*,
https://www.google.pl/search?q=konfucjusz&sca_esv=588364199&source=hp&ei
- Kunstler M., K., *Dzieje kultury chińskiej*, Warszawa 2008.
- Lewis Ch., Scot Morton W., *Chiny. Historia i kultura*, Warszawa 2007.
- Lingjui F., Wejming S., *Kultura Chin*, Warszawa 2008.
- Malarstwo chińskie*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Malarstwo_chi%C5%84skie
- Małżeństwa duchów – makabryczny zwyczaj pogrzebowy made in China*,
<https://aspoleczni.org/2019/10/13/malzenstwa-duchow-makabryczny-zwyczaj-pogrzebowy-made-in-china/>
- Mamy ponad 512 tys. nauczycieli, ponad 82 proc. z nich to kobiety*,
amorzad.pap.pl/kategoria/edukacja/mamy-ponad-512-tys-nauczycieli-ponad-82-proc-z-nich-kobiety
- Medycyna starożytnego Egiptu*,
https://pl.wikipedia.org/wiki/Medycyna_staro%C5%BCytnego_Egiptu,
- Medycyna w starożytnym Egipcie. Lekarstwa przyprawiające o mdłości*,
<https://wielkahistoria.pl/medycyna-w-starozytnym-egipcie-lekarstwa-przyprawiajace-o-mdlosci-i-najbardziej-nieskuteczne-terapię/>
- Mezopotamia, kiedy, gdzie, kto?*,

- https://www.google.pl/search?q=znaczenie+slova+mezopotamia&sca_esv=588338046&source=hp&ei=PIVwZ
- Mohendžo Daro cudowne miasto starożytności*,
<https://ciekawostkihistoryczne.pl/2021/06/21/mohendzo-daro-cudowne-miasto-starozynosci/>
- Mohendžo Daro*,
https://www.google.pl/search?q=mohend%C5%BCo+daro&sca_esv=588364199&ei=q
- Mumifikacja*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Mumifikacja>
- Panteizm*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Panteizm>
- Papirus*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Papirus>
- Papirus Rhinda*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Papirus_Rhinda
- Pimpaneua J., *Chiny Kultura i Tradycje*, Warszawa 2009.
- Pismo hieroglificzne*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Pismo_hieroglificzne
- Pismo chińskie*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Pismo_chi%C5%84skie
- Roux G., *Mezopotamia*, Warszawa 2023.
- Scot Morton W., Ch. M. Lewis, *Chiny. Historia i kultura*, Warszawa 2007.
- Siedzący skryba*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Siedz%C4%85cy_skryba
- Starożytny Sumer. Strona o cywilizacji Sumerów ok. 3750-2004 p.n.e.*
<https://www.starozynnysumer.pl/podstrony/nauka/matematyka.html>
- Sygnatura porcelana i ceramika*, <https://pl.pinterest.com/glasfotodesign/sygnatury-chi%C5%84ska-porcelana-i-ceramika/>
- Sześćdziesiątkowy system liczbowy*, tomaszgrebski.pl/blog/matematyczne-roznoznosci/szescdziesietny-system-liczbowy/
- Taoizm*, <https://pl.wikipedia.org/wiki/Taoizm>
- Terakotowa Armia*,
https://www.google.pl/search?q=terakotowa+armia&sca_esv=588364199&source
- Yin i yang*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Yin_i_yang
- W Mohendžo Daro dobrze się bawili*,
<https://www.google.pl/search?q=W+Mohend%C5%BCo+Daro+dobrze+si%C4%99+bawili&sca>
- Zieliński P., *Wzorce humanizmu w edukacji chińskiej*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika”, 2013, tom XXII.

BEZPIECZEŃSTWO ZDROWOTNE

Gabriela BABULA

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu

Wydział Nauk Społecznych w Jaworznie

PROMOCJA ZDROWIA I BEZPIECZEŃSTWO W MIEJSCU PRACY

Wstęp

Popularyzacja promocji zdrowia w miejscu pracy jest elementem polityki zdrowotnej oraz inwestycją w ludzi pracujących w konkretnym zakładzie pracy. Głównym celem jest wzmocnienie potencjału zdrowotnego oraz zaangażowanie i zaktywizowanie osób pracujących w danym miejscu, aby poprawić ich stan zdrowia. To jeden z głównych priorytetów polityki Unii Europejskiej w obszarze spraw społecznych i zatrudnienia, a wynika to między innymi z faktu, iż absencje pracowników mają wpływ na systemy zabezpieczenia społecznego oraz wzrost gospodarczy. W ramach prozdrowotnej polityki tworzone są strategie i koncepcje, które służą tworzeniu jak najbezpieczniejszych miejsc pracy, gdzie pracownicy będą się dobrze czuć a ich aktywność zawodowa będzie dłuższa. Działania nakierowane na dbałość o własne zdrowie są niezbędne w celu uświadamiania pracowników jak ważne jest holistyczne spojrzenie na zdrowie, które jest konsekwencją stylu życia każdego z człowieka. Promowanie dobrych praktyk zdrowego stylu życia to między innymi tworzenie programów promocji zdrowia w miejscu pracy, niosących ze sobą bardzo wiele korzyści, nie tylko dla samego pracownika, ale też dla pracodawcy. Niestety działania zakładów pracy w sferze zdrowia pracowników często ograniczają się wyłącznie do działań wynikających z przepisów – czyli zapewnienie pracownikom bezpiecznych i higienicznych warunków do pracy oraz badania okresowe – to z pewnością nie daje pełnego obrazu stanu zdrowia personelu.

Charakterystyka i pojęcie zdrowia

Definicja zdrowia może być jak większość pojęć rozpatrywana na kilku płaszczyznach, jednak najczęściej jest związana z medycyną, psychologią i socjologią. W każdym z tych obszarów rozpatruje się pojęcie zdrowia indywidualnie a także, jako wartość społeczną. Zgodnie z definicją Światowej Organizacji Zdrowia¹ zdrowie jest rozumiane, jako stan pełnego i dobrego samopoczucia fizycznego, psychicznego, duchowego i socjalnego, czyli stan, kiedy budowa i czynności wszystkich tkanek i narządów są prawidłowe i zapewniają wewnętrzną równowagę oraz zdolność przystosowania się do nowych warunków.² Charakterystyka zdrowia obejmuje różne aspekty a jego pojęcie jest zwykle definiowane z różnych perspektyw. Do kluczowych elementów zalicza się wszystko, co związane jest bezpośrednio ze zdrowiem fizycznym jednostki, czyli sprawności fizycznej organizmu, kondycji mięśni, układu krążenia oraz zdolności do wykonywania codziennych czynności bez nadmiernego zmęczenia. Zaraz za zdrowiem fizycznym

¹ WHO – World Health Organization to organizacja międzynarodowa działająca w ramach ONZ zajmująca się kwestią ochrony zdrowia. Została utworzona w 1948 r. To organ kierujący i koordynujący wszelkie zagadnienia dotyczące ochrony zdrowia w systemie Narodów Zjednoczonych.

<https://stat.gov.pl/statystyka-miedzynarodowa/institucjeorganizacje-miedzynarodowe/onz-organizacja-narodow-zjednoczonych/who-swiatowa-organizacja-zdrowia/> [dostęp: 15.11.2023].

² Definicja zdrowia według WHO: <https://www.who.int/about/accountability/governance/constitution> [dostęp: 15.11.2023]

trzeba wymienić zdrowie psychiczne obejmujące zdolność radzenia sobie ze stresem, utrzymywanie zdrowych relacji interpersonalnych i ogólnego poczucia równowagi emocjonalnej. W tym aspekcie ważne są również relacje społeczne, integracja jednostki ze społeczeństwem i tworzenie zdrowych więzi, co daje poczucie przynależności. Zdrowie to też zdrowy tryb życia, w którym nie brakuje codziennej aktywności fizycznej, dbanie o zrównoważoną dietę, unikanie szkodliwych substancji i przestrzeganie zaleceń dotyczących higieny a także regularne badania kontrolne. Holistyczne podejście do zdrowia zakłada, że wszystkie wymienione wyżej kwestie są ze sobą powiązane i wpływają na ogólny stan zdrowia. Uwzględnić trzeba też inne aspekty mające wpływ na zdrowie, jak środowisko, edukacja i dostęp do opieki zdrowotnej, ponieważ to wszystko także odgrywa ogromną rolę.

Promocja zdrowia w środowisku pracy

Problematyka i zachowania zdrowotne koncentrują się wokół wszystkich aktywności ukierunkowanych na cele związane ze zdrowiem i w zakresie dobrych praktyk zdrowotnych — kontroli masy ciała, przestrzeganiu zbilansowanej i zdrowej diety, aktywności fizycznej, radzeniu sobie z negatywnymi emocjami i stresem a także wszelkiego typu zachowaniami profilaktycznymi.³ Z uwagi na coraz poważniejsze skutki chorób cywilizacyjnych wielu specjalistów zaczęło promować zachowania zdrowotne, ponieważ są one głównym czynnikiem ryzyka tego rodzaju schorzeń. Propagowanie zdrowego stylu życia i skoncentrowanie na zachowaniach zdrowotnych przekształciło się w tworzenie różnego typu programów profilaktycznych, których celem zawsze jest przekształcenie zachowań ryzykownych w prozdrowotne.⁴ Jednym z pierwszych, który użył definicji „zachowania zdrowotne” był Koos w 1954 roku.⁵ Dziś nie ma jednej definicji określającej, czym są dokładnie zachowania zdrowotne, gdyż są to wszelkiego rodzaju zachowania jednostki, które w mniejszym lub większym stopniu mają pozytywny wpływ na jej zdrowie.

Środowisko pracy jest jednym z najlepszych miejsc do realizacji wszelkiego rodzaju zachowań promujących zdrowie, gdyż skupia liczne grupy pracowników w wyodrębnionej przestrzeni, na których regularnie można oddziaływać poprzez chociażby przekazywanie informacji edukacyjnych w dziedzinie zdrowia. Wszelkie działania podejmowane wobec pracowników mające na celu przekształcenie ich stylu życia na prozdrowotne są zawarte w dwóch kategoriach. Pierwsza kategoria zawiera wszelkie zachowania związane bezpośrednio z zasadami bezpieczeństwa i higieny pracy, natomiast druga to pozostałe zachowania zdrowotne związane ze zdrowym stylem życia, odżywianiem, uprawianiem sportu, brakiem nałogów, regularnymi badaniami, itd. zazwyczaj zawarte w zakładowych programach zdrowia. O ile pierwsza kategoria związana z zabezpieczeniem pracowników przed szkodliwymi wpływami nie do końca powinna być kwalifikowana, jako promocja zdrowia, ponieważ obowiązkiem pracodawcy jest zapewnienie bezpiecznych warunków pracy, o tyle już druga jak najbardziej jest uzasadniona i wpisuje się w kryteria promocji zdrowia w środowisku pracy. Wszelkiego rodzaju ingerencje ulepszające warunki pracy, które eliminują źródła zagrożeń i substancji szkodliwych,

³ Mazur J., Małkowska-Szcutnik A. *Wyniki badań HBSC 2010. Raport techniczny*. IMiDz, Warszawa 2011.

⁴ Jacennik B. *Strategie dla zdrowia. Kształtowanie zachowań zdrowotnych poprzez środowisko*. Vizja Press & IT. Warszawa 2008: 7.

⁵ Sęk H. *Zdrowie behawioralne*, [w:] Psychologia. Podręcznik akademicki. Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej. Tom 3. Strelau J (red). GWP, Gdańsk 2000, s. 534-535.

kiedy jest to trudne do zrealizowania można nazywać działaniami promującymi zdrowie. Promocją zdrowia w miejscu pracy to kompleksowy proces wymagający zaangażowania zarządu, działu zasobów ludzkich i samych pracowników. Skuteczne programy zdrowotne mogą przyczynić się nie tylko do zwiększenia produktywności pracowników, ale też z obniżeniem kosztów związanych z absencją chorobową. Różnorodne programy zdrowia mają na celu zwiększenie satysfakcji pracowników z wykonywanej pracy a także poprawienie ich stanu fizycznego i psychicznego. Zakłady pracy w celu promowania zdrowia najczęściej wdrażają:

- programy związane z aktywnością fizyczną – stworzenie przestrzeni do ćwiczeń w miejscu pracy, organizowanie wydarzeń sportowych angażujących pracowników lub zajęcia fitness w miejscu pracy;
- programy dotyczące zdrowego odżywiania – organizowanie warsztatów z dietetykiem na temat zdrowych nawyków lub codzienne dostarczanie do miejsca pracy świeżych owoców i warzyw dla pracowników;
- programy wspierające walkę ze stresem i równowagę w życiu – wprowadzenie elastycznych godzin pracy lub pracy zdalnej w celu poprawy równowagi między pracą a życiem prywatnym, zapewnienie wsparcia psychologa, z której w razie potrzeby pracownik może skorzystać lub organizowanie warsztatów na temat technik radzenia sobie ze stresem;
- badania profilaktyczne – zachęcanie pracowników do regularnych badań profilaktycznych i wizyt u lekarza;
- promowanie aktywności społecznej – organizowanie wydarzeń firmowych i spotkań towarzyskich w miejscu pracy a także wszelkiego typu działania charytatywne i wolontariatu, jako formy aktywności społecznej;
- ergonomię w miejscu pracy – nie tylko zapewnienie ergonomicznego wyposażenia stanowiska pracy, ale też organizowanie szkoleń dotyczących prawidłowego ustawienia sprzętu i korzystania z niego;
- programy antynikotynowe – wprowadzenie zakazu palenia na terenie zakładu pracy i oferowanie programów pomocy w rzucaniu nałogu.

Wdrażanie tego rodzaju programów wykracza poza obowiązki w zakresie podstawowej ochrony zdrowia i bezpieczeństwa pracowników. Wszystko po to, aby pracownicy czuli się komfortowo w miejscu pracy, byli zaangażowani w rozwój firmy i lepiej funkcjonowali zarówno w życiu zawodowym, jak i prywatnym. Najważniejszą zasadą promowania zdrowia w miejscu pracy jest podejście do pracowników jak do podmiotu oddziaływań, aktywnych partnerów już w trakcie planowania i przeprowadzania oceny prozdrowotnych przekształceń w środowisku i stylu ich życia.⁶ O potrzebie realizowania promocji zdrowia w miejscu pracy napisano w dokumentach Światowej Organizacji Zdrowia w formie tzw. Karty Ottawskiej, podpisanej w 1986 r., która podkreśla, że zdrowie to nie tylko brak choroby, ale też dobre samopoczucie fizyczne, psychiczne i społeczne. Karta Ottawska jest dokumentem, który ustanowił podstawy dla wielu programów i inicjatyw promocji zdrowia na całym świecie i mimo upływu wielu lat jej zasady są wciąż aktualne i stosowane w dziedzinie zdrowia publicznego.⁷ Do głównych zasad Karty Ottawskiej dotyczących promocji zdrowia należy między innymi definiowanie zdrowia w szerokim kontekście, rozumienie go, jako dynamiczny proces rozwijający się

⁶ Wojtaszczyk P., *Promocja zdrowia w miejscu pracy w koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu*, Instytut Medycyny Pracy im. prof. J. Nofera, Łódź 2008, s. 258.

⁷ Gromadzka-Ostrowska J., Włodarek D., Toeplitz Z., *Edukacja prozdrowotna*, wyd. SGGW, Warszawa 2003, s. 172.

w życiu jednostki, który obejmuje aspekty fizyczne, psychiczne, społeczne i duchowe. Zaraz za tym jest równość w zdrowiu między różnymi grupami społecznymi a także zintegrowane podejście uwzględniające różne determinanty zdrowia. W karcie można znaleźć też zapis dotyczący zaangażowania społeczności w procesy podejmowania decyzji w ramach swojego zdrowia oraz ciągły rozwój umiejętności jednostek w celu wspierania zdrowego stylu życia. Kolejną ważną zasadą jest tworzenie środowisk sprzyjających zdrowiu, poprzez wpływ na różne obszary życia, od zatrudnienia przez edukację aż po warunki mieszkaniowe i dostęp do środków do życia. Karta Ottawska podkreśla też jak ważna jest współpraca pomiędzy sektorami społeczeństwa jak sektor zdrowia, edukacji i gospodarki a także współpraca międzynarodowa, która jest niezbędna do rozwiązywania wielu problemów zdrowotnych. Dokument ten jest uznawany za swoistą „konstytucję” promocji zdrowia a jego powstanie było przełomem w sposobie, w jaki ludzie myślą o zdrowiu. Od momentu powstania jest bardzo istotnym, jak nie wiodącym elementem nowoczesnego zdrowia publicznego i mimo upływu ponad 30 lat przesłanie, które niesie nie straciło na znaczeniu. W obecnych, jak i w późniejszych czasach karta zapewnia kluczowe ramy dla działań promujących zdrowie bez względu na wyzwania, z którymi ludzie muszą mierzyć się teraz lub w przyszłości.

Potrzeba realizowania promocji zdrowia na terenie Unii Europejskiej została odzwierciedlona w tzw. Deklaracji Luksemburskiej podpisanej przez państwa należące do UE i Europejskiego Obszaru Gospodarczego.⁸ Zgodnie z zapisami zarówno Karty Ottawskiej, jak i Deklaracji Luksemburskiej promocja zdrowia w miejscu pracy to nic innego jak strategia nakierowana na wzmacnianie potencjału zdrowotnego oraz budowanie dobrostanu jednostek w niej pracujących. Ponadto w Deklaracji Luksemburskiej jest zapis, że promocja zdrowia w miejscu pracy jest strategią korporacyjną mającą na celu zapobieganie złemu stanowi zdrowia oraz wzmacnianie potencjału, który może być przydatny w promocji zdrowia. Wypracowanie praktycznych metod działania w zakładzie pracy z pewnością będzie pomocne w osiągnięciu wysokiego poziomu dbałości o pracowników i ich zdrowie. Fundamentalne zasady służące wdrażaniu promocji zdrowia w zakładzie pracy powinny mieć charakter obligatoryjny i stanowić logikę zarządzania i funkcjonowania przedsiębiorstwa, koncepcje powinny być żywe a pracodawcy powinni je regularnie aktualizować i rozwijać. Promocja zdrowia w miejscu pracy musi być użytecznym narzędziem, dzięki któremu pracodawca będzie mógł tworzyć lepsze i zdrowsze miejsce pracy z poszanowaniem potrzeb swoich pracowników – to podstawowy element zarządzania przedsiębiorstwem, niezależnie od branży.

Skuteczność programów promocji zdrowia

Programy promocji zdrowia wymagają przede wszystkim dobrania odpowiednich metod i schematu, aby osiągać założone cele. Ze źródeł biznesowych wiadomo, że każdy skuteczny program potrzebuje odpowiednio przygotowanego planu nastawionego na cel, który będzie możliwy do wykonania. Ważne też, aby plan był zrozumiały, oparty na rzetelnej wiedzy, optymalnie szczegółowy, dopuszczający do zmian w trakcie realizacji oraz z określonym przedziałem czasowym⁹. Dokładnie takie cechy powinien mieć właściwie przygotowany plan

⁸ Deklaracja Luksemburska na temat promocji zdrowia w miejscu pracy w Unii Europejskiej, Luksemburg 1997

⁹ Cechy dobrego planu: https://www.abc-ekonomii.net.pl/s/cechy_dobrego_planu.html [dostęp: 14.12.2023]

programu zdrowia, jednak wiele programów wymaga dopracowania i zawiera liczne niedociągnięcia. Planowanie programu promocji zdrowia obejmuje szereg kluczowych kroków i działań i przede wszystkim jest pracą z ludźmi, do których dany program jest skierowany. Jakość planowania jest uzależniona od zasobów, jakie posiada zakład pracy, umiejętności osób planujących i czasu przeznaczonego na cały proces. Początek planowania to zawsze analiza sytuacji i zbadanie problemu, który bezwzględnie powinien być omówiony z samymi zainteresowanymi. Następnie ustalenie grupy docelowej i stworzenie programu, który jasno będzie określał, co chce poprawić, zmniejszyć, u kogo i gdzie. Konieczne też jest ustalenie szczegółowej strategii nadającej kierunek i metodę, która ma rozwiązać problem, przy czym należy pamiętać o zasadach promocji zdrowia. Każdy program zdrowia wymaga też ewaluacji – najlepiej z uczestnictwem odbiorców, którzy mogą decydować o tym, co jak i dlaczego powinno być mierzone pod kątem efektów, ze względu na fakt, iż każdy odbiorca ma inne potrzeby i oczekiwania.

Ocena skuteczności programów promocji zdrowia w zakładach pracy jest kluczowa, ponieważ daje odpowiedź, czy wysiłki i inwestycje społeczności są dobrze wykorzystywane. Przy ocenie skuteczności ważny jest monitoring wskaźników zdrowotnych, jak np. wskaźniki zdrowego stylu życia jak aktywność fizyczna, zdrowa dieta, wskaźnik zachorowalności – aby ocenić wpływ należy badać wskaźniki przed i po wdrożeniu programu. Ocenie powinny być też poddane zachowania zdrowotne, czyli czy dany program miał wpływ na zachowanie odbiorcy – chodzi o np. rzucanie palenia, zwiększenie aktywności fizycznej lub zmianę nawyków żywieniowych. Analizie poddawane musi być koniecznie dotarcie programu do wytypowanej grupy docelowej oraz wsparcie społeczności a także czy wiedza i świadomość odbiorców się poszerzyła. Skuteczność programów promocji zdrowia musi mieć charakter wielowymiarowy, uwzględniać różnorodne aspekty, aby dostarczyć pełny obraz wpływu programu na zdrowie społeczności. Opinie uczestników i ewaluacja programów musi być prowadzona regularnie a zebrane dane wykorzystywane do dostosowywania i doskonalenia programów. Odpowiednio zorganizowany proces ewaluacji pozwala ocenić jakość wprowadzonego programu. Dla ułatwienia przeprowadzenia procesu ewaluacji programów promocji zdrowia w zakładach pracy Krajowe Centrum Promocji Zdrowia opracowało kwestionariusz oceny, jakości zakładowych programów prozdrowotnych.¹⁰ Powstał na podstawie stosowanych w Unii Europejskiej zaleceń dobrych kryteriów jakości i ma za zadanie ocenić politykę firmy w zakresie promocji zdrowia, strukturę promocji zdrowia, planowanie i cele, wdrażanie promocji zdrowia i ocenę efektów promocji zdrowia.

Korzyści dla zakładu pracy wynikające z promocji zdrowia

Promocja zdrowia w miejscu pracy to działania mające na celu poprawę zdrowia pracownika, co przynosi korzyści zarówno dla pracownika, jak i dla pracodawcy, jednak nie każdy pracodawca ma świadomość, że może sporo zyskać promując zdrowie i dbając w ten sposób o swoich pracowników. Z biznesowego punktu widzenia korzyścią dla zakładu pracy jest na pewno redukcja absencji chorobowych, większa produktywność pracowników, poprawa wizerunku publicznego oraz zmniejszenie fluktuacji kadry. Absencje chorobowe generują duże koszty dla pracodawców – to nie tylko wypłacanie wynagrodzenia podczas nieobecności pracownika, ale też opłacenie osoby zastępującej a także wiele

¹⁰ Korzeniowska E., Puchalski K. *Kwestionariusz do oceny programów promocji zdrowia w miejscu pracy*. „Medycyna Pracy” 2 0 02, 53 (5), s. 361-368

kosztów pośrednich związanych problemami z realizacją kontraktów, obniżeniem produkcji lub wydajnością pracy osób niedoświadczonych. Bywa tak, że koszty pośrednie są wyższe od tych bezpośrednich. Jednym z czynników absencji może być otyłość. Przeprowadzono wiele badań, które pokazały, że osoby z nadwagą częściej są nieobecne w pracy niż te z prawidłową masą ciała. Oczywiście sama nadwaga pracownika nie jest powodem absencji, ale występowanie u osób otyłych różnego rodzaju schorzeń związanych z otyłością już tak. Osoby z nadwagą zazwyczaj są mniej produktywne, częściej ulegają urazom i potrzebują więcej czasu na powrót do zdrowia.¹¹ Zatem ze względu na to, dużą korzyścią dla pracodawców jest umacnianie zdrowia personelu, promowanie aktywności fizycznej i zdrowej diety, aby zmniejszyć absencje chorobowe w swoich zakładach pracy.¹²

Zdrowi pracownicy są zdecydowanie bardziej produktywni a wpływ ma na to wiele kwestii – samopoczucie, energia, witalność, zdolność koncentracji i podejmowania dobrych decyzji, zaangażowanie i wsparcie dla współpracowników a także wysiłek włożony w wykonywane zadanie.¹³ Często można spotkać się z sytuacją, że pracownik mimo choroby przychodzi do pracy i wykonuje swoje obowiązki mimo doświadczania dolegliwości zdrowotnych – w takiej sytuacji ze względu na zdecydowanie niższą produktywność pracodawca może ponieść wyższe koszty niż te związane z absencją chorobową pracownika.

Zakłady pracy, które chcą dbać o zdrowie swoich pracowników i mają to wpisane w misję firmy z pewnością są postrzegane na, zewnątrz jako odpowiedzialne społecznie, dbające o swoich pracowników i nowoczesnie zarządzane – a to niemała korzyść, dlatego nie ma się o dziwić, że wiele firm w taki właśnie sposób buduje sobie wizerunek. Międzynarodowe badanie na temat promocji zdrowia i jakości środowiska pracy wykazało, iż promowanie wizerunku firmy lub marki to jeden z najważniejszych celów programów prozdrowotnych – zajmuje trzecie miejsce w rankingu korzyści, dla których pracodawcy angażują się bardziej niż wymagają tego przepisy w działania na rzecz zdrowia swoich pracowników.

Zakończenie

Ponad połowa Polaków spędza w pracy 40 godzin tygodniowo, dlatego bardzo ważne jest, aby pracodawca stworzył bezpieczne środowisko i warunki do kreowania prozdrowotnych zachowań. W większości przypadków troska o zdrowia pracownika sprowadza się wyłącznie do finansowania świadczeń chorobowych i zapewnieniu opieki medycznej załodze firmy, to niestety za mało. Większe zwrócenie uwagi pracodawców na wprowadzanie programów promujących zdrowie i zdrowy styl życia w miejscu pracy przyniosłoby wiele korzyści – jest to długoterminowa inwestycja zarówno w kadrę pracowniczą, jak i w wizerunek firmy. Kompleksowe i prawidłowo realizowane programy promocji zdrowia w zakładzie pracy wywołują wiele pozytywnych zmian i mają wpływ na wzrost wskaźników zdrowotnych pracowników. Przyczyniają się też do realizacji celów biznesowych i funkcjonowania zakładu pracy. Każdy zakład pracy, bez względu na specyfikę i profil działalności powinien

¹¹ Aldana, S.G., *Financial impact of health promotion programs: a comprehensive review of the literature*. *Am. J. Health Promot*, (15),2001, s. 296–320.

¹² Malińska, M. *Skuteczność programów interwencyjnych promujących aktywność fizyczną w miejscu pracy*. *Med Pr*, 68(2), 2017, s.277–301.

¹³ Bevan, S., *The Business Case for Employee Health and Wellbeing*. A report prepared for Investors in People. The Work Foundation, 2010.

promować zdrowie, aktywność fizyczną i zdrowe odżywianie. Zwykle programy promocji zdrowia odbierane są przez pracowników bardzo pozytywnie, co daje satysfakcję pracodawcy i poprawia wizerunek miejsca pracy.

Streszczenie

Artykuł porusza tematykę promocji zdrowia w zakładzie pracy, jako bardzo istotny obszar działalności mający na celu utrzymanie i poprawę zdrowia pracowników. Omawiane w nim zastosowanie różnorodnych działań promocyjnych wskazuje na korzyści zarówno pracownikom, jak i samemu przedsiębiorstwu, poprawiając efektywność, obniżając absencje z powodu chorób oraz zwiększając satysfakcję i zaangażowanie pracowników. Omówione zostały różne koncepcje związane z promocją zdrowia. W artykule po krótko omówiono główne kwestie zdrowotne pracowników, które mają znaczący wpływ na ich wydajność w pracy i ogólny stan zdrowia, co wpływa zarówno na personel, jak i na pracodawcę. Przedstawiono kilka problemów i zasad, których przestrzeganie może korzystnie wpłynąć na funkcjonowanie zatrudnionych osób.

Słowa kluczowe: zdrowie, bezpieczeństwo, promocja zdrowia

HEALTH PROMOTION AND SAFETY IN THE WORKPLACE

Summary

Articles on the topic of health promotion in the work system, as an area of activity aimed at maintaining and health of employees. Discussed within the framework of the application of actions resulting from the benefits that result from the application, as well as a reasonable solution, improving, reducing absenteeism due to the application and the application and utilization of employees. Various concepts of health promotion prevention were discussed. The article briefly discusses the main control rights of employees that affect their performance at work and general health, which affects both staff and the employer. Several problems and principles are presented, the observance of which can be applied in the functioning of private individuals.

Keywords: health, safety, health promotion

Bibliografia:

- Bevan, S., The Business Case for Employee Health and Wellbeing. A report prepared for Investors in People. The Work Foundation, 2010.
- Aldana, S.G. (2001). Financial impact of health promotion programs: a comprehensive review of the literature. *Am. J. Health Promot.*, (15), s. 296–320.
- Gromadzka-Ostrowska J., Włodarek D., Toeplitz Z., Edukacja prozdrowotna, wyd. SGGW, Warszawa 2003, s. 172.
- Jacennik B. Strategie dla zdrowia. Kształtowanie zachowań zdrowotnych poprzez środowisko. *Vizja Press & IT. Warszawa 2008*: s. 7.
- Korzeniowska E., Puchalski K. Kwestionariusz d o oceny programów promocji zdrowia w miejscu pracy. *„Medycyna Pracy”* 2002, 53 (5), s. 361-368.
- Malińska, M., Skuteczność programów interwencyjnych promujących aktywność fizyczną w miejscu pracy. *Med Pr*, 68(2), 2017, s. 277–301.
- Mazur J., Małkowska-Szcutnik A. Wyniki badań HBSC 2010. Raport techniczny. IMiDz, Warszawa 2011.

Sęk H. Zdrowie behawioralne. [w:] Psychologia. Podręcznik akademicki. Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej. Tom 3. Strelau J (red). GWP, Gdańsk 2000, s. 534-535.

Wojtaszczyk P., Promocja zdrowia w miejscu pracy w koncepcji społecznej odpowiedzialności biznesu, Instytut Medycyny Pracy im. prof. J. Nofera, Łódź 2008, s. 258.

Źródła internetowe

<https://stat.gov.pl/statystyka-miedzynarodowa/institucjeorganizacje-miedzynarodowe/onz-organizacja-narodow-zjednoczonych/who-swiatowa-organizacja-zdrowia/>

<https://www.who.int/about/accountability/governance/constitution>

https://www.abc-ekonomii.net.pl/s/cechy_dobrego_planu.

